LANDSCHAPS TEKENING CIRCUS

circus centrum

VOORWOORD

Eindelijk, ze ligt er: de allereerste landschapstekening circus.

We blikken terug op een intensief traject van dataverzameling, onderzoek, schrijven, schrappen, en ordenen, maar ook van continue dialoog. Vanaf het begin was het duidelijk dat een dynamische aanpak nodig was, waarbij we tussentijds inzichten hebben gedeeld en besproken met de sector. In dit rapport presenteren we wat dit proces heeft opgeleverd: geen definitieve beschrijving, maar een basis waarop we de komende jaren verder kunnen bouwen.

De meerwaarde van deze eerste tekening zit vooral in het samenbrengen van al het beschikbare materiaal. We hebben ons vastgebeten in de cijfergegevens over het gesubsidieerde deel van de sector en aanvullend analyses laten uitvoeren rond circusinfrastructuur en internationaal werken. In dialoog met de sector hebben we via gerichte focusgroepen verschillende thema's verder uitgediept. In de laatste fase hebben we al deze inzichten gebundeld in een zo logisch mogelijk geheel. In de loop van het traject hebben we de lacunes in onze kennis, data en bronnen geïdentificeerd, zodat we in de toekomst op een meer duurzame manier kennis over de sector en over circus kunnen ontwikkelen.

We hebben in deze eerste landschapstekening voornamelijk gefocust op een omschrijving van het circus-ecosysteem en de dynamieken op sectorniveau, waar mogelijk onderbouwd met cijfers en good practices. Verwacht geen omschrijving van individuele circuswerkingen of analyses van individuele artistieke praktijken. Daarvoor ontbrak de tijd. De eerste bergtop is bereikt, maar er ligt een hele bergketen voor ons die ons nog jaren zal bezig houden. Dit geeft meteen legitimiteit aan onze missie als steunpunt en kracht aan onze ambities. We kijken er dan ook naar uit om deze reis voort te zetten, met de sector als bondgenoot en de overheid als aanmoediger om onze grenzen te verleggen.

Natuurlijk kan het altijd beter. Hoewel diepgaandere analyses en scherpere conclusies op bepaalde vlakken nog ontbreken, vormt deze eerste schets een solide basis. Het biedt een helder overzicht van de huidige stand van zaken, zelfs zonder uitgebreide cijferonderbouwing. We hebben het maximale gehaald uit de middelen die we tot onze beschikking hadden en zijn onderweg waardevolle inzichten tegengekomen. De uitdagingen die we tegenkwamen, zoals het ontbreken van een brede consensus of eenduidige definitie van wat circus vandaag de dag inhoudt, zien we als kansen om samen met de sector verder te verkennen en te verfijnen.

De circussector is in vergelijking met andere sectoren binnen de cultuursector minder geprofessionaliseerd, ondersteund en uitgebouwd. Het jaarlijkse Vlaamse subsidiebudget voor de hele circussector is gelijk aan het bedrag dat één groot cultuurhuis krijgt voor de jaarwerking.

En daarom is deze landschapstekening net zo belangrijk: het toont de sterke ontwikkeling en unieke kracht en potentieel van wat Vlaanderen op het vlak van circus te bieden heeft. Maar tegelijk is de onderliggende realiteit ook vandaag nog fragiel.

Afsluitend benadrukken we dat deze tekst een waardevolle momentopname is: een inspirerend beginpunt, geen eindpunt. Het vormt de stevige basis waarop we de komende jaren enthousiast verder bouwen. De circussector is immers een dynamische sector, volop in ontwikkeling. Voor meer duiding, achtergrond en updates verwijzen we door naar de Landschapstekening-pagina op de website van Circuscentrum waar je relevante artikels vindt die aansluiten op de Landschapstekening. Naar aanleiding van de presentatie op 15/11/2024 verschijnt ook een speciale editie van Circusmagazine, dat naast een samenvattend dossier interviews en duiding bevat bij de landschapstekening. Het is de bedoeling om de kennis over de sector verder uit te spitten en te ontwikkelen op basis van data, analyse én dialoog.

We zijn vooral blij met het traject dat we samen met de sector hebben doorlopen en trots op wat deze landschapstekening wél is. Eén van de externe lezers die we op het einde inschakelden om voor ons met een frisse blik én met kennis van (circus) zaken nog eens door de hele tekst te gaan, noemde het een 'huzarenstuk'. En zo voelt het ook: alsof we een berg verzet hebben.

We ademen, dromen, handelen en denken circus. En kijken ernaar uit om de komende jaren nog dieper in de materie te duiken. En we hopen dat we door circus op deze genuanceerde manier in de kijker te zetten, de lezer tonen wat circus allemaal is en kan zijn.

Geniet van de lectuur.

INHOUDS TAFEL

01

Inleiding

02

Beschrijving van de circussector

03

Circus in de maatschappij

04

Zes thema's die de circussector bewegen

05

SWOART

06

Conclusie

07

Bibliografie

08

Bijlagen

Inleiding

WAT IS EEN LANDSCHAPSTEKENING CIRCUS?

Het Departement Cultuur, Jeugd en Media gaf Circuscentrum, het steunpunt voor de Vlaamse circussector, de opdracht een landschapstekening circus op te maken. Net zoals verschillende andere steunpunten binnen de cultuursector moet ook Circuscentrum eens per beleidsperiode zo'n landschapstekening maken.

Een landschapstekening - concreet een uitgebreide analyse – brengt trends, ontwikkelingen, praktijken en behoeften binnen een specifiek domein in kaart. Voor de circussector is dit de allereerste landschapstekening. Met andere woorden: het is een nulmeting, met zowel een grote historische als strategische waarde. Deze landschapstekening is niet het eindpunt, dan wel een startpunt voor voortdurende monitoring en ontwikkeling.

De landschapstekening circus beschrijft het volledige circussector-ecosysteem. Het onderzoekt aspecten zoals educatie, creatie, presentatie, ontwikkeling en training, en omvat zowel gesubsidieerde als niet-gesubsidieerde initiatieven. Het omvat bovendien een breed scala aan deelnemers, van amateurs over semiprofessionelen tot professionals. Waar mogelijk en nuttig betrekken we hierbij ook een internationaal perspectief, wat ons de gelegenheid biedt om het Vlaamse circuslandschap te schetsen tegenover mondiale trends en praktijken.

Als beleids- en praktijkrelevant instrument dient de landschapstekening een tweeledig doel: het is ten eerste een basis voor het ontwikkelen van beleidsvisies over de circussector heen, en ondersteunt ten tweede de praktijk- en organisatieontwikkeling binnen de circussector zelf. Het helpt beleidsmakers om geïnformeerde beslissingen te nemen die aansluiten bij de actuele noden en kansen. Tegelijk is het een belangrijk instrument dat de sector kan aanwenden om even afstand te nemen van de concrete praktijk en stil te staan bij hoe het veld zich ontwikkelt. De reflectie en dialoog die tijdens het traject ontstaan, zijn belangrijk om de duurzame ontwikkeling van de sector mee te schragen. Door de belangrijkste evoluties en trends binnen het circuslandschap in kaart te brengen en te analyseren, kunnen we toekomstige uitdagingen en kansen beter identificeren.

De landschapstekening is meteen ook een grondige sterkte-zwakteanalyse, dat de sterktes, werkpunten, opportuniteiten en bedreigingen binnen het circusveld in kaart brengt. Deze analyse dient als fundament voor strategische oefeningen en reflecties over de toekomst, essentieel voor de verdere ontwikkeling van het circuslandschap. Het levert belangrijke bouwstenen voor strategische visienota's en beleidsplannen, en speelt zo een cruciale rol in het vormgeven van de toekomst van de circussector in Vlaanderen.

Bij het opstellen van deze landschapstekening kozen we bewust voor een interactief proces. We betrokken hierbij dan ook verschillende spelers binnen het circuslandschap, via focusgroepen of andere onderzoeken.

De landschapstekening circus biedt een goed onderbouwd overzicht van het veld en weerspiegelt de diverse perspectieven en ervaringen van de betrokken actoren. Dankzij de interactieve aanpak is deze landschapstekening een gezamenlijk ontwikkelingstraject – een zelfreflectie die beweging creëert – en is het relevant voor iedereen die betrokken is bij de groei en ondersteuning van het circuslandschap.

METHODOLOGIE

Om de sector in kaart te brengen, gebruikten we een combinatie van kwalitatieve en kwantitatieve methoden. Omdat de complexiteit en heterogeniteit van de sector een brede aanpak vereisen, bekeken we de landschapstekening vanuit verschillende perspectieven en raadpleegden we een rits aan bronnen. Deze landschapstekening wil een zo volledig mogelijk beeld schetsen van de circussector in Vlaanderen, waarbij we rekening houden met zowel de gesubsidieerde als de niet-gesubsidieerde delen.

GEOGRAFISCHE EN CHRONOLOGISCHE AFBAKENING

Deze studie richt zich geografisch op Vlaanderen en Nederlandstalig Brussel (hierna 'Vlaanderen'). Waar relevant, bespreken we ook de context van Wallonië en Franstalig Brussel, maar de verzamelde data en onderzoeken hebben meestal betrekking op Vlaanderen. Organisaties beschouwen we als Vlaams wanneer ze in Vlaanderen zijn gevestigd of Vlaamse subsidies ontvangen, zelfs als ze daarnaast ook ondersteuning krijgen van de Fédération Wallonie-Bruxelles (hierna 'FWB') of andere bronnen.

De chronologische afbakening van deze landschapstekening vormde een uitdaging. De beschikbare data over de sector is schaars en vaak ad hoc verzameld, waardoor doorlopende reeksen zelden voorhanden zijn. Hoewel het voor veel gegevens moeilijk bleek om ver terug te gaan in de tijd, kozen we er bewust voor om de analyse niet te beperken tot de huidige beleidsperiode 2021-2025.

Bovendien zijn bijna alle datasets begrensd tot 2023, omdat er bij publicatie meestal geen volledige reeksen voor 2024 beschikbaar waren. Een uitzondering hierop vormen de spreidingscijfers van de cultuurcentra. De programmatie voor het komende seizoen (2024-2025) was al aangekondigd bij publicatie. Daarom voegden we ze toe. Hoewel de programmatie tijdens een seizoen nog kan veranderen, geven deze datasets wel een blik op de aanwezigheid van circus in cultuurcentra. In deze landschapstekening geven we bepaalde cijfers weer in seizoenen of schooljaren, omdat sommige organisaties in de circussector hiermee werken. Het is in dat geval onmogelijk of irrelevant om op basis van kalenderjaren te rapporteren.

De landschapstekening doet waar mogelijk uitspraken over de volledige periode van de twee circusdecreten: “Decreet betreffende de ondersteuning van de circuskunsten in Vlaanderen” (2008-2020) en “Decreet houdende een circusbeleid” (2021-2025) (Verder ‘eerste Circusdecreet’ en ‘tweede Circusdecreet’). In sommige gevallen zijn echter alleen data beschikbaar van het tweede Circusdecreet.

Een belangrijk aandachtspunt bij de interpretatie van de cijfers is de coronacrisis. De lockdowns en bijhorende maatregelen hebben ook op de circussector een grote impact gehad. Organisaties stelden projecten uit of zegden ze af, werkingen en opleidingen kwamen tot stilstand, en circusgezelschappen konden niet toeren of optreden. Verschillende evolutieve cijferreeksen tonen dan ook een dip in 2021 en 2022. Het eerste corona-vrije jaar is 2023, wat meteen ook het laatste jaar is in veel van de gebruikte cijferreeksen. We moeten dus voorzichtig omgaan met de interpretatie van de gebruikte cijfers, vooral wanneer ze een evolutie weergeven.

Deze landschapstekening vormt een nulmeting. We brengen hierbij voor het eerst bepaalde segmenten, karakteristieken en/of evoluties van de Vlaamse circussector in kaart. Vanwege de haalbaarheid en de impact van de eerder besproken coronacrisis hebben we ervoor gekozen om in deze gevallen alleen 2023 te onderzoeken. Circuscentrum kijkt welke datasets we systematisch kunnen voortzetten, zodat we in een volgende landschapstekening verdere evoluties kunnen bespreken.

BRONNEN

De Vlaamse circussector is divers en veelzijdig, maar krijgt vaak te weinig aandacht in zowel gericht (internationaal) academisch onderzoek als in bredere cultuurstudies, zoals de participatiesurvey[1]. De laatste jaren zet Circuscentrum in op het genereren van onderzoek dat de karakteristieken van de Vlaamse circussector in kaart brengt. Dit onderzoek wordt meestal uitgevoerd door studenten en blijft beperkt en wisselend van kwaliteit. Hoewel er steeds meer aandacht komt binnen (internationaal) academisch onderzoek, zoals blijkt uit de oprichting van het peer-reviewed tijdschrift Circus Arts, Life and Sciences in 2022, blijft er een tekort aan cijfers, data en onderzoek, vooral voor de Vlaamse circussector.

Deze landschapstekening wil een uitgebreid beeld te schetsen van de Vlaamse circussector, die zowel gesubsidieerde als niet-gesubsidieerde individuen en organisaties omvat. Subsidiegegevens vormen hierbij de grootste dataset, wat een vertekend beeld geeft. Ondanks pogingen om alternatieve gegevens te verzamelen over een groter deel van de sector, blijft het lastig om een volledig beeld te krijgen van het niet-gesubsidieerde deel van de circussector.

De beschikbare cijferreeksen zijn niet altijd volledig; soms werden ze enkele jaren onderbroken of was de verzamelingsmethode onduidelijk, waardoor het moeilijk was om deze verder te zetten. Zo bleek het zeer moeilijk om over specifieke onderwerpen (zoals inclusie) of over bepaalde deelgroepen (niet-gesubsidieerde organisaties) cijfermateriaal te verzamelen.

[1] Móring and Péter Kiszl, ‘Circus Arts in Content Service Systems’, *Art Libraries Journal*, 48.4 (2023), pp. 111–125.

Om verdieping en verbreding aan te brengen in het verzamelde materiaal voerden we - waar mogelijk - extra kwalitatief onderzoek uit. De interviews en focusgroepen, georganiseerd door Circuscentrum, leverden waardevolle inzichten op, maar enkele stemmen ontbreken omdat het netwerk van Circuscentrum – hoewel breed – niet het volledige Vlaamse veld dekt. In deze landschapstekening gebruiken we vier hoofdgroepen van bronnen:

1 • Data verzameling door Circuscentrum

Dit omvat een combinatie van deskresearch, bevragingen en interne gegevens. Belangrijke bronnen hierbij zijn onder meer:

- "Circus in Cultuurcentra": een lijst van geprogrammeerde circusvoorstellingen in cultuurcentra in Vlaanderen. Deze data werden verzameld via deskresearch aan het begin van het seizoen, waardoor latere annuleringen of toevoegingen niet zijn meegenomen. Voor het seizoen 2023-'24 zijn 72 cultuurcentra onderzocht, en in 2024-'25 zijn er 3 cultuurcentra aan de lijst toegevoegd, wat het totaal op 75 onderzochte centra brengt.

- "Circusfestivals 2023": een lijst (2023) van geprogrammeerde circusvoorstellingen op circusfestivals of multidisciplinaire festivals in België, met in de programmatie ook circus. We hebben deze data verzameld via deskresearch gedurende het seizoen. Aanpassingen aan de programma's die niet online zijn gecommuniceerd, zijn daarom niet meegenomen.

- "Overzicht gezelschappen": een niet-exhaustieve lijst van circusgezelschappen en artiesten actief in Vlaanderen. De dataset is gebaseerd op gezelschappen vermeld op Circusinvlaanderen.be, gezelschappen die subsidies hebben aangevraagd via het Circusdecreet, en interne contacten van Circuscentrum. Vervolgens werd deze dataset aangevuld met deskresearch.

- "Data uit projecten georganiseerd door Circuscentrum": deelnames aan vormingen en trajecten georganiseerd door Circuscentrum.

- "Traject Circusvriendelijk lokaal beleid": een traject uitgevoerd in samenwerking met Doenker. In het kader van dit traject organiseerden we een stakeholderbevraging bij beleid en sector.

- "Impactmeting Veiligheidstraject": een online bevraging over de impact van het veiligheidstraject bij deelnemers aan het educatieve luik van het traject.

- "Stakeholderbevraging Landschapstekening Circus": tussen januari en juni 2024 organiseerden we in functie van de Landschapstekening Circus in totaal 7 focusgroepen met begeleiding van Doenker. (overzicht deelnemers: zie bijlage)

- Circusmagazine: het driemaandelijks uitgegeven tijdschrift bevat artikels, opiniestukken en diepte-interviews die kwalitatieve input bieden in de thema's en perspectieven die leven in de sector. Waar relevant verwijzen we naar artikels of gebruiken we quotes ter illustratie.

- Cirq'onstances I (2009) en Cirq'onstances II (2018): publicaties van Circuscentrum die relevante cijfers en inzichten uit de sector bundelen.

2 • Data aangeleverd door het Departement Cultuur, Jeugd en Media (verder 'DCJM'):

In het kader van het Gecoördineerd Afsprakenkader Onderzoek leverde DCJM data aan Circuscentrum, waaronder:

- Subsidiecijfers: alle data zijn afkomstig uit subsidiedossiers die zijn ingediend binnen het Eerste en Tweede Circusdecreet, inclusief de bijbehorende verantwoordingsdossiers, kiosk-velden en bijlagen.

- Beleidsrelevante gegevens: in overleg met Circuscentrum verzamelde DCJM tussen 2021 en 2023 verschillende 'beleidsrelevante gegevens' van de structureel gesubsidieerde organisaties. Het ging over informatie over leden (leeftijd, gender …) van circusateliers, informatie over medewerkers (aantal, type overeenkomst …), het aantal en type activiteiten georganiseerd door ateliers, werkplaatsen en artiesten, evenals de locatie van de activiteit.

3 • Uitbestede onderzoeken:

Waaronder:

- In 2022 liep Matilde Ruppert, studente Cultuurmanagement, stage bij Circuscentrum; ze schreef een thesis over "Wat is circus? Een veldafbakening van de Vlaamse circussector". Hierin onderzocht ze hoe ze op basis van 13 diepte-interviews de Vlaamse circussector kon definiëren.

- "Duurzame loopbanen van circusartiesten." (Verder Circusloopbanenonderzoek) Is een onderzoek uitgevoerd door IDEA-consult in 2023, in opdracht van DCJM naar een voorstel van en in samenwerking met Circuscentrum. Het onderzoek maakte gebruik van verschillende onderzoeksmethoden: een online bevraging bij 70 Vlaamse circusartiesten, diepte-interviews bij 10 circusprofessionals en 2 beleidsmedewerkers, vier focusgroepen en aangevuld met deskresearch. Tussentijds boog een klankbordgroep zich over de bevindingen.

- In 2023 besteedde Circuscentrum een onderzoek uit rond de status van circusinfrastructuur in Vlaanderen aan Nick Verginis[2], circusonderzoeker en journalist. Dit resulteerde in het eindrapport "Status quo of Circus Infrastructure in Flanders: Challenges and Opportunities"

- In 2024 voerde een groep studenten van de opleiding "International Business Management" aan Arteveldehogeschool in Gent een onderzoek naar de internationalisering van de Vlaamse circussector. Op basis van deskresearch stelden zij een dataset samen met de spreidingscijfers van 50 Vlaamse Circusgezelschappen in 2023. Om hun onderzoek verder aan te vullen namen ze interviews af bij 15 respondenten (circusartiesten en -studenten).

4 • Aanvullend onderzoek:

Waar zinvol en mogelijk vulden we deze gegevens en onderzoeken aan met bestaand onderzoek, zowel uit binnen- als buitenland. (Zie bibliografie)

[2] Nick Verginis, Nick Verginis. *Circus Spaces, Residencies*, https://www.nickverginis.com/.

WERKWIJZE

De landschapstekening is het resultaat van een gezamenlijk ontwikkelingstraject, waarbij we de conclusies op meerdere momenten hebben afgestemd met het bredere circusveld. Circuscentrum voerde eerst analyses uit op basis van de bovengenoemde bronnen. Zo brachten we de schaal, reikwijdte, werking en dynamieken van de sector in kaart. De verzamelde informatie vormde de basis voor de landschapstekening en werd verder aangevuld en genuanceerd tijdens georganiseerde stakeholdersgesprekken, waarbij we de expertise van collega's binnen Circuscentrum betrokken.

Deze landschapstekening bestaat uit een beschrijvend deel (hoofdstuk 2 en 3) en een meer reflectief deel (hoofdstuk 4 en 5):

- **Hoofdstuk 2 "Beschrijving van de circussector"**: in dit deel staan we stil bij de historiek van circus en het Vlaamse beleid, daarna volgt een beschrijving van de sector en haar spelers.
- **Hoofdstuk 3 "Circus in de maatschappij"**: hier plaatsen we circus binnen het bredere cultuurveld en de maatschappij.
- **Hoofdstuk 4 "Zes thema's die de circussector bewegen"**: in dit deel diepen we zes kennisthema's uit: professionalisering, internationaal werken, ruimte en infrastructuur, veiligheid, inclusie en ecologie.
- **Hoofdstuk 5 "SWOART"**: we brengen de beschrijvingen en reflecties uit de voorgaande delen samen in een overkoepelende sterke-zwakte analyse.

Omdat dit de eerste landschapstekening circus is, hebben we bewuste keuzes gemaakt in de selectie van thema's. We kozen voor onderwerpen die genoeg vertellen over de eigenheid van de sector en wat daar speelt. De selectie van deze thema's gebeurde op basis van gesprekken met de sector en werd afgestemd tijdens de sectordag in juni 2022.

Oorspronkelijk stond 'digitalisering' op de lijst, later beslisten we om dit thema te vervangen door 'ruimte en infrastructuur'. Tijdens gesprekken met de sector kwam de nood aan ruimte voor circus meermaals aan bod (zoals tijdens het traject Circusvriendelijk Lokaal beleid). Hoewel 'digitalisering' een belangrijk maatschappelijk thema is, leeft het momenteel minder in de circussector; hierdoor is er niet voldoende circus-specifieke informatie voorhanden om gerichte analyses uit te voeren.

Voor de analyse van deze thema's organiseerden we een brede stakeholderbevraging onder begeleiding van Doenker. In januari 2024 hielden we een eerste focusgroep met het bestuur van Circuscentrum om de methodiek en de eerste conclusies te toetsen. Daarna vonden er zeven focusgroepen plaats, één voor elk thema en één rond een specifieke doelgroep.

Tabel 1· Overzicht focusgroepen

THEMA	DATUM	LOCATIE
Professionalisering	5/03/2024	Leuven – 30CC/CirkLabo
Ruimte en infrastructuur	25/03/2024	Brussel - UP
Veiligheid	25/04/2024	Antwerpen - Arenberg
Ecologie	08/05/2024	Leuven - CIRKL
Traditioneel Circus*	21/05/2024	Gent - Wisper
Inclusie	30/05/2024	Gent - Wisper
Internationaal werken	11/06/2024	Gent - Wisper

* Traditionele rondreizende circussen hanteren een specifieke manier van werken en opereren in specifieke netwerken, waardoor zij deels met andere uitdagingen worden geconfronteerd dan de rest van de sector. Daarom kozen we ervoor om een aparte focusgroep rond traditioneel circus te organiseren.

Bij elke focusgroep streefden we naar een zo heterogeen mogelijke samenstelling, door zowel artiesten, traditionele circussen, programmatoren van festivals en cultuurhuizen, techniekers, docenten, zakelijk leiders, coördinatoren van circusateliers- en werkplaatsen, spreidingsbureaus … uit te nodigen. Om de deelnemers goed voor te bereiden op het gesprek, stuurden we voorafgaand aan elke sessie een 'conversation starter' met de eerste bevindingen en een lijst met aanbevolen lectuur rond het thema. Tijdens de focusgroepen legden we stellingen voor en vroegen we de deelnemers om kant te kiezen door fysiek positie in te nemen in de ruimte. Vervolgens kregen ze de kans om hun standpunt toe te lichten. Daarna bespraken we enkele subthema's, zodat we de belangrijkste uitdagingen en sterktes van de sector konden identificeren. Het doel van de focusgroepen was niet om een consensus te bereiken, maar om de diverse standpunten binnen de sector bloot te leggen. Gezien de heterogeniteit van de circussector, waarbij verschillende delen van de sector met uiteenlopende uitdagingen worden geconfronteerd, voegden de focusgroepen waardevolle nuances toe aan de analyse.

Om de sterkte-zwakteanalyse van het circusveld uit te voeren, besloten we in de aanloop van het traject om niet te werken met de klassieke SWOT-structuur, maar een aangepaste versie de "SWO-ART". Naast de vier klassieke onderdelen van de SWOT (Sterktes, Zwaktes, Opportuniteiten en Bedreigingen) wordt aandacht besteed aan twee extra elementen: Aspiraties en Resultaten. Deze twee elementen gaan dieper in op de dromen en de verwachte resultaten van de verschillende stakeholders. Deze methode vormt een goede basis voor verdere toekomstreflecties binnen en buiten de sector voor de verdere ontwikkeling van het landschap.

Na de focusgroepen verwerkten de medewerkers van het kenniscentrum al het verzamelde materiaal. Eerst lazen collega's van Circuscentrum de syntheseteksten inhoudelijk na en vervolgens externe lezers en medewerkers van DCJM. Bij de selectie van externe lezers kozen we voor personen met uiteenlopende kennis en ervaring binnen de circussector. (zie bijlage)

02

BESCHRIJVING VAN DE CIRCUSSECTOR

PERSPECTIEVEN OP CIRCUS

Circus omschrijven en definiëren lijkt een complexe vraag; iedereen die ze krijgt zal een ander antwoord geven. Volgens de Australische circusonderzoeker Katie Lavers is circus definiëren onmogelijk "It seems to be an art form that actively resists containment through its elemental process of change. As soon as one attempts to set boundaries that define or categorize the circus, it mutates, it chafes at limitations and transforms itself."[3]

Eén van de manieren waarop we naar circus kunnen kijken, is vanuit haar geschiedenis. De geschiedenis van circus start meestal op het einde van de 18e eeuw bij de Britse stuntruiter Philip Astley. Het historisch verhaal dat vertrekt bij Astley heeft een sterke (West)-Europese en Angelsaksische blik. Het geeft niet altijd voldoende aandacht aan evoluties en specifieke karakteristieken van circus in andere regio's. "To critically talk about 'circus' now requires specific reference to geographic region and historic period, or in other words the place and time when the circus even took place. Use of the term 'circus' may also require identification of the specific act or category of skill under consideration (...) since each skill category and the various apparatus employed by each skill has its own genealogy of historical emergence, development, and use."[4]

Laten we even kort terugblikken op dit bijzondere verhaal. Astley begon zijn rijkunsten te vertonen in open lucht, in een cirkel. Naarmate zijn voorstellingen succesvoller werden en de concurrentie toenam, voelde hij de noodzaak om zijn shows te vernieuwen. Hij begon afwisselende acts toe te voegen. Acrobaten, jongleurs en koorddansers, die hun kunsten eeuwenlang op kermissen en markten hadden vertoond, vonden in die tijd een plek in theaters en variétéshows. De voorstellingen bestonden uit pantomimes en re-enactments te paard, afgewisseld met andere acts. Astley, zijn leerlingen en concurrenten brachten hun shows eerst in de buitenlucht, later in amfitheaters met een ronde piste en uiteindelijk in stenen circusgebouwen. In België verrezen circussen in steden als Brussel, Gent, Antwerpen, Verviers, Luik en Charleroi, hoewel de meeste van deze gebouwen inmiddels verdwenen zijn. Uiteindelijk was het zijn voormalige leerling en rivaal, Charles Hughes, die samen met Charles Dibdin het "Royal Circus and Equestrian Philharmonic Academy" oprichtte en daarmee de term 'circus' introduceerde.[5]

Terwijl circus zich tijdens de 19e eeuw snel doorheen Europa verspreidde, evolueerden de voorstellingen. Circussen introduceerden voortdurend nieuwe technieken en verlegden de fysieke grenzen van hun acts. Bekende circussen trokken ook door België en verhoogden zo de populariteit van het circus. In de Verenigde Staten begonnen ze halverwege de 19e eeuw te experimenteren met circustenten. Astley overwoog zelf ooit om onder een tent op te treden, maar liet het idee al snel varen omdat hij het te onpraktisch vond.[6]

[3] Katie Lavers and Peta Tait, eds., "Introduction. Circus Perspectives, Precedents and Presents," in *The Routledge Circus Studies Reader* (New York, 2016), 2.
[4] 'Introduction', in *The Cambridge Companion to the Circus*, ed. by Jim Davis and Gillian Arrighi, pp. 1–15 (p. 6).
[5] Duncan Wall, The Ordinary Acrobat. *A Journey into the Wondrous World of the Circus, Past and Present*. (New York, 2013), 109–16.
[6] Ibid., 190.

De eerste shows in circustenten waren klein opgezet. Coup en Castello, in samenwerking met P.T. Barnum, ontwikkelden in 1882 een big top met drie pistes. De grote schaal van de Noord-Amerikaanse circussen zou nooit doordringen in Europa.

Vanaf het midden van de 19e eeuw begonnen ook circussen in West-Europa vaker te touren met een tent. In deze periode evolueerden circussen naar de vorm zoals we die vandaag kennen, een show met acrobaten, jongleurs, clowns … en dierenacts, gespeeld in een tent. Veel circussen draaiden rond families, waarbij artiesten de kneepjes van het vak binnen de familie leerden. De ontwikkeling van het circus verschilde per regio. In Argentinië ontstond bijvoorbeeld een unieke vorm van circus, verbonden aan het lokale 'criollista-gaucho'-genre. Deze vorm van circus is vandaag de dag vrijwel volledig verdwenen.[7]

De wereldoorlogen maakten touren moeilijk, en veel circussen zetten hun werking stil. Het einde van de Tweede Wereldoorlog zorgde voor een korte heropleving. In de jaren 1950 doorging het circus een crisis: de opkomst van nieuwe vrijetijdsbestedingen en nieuwe media zorgden voor een teruglopende publieksopkomst. Oplopende kosten en toenemende regelgeving maakte het voor circussen steeds moeilijker om te overleven.[8]

De sociale en culturele (r)evolutie in de jaren 1960 had ook zijn effect: jonge artiesten stelden de bekende vorm van circus in vraag, en verzetten zich tegen de toen heersende circuscodes. De artiesten kwamen vaak niet uit circusfamilies en begonnen nieuwe soorten voorstellingen te maken, vaak zonder dieren en (soms) met een politieke agenda. Bekende voorbeelden zijn Circus Oz (Australië), Archaos (Frankrijk) en Cirque du Soleil (Canada). Sommige artiesten begonnen in deze periode met het oprichten van circusscholen.[9] De veranderingen en de voortdurende crisis bij reizende circussen bleven bij de overheid niet onopgemerkt. Eind jaren 1970 kreeg circus als cultuur erkenning in Frankrijk, installeerde de overheid een subsidiebeleid en kwam er een circushogeschool. In 1985 ontstond het 'Centre National des Arts du Cirque'. Verschillende andere Europese landen volgden dit voorbeeld en in de jaren 1980 en -90 zagen verschillende hogeschoolopleidingen – bijv. Académie Fratellini (FR), National Center for Circus Arts (GB), Ecole Nationale de Cirque (CA) – het levenslicht. In de Sovjet-Unie nam het circus een andere wending: de overheid besloot het te nationaliseren. Eind de jaren 1920 richtten ze de Nationale Circusschool in Moskou op, met een lesprogramma gebaseerd op de bestaande balletopleidingen. Het idee om circus aan hogescholen te doceren verspreidde zich door de communistische wereld en bereikte pas in de jaren 1970 het Westen. Tot vandaag kent Rusland reizende tentcircussen met artiesten die aan deze gespecialiseerde hogescholen zijn opgeleid.[10]

Deze trend heeft vooral vanaf de jaren 1990 ook zijn effect op Vlaanderen, wanneer zich een breed artistiek spectrum begint te ontwikkelen. Er touren verschillende reizende familiecircussen rond en er ontstaan verschillende nieuwe circusgezelschappen die beginnen te spelen met invloeden uit andere kunstvormen zoals dans, theater, beeldende kunsten, commedia dell'arte …

[7] Julieta Infantino, 'The Criollo Circus (Circus Theatre) in Argentina', in *The Cambridge Companion to the Circus*, (Cambridge University Press, 2021), pp. 63–77.
[8] Mark Jacobs, *Circussen in Vlaanderen (*2002), 12.
[9] Agathe Dumont, 'Becoming an Art Form. From "Nouveau Cirque" to Contemporary Circus in Europe', in *The Cambridge Companion to the Circus*, pp. 188–202.
[10] Camille Richard, "Working Conditions of Circus Artists" (2024), 11.

Daarnaast zijn er verschillende gezelschappen die straattheater combineren met circustechnieken. Verschillende podiumkunstenfestivals krijgen aandacht voor deze nieuwe gezelschappen.[11] In dezelfde periode ontstaan in Vlaanderen de eerste circusateliers die circuslessen beginnen aan te bieden aan een breder publiek. Sindsdien is de sector en de verscheidenheid aan gezelschappen nog verder gegroeid.

De historische evolutie van circus leidde ertoe dat er vandaag een spectrum aan artistieke vormen onder de noemer circus valt. Wanneer er over circus wordt geschreven, komen vaak verschillende termen naar voren om indelingen te maken, zoals traditioneel, nouveau/new, hedendaags, modern, actueel, circustheater, enzovoort. De gebruikte term varieert afhankelijk van de invalshoek. Zo kan men kijken naar de speelruimte (circustent, straat, black box), de opbouw van de voorstelling (losse acts, een overkoepelend narratief), de aanwezigheid van bepaalde rollen (zoals een spreekstalmeester, clowns), het gebruik van dieren, de achtergrond van de artiesten (familiecircus, opleiding), of het businessmodel. Afhankelijk van de gekozen invalshoek verandert de gehanteerde term. Zo gebruikt onderzoekster Franziska Trapp het concept risico om te differentiëren tussen traditioneel, nouveau en hedendaags circus en laat zo de klassieke historische indeling los: “There is one major objection regarding [historic] modelling: The performance ‘La Perle du Bengale‘ (1935 Cirque d’hiver) of Cirque Bouglione […] presents the same structure as what is considered as New Circus in this [historic] modelling. However, New Circus did not even exist. And yes: it is the aim of [my] modelling to differentiate between Traditional, New and Contemporary Circus based on their technique, not based on a historical timeline.”[12]

Binnen Vlaanderen geeft de relatie tussen beleid en praktijk vandaag mee vorm aan de manier waarop we naar circus en de circussector kijken. Het Circusdecreet definieert circuskunst als “de kunstuiting waarbij hoofdzakelijk (lucht)acrobatie, evenwichtskunsten, objectmanipulatie, clownerie, goochelen, dressuur of circustheater wordt beoefend.” Deze definitie vertrekt vanuit de gangbare circustechnieken en maakt geen onderscheid tussen verschillende vormen van circus. Het is aan de aanvrager om in het subsidiedossier zelf aan te geven op welke manier die het bredere circusveld ziet en zich hierin positioneert. Het concept van zelfidentificatie wordt zo de basis van de Vlaamse (gesubsidieerde) circussector. Het decreet vermeldt straattheater niet, hoewel er ook in Vlaanderen sterke relaties bestaan tussen circus en straattheater. Verschillende gezelschappen brengen circus als vorm van straattheater, en ook veel festivals profileren zich als ‘circus- en straattheaterfestival’. De expliciete keuze om vanuit het beleid in te zetten op ‘circus’, heeft ervoor gezorgd dat de ‘streetarts’ zich bij ons minder hebben ontwikkeld.

In deze landschapstekening benaderen we circus vanuit verschillende invalshoeken. Hoewel we vertrekken vanuit het Circusdecreet, beperken we ons niet tot gesubsidieerde organisaties. De Vlaamse circussector is divers, met verschillende spelers die elk hun eigen achtergrond, doelen en werkwijzen hebben. In dit hoofdstuk beschrijven we die diversiteit zo goed mogelijk. Om duidelijke uitspraken te doen over de verschillende segmenten van de sector, creëren we een kader dat kijkt naar de kenmerken van circusorganisaties en individuen.

[11] “Cirq’onstances. Circus in Vlaanderen,” *Courant*, Juli 2011.
[12] Franziska Trapp, ‘“I Believe I Can Fly” “I Believe She Could Fall” Contemporary Circus Dramaturgy and the Perception of Risk’ (presented at the A Safe(r) Space for Danger, 2024)

HET VLAAMSE CIRCUSBELEID DOORHEEN DE TIJD

In de tweede helft van de vorige eeuw raakte circus in een crisis, zoals we in het vorige hoofdstuk aanhaalden. Tegelijkertijd ontwikkelden zich nieuwe vormen van circus. Vanaf de jaren 1970 begon circus in Vlaanderen aan een heropleving. Toenmalig minister van Cultuur De Backer zette een ad hoc beleid op om het circus te ondersteunen. In 1978 kreeg circus een plek in de lijst van culturele manifestaties, en actiegroepen zoals "S.O.S-circus" ontstonden ter ondersteuning. De benoeming van Circus Ronaldo tot 'Cultureel Ambassadeur van Vlaanderen' in 1998 erkende circus en bracht extra aandacht. Uiteindelijk sloten de Vlaamse regering en zeven circussen in 2002 een afsprakennota met als doel de beeldvorming rond circus te verbeteren.

In 2007 kwam er een tijdelijk reglement dat diende als opstap naar een volwaardig decreet. In 2008 keurde de overheid het eerste Circusdecreet goed om circus te erkennen als volwaardige actor binnen het cultuurbeleid. Omdat circus verschillende bevoegdheden zoals jeugd, erfgoed, amateurkunsten, cultuur en sport raakt, kwam er een apart decreet dat alle facetten van circus samenbrengt. Met het Circusdecreet kreeg de circussector de kans om een eigen identiteit te ontwikkelen.[13]

Het eerste Circusdecreet werd in 2008 goedgekeurd met een jaarlijks budget van 3 miljoen euro, de eerste subsidieronde volgde in 2009. Binnen het Circusdecreet konden gezelschappen projectsubsidies aanvragen voor: 'Creatie van een productie', 'Spreiding van een productie via een nomadische tournee', 'Internationale spreiding van een productie', 'De organisatie van een circusfestival' en 'Promotie'. Daarnaast kwamen er beurzen voor een 'Internationale bijscholing/voortgezette opleiding als circuskunstenaar' en een 'Opleiding als docent in de circuskunsten'. Er werd een structurele subsidie voorzien voor een circuscentrum met als opdracht de ondersteuning en promotie van circus zowel op amateur als professioneel niveau en de opbouw van kennis.

Het eerste Circusdecreet bood de sector de kans om zich te ontwikkelen en te groeien, maar na enkele jaren bleken de mogelijkheden binnen het decreet te beperkt. In 2015 kwam er een hervormingsproces om het Circusdecreet aan te passen.

Het tweede Circusdecreet bouwt voort op de doelstellingen van het Eerste, maar richt zich op een verbeterde invulling en uitvoering door het landschap in een decretaal kader te plaatsen. Er werd besloten om de functiegerichte benadering uit het Kunstendecreet gedeeltelijk over te nemen. De sector werkt sindsdien met vaste organisatietypes, waarbij één of enkele functies (creatie, ontwikkeling, productie, presentatie, participatie, reflectie en educatie) centraal staan.[14]

- **Ontwikkeling**: het ontwikkelen of begeleiden van de circuspraktijk, talent, carrière en oeuvre. Het proces, het onderzoek en het artistieke experiment primeren op een concrete output.
- **Productie (creatie)**: het creëren, realiseren en spreiden van circuskunst.
- **Presentatie**: het delen van het gecreëerde en geproduceerde circuswerk met een publiek.
- **Participatie**: het ontwikkelen en toepassen van visie, concepten en processen die bijdragen tot de participatie, zowel als actieve deelname aan circuskunst als het confronteren met circuskunst, met aandacht voor maatschappelijke en culturele diversiteit.

[13] "Ontwerp van Decreet betreffende de ondersteuning van de circuskunsten in Vlaanderen. Memorie van Toelichting," 2008.
[14] "Ontwerp van een decreet houdende een circusbeleid. Memorie van Toelichting," 2019, 4.

- **Reflectie**: de reflectie en kritiek op circuskunst en het stimuleren en toegankelijk maken van die reflectie. Deze functie wordt toegevoegd aan de kerntaken van het circuscentrum (praktijkontwikkeling).

- **Educatie**: doelgericht opzetten van leeromgevingen die het leren door individuen, groepen of gemeenschappen mogelijk maken en bevorderen.

Een belangrijke verandering binnen het tweede Circusdecreet was de integratie van de circusateliers, die als kerntaak educatie hebben. Deze ateliers spelen een cruciale rol als de 'humuslaag' van de sector, de voedingsbodem voor talent en ontwikkeling. Tot 2019 ontvingen sommige circusateliers subsidies via het Jeugddecreet als cultuureducatieve verenigingen. Vanaf dat jaar besloot men om deze organisaties, samen met hun bijbehorende budgetten, over te hevelen naar het Circusdecreet, wat hun rol binnen de circussector verder versterkte.

Een tweede grote verandering was de invoering van structurele subsidies voor circusgezelschappen (kerntaak: creatie en spreiding), circuswerkplaatsen (kerntaak: creatie, presentatie, ontwikkeling, participatie) en circusateliers (kerntaak: educatie). De invoering van structurele subsidies werd als noodzakelijk beschouwd voor de verdere professionalisering van de sector.

Er kwam ook een hervorming van de projectsubsidies. De subsidielijnen voor nomadische tournees, promotie, en de beurs voor de opleiding tot circusdocent verdwenen. Wel kregen gezelschappen de mogelijkheid om een subsidie aan te vragen voor de 'Creatie van een productie', of de 'Creatie en spreiding van een productie' (kerntaak: creatie). Daarnaast konden ze projecten met een duurtijd tot drie jaar indienen. Dit principe van meerjarigheid heeft de doelstelling om duurzaamheid te stimuleren. "Circusartiesten of -compagnieën maken vaak maar om de drie jaar een nieuwe creatie en hebben niet de cultuur (en dat is ook internationaal zo) om zich vast te hechten aan één gezelschap."[15] Daarnaast kwam er ook een hervorming van de subsidie voor internationale spreiding naar een subsidie voor 'Internationale reiskosten'.

De subsidielijn voor de 'Organisatie van een circusfestival' (kerntaak: presentatie) werd aangepast. Onder het Eerste Circusdecreet konden festivals subsidies aanvragen voor een periode van maximaal vijf jaar. Binnen het Tweede Circusdecreet is dit maximaal drie jaar. "Dit geeft voor de festivalorganisatoren de keuze om aan zijn festivalconcept te bouwen en biedt tegelijkertijd door de projectmatige aanpak de noodzakelijke zuurstof tot vernieuwing en dynamiek."[16]

Ten slotte veranderden ook de voorwaarden voor de toekenning van de subsidie aan Circuscentrum. Onder het eerste Circusdecreet was deze subsidie bedoeld voor een vereniging met als doel de ondersteuning, bevordering en promotie van circus, met een intermediaire rol tussen de sector en het Vlaamse beleid. Onder het tweede Circusdecreet werd dit een subsidie voor een steunpunt met de hierbij horende kerntaken: praktijkondersteuning, praktijkontwikkeling, beeldvorming en promotie, en platform. De functie reflectie werd toegewezen aan de kerntaak 'praktijkontwikkeling'. Circuscentrum is binnen het Circusdecreet de enige organisatie met reflectie als kerntaak.

[15] "Memorie van Toelichting, 2019."
[16] Ibid., 8.

De veranderingen in het Circusdecreet en de verdubbeling van het jaarlijkse totaalbudget voor zowel structurele- als projectsubsidies tot bijna 6 miljoen euro zorgen sinds 2021 voor een verdere groei van de sector. De overheveling van vijf circusateliers met bijhorende budgetten vanuit Jeugd, zorgde in 2019 en 2020 voor een stijging van het totale budget. Tussen 2021 en 2023 is een stijging van het jaarlijks toegekende budget zichtbaar, inmiddels bedraagt het jaarlijkse totaalbudget binnen het Circusdecreet 6,5 miljoen euro. (Grafiek 1) De stijging tussen 2021 en 2023 komt voornamelijk uit een stijging binnen de projectsubsidies.[17]

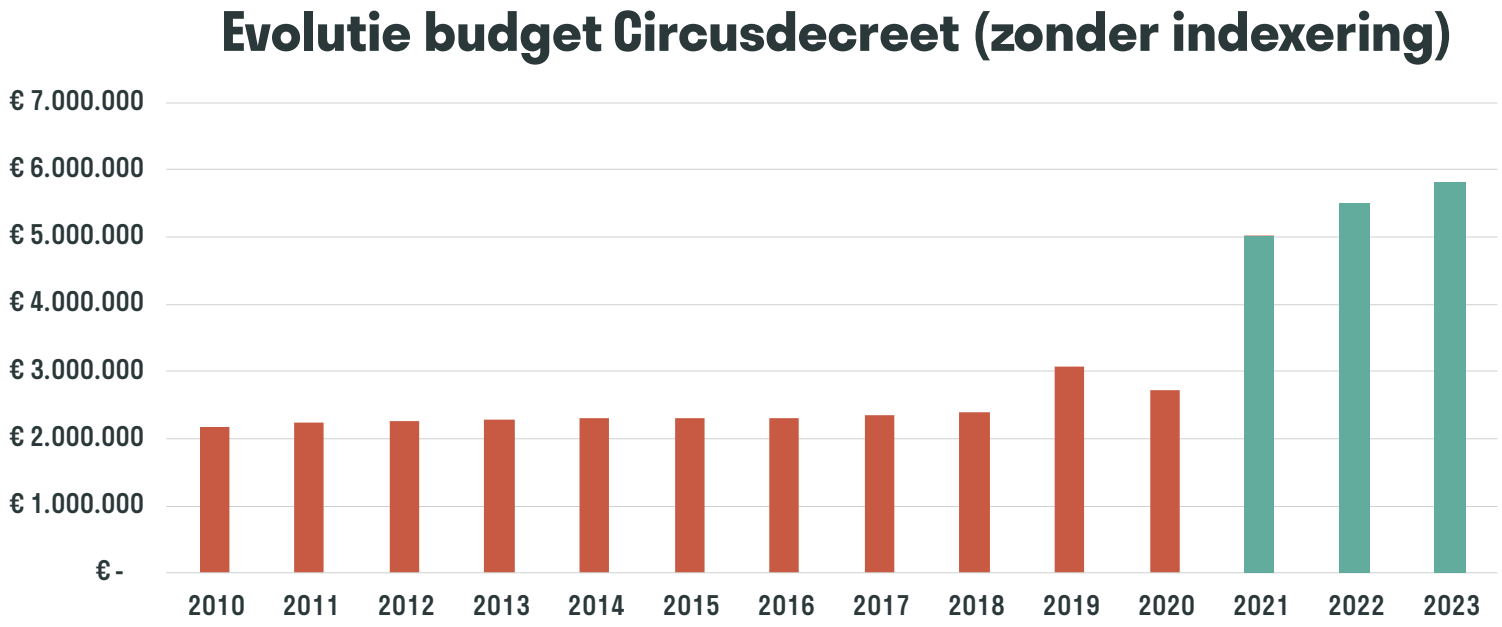

Grafiek 1: Data DCJM – Subsidiecijfers – Evolutie budget Circusdecreet 2010 – 2023, zonder indexering

Onder het eerste Circusdecreet werden vooral projectsubsidies toegekend, de structurele subsidie voor Circuscentrum nam toen ongeveer 30% van het budget in. Door de invoering van structurele subsidies voor een groter aantal organisaties is de verhouding veranderd, en nemen de structurele subsidies ongeveer 70% van het budget op het tweede Circusdecreet. (Grafiek 2) In 2019-2020 verschuift de verhouding deels, dit komt door de overstap van de circusateliers vanuit Jeugd, de middelen die zij meenamen werden beschouwd als structurele subsidies, binnen deze dataset.

[17] De middelen voor structureel gesubsidieerde organisaties worden jaarlijks (gedeeltelijk) geïndexeerd. Hier wordt gewerkt met de toegekende bedragen, deze indexering wordt dus niet meegenomen.

Evolutie toegekende subsidies (zonder indexering)

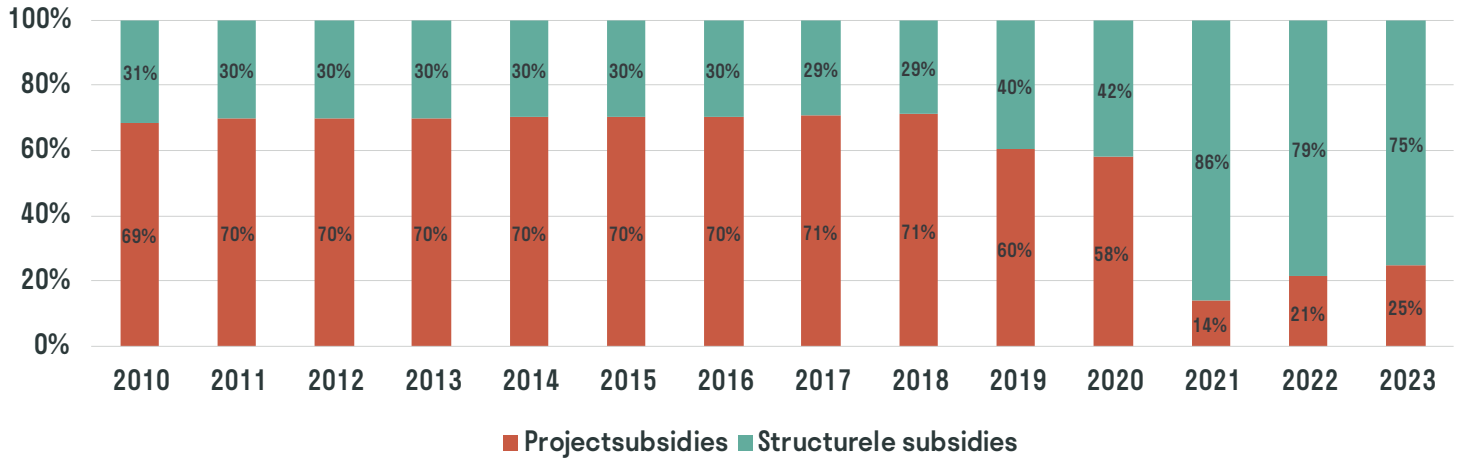

Grafiek 2• Data DCJM – Subsidiecijfers – Evolutie verhouding structurele- vs projectsubsidies Circusdecreet 2010 – 2023, zonder indexering

Onder het tweede Circusdecreet kregen 16 organisaties een structurele subsidie, voor in totaal 4,3 miljoen euro. Acht circusateliers, vier circuswerkplaatsen, drie circusgezelschappen en een steunpunt. Grafiek 3 toont de verhoudingen tussen deze vier werkvormen.

Toegekende structurele subsidie per organisatietype in 2021

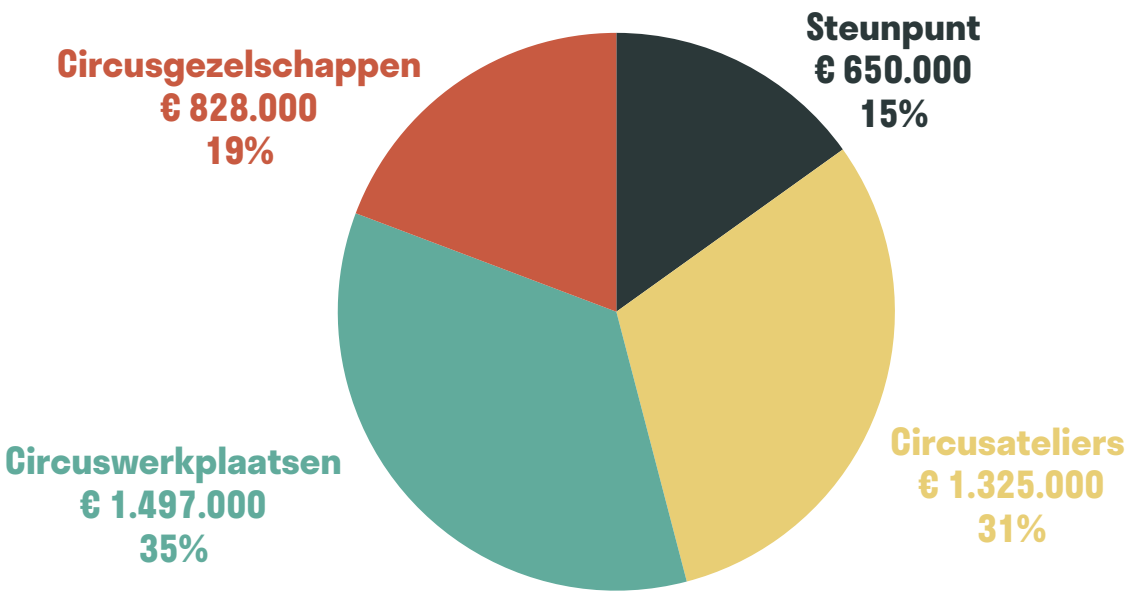

Grafiek 3 • Data DCJM - Subsidiecijfers - Toegekende Werkingsmiddelen per organisatietype in 2021

SPELERS IN HET VLAAMSE CIRCUSLANDSCHAP

De circussector in Vlaanderen bestaat uit een diverse groep actoren, elk met een eigen rol binnen dit unieke culturele ecosysteem. In dit hoofdstuk belichten we de verschillende spelers in de sector, waarbij we hun diversiteit en specifieke kenmerken in kaart brengen. Waar relevant voegen we een korte historiek toe en geven we inzicht in de subsidiemogelijkheden binnen het Circusdecreet, aangevuld met een analyse van de bijhorende cijfers. Daarnaast lichten we de verschillende rollen en medewerkers toe die binnen de verschillende type spelers actief zijn, om zo ook een helder beeld te schetsen van het professionele circusveld in Vlaanderen. In het volgende hoofdstuk – Systeemschets – bespreken we de onderlinge relaties van deze spelers.

CIRCUSATELIERS

Ateliers vormen de 'humuslaag' voor de circussector in Vlaanderen. Het zijn educatieve organisaties waar kinderen (vanaf 2,5 jaar), jongeren en volwassenen in hun vrije tijd terechtkunnen om hun circusvaardigheden te ontwikkelen. Circusateliers bieden het hele schooljaar door op wekelijkse basis circuslessen aan, en sommige ateliers organiseren tijdens de vakantieperiodes kampen en stages. De ateliers bieden een brede waaier aan circustechnieken aan via multi- of specialisatielessen (zoals jonglerie, (lucht)acrobatie, evenwicht, circustheater, circomotoriek, parkour…). Een circus-pedagogische methode benadrukt waarden zoals zelfontplooiing, verantwoord risico, talentontwikkeling, samenwerking, doorzettingsvermogen, creativiteit en plezier.[18] Het educatieve circusaanbod maakt geen deel uit van het Deeltijds Kunstonderwijs (DKO), met uitzondering van de kunstacademie in Geraardsbergen die op eigen initiatief ook wekelijkse circuslessen aanbiedt.

Naast hun kerntaak van circuseducatie, zetten circusateliers in op creatie, productie, presentatie en participatie. Veel ateliers hebben "productiegroepen" van jongeren die onder professionele begeleiding producties maken en deze vervolgens tonen aan een publiek op bijvoorbeeld circusfestivals. De meeste ateliers leggen ook een belangrijke focus op participatie, inclusief en sociaal circus, waarbij ze circus inzetten om sociaal welzijn en gemeenschapsvorming te bevorderen.[19]

De ateliers spelen een belangrijke rol in de ontwikkeling van de sector. Veel jongeren zetten hier hun eerste stappen naar een professionele carrière als artiest of lesgever. Sommige ateliers bieden specifieke trajecten aan voor jongeren die hun circusvaardigheden verder willen ontwikkelen en zich willen voorbereiden op toekomstige audities in professionele circus(hoge)scholen. Daarnaast bieden de ateliers (deeltijdse) tewerkstelling als docent of andere jobmogelijkheden voor artiesten, vaak parallel met hun artistieke activiteiten of na hun "uitstroom" als circusartiest. [20]

In 2024 kent Vlaanderen 19 circusateliers met een wekelijkse werking, verspreid over de verschillende provincies. (Tabel 2 en Grafiek 4)

Tabel 2 • Circusateliers in Vlaanderen in 2024

ATELIER	STAD	PROVINCIE	STRUCTUREEL GESUBSIDIEERD
Art to Move	Mortsel	Antwerpen	Neen
Balancirk	Hasselt	Limburg	Neen

[18] Koen Allary et al., eds., *Cirq'onstances II - 10 jaar Circusdecreet in Vlaanderen.* (2018), 33.
[19] "Circusateliers," *Departement Cultuur, Jeugd & Media*, n.d.
[20] Kathy Goffin et al., "Duurzame loopbanen van circusartiesten" (2023).

Circolito*	Mechelen	Antwerpen	Ja
Circosaurus	Marke	West-Vlaanderen	Neen
Circus Atelier Salto	Tienen	Vlaams-Brabant	Ja
Circus Punt**	Sint-Niklaas	Oost-Vlaanderen	Neen
Circus Twist	Diest	Vlaams-Brabant	Neen
Circus Zonder Handen	Brussel	Brussels Hoofdstedelijk Gewest	Ja
Circusplaneet	Gent	Oost-Vlaanderen	Ja
Circusstreken	Kortenberg	Vlaams-Brabant	Neen
Cirkus in Beweging	Leuven	Vlaams-Brabant	Ja
De Vliegende Mier	Ronse	Oost-Vlaanderen	Neen
Ell Circo D'ell Fuego	Antwerpen	Antwerpen	Ja
Kunstacademie van Geraardsbergen	Geraardsbergen	Oost-Vlaanderen	Neen
Locorotondo***	Herentals	Limburg	Ja
Sarakasi****	Denderbelle	Oost-Vlaanderen	Neen
Spelati	Schilde	Antwerpen	Neen
't Sirk	Mol	Limburg	Neen
Woesh*****	Brugge	West-Vlaanderen	Ja

* Circolito heeft naast hun hoofdvestiging in Mechelen ook deelwerkingen in Vilvoorde en Sint-Niklaas
** Circus Punt is een deelwerking van Circolito (met eigen naam)
*** Locorotondo heeft naast hun hoofdvestiging in Herentals een deelwerking in Turnhout
**** Sarakasi heeft naast hun hoofdvestiging in Denderbelle een deelwerking in Aalst onder de naam Studio CIRK!
***** Woesh heeft naast hun hoofdvestiging in Brugge ook deelwerkingen in Kortrijk, Oostende en Roeselare

Grafiek 4 • Circusateliers in Vlaanderen in 2024 - Spreiding

Elk circusatelier in Vlaanderen opereert in een unieke context, van (groot)stedelijk tot landelijk, en heeft een eigen geschiedenis die de werking beïnvloedt. Dit leidt tot verschillen in het aanbod van circusdisciplines en doelgroepspecifieke activiteiten (bijv. seniorencircus, G-circus ...) maar ook in hoe ze thema's zoals inclusie en duurzaamheid aanpakken. De infrastructuur waar een atelier gebruik van maakt en de juridische of financiële structuur waaronder het opereert, zorgen ook voor specifieke uitdagingen en kansen. Deze factoren maken dat elk circusatelier een eigen karakter en een eigen focus heeft en niet zomaar met een ander te vergelijken is.

Circusateliers steunen op een breed scala aan mensen om hun werking draaiende te houden. Dit varieert van (hoofd)lesgevers, assistenten, EHB(C)O- en materiaalverantwoordelijken tot communicatieverantwoordelijken, pedagogische en/of zakelijke coördinatoren en soms zelfs gebouwbeheerders. Deze krachten kunnen zowel (betaalde) vrijwilligers zijn als – vooral bij de structureel gesubsidieerde ateliers – betaalde beroepskrachten. De samenstelling van een team binnen een circusatelier en de manier van vergoeden is opnieuw afhankelijk van de context en de mate van professionalisering (en subsidiëring) van het atelier.

Een korte historiek

In 1993 richtte Rika Taeymans in Leuven het eerste circusatelier in Vlaanderen op, Cirkus in Beweging, geïnspireerd door de circuscultuur in Brussel en Londen.[21] Kort daarna volgden andere ateliers zoals Circusplaneet in Gent (1996), Kay Fou in Antwerpen (1996), en Hoetchacha, later bekend als Woesh, in Brugge (1999). De oprichting van deze ateliers markeerde het begin van een bloeiende circuscultuur in Vlaanderen.

De oprichters van circusateliers kwamen uit diverse achtergronden. Sommigen hadden een pedagogische basis met een sterke interesse in circus, terwijl anderen vanuit een artistieke hoek betrokken raakten. Regelmatig begonnen oud-leden van bestaande ateliers hun eigen werking, wat leidde tot de oprichting van nieuwe initiatieven in verschillende steden. De meeste ateliers begonnen bescheiden, met een beperkt aanbod aan lessen en kampen, maar breidden al snel uit. Na verloop van tijd voegden ze meer lessen, kampen, workshops en sociale projecten toe aan hun programma.

De snelle groei van deze ateliers bracht praktische uitdagingen met zich mee, zoals het vinden van geschikte locaties. Hierdoor verhuisden sommige ateliers meerdere keren of richtten ze deelwerkingen op in andere delen van de stad om aan de toenemende vraag te voldoen.

[21] Allary et al., *Cirq'onstances II*, 32.

Subsidies binnen het Circusdecreet

Sinds het tweede Circusdecreet kunnen circusateliers structurele subsidies aanvragen voor een periode van vijf jaar, op voorwaarde dat ze in het voorgaande jaar minimaal 10.000 deelnemersuren[22] presteren én hun Vlaamse relevantie kunnen aantonen.[23] "Kleine ateliers", met minder dan 10.000 deelnemersuren, kunnen niet rekenen op Vlaamse subsidies en zijn afhankelijk van andere financieringsbronnen zoals lokale en/of bovenlokale subsidies en lidgelden om hun werking draaiende te houden.

"De keuze om een ondergrens van 10.000 uren in te bouwen, is gebaseerd op het feit dat dit ontwerp van decreet ateliers van een zeker schaalgrootte voor ogen heeft zodat ze met voldoende ondersteuning verder kunnen professionaliseren. Kleinschaligere initiatieven zullen ook een beroep kunnen doen op subsidie zoals voorzien in het decreet van 15 juni 2018 betreffende de bovenlokale cultuurwerking (hierna het Bovenlokaal Cultuurdecreet), dat net voor dit soort organisaties de nodige mogelijkheden wil bieden voor ondersteuning van bijzonder bovenlokaal initiatief."[24]

De acht circusateliers die op het moment van aanvragen voldeden aan de ondergrens van 10.000 deelnemers uren en indienden op het tweede Circusdecreet krijgen sinds 2021 structurele ondersteuning voor een totaal bedrag van 1.325.000 EUR op jaarbasis.[25] (Grafiek 5)

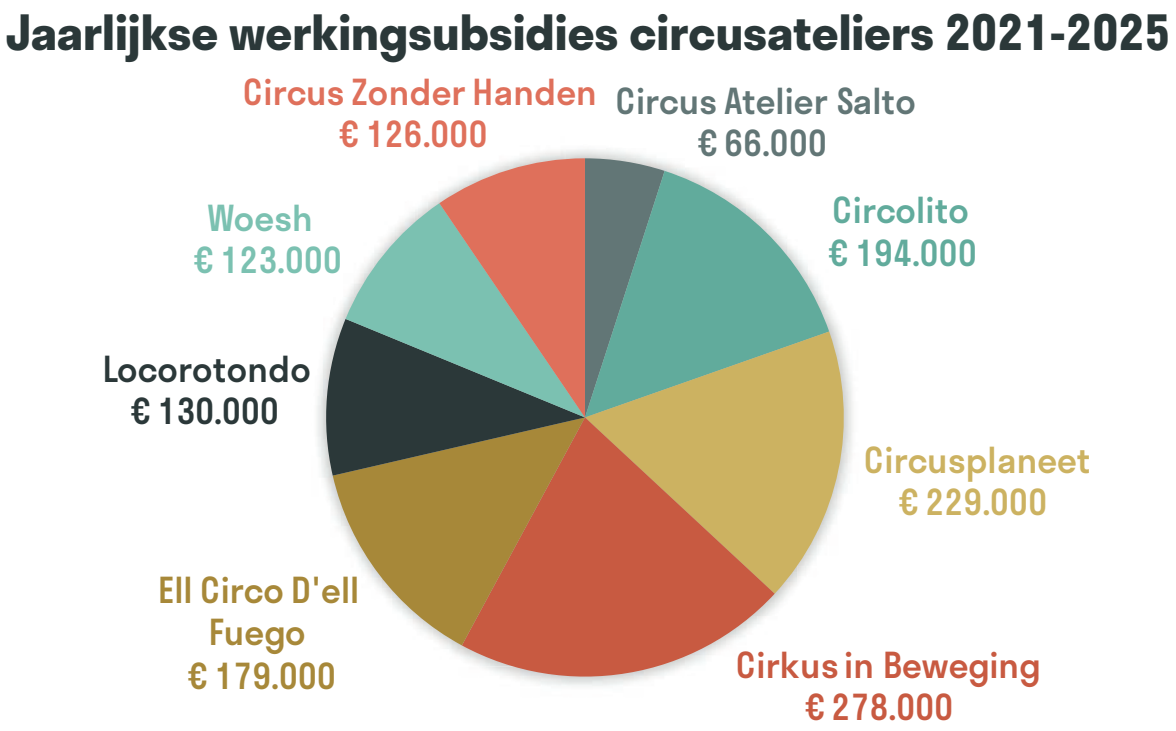

Grafiek 5 • Data DCJM – Subsidiecijfers – Jaarlijkse werkingssubsidies Circusateliers 2021-2025, zonder indexering

[22] Deelnemersuren is de duur in uren aan circuseducatieve activiteiten, vermenigvuldigd met het aantal aanwezig deelnemers
[23] 'Decreet houdende een circusbeleid (Citeeropschrift: Circusdecreet van 1 maart 2019)', (2019), Art. 12.
[24] "Memorie van Toelichting, 2019."
[25] "Gesubsidieerde Initiatieven," *Departement Cultuur, Jeugd & Media*, n.d.

Opgeteld geven deze acht structureel gesubsidieerde ateliers in 2023 op jaarbasis samen meer dan 17.800 uren les aan meer dan 10.500 unieke deelnemers verspreid over Vlaanderen. (Grafiek 6)

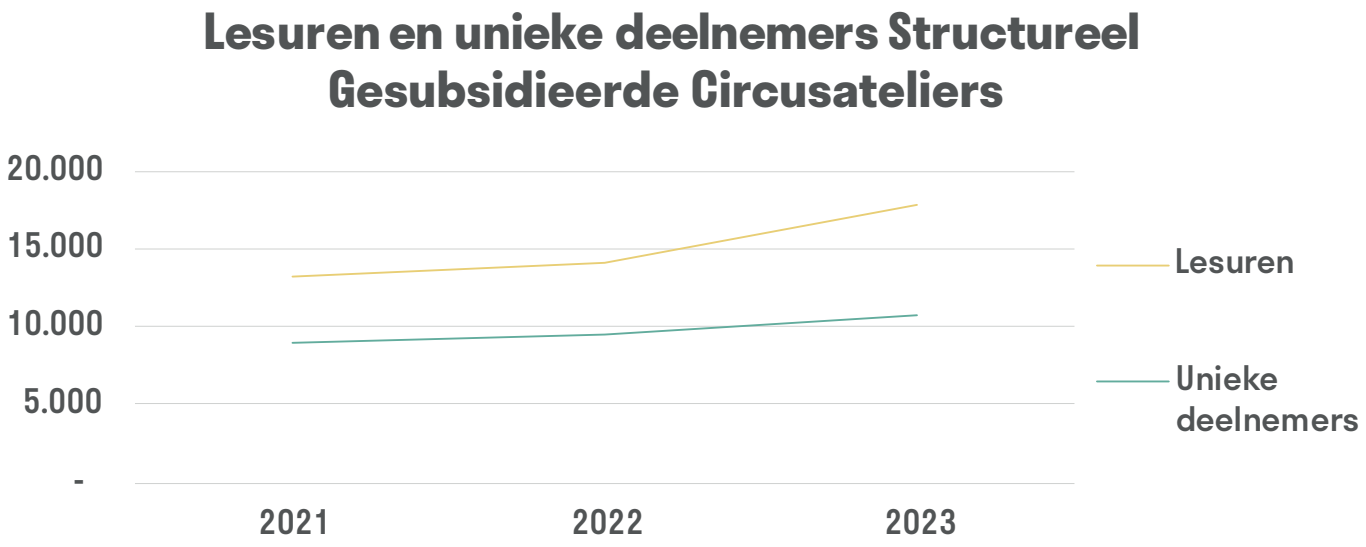

Grafiek 6 • Data DCJM - Beleidsrelevante Gegevens – Lesuren en unieke deelnemers aan Structureel Gesubsidieerde Circusateliers 2021-2023

Het aantal deelnemers bij circusateliers neemt jaarlijks toe. Tot 2019 was het Circuscentrum dat de ledenaantallen van alle circusateliers (ongeacht of ze subsidies ontvingen) opvroeg en bijhield. In deze cijfers was die jaarlijkse stijgende trend ook aanwezig (Grafiek 7). Belangrijk hierbij is dat er bij de vorige bevragingen enkel 'wekelijkse cursisten' aan bod kwamen. Het is dus onmogelijk om beide cijferreeksen naast elkaar te plaatsen, maar de stijgende trend is wel in beide gevallen duidelijk.

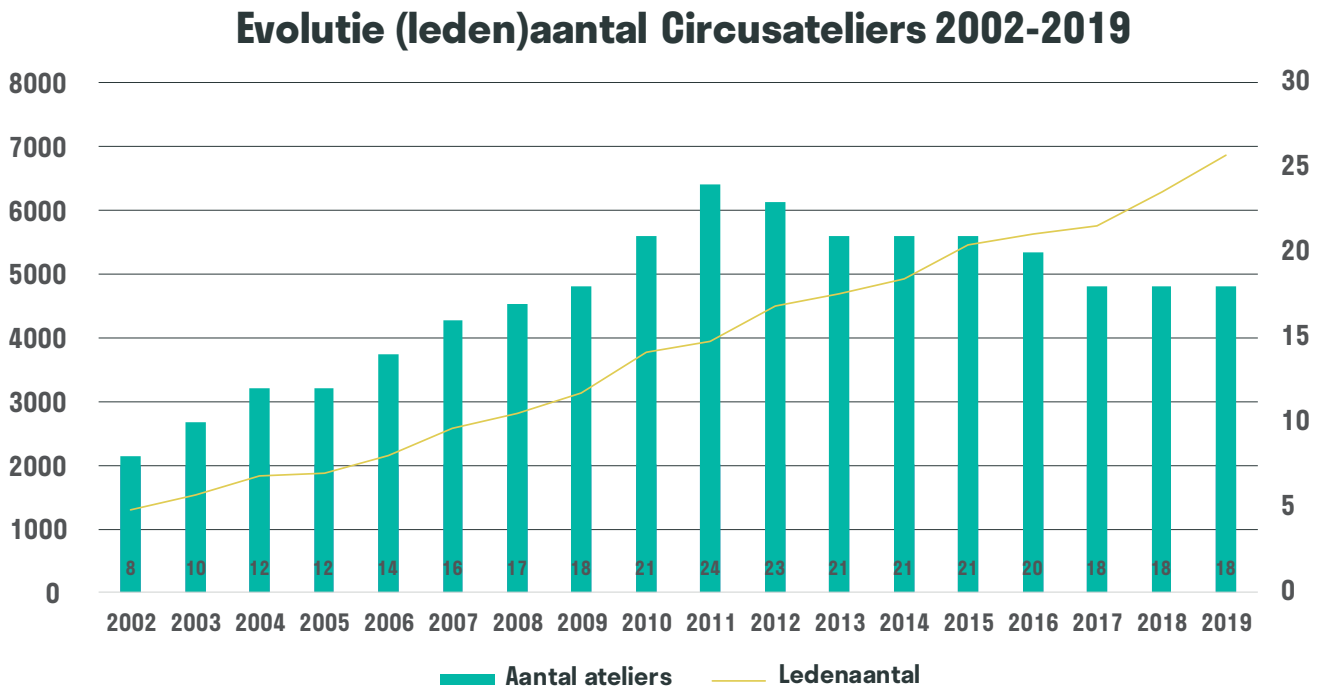

Grafiek 7 • Data Circuscentrum – Evolutie wekelijkse cursisten en aantal Circusateliers 2002-2019

De acht ateliers die vandaag structurele subsidies krijgen, stonden in de cijfers van 2019 in voor net iets meer dan 85% van alle leden.[26]

Tot 2011 was er jaarlijks een stijging in het aantal circusateliers in Vlaanderen, maar sindsdien is er een (lichte) daling. Tussen 2019 en 2024 waren er veel verschuivingen, vooral bij de niet-gesubsidieerde ateliers. We kunnen dus niet echt spreken over een stabiel aantal circusateliers. Zo hebben een aantal kleinere werkingen zoals El Circo Fiasco in Puurs, Paljasso in Bilzen en Yanimo in Borgerhout, vooral uit financiële noodzaak, hun wekelijkse atelierwerking stop moeten zetten. Zij organiseren wel nog (occasioneel) circuskampen, -initiaties en -animaties. Ook het structureel gesubsidieerde Circus Atelier Salto in Tienen heeft intussen aangekondigd dat circusjaar 2024-2025 hun laatste wordt met wekelijkse lessen. Ook zij zullen zich nadien focussen op workshops en animaties, net als hun G-circuswerking.

Circusateliers bieden lessen aan voor een brede groep aan leeftijdscategorieën, van kleuters tot 65+ers. Iets meer dan de helft van alle deelnemers bij de structureel gesubsidieerde circusateliers is 6 tot 12 jaar, maar ook tieners en volwassenen zijn met meer dan 30% mooi vertegenwoordigd. (Grafiek 8)

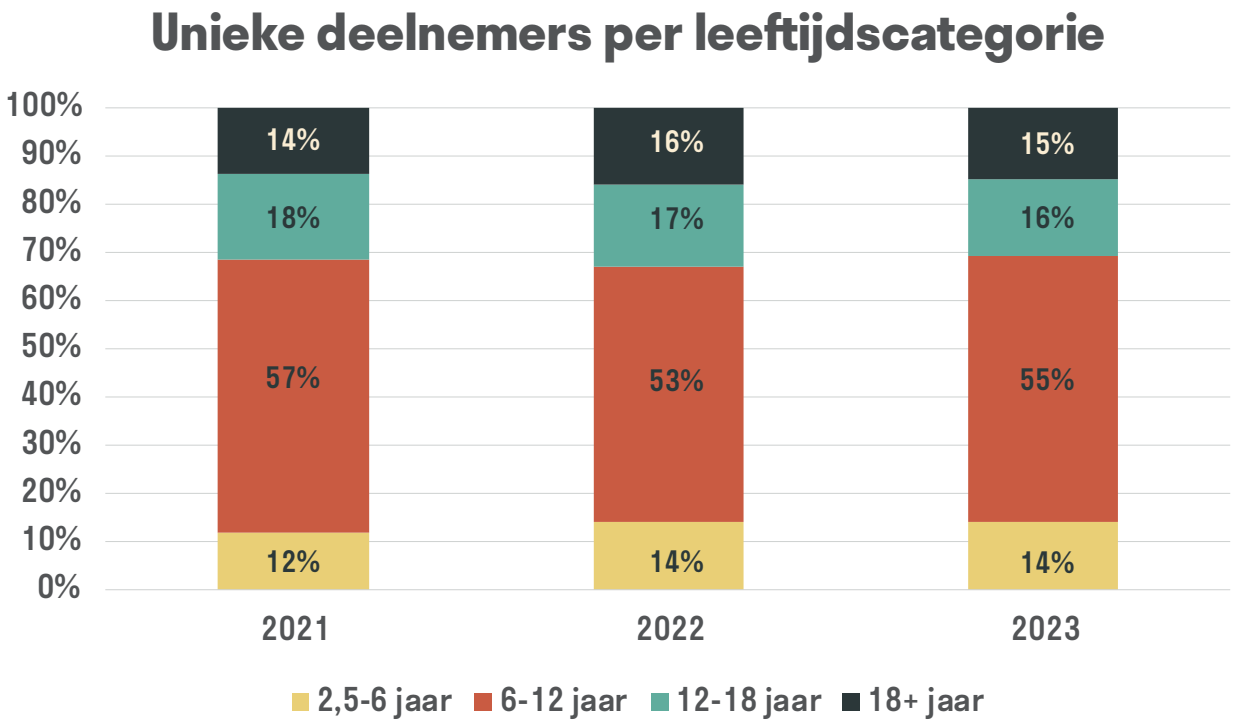

Grafiek 8 • Data DCJM - Beleidsrelevante gegevens – Verhouding leeftijdscategorieën van de unieke deelnemers van de structureel gesubsidieerde circusateliers 2021-2023

Naast de circusateliers bestaan er ook organisaties met een circuseducatieve werking zonder wekelijkse lessen (zij geven bijvoorbeeld enkel in de schoolvakanties kampen) of met een exclusieve focus op een specifieke techniek. Deze organisaties noemen we 'clubs' en beschrijven we onder "Rafelranden".

[26] Berekening op basis van cijfers in Cirq'onstances II, p.36

CIRCUSOPLEIDINGEN

CIRCUSHUMANIORA

In 2010 richtten Cirkus in Beweging en KA Redingenhof in Leuven het eerste circushumaniora van Vlaanderen op. Circus werd een optie binnen de richting sportwetenschappen. Het aantal leerlingen nam in de daaropvolgende tien jaar gestaag toe. Op het hoogtepunt waren er 35 leerlingen[27] - verspreid over de verschillende leerjaren - ingeschreven in deze unieke opleiding, wat de groeiende interesse in circus als discipline in het onderwijs onderstreepte.

In 2020 verhuisde de optie circus naar het Lemmensinstituut[28] in het KSO, waar het een plek kreeg binnen de opleiding Woordkunst-Drama. De focus bij de algemene vakken in deze richting ligt op talen en literatuur en bij de artistieke vakken op podiumkunst, afgestemd op de hedendaagse podiumpraktijk en het medialandschap. Doorheen de opleiding worden visie en technische basis opgebouwd in spreken, spelen en maken. Leerlingen die kiezen voor de optie circuskunstenaar, onderzoeken de relatie tussen lichaam, object en ruimte in een aangepast curriculum. Het Lemmensinstituut werkt nauw samen met Cirkus in Beweging en maakt onder andere gebruik van hun locaties met specifieke circusinfrastructuur. De circuslesgevers binnen deze optie geven ook allemaal les (of hebben lesgegeven) bij Cirkus in Beweging.

Sinds 2023 bouwt men de richting af, waardoor leerlingen alleen nog kunnen instappen vanaf het vijfde jaar (15 jaar). De afbouw van het circushumaniora kwam er door een samenloop van omstandigheden:

"Er was corona, er was de ene directeurswissel na de andere, er waren te weinig leerlingen, er waren financiële problemen, er was geen infrastructuur wegens verbouwingen, het was niet evident om gekwalificeerde lesgevers te vinden die zich voor enkele uren konden engageren, … Uiteindelijk heeft de Raad van Bestuur van het Lemmensinstituut beslist om er een einde aan te maken."
Rika Taeymans – Circusmagazine #77

Als de opleiding bij het Lemmensinstituut stopt, is er geen circushumaniora meer in Vlaanderen.

"Een circushumaniora heeft zeker bestaansrecht, er zijn ook verschillende artiesten uit voortgekomen. Maar om het te doen slagen, moet er echt voldoende in geïnvesteerd worden. Iedereen moet erin geloven."
Rika Taeymans – Circusmagazine #77

Net over de taalgrens, in het Waalse Marchin, probeert men sinds 2023 om een nieuw circushumaniora (met internaat) op te richten.

[27] "Uitdoofscenario voor Circushumaniora," *Circusmagazine*, no. 77 (2023): 4.
[28] "Studierichting Circus," *Lemmens Instituut*, n.d.

CIRCUSHOGESCHOLEN

Hoewel er zowel vanuit KASK als vanuit LUCA School of Art reeds interesse werd getoond om een (deel)opleiding met focus op circuskunsten op te starten, is er vandaag nog geen hogeschool in Vlaanderen die deze optie/opleiding aanbiedt op bachelor of master niveau. Vlaamse circusstudenten zijn dus genoodzaakt om elders op zoek te gaan voor hun hogere circusstudies.

In Brussel is er sinds 2003 een hogeschool – École supérieure des Arts du Cirque (ESAC) – waar circusstudenten een gespecialiseerde circus bachelor van drie jaar kunnen volgen. ESAC valt niet onder Vlaamse bevoegdheid, maar is de enige circushogeschool in België. Na een toelatingsexamen worden er jaarlijks maar een 15-tal studenten toegelaten. De voorbije jaren waren dit echter overwegend internationale studenten. Sinds 2003 studeerden er 307 studenten af aan ESAC waarvan 20 Vlamingen. Opvallend hierbij is dat in de afgelopen tien jaar (2015-2024) maar 5 Vlamingen (van 149 afstudeerders) afstudeerden.[29]

Gezien de weinige opties in België wijken de meeste Vlaamse circusstudenten uit naar het buitenland voor hun studies. Een overzicht van alle voortgezette, artistieke opleidingen in Europa (en verder) is te vinden op de website van FEDEC, de koepelorganisatie van circushogescholen.[30] Er spelen verschillende factoren mee in de keuze voor een circushogeschool. Zo bieden circushogescholen niet allemaal alle disciplines aan, en is de aanwezigheid van specifieke docenten vaak een reden om te kiezen voor een circushogeschool. Daarnaast is er een verschil in de benadering van het onderwijs: sommige scholen leggen meer nadruk op het ontwikkelen van technische vaardigheden, terwijl andere zich meer richten op het stimuleren van creativiteit. Bovendien spelen internationale kansen en persoonlijke ambities een rol in de beslissing.

De voorbije jaren studeerden gemiddeld meer dan 4 studenten per jaar af aan circushogescholen in het buitenland (al trekken de recente coronajaren (2019-2021) dit gemiddelde echter naar beneden en merken we sinds 2022 terug een stijging in het aantal afstuderende Vlaamse circusstudenten). Fontys (Fontys Circus and Performance Art – Tilburg) en Codarts (Codarts Rotterdam – Circus Arts) in Nederland zorgden voor het grootste aantal Vlaamse afstudeerders. Daarnaast studeerden er de voorbije jaren ook verschillende Vlaamse studenten af aan ESAC (Brussel, België), CNAC (Centre National des Arts du Cirque – Châlons-en-Champagne, Frankrijk) en SKH (Stockholm University of the Arts – Stockholm, Zweden). Sommige Vlaamse circusstudenten studeerden zelfs aan meer dan één hogeschool.

De toelating tot circushogescholen verloopt via audities, waarbij het aantal kandidaten jaarlijks toeneemt, terwijl het aantal beschikbare plekken beperkt blijft. Door deze sterke concurrentie zijn er internationaal 'preparatory schools' ontstaan. Deze scholen bieden een uitgebreide training in circustechnieken en artistieke ontwikkeling, specifiek gericht op het voorbereiden van studenten op de toelatingsexamens van nationale en internationale circushogescholen. Zo krijgen aspirant-studenten de kans om hun vaardigheden verder te verfijnen en hun kansen op succes bij de audities te vergroten.

[29] "Contact - Diplômés," *ESAC*, n.d.
[30] "Members," *FEDEC*, n.d.

In Vlaanderen organiseert Circuscentrum in samenwerking met ESAC en Fedecirque sinds 2008 een voorbereidende jongerenstage (de "Circus prep stage"). Het hoofddoel van deze stage is om geïnteresseerden voor te bereiden op de ingangsexamens van zowel circushogescholen als 'preparatory schools' en hun slaagkansen te verhogen. In het schooljaar 2023-2024 werd deze 'prep stage' uitgebreid van twee naar vier vakantiewerkweken doorheen het schooljaar dankzij de aansluiting van een vierde partner: Up Circus & Performing Arts.

Het aantal (toegelaten) deelnemers aan de 'circus prep stage' is intussen al meer dan verdubbeld (Grafiek 9).

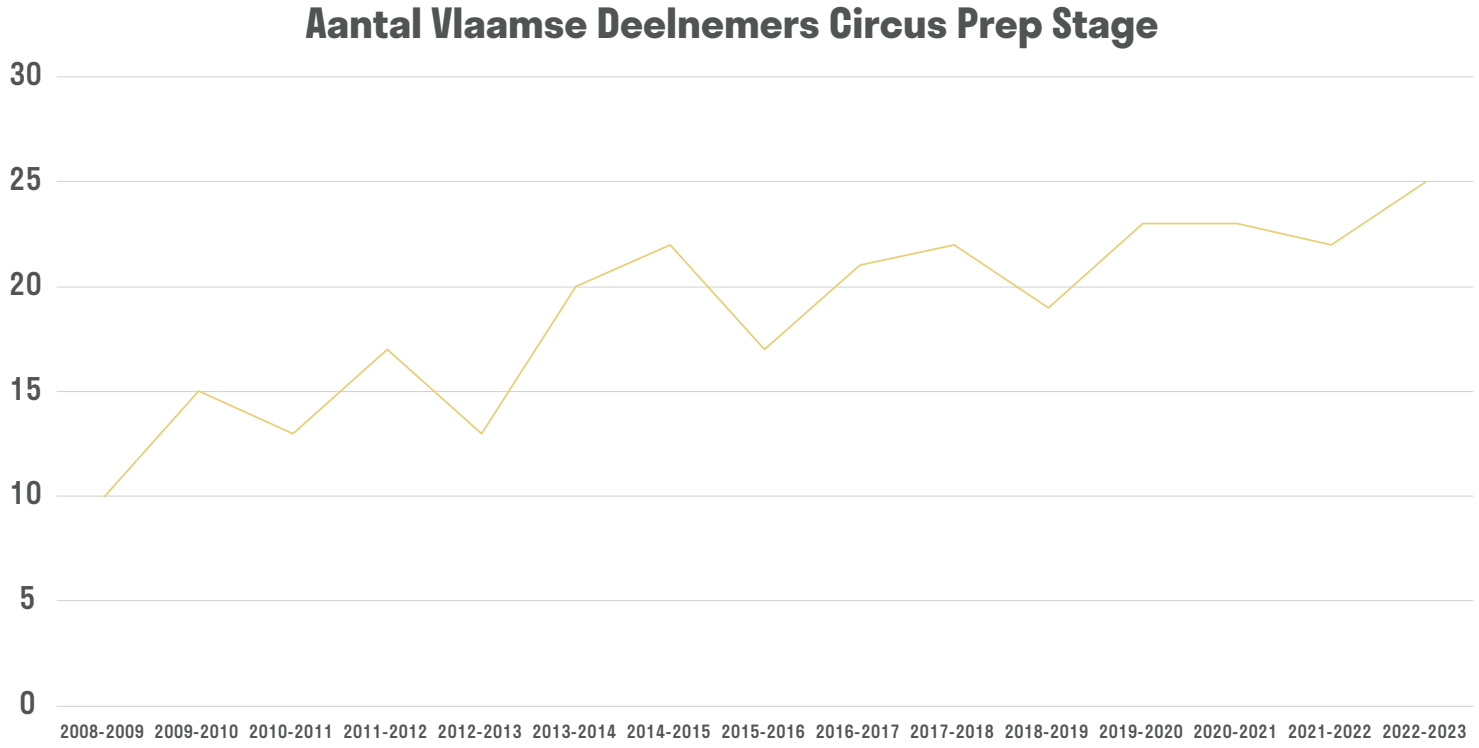

Grafiek 9 • Data Circuscentrum – Evolutie aantal deelnemers aan de Circus Prep Stage 2008-2023

Bijna alle Vlaamse circusartiesten die uit de professionele circushogelscholen uitstromen, hebben hun eerste stappen in een circusatelier gezet en het merendeel ervan heeft zich via deze circus prep stage een weg naar het professionele circusveld gebaand. Zo volgden de vijf meest recente Vlaamse afstudeerders van ESAC deze stage, voorafgaand aan hun studie. Circusartiesten als Alexander Vantournhout, Jesse Huygh, Antonio Terrones y Hernandez, Arne Sabbe, etc. die destijds deel uitmaakten van de eerste lichtingen van de prep stage geven er nu zelf les aan de Vlaamse circusartiesten in spe.

Subsidies binnen het Circusdecreet

Onder het eerste Circusdecreet bestond de subsidielijn "Internationale bijscholing voortgezette opleiding als circuskunstenaar."

Hiermee konden circuskunstenaars ondersteuning aanvragen voor het volgen van opleidingen. Het tweede Circusdecreet introduceert de nieuwe subsidielijn 'Ontwikkelingsgerichte beurs voor individuele circuskunstenaars.' Circuskunstenaars kunnen hiermee een beurs aanvragen voor opleidingen buiten het formele onderwijs. Deze beurs kent een maximale duur van één jaar en dekt tot 80% van de internationale reiskosten, verblijfs- en studiekosten die rechtstreeks verband houden met de opleiding. Men interpreteert het begrip 'circuskunstenaar' ruim. Naast opleidingen voor circusmakers komen ook cursussen in aanmerking die zich richten op circustechniek, -dramaturgie en -pedagogie.[31]

Tabel 3 geeft een overzicht van de vormingsinstellingen waarvoor tussen 2015 en 2020 subsidies toegekend werden onder de subsidielijn "Internationale bijscholing voortgezette opleiding als circuskunstenaar". Deze gegevens bevestigen de populariteit van Fontys en Codarts. Bovendien gebruikte men deze subsidielijn ook voor studies aan andere circushogescholen – zoals SKH in Stockholm en École Nationale de Cirque (ÉNC) Montréal – of aan 'preparatory schools' – zoals Centre des Arts du Cirque (CADC) Balthazar en Centre de les Arts del Circo Rogelio Rivel (CACRR) – in Europa en Canada. Daarnaast werd de subsidielijn, in mindere mate, ook ingezet voor circusgerelateerde bijscholingen zoals Fighting Monkey en Hypnoworld.

Tabel 3 • Data DCJM – Subsidiecijfers - Overzicht Internationale bijscholing voortgezette opleiding als circuskunstenaar – subsidiebedragen per vormingsinstelling 2015-2019

VORMINGSINSTELLING	2015	2016	2017	2018	2019	2020	TOTAAL
ACAPA (nu Fontys) - Nederland	€ 28.000	€ 33.300	€ 17.500	€ 8.000	€ 1.580		**€ 88.380**
Codarts - Nederland	€ 10.500	€ 11.100	€ 7.000	€ 17.000	€ 3.160		**€ 48.760**
École Nationale de Cirque (ÉNC MONTRÉAL) – Canada	€ 12.000			€ 8.000	€ 3.265		**€ 23.265**
DOCH (nu SKH) - Zweden	€ 7.000	€ 7.400	€ 7.000				**€ 21.400**
Centre de les Arts del Circo Rogelio Rivel (CACRR) – Spanje				€ 6.000	€ 2.430		**€ 8.430**
ESAC – België	€ 7.000						**€ 7.000**
The Commedia School – Zweden	€ 6.000						**€ 6.000**
Centre des Arts du Cirque (CADC) Balthazar – Frankrijk		€ 3.700					**€ 3.700**
Fighting Monkey – Slovakije			€ 1.600	€ 2.000			**€ 3.600**
CNAC - Frankrijk en ESAC – België		€ 3.420					**€ 3.420**
Atelier 231 - Centre National des Arts de la Rue – Frankrijk		€ 2.730					**€ 2.730**

[31] "Ontwikkelingsgerichte beurzen voor individuele circuskunstenaars," *Departement Cultuur, Jeugd & Media*, n.d.

Escueala Internacional de Circo y Teatro (CAU Granada) – Spanje	€ 2.500						**€ 2.500**
Hypnoworld-Boxmeer – Nederland				€ 1.600			**€ 1.600**
TOTAAL	**€ 73.000**	**€ 61.650**	**€ 33.100**	**€ 42.600**	**€ 10.435**	**€ 0**	

Tabel 4 biedt een overzicht van de subsidielijn "Ontwikkelingsgericht Beurzen" voor de periode 2021-2023. Deze subsidielijn ondersteunt diverse doeleinden, van artistiek onderzoek en masterclasses voor circusartiesten tot pedagogische en artistieke opleidingen voor circuslesgevers en startende circusartiesten. Tussen 2021 en 2023 dienden aanvragers in totaal 23 aanvragen in voor deze subsidielijn. Twee aanvragen trok men in, terwijl de overige 21 aanvragen allemaal werden goedgekeurd.

In dit hoofdstuk over circushogescholen zoomen we verder in op de artistieke opleidingen, de andere categorieën (artistiek onderzoek, artistieke masterclasses en pedagogisch opleidingen) komen in volgende hoofdstukken nog aan bod. Tussen 2021 en 2023 kregen aanvragers voor heel verschillende opleidingen in Rusland, Frankrijk en Spanje - van clownerie tot vliegende trapeze – subsidies.

Tabel 4 • Data DCJM – Subsidiecijfers – Overzicht Ontwikkelingsgerichte Beurzen - 2021-2023

	2021	2022	2023	TOTAAL
Artistiek Onderzoek	€ 27.202		€ 21.353	**€ 48.555**
Living by nature - Nederland	€ 3.500			**€ 3.500**
Artistiek Onderzoek (Dronevliegen en parkour) - Vlaanderen en UK	€ 6.700			**€ 6.700**
Artistiek Onderzoek (Grepen) - Vlaanderen			€ 2.400	**€ 2.400**
Artistiek Onderzoek (Organiek Mechaniek) - Vlaanderen			€ 18.953	**€ 18.953**
Artistiek Onderzoek (Alternatieve Circusobjecten) - Vlaanderen	€ 17.002			**€ 17.002**
Artistieke Opleiding	€ 5.000		€ 36.824	**€ 41.824**
Academy of Fools - Rusland	€ 5.000			**€ 5.000**
A.N.T. Avignon - Frankrijk			€ 14.496	**€ 14.496**
Escuela de Circo Carampa - Spanje			€ 5.800	**€ 5.800**
Centre International des Arts en Mouvement (CIAM) - Frankrijk			€ 16.528	**€ 16.528**
Pedagogische Opleiding	€ 3.600	€ 3.600	€ 18.000	**€ 25.200**
École de Cirque de Bruxelles (FP) – Brussel	€ 3.600	€ 3.600	€ 18.000	**€ 25.200**
Artistieke Masterclass	€ 4.600		€ 7.496	**€ 12.096**
Artistieke Masterclass (Ki no nagare) - Japan	(€ 5.700)*		€ 5.732	**€ 5.732**

Artistieke Masterclass (Maskers voor theater en legendes) - Frankrijk	€ 4.600			**€ 4.600**
Artistieke Masterclass - Centre National des Arts du Cirque (CNAC) - Frankrijk			€ 1.764	**€ 1.764**
	€ 40.402	**€ 3.600**	**€ 83.672**	**€ 127.674**

* Dit is niet kunnen doorgaan en werd in 2023 opnieuw aangevraagd en goedgekeurd. Dit bedrag is verder niet meegerekend in de totalen.

PEDAGOGISCHE OPLEIDINGEN EN BIJSCHOLINGEN

Naast de opleidingen tot artiest bestaan er ook pedagogische opleidingen die focussen op de vorming tot circusdocent. Jaarlijks kiezen 3 à 4 gedreven Vlaamse circusbeoefenaars voor de pedagogische opleiding aangeboden voor de École de Cirque de Bruxelles: de Formation Pédogogique (FP). Dit is een eenjarige, voltijdse opleiding van 1.300 uur. Deelnemers aan de FP moeten minimum 18 jaar zijn, een ander pedagogisch diploma of een minimum aan ervaring kunnen voorleggen en worden geselecteerd op basis van audities. Na het volgen van deze opleiding kunnen afstudeerders lesgeven op vrijetijdsniveau aan kinderen tussen de 6 en 12 jaar.[32] Deze Brusselse opleiding heeft de voorbije 33 jaar al meer dan 400 circusdocenten opgeleverd en draagt bij aan de professionalisering van circusdocenten in België en daarbuiten.

Een tweede (en meer laagdrempelige) mogelijkheid is de populaire basisopleiding tot Begeleider in de Circuskunsten (verder BIC) die Circuscentrum aanbiedt in samenwerking met Cirkus in Beweging en Dommelhof (zie Circuswerkplaatsen). De BIC ontstond in 2004 om het tekort aan docenten in de circusateliers op te vangen na de grote groei aan ateliers aan het einde van de jaren 1990. De opleiding bestaat uit 20 dagen, verspreid over een schooljaar, maar leidt niet tot een erkend attest. Deelnemers aan de BIC-cursus leren hoe ze de basisvaardigheden van de circuskunsten kunnen overbrengen op kinderen, jongeren en volwassenen. Deelnemers moeten minimum 18 jaar zijn en zich kandidaat stellen via een CV en motivatiebrief. Met een gemiddelde van 20 deelnemers per jaar beent deze belangrijke opleiding de stijgende vraag naar circusdocenten in Vlaanderen bij.

[32] "Formation Pédagogique," *Ecole de Cirque de Bruxelles*, n.d.

Circusateliers in Vlaanderen verwijzen hun assistenten en/of lesgevers zonder opleiding actief door naar de BIC en betalen hiervoor zelfs (een deel van) het inschrijvingsgeld. Locorotondo, Cirkus in Beweging en Circolito waren in de voorbije vijf edities van de opleiding het meest vertegenwoordigd met elk meer dan 10 deelnemers. Circusplaneet en Spelati vervolledigen de top 5 met elk 9 deelnemers tijdens de voorbije 5 edities. Spelati is een opvallende in deze lijst aangezien zij als enige geen structurele werkingssubsidies ontvangen. Ook enkele Nederlandse kandidaten vonden in de voorbije jaren hun weg naar de BIC (in Nederland bestaat momenteel nog geen dergelijke opleiding).

Voor 15- tot en met 17-jarigen met de ambitie om assistent te worden in een circusatelier is er de 'instap'cursus circus-jeugdanimator, georganiseerd door Circuscentrum, Bamm!, Circolito en Circus Zonder Handen. Deelnemers moeten actief zijn in een circusatelier en krijgen na de zesdaagse cursus en 50 stage-uren een erkend attest van 'animator in het jeugdwerk'. Hiermee kunnen ze op verschillende plaatsen aan de slag als animator, ook buiten circuskampen en circuslessen, zoals op speelpleinwerkingen, vakantiekampen … Ook voor de animatorcursus verwijzen circusateliers in Vlaanderen jongeren actief door. Voor hen is dit een belangrijke opleiding om hun toekomstige lesgeversteam aan te vullen. De animatorcursus zet in op de doorstroom van gemotiveerde jongeren.[33]

Voor bestaande circusdocenten en -assistenten organiseert Circuscentrum jaarlijks minimum twee pedagogische bijscholingen, in samenwerking met het netwerk van circusateliers. Daarbij kunnen zowel technische bijscholingen rond specifieke circusdisciplines als artistieke lessen (zoals dans of theater) of pedagogische aspecten aan bod komen.[34] De keuzes van bijscholingen sluiten aan bij de noden en verwachtingen van de circusateliers en krijgen jaarlijks aandacht tijdens het (pedagogisch) atelieroverleg.

Subsidies binnen het Circusdecreet

Binnen het eerste Circusdecreet was het mogelijk om een subsidie aan te vragen voor een 'Opleiding als Docent in de Circuskunsten'. Onder het tweede Circusdecreet bestaat enkel nog de subsidielijn 'Ontwikkelingsgerichte beurs voor individuele circuskunstenaars', waaronder het nog steeds mogelijk is om een beurs te vragen voor een pedagogische opleiding buiten het formele onderwijs. (zoals de Formation Pedagogique in Brussel).

Tabel 5 biedt een overzicht van de vormingsinstellingen waarvoor aanvragers tussen 2015 en 2019 een subsidie ontvingen onder de subsidielijn "Opleiding als Docent in de Circuskunsten." Deze subsidielijn werd voornamelijk gebruikt voor de functiegerichte opleiding (FP) van École de Cirque de Bruxelles.

[33] "Cirq'onstances. Circus in Vlaanderen," 22.
[34] "Bijscholingen Voor Circusbegeleiders," *Circuscentrum*, n.d.

Tabel 5 • Data DCJM – Subsidiecijfers - Overzicht Opleiding als Docent in de Circuskunsten - subsidiebedragen per vormingsinstelling 2015-2019

VORMINGSINSTELLING	2015	2016	2017	2018	2019	2020	TOTAAL
Ecole de Cirque de Bruxelles (FP) – Brussel	€ 6.150	€ 4.200		€ 4.300			€ 14.650
Begeleider in sociaal circus (VI-NI samenwerking)					€ 1.600		€ 1.600
Circusschool Rotjeknor - Nederland		€ 1.496					€ 1.496
TOTAAL	**€ 6.150**	**€ 5.696**	**€ 0**	**€ 4.300**	**€ 1.600**	**€ 0**	**€ 17.746**

Ook in het Tweede Circusdecreet vragen circuskunstenaars nog steeds beurzen aan voor pedagogische opleidingen onder de subsidielijn 'Ontwikkelingsgerichte beurs voor individuele circuskunstenaars' (Tabel 4). Tussen 2021 en 2023 vroegen ze zeven beurzen aan voor de FP, en alle werden goedgekeurd.

CIRCUSARTIESTEN EN -GEZELSCHAPPEN

De circussector in Vlaanderen is dynamisch en in volle ontwikkeling, ook op artistiek vlak. Getuige hiervan is het brede scala aan gezelschappen en individuele artiesten. Aangezien circusartiesten niet altijd de keuze maken om zich vast te verbinden aan één gezelschap, gaat het om een veranderlijk en dynamisch geheel dat zich jaar na jaar vernieuwt. Naar schatting zijn er in 2023 meer dan 250 circusartiesten in meer dan 80 Vlaamse circusgezelschappen actief.[35] Op circusinvlaanderen.be wordt een deel van deze gezelschappen en hun respectievelijke voorstellingen zichtbaar gemaakt. Deze website is er om aan programmatoren in binnen- en buitenland te tonen welke gezelschappen vandaag actief zijn en om een overzicht te bieden van creaties, premières en voorstellingen die kunnen geboekt worden. De gezelschappen zelf leveren de informatie op de website aan, en Circuscentrum werkt deze informatie meerdere keren per jaar bij.

Vlaamse circusgezelschappen bestaan uit één of meerdere circusartiesten en hebben een hoofdzetel in Vlaanderen. Gezelschappen in de circuswereld variëren sterk in omvang, van soloartiesten tot duo's en grote collectieven. Sommige Vlaamse gezelschappen hebben een internationaal karakter, waarbij artiesten van verschillende nationaliteiten samenwerken, vaak als gevolg van connecties die zijn ontstaan tijdens (internationale) opleidingen (zie hoofdstuk Internationaal Werken).

[35] "Data Circuscentrum – eigen cijfers op basis van desk research en contactenlijst; een artiest of gezelschap wordt als Vlaams bestempeld als ze zich in Vlaanderen vestigen en/of in Vlaanderen subsidies aanvragen

Vlaanderen kent een rijke traditie van traditionele circussen. Traditioneel circus wordt gedefinieerd als een vorm van circus die teruggaat naar de klassieke circustradities en -elementen. Deze circussen trekken met tenten van dorp naar dorp en combineren circusacts die samen een gevarieerd programma vormen van verschillende disciplines waaronder clowns, acrobaten, jongleurs en dierenacts, gepresenteerd door een spreekstalmeester. Traditionele circussen zijn vaak familiebedrijven die spelen op eigen risico en niet op uitkoopsom, ze voorzien in hun eigen standplaats, publiciteit en ticketverkoop en halen ook inkomsten uit andere commerciële activiteiten zoals de verkoop van eten, drinken en promotiemateriaal tijdens de voorstellingen. In 2023 zijn er een vijftal Vlaamse traditionele circussen actief. Op circusinvlaanderen.be staat een overzicht.

Circusartiesten in Vlaanderen hebben uiteenlopende achtergronden en beoefenen een breed scala aan circusdisciplines. Een aanzienlijk deel van hen heeft een basis gelegd in circusateliers en heeft dit aangevuld met professionele circus- en/of podiumkunstenopleidingen in het buitenland. Andere artiesten zijn autodidact en hebben zichzelf de circuskunsten eigen gemaakt of hebben hun vaardigheden ontwikkeld binnen hun familie. Tijdens de focusgroepen binnen het Circusloopbanenonderzoek werd aangehaald dat je de autodidacten vooral binnen de oudere generatie van circusartiesten terug vindt, al zijn er nog steeds artiesten die er bewust voor kiezen om geen circushogeschool te volgen, omdat ze bijvoorbeeld meer willen focussen op het maken en performen van straatshows.[36] De circussector kent ook veel zij-instromers die geen specifieke circusopleiding volgden, maar doorvloeien vanuit, bijvoorbeeld, de gymnastiek wereld. Vaak vindt er een kruisbestuiving plaats tussen circus en andere kunstvormen, waarbij artiesten opleidingen in dans, theater, beeldende kunsten, muziek - en meer - combineren met hun circuspraktijk.

Naast de technische en artistieke diversiteit binnen de sector vervullen circusartiesten vaak verschillende rollen. Sommigen fungeren vooral als makers (creërende kunstenaar) en ontwikkelen nieuwe voorstellingen en concepten, anderen werken als uitvoerend kunstenaar mee aan producties. Volgens het ***Circusloopbanenonderzoek***[37] combineren de meeste artiesten (52,2%) aan het begin van hun loopbaan beide opties, maar 11,9% van de bevraagde artiesten werkt uitsluitend als maker bij de start van de carrière. Later in de carrière verschuiven de verhoudingen tussen de rollen van maker en performer. Hoewel de meeste artiesten werk als maker en speler blijven combineren (59,8%), is er een groter aandeel dat zich enkel als maker identificeert (19,6%).

Wat echter bijzonder kenmerkend is voor de circussector, is de fluïditeit van rollen die verder gaat dan enkel de artistieke functies. Circusartiesten beperken zich vaak niet tot het maken of uitvoeren van artistiek werk; ze zijn ook nauw betrokken bij alle stappen van het productieproces. Veel artiesten nemen niet alleen de rol van bedenker en performer op, maar dragen ook bij aan de technische en logistieke aspecten van hun voorstellingen. Ze bouwen en breken hun eigen decor op en af, beheren hun materiaal en zijn vaak verantwoordelijk voor de productie en promotie van hun werk. Deze veelzijdigheid vraagt een brede skillset en is uniek voor de circussector, waar de grenzen tussen artistieke en praktische verantwoordelijkheden vaak vervagen.

[36] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek," 35.
[37] Ibid., 37.

Circusartiesten zijn actief in diverse contexten. Naast hun werk binnen gezelschappen treden sommigen op als straatartiesten of zijn ze betrokken bij eventbureaus. Hun werkveld varieert van culturele centra en festivals tot commerciële evenementen zoals corporate events of galashows, zowel in binnen- als buitenland. Het is niet ongebruikelijk dat artiesten in de winter met kortere acts naar cabarets of variététheaters in het buitenland trekken en in de zomer rondtoeren met langere voorstellingen.

De werkvormen onder circusartiesten zijn net zo divers als hun achtergronden en werkveld. Sommigen zijn verbonden aan (eigen) vaste gezelschappen, in Vlaanderen of internationaal, terwijl anderen als freelancer bij verschillende projecten en gezelschappen werken. Deze diversiteit zorgt ervoor dat elk gezelschap en iedere artiest een eigen, unieke bijdrage levert aan het Vlaamse circusspectrum. Dit maakt de sector zowel artistiek als organisatorisch zeer gevarieerd.

Naast de artiesten zelf doen gezelschappen een beroep op een breed scala aan mensen tijdens hun creatieproces, zoals dramaturgen, externe ogen, stagehands, regisseurs, choreografen, kostuumontwerpers, techniekers en soms muzikanten. Daarnaast zijn diverse profielen nodig om de dagelijkse werking van een gezelschap op te volgen en zien we meer en meer – vooral bij gezelschappen met structurele werkingssubsidies – communicatie en/of zakelijke verantwoordelijken. Bij minder gesubsidieerde en kleinere gezelschappen moeten de artiesten dit meestal zelf doen, bovenop hun artistieke werk.

Door de verscheidenheid aan circusdisciplines en de specificiteit van veel van deze disciplines is er bij deze rollen in de circuswereld nood aan circusspecifieke kennis. Op dit moment gaat het nog over een beperkte groep professionals, maar door de professionalisering van de circussector (zie hoofdstuk Professionalisering) is de vraag naar dergelijke profielen groot. Helaas zijn de mogelijkheden om zich te vormen en te specialiseren binnen deze rollen, met de specifieke eisen binnen de circuswereld, nog beperkt.

Subsidies binnen het Circusdecreet

Circusgezelschappen kunnen onder het tweede Circusdecreet zowel project- als structurele subsidies aanvragen. Onder het eerste Circusdecreet konden ze enkel op projectmatige basis subsidies aanvragen. Hieronder volgt een overzicht van de subsidielijnen voor circusgezelschappen.

SUBSIDIES OP PROJECTBASIS

Creatie en spreiding

Onder het eerste Circusdecreet waren er drie subsidielijnen beschikbaar voor creatie en spreiding van Circuskunsten, waaronder projectsubsidies voor de creatie van circuskunstproducties, de spreiding van deze producties via nomadische tournees, en de internationale spreiding van circuskunstproducties.

Met de komst van het tweede Circusdecreet zijn de subsidielijnen voor creatie en spreiding hervormd. Subsidies voor spreiding, internationaal of via nomadische tournees, zijn niet langer afzonderlijk beschikbaar. In plaats daarvan kwam de geïntegreerde subsidielijn "Creatie en spreiding van een circusproductie" voor projecten met een duurtijd van maximaal drie jaar. Circusgezelschappen kunnen (en moeten) per creatie de productie en het (primaire) spreidingsplan bundelen in één aanvraag. Daarnaast werd de subsidielijn "Internationale spreiding van een circusproductie" herleid tot de subsidielijn "Internationale Reiskosten".

Grafiek 10 toont de evolutie en de subsidieverdeling voor de verschillende subsidielijnen voor creatie en spreiding onder beide decreten. Met uitzondering van de Corona-jaren (2020 en 2021) is er een duidelijke positieve evolutie te merken, met meer dan een verdubbeling sinds het Tweede Circusdecreet.

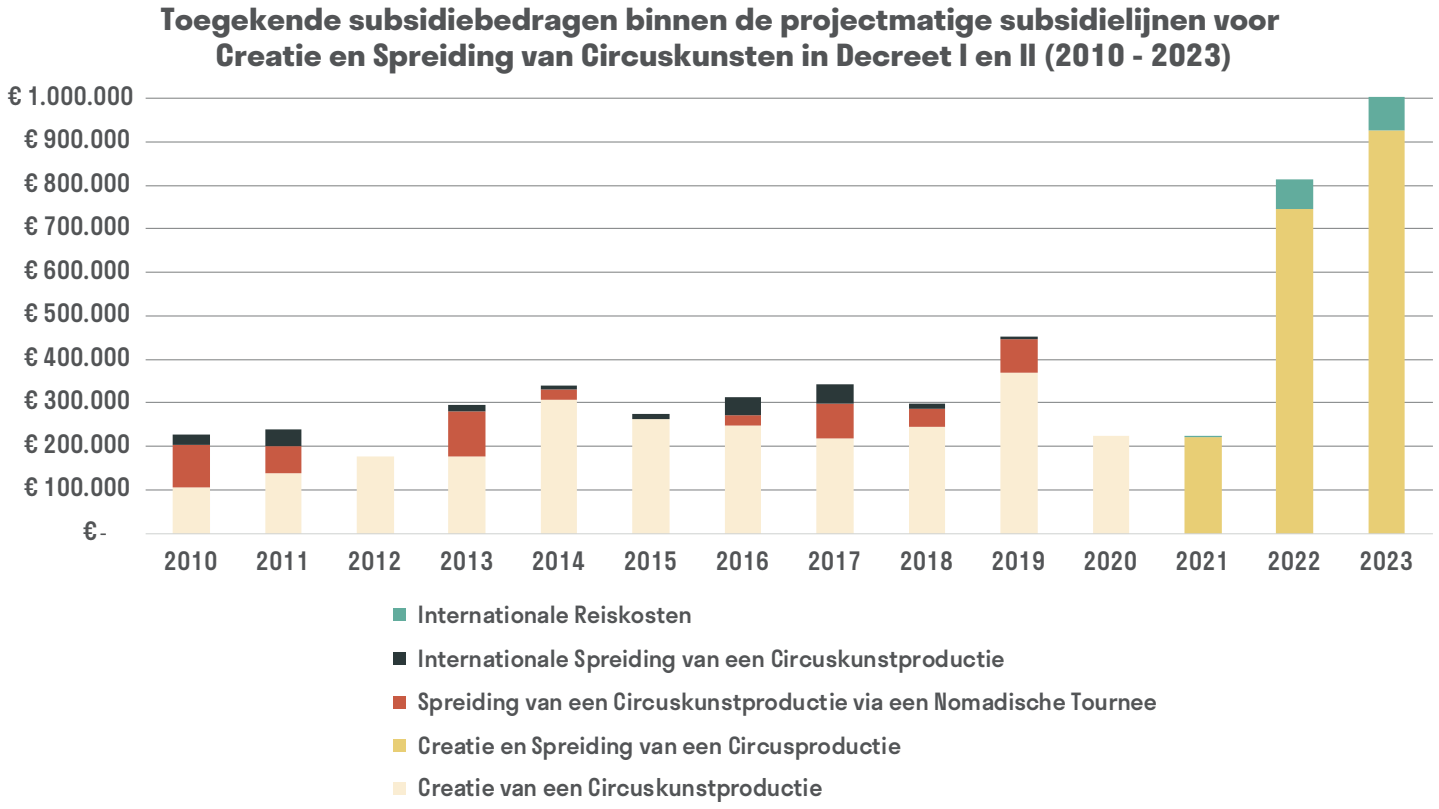

Grafiek 10 • Data DCJM – Subsidiecijfers – Toegekende subsidiebedragen binnen de projectmatige subsidielijnen voor Creatie en Spreiding van Circuskunsten 2010-2023

Hoewel het totale subsidiebedrag voor creatie en spreiding van een circusproductie een duidelijke stijging kende, nemen we in het aantal goedgekeurde dossiers een vrij stabiele trend waar. (Grafiek 11) De nieuwe subsidielijn voor Internationale Reiskosten zorgt sinds 2022 wel voor een grote groei in het aantal dossiers. Deze subsidielijn zorgde echter niet voor de grote stijging in het totale subsidiebedrag voor creatie en spreiding.

Het budget van de subsidielijn "Internationale Reiskosten" is namelijk aanzienlijk kleiner dan de subsidielijn voor Creatie en Spreiding van een Circusproductie (respectievelijk €76.255 en €925.783 in 2023), maar in absolute aantallen van goedgekeurde dossiers is het omgekeerde waar (respectievelijk 21 en 12 goedgekeurde dossiers voor beide subsidielijnen in 2023). Dit is ook logisch gezien de finaliteit van de subsidielijnen (het ondersteunen van reiskosten per reis versus het ondersteunen van de creatie én de spreiding van een volledige circusproductie).

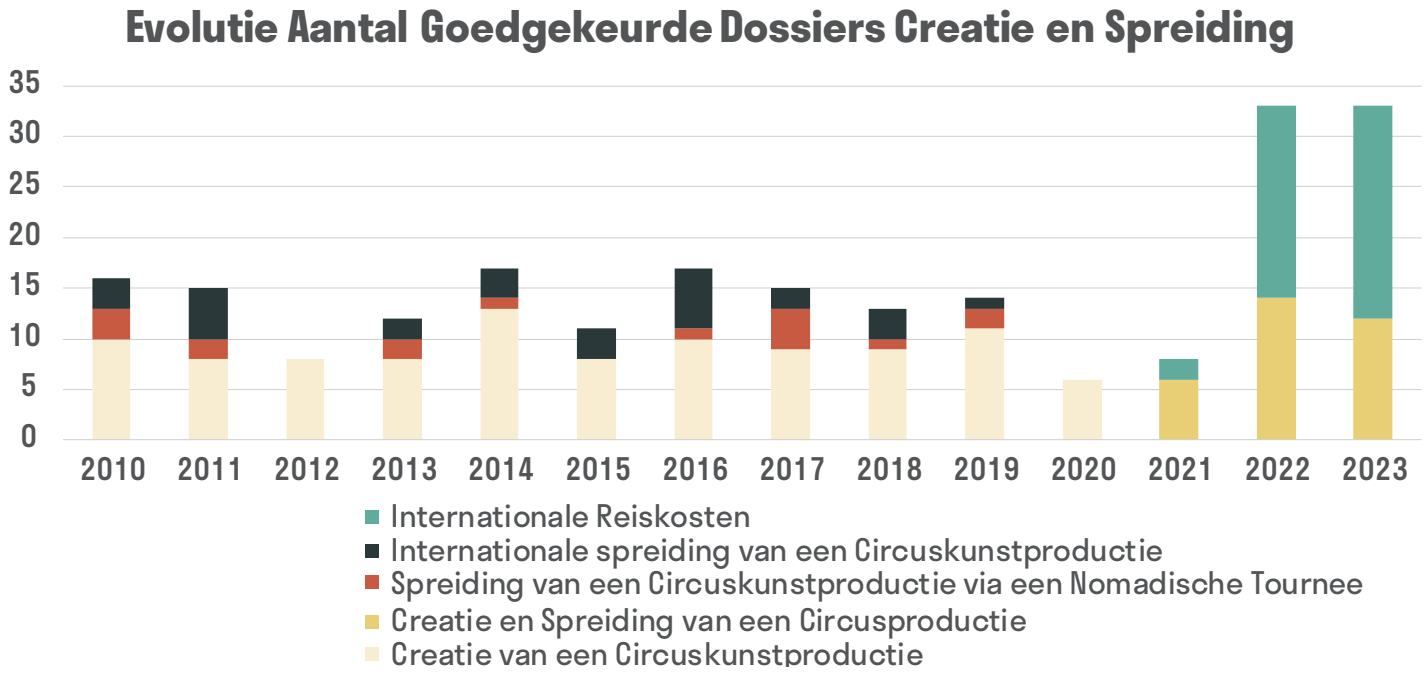

Grafiek 11 •Data DCJM – Subsidiecijfers – Evolutie in het aantal toegekende dossiers voor Creatie en Spreiding van Circus 2010-2023

Onderstaande tabellen tonen de tien meest gesubsidieerde gezelschappen voor (internationale) creatie en spreiding onder beide decreten (Tabel 6 en 7):

Tabel 6 • Data DCJM – Subsidiecijfers – Tien meest Gesubsidieerde Gezelschappen voor Creatie en Spreiding van Circus in het eerste Circusdecreet (Creatie van een Circuskunstproductie, Spreiding van een Circuskunstproductie via een Nomadische Tournee, Internationale Spreiding van een Circuskunstproductie)

SUBSIDIECIJFERS CREATIE EN (INTERNATIONALE) SPREIDING - EERSTE CIRCUSDECREET (2010-2020)	TOTAAL SUBSIDIEBEDRAG	AANTAL DOSSIERS	GEMIDDELD SUBSIDIEBEDRAG PER DOSSIER
Circus Ronaldo	€ 604.885	12	€ 50.407
Rode Boom	€ 211.735	12	€ 17.645
Pol & Freddie	€ 195.000	11	€ 17.727

Collectif Malunés	€ 178.755	6	€ 29.792
Not Standing	€ 139.160	4	€ 34.790
Circus Marcel	€ 138.372	3	€ 46.124
Side-Show	€ 125.500	4	€ 31.375
Circus Rondou	€ 105.000	4	€ 26.250
Compagnie CIRC'OMBELICO	€ 100.000	1	€ 100.000
Circus Barones	€ 90.000	3	€ 30.000

Tabel 7 • Data DCJM – Subsidiecijfers - Tien meest Gesubsidieerde Gezelschappen voor Creatie en Spreiding van een Circusproductie in het tweede Circusdecreet (Creatie en Spreiding van een Circuskunstproductie)

SUBSIDIECIJFERS CREATIE EN SPREIDING (EXCL INTERNATIONALE REISKOSTEN) - TWEEDE CIRCUSDECREET (2021-2024*)	TOTAAL SUBSIDIEBEDRAG	AANTAL DOSSIERS	GEMIDDELD SUBSIDIEBEDRAG PER DOSSIER
Collectif Malunés	€ 345.000	2	€ 172.500
Circus Barones	€ 336.000	2	€ 168.000
Grensgeval	€ 285.500	2	€ 142.750
Movedbymatter	€ 183.875	3	€ 61.292
Common Ground	€ 139.763	2	€ 69.882
Wiener Circus	€ 120.000	1	€ 120.000
Circumstances	€ 100.000	1	€ 100.000
Detail Company	€ 100.000	1	€ 100.000
De Machienerie	€ 99.193	2	€ 49.597
Be Flat	€ 88.245	1	€ 88.245

*In deze tabel kunnen we 2024 meenemen, omdat het hier gaat over de subsidielijn 'Creatie en Spreiding van een Circusproductie' met één aanvraagronde per jaar. De projecten werden in maart 2023 aangevraagd met de bedoeling om vanaf 1 januari 2024 te starten. Circuscentrum publiceerde de beslissingen van deze aanvraagronde in het najaar van 2023. (Voor subsidielijnen met meerdere aanvraagrondes per jaar is de informatie voor 2024 nog niet compleet tijdens het schrijven van deze landschapstekening, waardoor we deze daar nog niet rapporteren.)

Het is belangrijk op te merken dat er sinds het tweede Circusdecreet ook structurele werkingssubsidies beschikbaar zijn. Hierdoor vragen sommige gezelschappen geen subsidies meer aan op deze subsidielijnen, wat betekent dat ze niet in het overzicht van het tweede Circusdecreet worden vermeld. De drie gezelschappen die sinds het tweede Circusdecreet structurele werkingssubsidies ontvangen (Circus Ronaldo, Rode Boom en Side-Show) stonden alle drie in de top 10 van het eerste Circusdecreet. (zie Subsidies op structurele basis)

Tabel 7 is dan ook een waardevolle, zij het niet de enige, indicatie voor de komende aanvraagronde voor structurele werkingssubsidies voor circusgezelschappen, en bevat meerdere namen van gezelschappen die vermoedelijk een aanvraag zullen indienen.

Daarnaast valt op dat het gemiddelde toegekende subsidiebedrag per dossier sinds het tweede Circusdecreet is gestegen. Tabel 8 toont deze toename aan, evenals de stijging in het aantal toegekende dossiers. Bovendien lijkt de gemiddelde duur van de toegekende dossiers gestaag toe te nemen, met een uitschieter in 2023, waar meerdere dossiers met de maximale duurtijd van drie jaar werden goedgekeurd, wat het gemiddelde sterk omhoogtrekt. Hoewel deze algemene stijgingen opvallen, is het nog te vroeg om definitieve conclusies te trekken, gezien de beperkte data. Het is mogelijk dat gezelschappen die zich voorbereiden op aanvragen voor structurele werkingssubsidies, in 2023 projectaanvragen voor drie jaar hebben ingediend, om de periode tot de volgende aanvraagronde te overbruggen. Om eventuele cyclische trends in het aanvraaggedrag te duiden, zijn echter cijfers over meerdere beleidsperiodes noodzakelijk.

Tabel 8 • Data DCJM - Subsidiecijfers - Creatie en Spreiding van een Circusproductie - gemiddelde toegekende subsidiebedragen, aantal toegekende dossiers en gemiddelde duurtijd van toegekende dossiers

CREATIE EN SPREIDING VAN EEN CIRCUSPRODUCTIE	2021	2022	2023	2024
Gemiddelde Toegekende subsidiebedrag (€)	€ 36.981	€ 53.139	€ 77.149	€ 71.800
Aantal toegekende dossiers	6	14	12	15
Gemiddelde duurtijd toegekende dossiers (maanden)	14	15	23	16

Naast de stijging van de toegekende subsidiebedragen is er ook een duidelijke trend zichtbaar in de aangevraagde bedragen. Tabel 9 somt de aangevraagde bedragen van alle goedgekeurde subsidiedossiers in de betreffende jaren op. Zowel het totaalbedrag als het gemiddelde per dossier stijgt elk jaar opvallend. We kunnen deze toename in vraag aan verschillende factoren toeschrijven. Naast algemene elementen zoals inflatie vragen circusartiesten in hun dossiers ook vaker om een eerlijke vergoedingen voor zichzelf en andere betrokken professionals.

Tabel 9 • Data DCJM - Subsidiecijfers - Creatie en Spreiding van een Circusproductie - aangevraagde subsidiebedragen (totaal en gemiddelde per dossier)

CREATIE EN SPREIDING VAN EEN CIRCUSPRODUCTIE	2021	2022	2023	2024
Totaal aangevraagde subsidiebedrag (van toegekende dossiers)	€ 231.834	€ 963.721	€ 1.073.099	€ 1.438.208
Gemiddelde gevraagde subsidiebedrag (van toegekende dossiers)	€ 38.639	€ 68.837	€ 89.425	€ 95.881

Hoewel zowel het aangevraagde subsidiebedrag als het toegekende subsidiebedrag stijgt, zien we dat de vraag sneller toeneemt dan het toegekende bedrag. Grafiek 12 en tabel 10 geven zowel een overzicht van beide bedragen als het percentage toegekende versus aangevraagde subsidiebedragen. Ook hier is het echter nog te vroeg om verdere conclusies te trekken. Het (neerwaarts) fluctuerende percentage kan door verschillende (externe) factoren beïnvloed zijn. Zo waren er in het coronajaar 2021 bijvoorbeeld opvallend weinig aanvragen, wat mogelijks de druk op het budget heeft verlaagd.

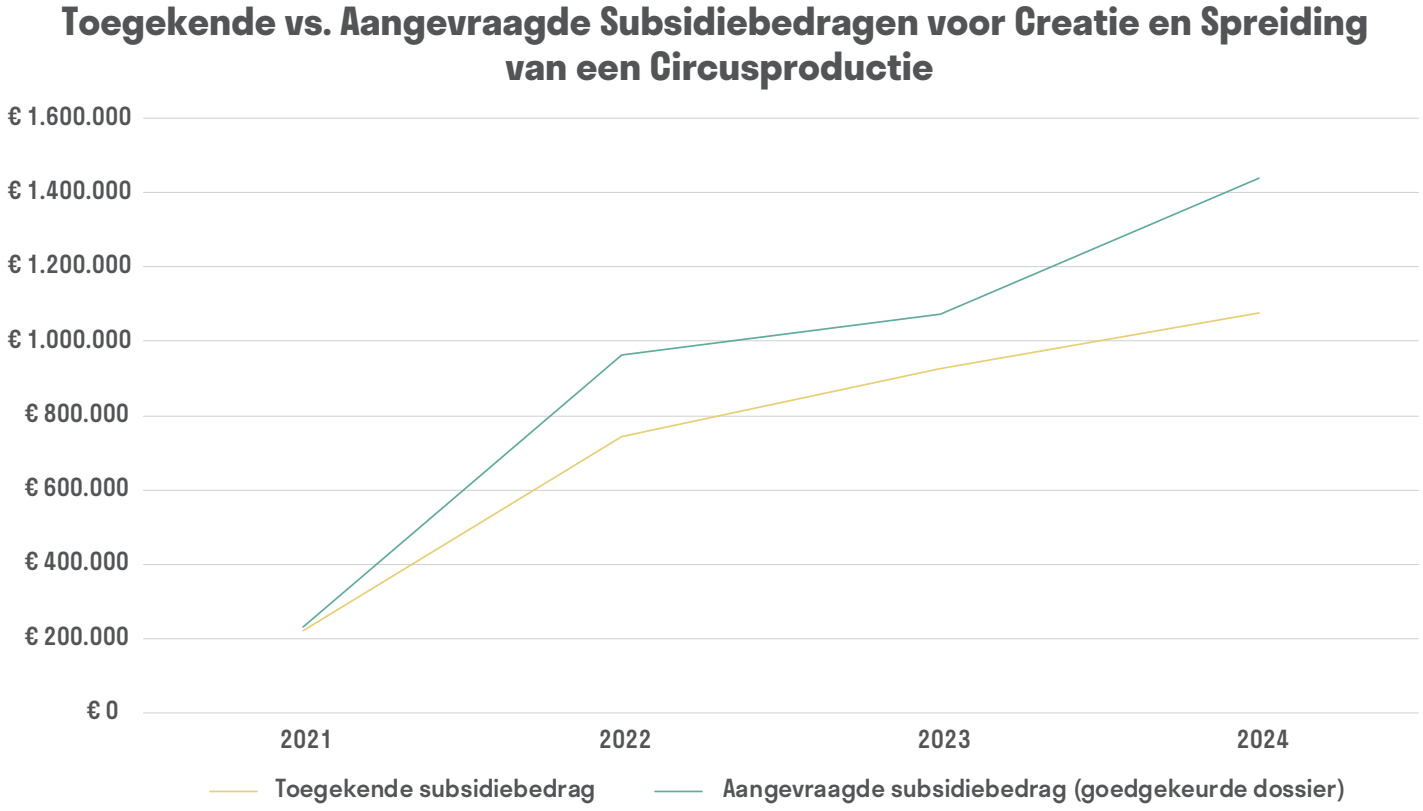

Grafiek 12 • Data DCJM – Subsidiecijfers – Toegekende vs. Aangevraagde Subsidiebedragen voor Creatie en Spreiding van een Circusproductie 2021-2024

Tabel 10 • Data DCJM - Subsidiecijfers - Creatie en Spreiding van een Circusproductie - Toegekende vs Aangevraagde subsidiebedragen

CREATIE EN SPREIDING VAN EEN CIRCUSPRODUCTIE	2021	2022	2023	2024
% Toegekende vs. Aangevraagde Subsidiebedragen	96%	77%	86%	75%

Tot slot is het interessant om naar het totale aantal aanvragen binnen deze subsidielijn te kijken. Tabel 11 toont aan dat deze subsidielijn tussen 2021 en 2024 een slaagpercentage had van 73%.

Tabel 11 • Data DCJM - Subsidiecijfers - Creatie en Spreiding van een Circusproductie - Aantal dossiers

CREATIE EN SPREIDING VAN EEN CIRCUSPRODUCTIE	2021	2022	2023	2024	Totaal
Goedgekeurd dossiers	6 (67%)	14 (82%)	12 (71%)	15 (71%)	47 (73%)
Afgekeurde dossiers	3 (33%)	2 (12%)	5 (29%)	4 (19%)	14 (22%)
Niet ontvankelijke dossiers		1 (6%)		1 (5%)	2 (3%)
Ingetrokken dossiers				1 (5%)	1 (2%)
TOTAAL	**9**	**17**	**17**	**21**	**64**

Tussen 2021 en 2024 kregen in totaal 47 dossiers van de 64 aangevraagde dossiers een goedkeuring. Wanneer we naar de aanvragers op deze subsidielijn in deze periode kijken, valt op dat bijna drie op de vier aanvragers maar één keer een aanvraag indiende voor creatie en spreiding van een circusproductie (Grafiek 13). 21% van de aanvragers deed dit twee keer, terwijl drie gezelschappen (6%) tussen 2021 en 2024 drie keer een aanvraag indienden. Ook bij de goedgekeurde dossiers zien we een vergelijkbare verdeling (Grafiek 14). Momenteel zien we dus jaarlijks nieuwe namen opduiken binnen deze subsidielijn, maar gezien de korte periode van deze analyse is het moeilijk om verdere conclusies te trekken. Daarnaast speelt de duurtijd van de projecten mogelijk ook een rol; gezelschappen die ondersteuning kregen voor een project van drie jaar vragen het jaar daarop niet altijd opnieuw subsidie aan.

Grafiek 13 • Data DCJM – Subsidiecijfers – Aantal aangevraagde dossiers voor Creatie en Spreiding van een Circusproductie per gezelschap 2021-2024

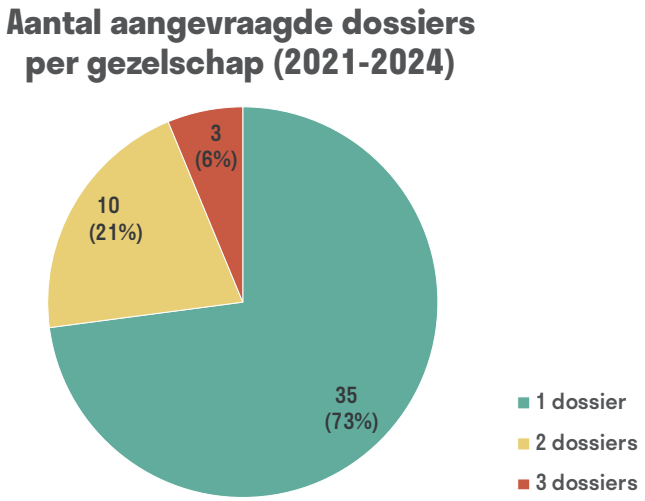

Grafiek 14 • Data DCJM – Subsidiecijfers – Aantal aangevraagde dossiers voor Creatie en Spreiding van een Circusproductie per gezelschap 2021-2024

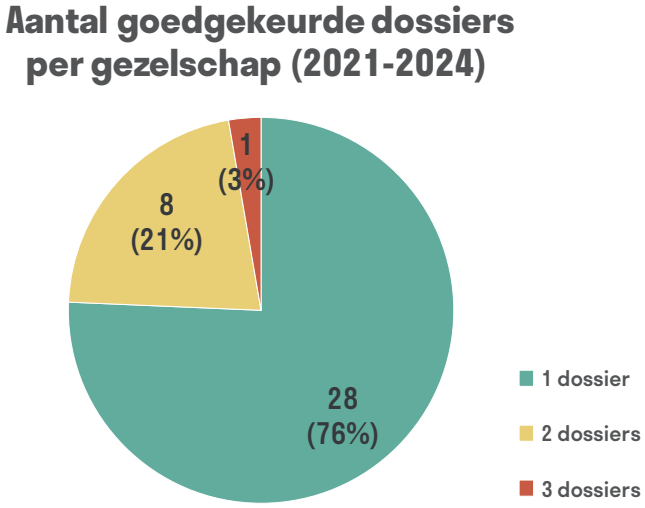

Internationale Reiskosten

Sinds het tweede Circusdecreet is er een aparte subsidielijn voor Internationale Reiskosten. Tussen 2021 en 2023 kregen 16 circusgezelschappen op deze lijn subsidies toegekend. In tabel 12 vind je een overzicht van de tien meest gesubsidieerde gezelschappen voor Internationale Reiskosten:

Tabel 12 • Data DCJM – Subsidiecijfers – Top 10 Gezelschappen die subsidies ontvingen onder de subsidielijn Internationale Reiskosten 2021-2023

SUBSIDIECIJFERS INTERNATIONALE REISKOSTEN - DECREET 2 (2021-2023*)	TOTAAL SUBSIDIEBEDRAG	AANTAL DOSSIERS	GEMIDDELD SUBSIDIEBEDRAG PER DOSSIER
Collectif Malunés	€ 68.041	6	€ 11.340
Circumstances	€ 16.241	6	€ 2.707
Movedbymatter	€ 14.513	5	€ 2.903
Amoukanama	€ 13.446	3	€ 4.482
D'Irque & Fien	€ 9.500	1	€ 9.500
THERE THERE Company	€ 6.505	3	€ 2.168
Be Flat	€ 4.765	2	€ 2.382
Circus Katoen	€ 4.222	2	€ 2.111
Sinking Sideways	€ 3.728	2	€ 1.864
ADM	€ 3.644	2	€ 1.822

* In deze tabel geven we opnieuw enkel de cijfers tot 2023, omdat deze subsidielijn drie aanvraagrondes per jaar heeft. Deze subsidielijn staat open tot 15 oktober (voor initiatieven die starten vanaf 1 januari van het volgende jaar) waardoor we bij het schrijven van deze landschapstekening niet over een complete dataset voor 2024 beschikken.

Zoals hierboven al vermeld, kent deze subsidielijn per dossier kleinere gemiddelde subsidiebedragen (enkel effectieve kosten worden ondersteund), maar een groter aantal aanvragen. Gezelschappen die hun weg vonden naar deze subsidielijn maken er vaak meermaals gebruik van. Slechts vijf (31%) van de aanvragende gezelschappen deed dit eenmalig (Grafiek 15). Bij de goedgekeurde dossiers (Grafiek 16) stijgt dit percentage tot 37%, maar nog steeds meer dan zes op tien (62%) van de gezelschappen die subsidies kregen voor internationale reiskosten kregen deze voor meerdere dossiers.

Grafiek 15 • Data DCJM – Subsidiecijfers – Aantal aangevraagde dossiers voor Internationale Reiskosten per gezelschap 2021-2024

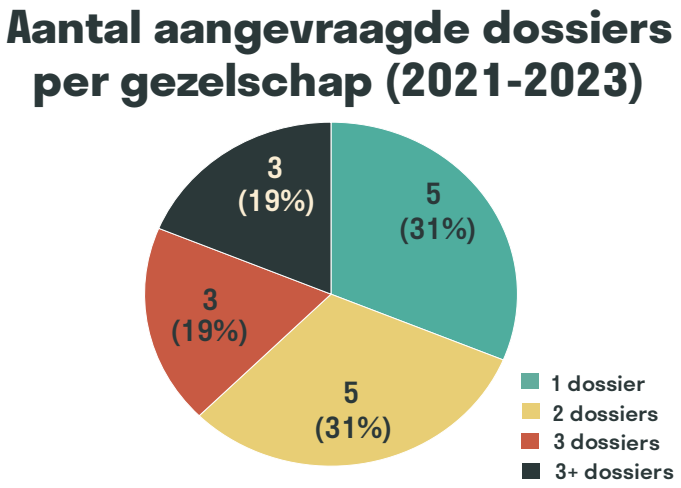

Grafiek 16 • 16 Data DCJM – Subsidiecijfers – Aantal goedgekeurde dossiers voor Internationale Reiskosten per gezelschap 2021-2024

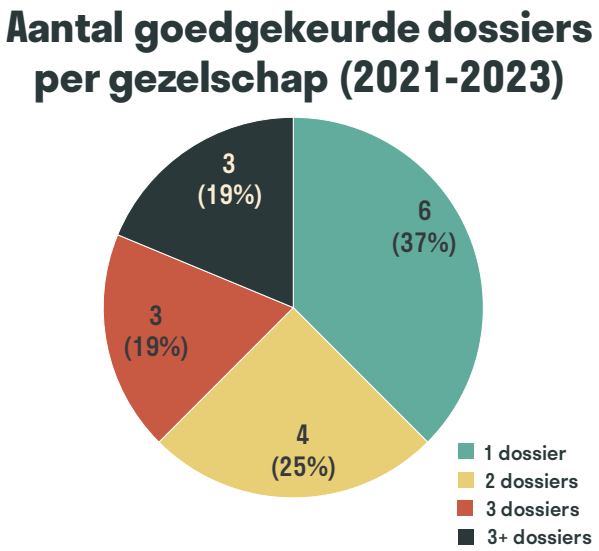

Ook een analyse van het aantal aanvragen versus het aantal goedkeuringen toont aan dat dit een zeer toegankelijke subsidielijn is met een slaagkans van 98% tussen 2021 en 2023. (Tabel 13)

Tabel 13 • Data DCJM – Subsidiecijfers – Internationale Reiskosten 2021-2023 – Aantal dossiers

SUBSIDIECIJFERS INTERNATIONALE REISKOSTEN - DECREET 2 (2021-2023)	2021	2022	2023	Totaal
Goedgekeurde dossiers	2			
(67%)	18 (100%)	20 (100%)	40	
(98%)				
Afgekeurde dossiers	1			
(33%)			1	
(2%)				
Aangevraagde dossiers	**3**	**18**	**20**	**41**

Grafiek 17 geeft tot slot nog een overzicht van de totale toegekende en aangevraagde subsidiebedragen per jaar voor Internationale Reiskosten, tabel 14 het percentage toegekende versus aangevraagde subsidiebedragen. Tussen 2021 en 2023 keurden de beoordelaars niet alleen het grootste deel van de aanvragen goed, maar ook 87% van het aangevraagde subsidiebedrag werd toegekend.

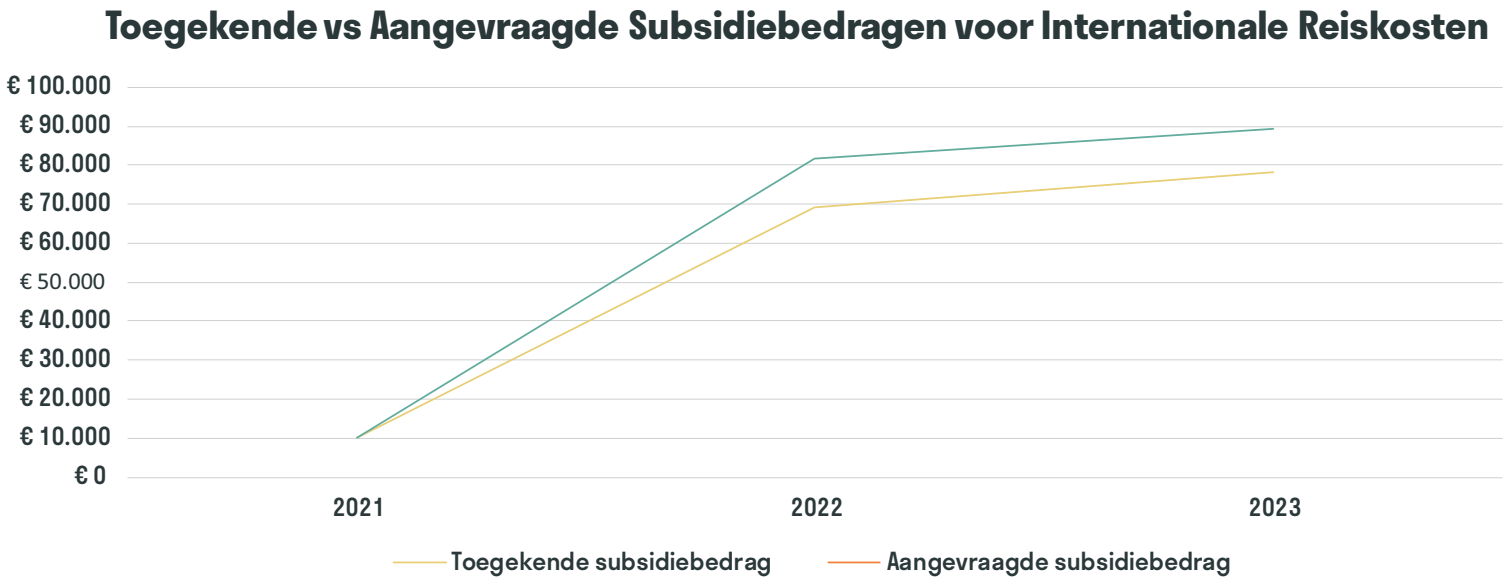

Grafiek 17 • Data DCJM – Subsidiecijfers – Toegekende vs. Aangevraagde Subsidiebedragen voor Internationale Reiskosten 2021-2023

Tabel 14 • Data DCJM - Subsidiecijfers – Internationale Reiskosten 2021-2023 - Toegekende vs. Aangevraagde subsidiebedragen

INTERNATIONALE REISKOSTEN	2021	2022	2023
% toegekend vs. aangevraagd	99%	85%	87%

In het hoofdstuk Internationalisering gaan we in op de bestemmingen waarvoor deze subsidielijn wordt gebruikt.

Ontwikkelingsgerichte Beurzen

Onder de nieuwe subsidielijn "Ontwikkelingsgerichte beurs voor individuele circuskunstenaars", kunnen circusartiesten sinds het tweede circusdecreet een beurs aanvragen voor inspanningen of een professioneel traject. Het proces, het onderzoek en het artistieke experiment primeren op een concrete productie, maar in de subsidieaanvraag moet het groeipotentieel voor de circusartiest duidelijk zijn. Tussen 2021 en 2023 vroegen acht circusartiesten een beurs aan voor artistiek onderzoek of artistieke masterclasses; alle acht kregen een goedkeuring (Tabel 4).

In het Circusloopbanenonderzoek gaven circusartiesten aan dat ze de ontwikkelingsgerichte beurzen niet konden gebruiken om hun tijd voor bij- of omscholing te vergoeden. Deze regeling werd later aangepast en gecommuniceerd: artiesten kunnen nu ook hun eigen tijd vergoeden met de ontwikkelingsgerichte beurs.[38]

SUBSIDIES OP STRUCTURELE BASIS

Sinds het tweede Circusdecreet is het mogelijk om structurele werkingssubsidies aan te vragen. In 2023 zijn er drie circusgezelschappen structureel gesubsidieerd voor de periode 2021-2025 voor een totaalbedrag van 828.00 EUR per jaar (Grafiek 18):

- Het Nationaal Circus van Vlaanderen (Circus Ronaldo)
- Rode Boom
- Side-Show

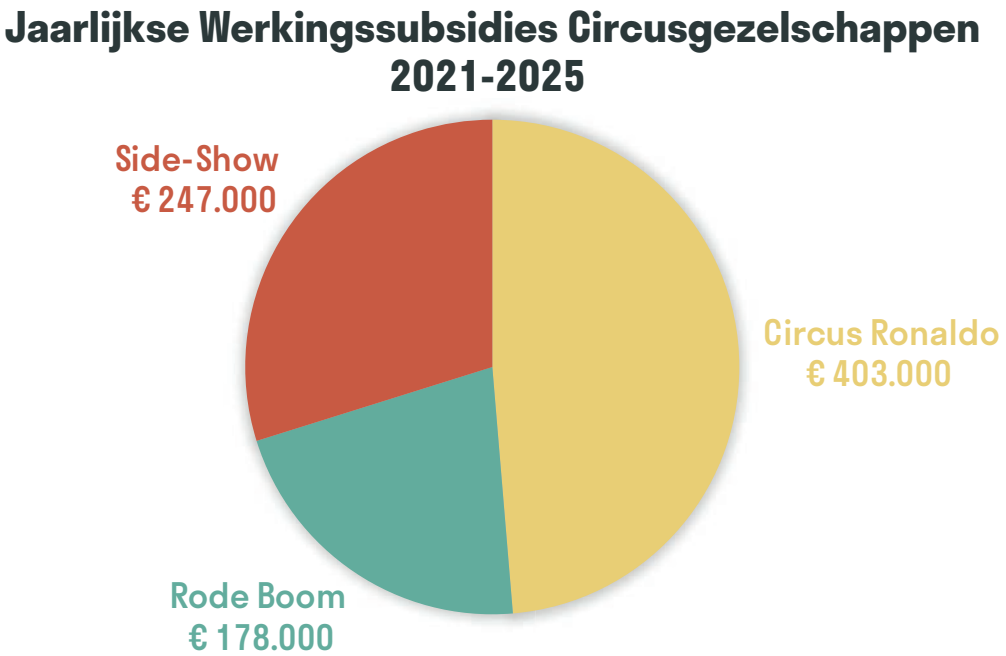

Grafiek 18 • Data DCJM – Subsidiecijfers – Jaarlijkse Werkingssubsidies Circusgezelschappen 2021-2025

[38] Ibid., 69.

Een korte historiek

De drie structureel gesubsidieerde gezelschappen hebben elk een heel andere achtergrond, focus en parcours. Circus Ronaldo is al zeven generaties aan het werk; de 6e generatie (Danny en David Ronaldo) zocht bewust de relatie met theater en de commedia dell'arte op. Sinds hun eerste voorstelling - het 'Commediantentheater' - groeide het gezelschap verder met verschillende succesproducties die al jaren in binnen- en buitenland touren. De 7e generatie zet deze richting verder met eigen creaties.[39] Rode Boom is het geesteskind van Kurt Demey, origineel beeldend kunstenaar, met een steeds groeiende interesse in circus en goochelkunsten. Rode Boom wil de menselijke verbeelding stimuleren, door voorstellingen te maken binnen de circuskunsten met een blijvende focus op de goochelkunsten.[40] Scenografe en kostuumontwerpster Aline Breucker en acrobaat Quintijn Ketels richtten Side-Show op als een platform om te onderzoeken hoe beeldende kunsten en circus samen komen.[41]

De drie gezelschappen ontvingen projectsubsidies op basis van het eerste Circusdecreet (Tabel 6). Deze drie gezelschappen waren de enige gezelschappen die een dossier hebben ingediend voor structurele ondersteuning. Door onder andere de onzekerheid over het beschikbare budget en de nieuwigheid van dit soort dossiers waren veel circusgezelschappen nog terughoudend bij de eerste aanvraagronde. Hoewel er ook verschillende circusgezelschappen zijn die er bewust voor kiezen om geen structurele werkingssubsidies aan te vragen; omdat andere opties beter aansluiten bij hun creatielogica; zal het aantal aanvragers voor structurele ondersteuning bij de volgende aanvraagronde gevoelig hoger liggen.

Daarnaast vragen sommige circusartiesten en -gezelschappen subsidies aan en ontvangen deze binnen het Kunstendecreet, zoals bijvoorbeeld Not Standing/Alexander Vantournhout. De keuze voor het Kunstendecreet is vaak een combinatie van inhoudelijke overwegingen en pragmatische keuzes, afhankelijk van de artistieke richting en de mogelijkheden (bijv. timing) binnen het specifieke decreet.

CIRCUSWERKPLAATSEN EN RESIDENTIEPLEKKEN

Het Circusdecreet definieert een circuswerkplaats als "een product- en procesgerichte organisatie met een belangrijke ondersteunings- en stimuleringsopdracht".[42] Circuswerkplaatsen bieden artiesten en gezelschappen de ruimte om zich artistiek te ontwikkelen, te verdiepen en te heroriënteren, zonder de verplichting om meteen een volledige voorstelling te produceren.

Een van de kernfuncties van circuswerkplaatsen is het bieden van experimenteermogelijkheden en onderzoeksruimte. Ze voorzien in de praktijk diverse instrumenten om de loopbanen van circusartiesten te ondersteunen.

[39] "Beleidsplan 2021-2025, Nationaal circus van Vlaanderen vzw" (n.d.).
[40] "Beleidsplan 2021-2025, Rode Boom Vzw" (n.d.).
[41] "Beleidsplan 2021-2025, Side-Show vzw" (2020).
[42] "Circuswerkplaatsen," *Departement Cultuur, Jeugd & Media*, n.d.

Hier krijgen artiesten de vrijheid om te experimenteren met nieuwe technieken, ideeën en concepten. Deze werkplaatsen fungeren ook als presentatieplatform, waar artiesten hun werk aan een publiek kunnen tonen in verschillende stadia van ontwikkeling, van ruwe ideeën tot meer uitgewerkte projecten. Ze bieden ondersteuning in de vorm van residenties en toonmomenten of pure financiële coproducties.

Circuswerkplaatsen streven ernaar om een voortrekkersrol te vervullen, zowel op nationaal als internationaal niveau. Ze faciliteren samenwerkingsverbanden tussen artiesten en gezelschappen en dragen bij tot de internationale uitstraling van de Vlaamse circuskunsten.[43]

Subsidies binnen het Circusdecreet

Sinds het tweede Circusdecreet kunnen circuswerkplaatsen structurele subsidies aanvragen voor een periode van vijf jaar. In 2023 zijn er vier circuswerkplaatsen die structurele subsidies krijgen voor de periode 2021-2025 voor een totaal bedrag van 1.497.00 EUR per jaar (Grafiek 19):

- Dommelhof in Pelt
- Miramiro in Gent
- PERPLX in Kortrijk
- CIRKLABO in Leuven

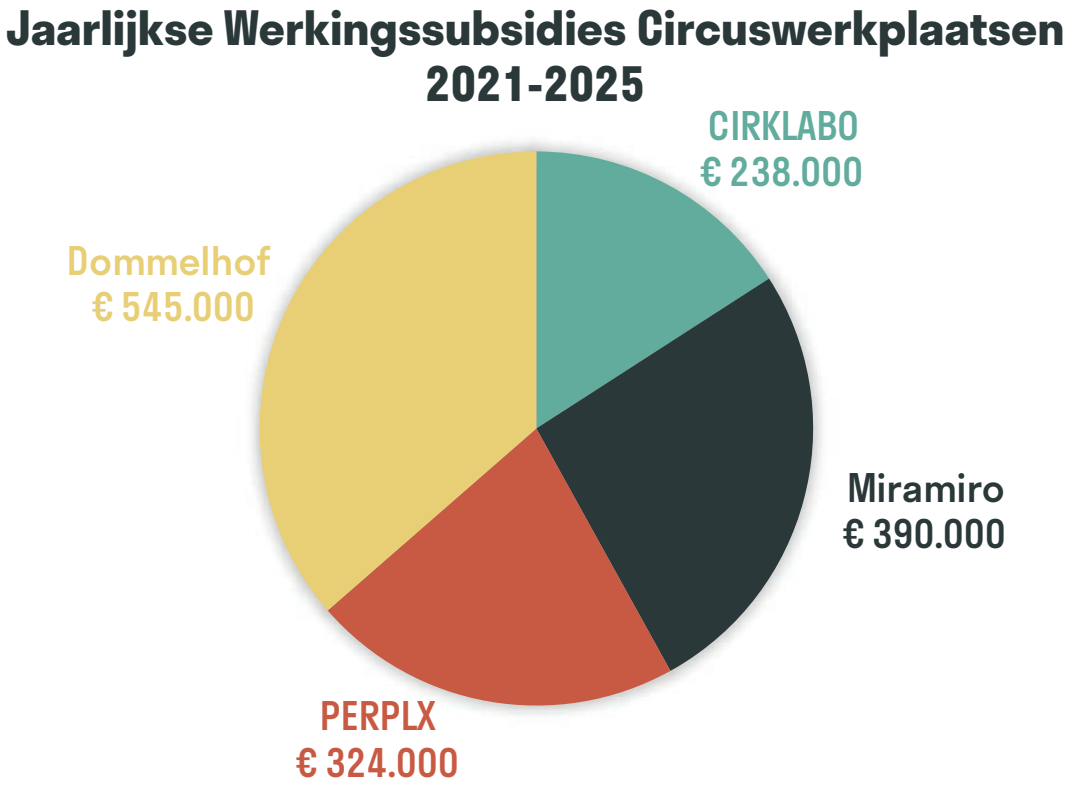

Grafiek 19 • Data DCJM – Subsidiecijfers – Jaarlijkse Werkingssubsidies Circuswerkplaatsen 2021-2025

[43] Ibidem

Een korte historiek

De structureel gesubsidieerde werkplaatsen hebben elk een andere ontstaansgeschiedenis. PERPLX (voorheen Humorologie, 1985) en Miramiro (voorheen Europees Straattheaterfestival, 1990) zijn ontstaan uit bredere festivals. Ze programmeerden een gevarieerd programma waaronder circus. Beide kregen aanvankelijk subsidies via het Kunstendecreet en maakten in 2008 de overstap naar het Circusdecreet als circusfestival. PERPLX begon in 2005 met de ondersteuning van jonge artiesten en gezelschappen via coproducties en residenties. Miramiro ontwikkelde haar residentiewerking binnen de vorige beleidsperiode (2016-2020).
Circuswerkplaats Dommelhof (1967) ontstond als cultuurcentrum met een provinciale uitstraling, en richtte in 1988 'Theater op de Markt' op als circus- en straattheaterfestival. In de jaren 1990 begon Dommelhof sterker in te zetten op de ondersteuning van creaties en startte een sterke residentiewerking op. Als festival werden ook zij ondersteund via het Kunstendecreet, en stapten ook zij in 2008 mee over naar het Circusdecreet. CIRKLABO groeide uit de circusfestivals georganiseerd door de stad Leuven, eerst Circus en Co (2010-2015), daarna CIRKL (2016). Al sinds de eerste editie zet CIRKL in op een residentiewerking ondersteund door 30CC.

Deze vier organisaties krijgen sinds 2021 subsidies als circuswerkplaats, waarbinnen de bestaande werkingen verder evolueerden.

Samen rapporteren de circuswerkplaatsen in 2023 meer dan 330 artistieke omkaderingen, meer dan 200 residenties, meer dan 100 presentatiemomenten en meer dan 60 coproducties. (Tabel 15) Cijfers die tussen 2021 en 2023 elk jaar gestegen zijn.

Tabel 15 • Data DCJM - Beleidsrelevante gegevens – Werkplaatsen Activiteiten

ACTIVITEITEN WERKPLAATSEN	2021	2022	2023
Artistieke omkadering	277	323	338
Residenties	173	194	206
Presentatiemomenten	49	69	106
Coproducties	49	53	68
Andere*	20	28	30

* pitches, netwerkmomenten, overlegmomenten, opleidingen…

Naast de vier structureel gesubsidieerde circuswerkplaatsen gaan artiesten en gezelschappen ook bij andere aanbieders op residentie, zoals o.a. cultuurcentra en gemeenschapscentra, in binnen- en buitenland.

Verschillende artiesten en gezelschappen hebben eigen of gedeelde ruimtes en stellen deze ook ter beschikking van anderen. Deze artist-run plekken (bijv. deRuimte in Leuven, One Chicken Farm in Lovenjoel) bieden kansen aan een breed scala van artiesten. Ook steeds meer ateliers stellen hun ruimtes open voor artiesten, elk met hun eigen regels en (democratische) prijzen. Artiesten maken hier vooral gebruik van om te trainen.

In het hoofdstuk Ruimte & Infrastructuur wordt hier uitgebreider op ingegaan.

CIRCUSFESTIVALS

Vlaanderen heeft een rijke festivalsector waar verschillende kunstvormen aan bod komen. Er zijn festivals die zich exclusief op circus richten, maar circus wordt ook regelmatig – als onderdeel van de podiumkunsten - opgenomen in programma's van multidisciplinaire, theater-, dans- en soms zelfs muziekfestivals. Deze festivals variëren van klein tot groot en zijn te vinden in verschillende formats: stadsfestivals, evenementen die uitsluitend nieuwe creaties tonen, en festivals die coproducties opzetten, vaak in samenwerking met lokaal en jong talent. Een aanzienlijk aantal van deze festivals is gratis toegankelijk, terwijl sommige naast hun gratis aanbod ook betalende voorstellingen programmeren.

De organisatoren van circusfestivals zijn divers. Van cultuurcentra en kunsthuizen tot circuswerkplaatsen, ateliers en culturele diensten van steden, en zelfs aparte vzw's. Sommige maken gebruik van subsidies uit het Circusdecreet, terwijl andere alternatieve financieringsbronnen aanboren. Bovendien variëren de festivals in duur van een dag tot wel twee maanden.

(Circus)festivals zijn belangrijke plekken waar circusartiesten hun werk kunnen presenteren aan zowel een breed publiek van circusliefhebbers als toevallige voorbijgangers in de publieke ruimte. Daarnaast fungeren festivals vaak als ontmoetingsplaatsen voor artiesten en andere circusprofessionals, zoals programmatoren. Soms worden ze ook gekoppeld aan conventies (waar artiesten kunnen deelnemen aan workshops en opleidingen) of showcases en professionele programma's waar binnen- en buitenlandse programmatoren samenkomen om nieuw werk te ontdekken. Hierdoor spelen festivals een belangrijke rol in het vergroten van speelkansen voor circusartiesten.

Naast de geprogrammeerde voorstellingen bieden festivals vaak participatieve (rand)animatie aan, zoals circusworkshops en – initiaties. Hiervoor werken ze vaak samen met lokale circusateliers.

De organisatie van een circusfestival is een gezamenlijke inspanning van een diverse groep mensen, elk met hun eigen expertise. Een goedlopend festival vereist niet alleen programmatoren en artistieke coördinatoren, maar ook productiemedewerkers, logistiek personeel, administratieve krachten, communicatiemedewerkers, ticketingteams, EHBO-verantwoordelijken, cateringpersoneel en soms zelfs beveiligingsagenten. Voor een vlot verloop van een festival is een grote groep vrijwilligers essentieel, die vaak de drijvende kracht achter de organisatie vormen.

In 2024 telt Vlaanderen 30 festivals met een sterke focus op circus. Hoewel er het hele jaar door festivals plaatsvinden, ligt het zwaartepunt in de zomermaanden (Tabel 16 en Grafiek 20).

Tabel 16 • (Circus)Festivals in Vlaanderen in 2024

FESTIVAL	ORGANISATOR	LOCATIE	CATEGORIE	MAAND (DUURTIJD)	GESUB-SIDIEERD BINNEN HET CIRCUSDE-CREET*
Smells Like Circus**	VIERNULVIER en Mi-ramiro i.s.m. CAM-PO, KOPERGIETERY, Circuscentrum en Cultuurcentrum Evergem.	Gent (Oost-Vlaanderen)	Circusfestival	Januari (5 dagen)	Structureel
MAD Festival	Kunstenlab en Ell Circo D'ell Fuego	Antwerpen (Ant-werpen)	Circusfestival	April (4 dagen)	Project
De Gevleugelde Stad	Cultuurcentrum Het Perron	Ieper (West-Vlaan-deren)	Internationaal Promotiefesti-val voor Circus en Straattheа-ter	April (3 dagen)	Neen
CIRKL	30CC en CIRKLABO i.s.m. Cirkus in Beweging en Stad Leuven	Leuven (Vlaams-Brabant)	Circusfestival	Mei (3 dagen)	Structureel
Theater aan Twater	Vzw Kaaimannen	Boom (Antwer-pen)	Internationaal straattheater-, circus- & spek-takelfestival	Mei (2 dagen)	Project
VITRINE PERPLX	PERPLX	Marke/Kortrijk (West-Vlaanderen)	Circusfestival	Juni en Oktober (2x 3 da-gen)	Structureel
Visueel Festival Visuel	Cultuurcentrum Archipel 19 en Ge-meenschapscen-trum De Kroon	Sint-Agatha-Ber-chem (Brussels Hoofd-stedelijk Gewest)	Visueel Kunstenfestival	Juni (1 dag)	Neen
Cirkerie**	Cultuurcentrum De Factorij	Zaventem (Vlaams-Brabant)	Circusfestival	Juni (3 dagen)	Neen
Circus Boelaere	De Klap, corso, District Berchem, District Borger-hout, District Deurne	Borgerhout (Antwerpen)	Circusfestival	Juni (2 dagen)	Neen

Langs de Promenade	Stad Nieuwpoort	Nieuwpoort (West-Vlaanderen)	Cultuurfestival	Juli (3 dagen)	Neen
Miramiro festival	Miramiro	Gent (Oost-Vlaanderen)	Circusfestival	Juli (5 dagen)	Structureel
Planeet Sierk (Wijkt Uit)	Circusplaneet	Gent (Oost-Vlaanderen)	Circusfestival	Juli (6 dagen)	Structureel
Cirque Plus	Brugge Plus vzw i.s.m. Cultuurcentrum Brugge en Circusatelier Woesh	Brugge (West-Vlaanderen)	Circusfestival	Juli (3 dagen)	Project
Zomer van Antwerpen	Zomer van Antwerpen vzw i.s.m. Stad Antwerpen	Antwerpen (Antwerpen)	Kunstenfestival	Juli en Augustus (2 maanden)	Neen
De Donderdagen	Dienst Cultuur Ninove	Ninove (Oost-Vlaanderen)	Circus- en straatfestival	Juli en Augustus (7 donderdagen)	Neen
Theater aan Zee	TarTarT vzw	Oostende (West-Vlaanderen)	Podiumkunsten-festival	Juli en Augustus (11 dagen)	Neen
Theater op de Markt***	Circuswerkplaats Dommelhof	Hasselt/Neerpelt (Limburg)	Circusfestival	Augustus/ November (5 dagen)	Structureel
StraPatZen	Vzw Strapatzen	Sint-Pietersleeuw en Ternat (Vlaams-Brabant)	Straattheater-festival	Augustus (2x 1 dag)	Neen
Cirque Gitan	Gitannekesfoor vzw	Diest (Vlaams-Brabant)	Circusfestival	Augustus (3 dagen)	Project
CIRK!	Stad Aalst	Aalst (Oost-Vlaanderen)	Circusfestival	Augustus (3 dagen)	Project
De Grote Sierk	Gemeente Beveren	Beveren (Oost-Vlaanderen)	Straattheater-festival	Augustus (3 dagen)	Neen
Brouwsels op Straat	Vriendenkring Eke Dorp VZW	Nazareth-Eke (Oost-Vlaanderen)	Straatkunsten-festival	Augustus/ September (2 dagen)	Neen
Plein de Cirque	Cultuurhuis De Warande	Turnhout (Limburg)	Circusfestival	September (2 dagen)	Project
Sierk Masjiek	Stedelijke Jeugddienst Ronse	Ronse (Oost-Vlaanderen)	Circusfestival	September (1 dag)	Neen
Boulevart**	Cultuurhuis Belgica	Dendermonde (Oost-Vlaanderen)	Circus- en straattheater-festival	September (2 dagen)	Neen
Plein Publiq	Cultuurcentrum Het Bolwerk	Vilvoorde (Vlaams-Brabant)	Straattheater-festival	September (1 dag)	Neen

de groote stooringe/de kleine stooringe****	Cultuurcentrum De Spil	Roeselare (West-Vlaanderen)	Circus- en straattheaterfestival	September (2 dagen)	Project
Sinjor Circo	Cultuur - District Antwerpen	Antwerpen (Antwerpen)	Circus- en straattheaterfestival	September (4 zondagen)	Neen
Rode Hond	30CC	Leuven (Vlaams-Brabant)	Kunstenfestival	Oktober (4 dagen)	Neen
CIRKLABO festival	30CC en Cirklabo	Leuven (Vlaams-Brabant)	Circusfestival	December (7 dagen)	Structureel

* Festivals die subsidies ontvangen via de projectsubsidielijn "Organisatie van een circusfestival" krijgen hier het label 'project'. Festivals die (mede) georganiseerd worden door circusorganisaties die structurele subsidies ontvangen op andere subsidielijnen binnen het Circusdecreet krijgen hier het label 'structureel'.
** Smells Like Circus, Cirkerie en Boulevart vinden om de twee jaar plaats (in even jaren).
*** Theater op de Markt gaat in even jaren door in Neerpelt in augustus, in oneven jaren gaat het festival door in Neerpelt tijdens de herfstvakantie.
**** de groote stooringe vindt om de drie jaar plaats, in de andere jaren is er 'de kleine stooringe'

Figuur 20 • (Circus)Festivals in Vlaanderen in 2024 - Spreiding

KADERSTUK: Programmatie circusfestivals Vlaanderen 2023

Circuscentrum voerde een analyse uit van de programma's van de circusfestivals in Vlaanderen in 2023 en telde 738 vertoningen van 212 geprogrammeerde circusvoorstellingen van 196 circusgezelschappen op 20 Vlaamse (circus)festivals.[44] Zowel Vlaamse als internationale gezelschappen stonden geprogrammeerd op deze festivals. In 2023 werd 37% (276 van de 738) van de circusvertoningen op Vlaamse circusfestivals gespeeld door Vlaamse gezelschappen.

In het hoofdstuk Internationaal Werken wordt hier dieper op ingegaan.

[44] Zie lijst in bijlage. Niet elk festival uit Tabel 16 ging door in 2023, vandaar dit afwijkende aantal.

Ook de festivals in Franstalig België en het buitenland zijn van groot belang voor Vlaamse circusartiesten en -gezelschappen, omdat zij hier een aanzienlijk aandeel van hun (professioneel) publiek bereiken. We gaan hier dieper op in in het hoofdstuk Internationaal Werken.

Subsidies binnen het Circusdecreet

Sinds het eerste Circusdecreet kunnen festivals projectsubsidies aanvragen voor maximaal drie jaar. Van 2010 tot 2019 ontvingen gemiddeld negen festivals per jaar subsidies. Onder het tweede Circusdecreet werden vier festivals omgevormd tot werkplaatsen, waardoor zij sindsdien middelen ontvangen – ook voor hun festival – onder de structurele subsidielijn "Circuswerkplaatsen". Dit leidde tot een lager aantal subsidieaanvragen en een verminderd toegekend bedrag op deze subsidielijn in de daaropvolgende jaren. In het eerste Circusdecreet werd een onderscheid gemaakt tussen eenjarige en meerjarige festivals, maar dit onderscheid verviel in het tweede Circusdecreet, waardoor alle aanvragen nu onder de projectsubsidielijn "Organisatie van een circusfestival" vallen. Projectsubsidies voor circusfestivals worden toegekend voor een periode van maximaal drie jaar. In 2024[45] ontvingen Vlaamse circusfestivals net geen 500.000 EUR aan subsidies van de Vlaamse Overheid. (Grafiek 21)

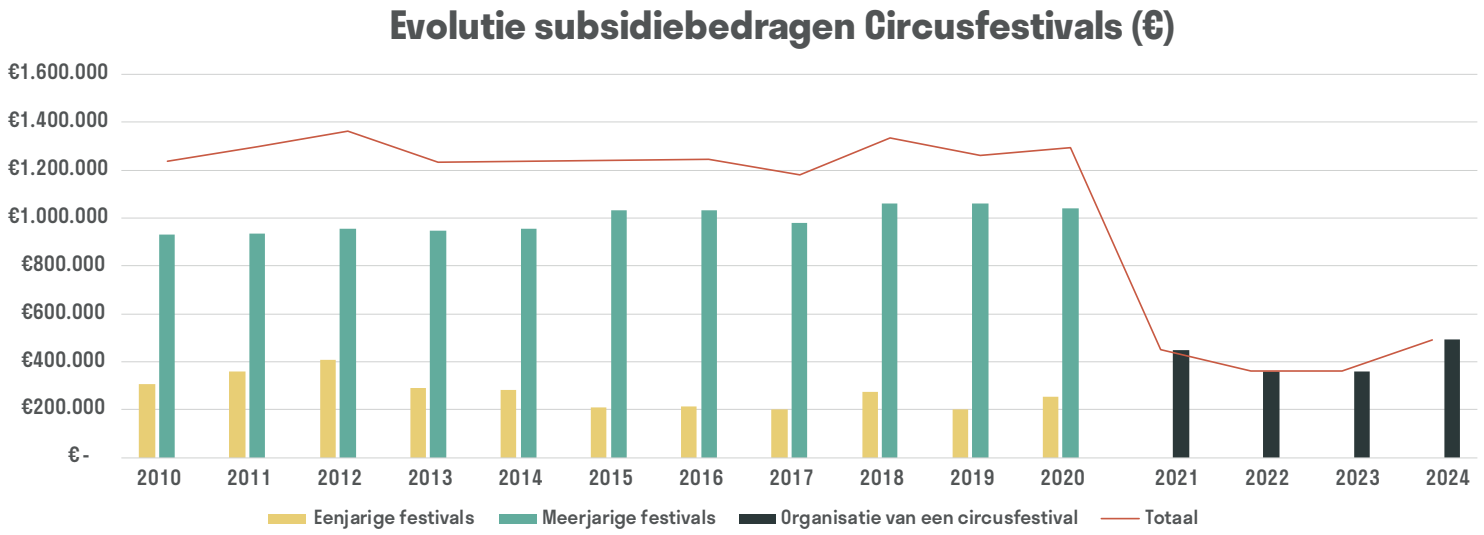

Grafiek 21 • Data DCJM – Subsidiecijfers – Evolutie subsidiecijfers Circusfestivals in € - 2015-2024, zonder indexering

Tabel 17 toont de tien meest gesubsidieerde circusfestivals tussen 2010 en 2020 (eerste Circusdecreet).

[45] In dit hoofdstuk kunnen we 2024 vermelden, omdat het hier gaat over de subsidielijn "Organisatie van een Circusfestival" met één aanvraagronde per jaar. Het gaat over festivals die in maart 2023 een aanvraag indienden voor een organisatie in vanaf 1 januari 2024. De beslissingen van deze aanvraagronde werden in het najaar van 2023 gepubliceerd.

Tabel 17 • DCJM – Subsidiecijfers – Tien meest Gesubsidieerde Eenjarige en Meerjarige Festivals in het Eerste Circusdecreet

SUBSIDIECIJFERS (EENJARIGE EN MEERJARIGE) FESTIVALS - DECREET 1 (2010-2020)	TOTAAL SUBSIDIEBEDRAG	AANTAL GESUBSIDIEERDE JAARGANGEN	GEMIDDELD SUBSIDIEBEDRAG PER JAARGANG
Theater op de Markt	€ 4.085.481	11	€ 371.407
PERPLX*	€ 3.327.165	11	€ 302.470
Miramiro	€ 3.079.809	11	€ 279.983
Cirk! Aalst	€ 606.548	10	€ 60.655
Trezart	€ 587.000	7	€ 83.857
Cirque Plus	€ 496.150	10	€ 49.615
Atlas Festival	€ 320.000	6	€ 53.333
CIRKL	€ 283.150	4	€ 70.788
Leuvenement vzw	€ 250.000	5	€ 50.000
Internationaal Circus- en Straattheaterfestival Menen	€ 240.000	4	€ 60.000

Tussen 2021 en 2024 kregen 7 circusfestivals middelen via de subsidielijn 'Organisatie van een Circusfestival' (Tabel 18).

Tabel 18 • DCJM – Subsidiecijfers – Gesubsidieerde Circusfestivals in het Tweede Circusdecreet

SUBSIDIECIJFERS ORGANISATIE VAN EEN CIRCUSFESTIVAL - DECREET 2 (2021-2024*)	TOTAAL SUBSIDIEBEDRAG	AANTAL GESUBSIDIEERDE JAARGANGEN	GEMIDDELD SUBSIDIEBEDRAG PER JAARGANG
Cirque Plus	€ 393.500	4	€ 98.375
Plein de Cirque	€ 391.141	4	€ 97.785
Cirk! Aalst	€ 335.000	4	€ 83.750
MAD Festival	€ 300.000	3	€ 100.000
de groote/kleine stooringe	€ 156.500	2	€ 78.250
Theater aan Twater	€ 47.500	1	€ 47.500
Cirque Gitan	€ 38.000	1	€ 38.000

Het is belangrijk om hierbij op te merken dat de festivals georganiseerd door de structureel gesubsidieerde circuswerkplaatsen (Theater op de Markt, PERPLX (Vitrine), Miramiro en CIRKL) niet langer onder deze subsidielijn vallen en dus ook niet in dit overzicht staan.

Een ander opvallend cijfer is dat maar twee van deze festivals subsidies aanvroegen en ontvingen voor maar één jaar (de groote stooringe voor 'Old school is cool' in 2021 en Cirque Gitan in 2024). In alle andere toegekende dossiers gaat het over een periode van drie jaar (ook de groote/kleine stooringe kreeg in 2024 subsidies toegekend voor de komende drie jaar). Hoewel circusfestivals dus geen structurele werkingsmiddelen kunnen aanvragen onder het Circusdecreet lijken enkele festivals structureel gebruik te maken van deze projectmatige subsidielijn.

Laten we de festivals van de circuswerkplaatsen buiten beschouwing, dan is er ook een opvallende stijging op te merken in de gemiddelde subsidiebedragen per jaargang tussen het eerste en het tweede Circusdecreet.

CULTUURCENTRA EN KUNSTHUIZEN

Circusartiesten en -gezelschappen vinden in toenemende mate presentatiekansen binnen de bredere netwerken van cultuurcentra en kunsthuizen, wat bijdraagt tot de groei en diversificatie van de circussector. Vooral in de programma's van de cultuurcentra is het aandeel van de geprogrammeerde circusvoorstellingen de laatste jaren aanzienlijk gestegen.

Kaderstuk:

Een analyse van de programmabrochures van cultuurcentra in Vlaanderen voor de seizoenen 2023-2024 en 2024-2025[46] toont dat circus in het overgrote deel van de onderzochte cultuurcentra geprogrammeerd stond[47]:

- In het seizoen 2023-2024 stond circus in 67 van de 79 onderzochte cultuurcentra (85%) op het programma.
- In het seizoen 2024-2025 verhoogde dit aantal naar 71 van de 82 onderzochte cultuurcentra (87%).
- In 2023-2024 waren er 336 vertoningen van 96 circusvoorstellingen van 70 circusgezelschappen.
- In 2024-2025 steeg het aantal vertoningen naar 393 van 94 circusvoorstellingen van 76 circusgezelschappen.

Tabel 19 toont de twintig cultuurcentra uit deze analyse met het grootste aantal circusvoorstellingen over de twee seizoenen.

[46] Aangezien cultuurcentra in seizoenen werken in plaats van jaartallen en ze hun programmaties lang op voorhand communiceren worden hier ook cijfers over (het voorjaar van) 2024 en 2025 meegenomen. Gezien de seizoenswerking van deze organisaties is het ook niet aangewezen om deze cijfers op jaarbasis te rapporteren.
[47] In deze analyse namen we voorstellingen geprogrammeerd in het kader van een circusfestival niet mee.

Tabel 19 • Overzicht analyse Circus in Cultuurcentra 2023-2024 en 2024-2025

CC	STAD	SEIZOEN 2023-2024	SEIZOEN 2024-2025	TOTAAL AANTAL VERTONINGEN
30 CC	Leuven	26	21	47
Cultuurcentrum De Spil	Roeselare	10	14	24
Cultuurcentrum Sint-Niklaas	Sint-Niklaas	11	13	24
Cultuurcentrum Brugge	Brugge	11	11	22
CC De Schakel	Waregem	6	15	21
Cultuurcentrum Hasselt vzw	Hasselt	9	12	21
Cultuurcentrum Mechelen	Mechelen	11	10	21
CC Kortrijk	Kortrijk	10	10	20
CC De Grote Post	Oostende	11	8	19
Cultuurcentrum Zwaneberg	Heist-op-den-Berg	9	10	19
CC Palethe	Overpelt	10	8	18
Cultuurcentrum De Warande	Turnhout	10	8	18
Cultuurcentrum De Werf	Aalst	6	12	18
Cultuurcentrum de Werft	Geel	9	9	18
Cultuurcentrum 't Schaliken	Herentals	6	11	17
Leietheater	Deinze	5	12	17
Cultuurcentrum Westrand	Dilbeek	5	9	14
Cultuurcentrum Stroming Ever-gem	Evergem	3	10	13
Cultuurcentrum Ter Dilft	Bornem	7	6	13
CC Het Bolwerk	Vilvoorde	6	6	12

Deze cultuurcentra programmeren net zoals de circusfestivals zowel Vlaamse als internationale circusgezelschappen. In tegenstelling tot de festivals ligt het aandeel van de Vlaamse gezelschappen hier wel een stuk hoger. In seizoen 2023-2024 was 80% van de geprogrammeerde voorstellingen Vlaams, in 2024-2025 gaat het over 77%. Grafiek 22 illustreert de spreiding van cultuurcentra die Vlaamse circusvoorstellingen programmeerden in de geanalyseerde seizoenen.

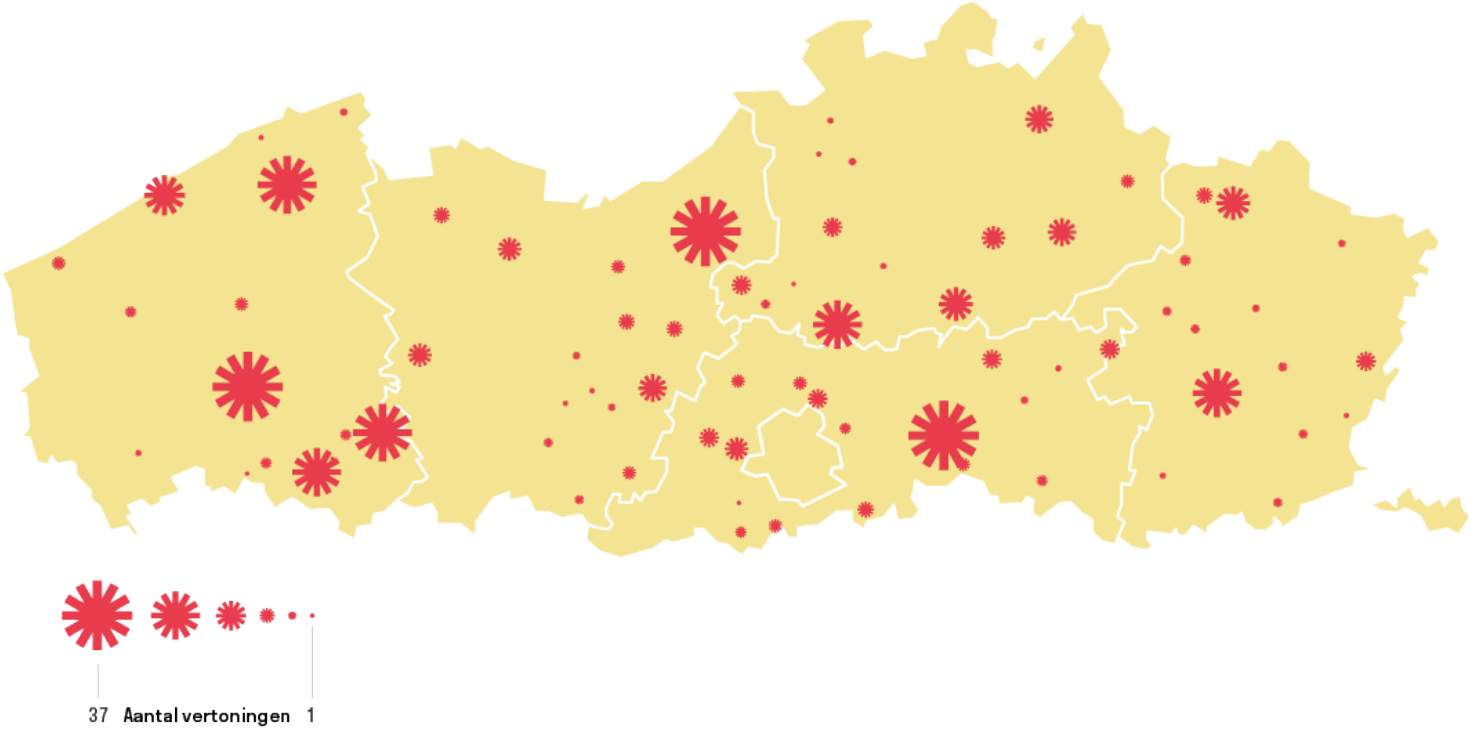

Grafiek 22 • Spreiding Vlaamse Circusvoorstellingen in Vlaamse Cultuurcentra seizoenen 2023-2024 en 2024-2025

BOEKINGSKANTOREN EN SPREIDINGSBUREAUS

Boekingskantoren en spreidingsbureaus ondersteunen artiesten en gezelschappen op zakelijk en organisatorisch gebied, vaak op maat van het gezelschap. Hun voornaamste taak is het vinden van speelkansen en presentatiemogelijkheden, zowel in binnen- als buitenland. Het verschil tussen beide types bureaus ligt in de focus: waar boekingskantoren zich richten op tourneeplanning, zijn spreidingsbureaus vaak vanaf het begin van de creatie betrokken. Daarnaast varieert hun positionering: een beperkt aantal bureaus richt zich exclusief op circus, de meerderheid van de bureaus werkt met een breder spectrum aan artiesten en combineert circus met andere disciplines.

Gezelschappen kiezen soms voor gespecialiseerde bureaus, bijvoorbeeld die met een focus op internationale spreiding of straattheater. Om hun speelkansen te maximaliseren, werken ze vaak samen met meerdere bureaus.

In Vlaanderen zijn verschillende bureaus actief, al heeft slechts één een exclusieve focus op circus (Tabel 20):

Tabel 20 • Spreidingsbureaus en Boekingskantoren in Vlaanderen die Vlaamse circusgezelschappen ondersteunen in 2024

BUREAU	LOCATIE	POSITIONERING	ONDERSTEUNDE VLAAMSE CIRCUSGEZELSCHAPPEN OF - ARTIESTEN
JE BURO	Gentbrugge	Ondersteunt circusartiesten van creatie tot dernière en verzorgt de tourneeplanning in binnen- en buitenland.	Bert & Fred, Camille Paycha, De Stijle, Want..., Detail Company, Jam. Shenanigans, Michael Zandl, Post uit Hessdalen, Jef Kinds & Mia Dobrec
Theaterbureau Thassos	Antwerpen	Tourneeplanning en promotionele ondersteuning voor (jeugd) theater, met een bewuste uitstap naar circustheater, muziek ... in Vlaanderen.	Callebaut & De Broeck, Circumstances, Cirkanto, Rode Boom, Samuel Bey, Teatime Company, Tim Oelbrandt & De Studio, Zinzi & Evertjan
CollaGE Producties Huub Colla	Turnhout	Interessante theater- en muziek- producties aanbieden in Vlaanderen, Brussel en Nederland.	Rode Boom, Sprookjes Enzo
Frans Brood Productions	Gent	Internationale spreiding van hedendaagse dans, theater en circus zowel in theaters, in openlucht als op bijzondere locaties.	Circus Ronaldo, not standing/Alexander Vantournhout
Koortzz	Deinze	Een thuis voor artiesten en sprekers met een eigen verhaal die dit graag delen met een ruim publiek.	Collectief Sans Soucis, Jam.Shenanigans
GOOD COMPANY (voorheen Vincent Company)	Antwerpen	Alternatief spreidingsbureau dat de positionering en doorstroming van kunstenaars bevordert.	Geert Belpaeme, THERE THERE Company

Veel Vlaamse gezelschappen vinden (ook) onderdak bij Brusselse of buitenlandse bureaus zoals La Chouette Diffusion (Brussel), Mademoiselle Jeanne (Brussel), Buro Piket (Nederland), HH Producties (Nederland) of Ay-Roop (Frankrijk). Daarnaast kiezen sommige circusgezelschappen en individuele artiesten er bewust voor om zélf in te staan voor de verkoop van hun voorstellingen, vaak om financiële redenen.

Naast deze bureaus zijn er ook freelancers die deze functies opnemen voor een (beperkt) aantal gezelschappen. Zo werkt bijvoorbeeld Anne-Agathe Prin vanuit Gent rechtstreeks voor maximaal drie circuscompagnieën (bij het schrijven van deze landschapstekening was dat voor Cie Ea Eo, Sinking Sideways, Guy Waerenburgh). Verder zien we sinds het tweede Circusdecreet dat structureel gesubsidieerde gezelschappen ook profielen in huis halen voor zakelijke ondersteuning, zoals zakelijke leiders.

Subsidies binnen het Circusdecreet

Binnen het huidige Circusdecreet in Vlaanderen zijn er geen subsidiemogelijkheden voor boekingskantoren en spreidingsbureaus. In tegenstelling tot de muzieksector, waar de vergoeding voor de boeker boven op de artist fee komt, wordt in de circussector de vergoeding voor het spreidingsbureau meestal door het gezelschap zelf gedragen en meegerekend in de uitkoopsom. Dit zet extra druk op de uitkoopsommen van circusvoorstellingen.

Belangrijk hierbij op te merken is dat GOOD COMPANY (voorheen Vincent Company) sinds 2023 structurele werkingsmiddelen ontvangt binnen het Kunstendecreet. Binnen dat decreet is het dus wel mogelijk voor (alternatieve) spreidingsbureaus om subsidiemiddelen aan te vragen.

ERFGOEDSPELERS

Circus heeft een fascinerend verleden dat verdient om gekoesterd en gedeeld te worden. Het Circusdecreet besteedt geen expliciete aandacht aan erfgoed en archiefzorg—in tegenstelling tot het Kunstendecreet (zie Circus in de Bredere Maatschappij). Circuscentrum kiest ervoor om dit belangrijke aspect aandacht te geven, hoewel dit geen expliciete opdracht is binnen de decretale opdrachten.

In de afgelopen jaren heeft Circuscentrum verschillende inspirerende projecten opgezet, zoals de Living Circus Treasures, die het circuserfgoed in de schijnwerpers zetten. In 2021 lanceerde Circuscentrum een ambitieus traject om circus te laten erkennen als Immaterieel Cultureel Erfgoed, een initiatief dat in de toekomst verder wordt voortgezet. Daarnaast fungeert Circuscentrum als het centrale aanspreekpunt voor iedereen die geïnteresseerd is in circuserfgoed. Waar mogelijk wordt er doorverwezen naar andere partners, waardoor een netwerk van kennis en passie rondom het circus ontstaat.

Vanuit het erfgoedveld zijn er een gering aantal spelers, waaronder CEMPER en Huis van Alijn, die een expliciete rol opnemen in verband met circuserfgoed. CEMPER (Centrum voor Muziek- en Podiumerfgoed) is de landelijke erfgoeddienstverlener voor muziek en podiumkunsten, en voorziet advies en ondersteuning aan podiumkunstenactoren, waaronder circus, rond hun erfgoed.

Het Huis van Alijn, bekend als het Museum van het Dagelijks Leven, herbergt enkele duizenden circusarchiefstukken en fungeert daarmee als een van de weinige aanspreekpunten in Vlaanderen op het gebied van circusgeschiedenis. Naast deze waardevolle collectie zijn er ook archiefstukken verspreid over verschillende musea, zowel in privé- als publieke archieven. Deze stukken zijn vaak losse items of afkomstig van specifieke circussen, waardoor ze geen bredere context of overzicht van de circusgeschiedenis bieden.

Daarnaast zijn er verschillende gepassioneerde privéverzamelaars die grote collecties Vlaams circuserfgoed beheren. Helaas is er in Vlaanderen geen enkele archiefinstelling die zich structureel bezighoudt met het verzamelen en bewaren van circusmateriaal in al zijn diversiteit. Dit gebrek aan centrale organisatie leidt ertoe dat veel waardevolle collecties naar het buitenland verdwijnen, wat een groot verlies zou zijn voor ons cultureel erfgoed.

Binnen de circussector groeit de belangstelling voor erfgoed, en deze aandacht komt tot uiting in verschillende (artistieke) projecten die onderzoek en creatie combineren. Een mooi voorbeeld hiervan is het meester-leerlingtraject dat Bram De Laere heeft opgezet, waarbij hij de kans kreeg om te leren van de ervaren clown Marquis Pauwel. Daarnaast zijn er inspirerende trajecten zoals 'Old school is cool' en 'Clown College' binnen het festival de groote stooringe. Beide projecten zijn gebaseerd op de rijke geschiedenis van circus. In 2023 ontving Circus Ronaldo een subsidie binnen de subsidielijn "Pilootprojecten Nalatenschappen Kunstenerfgoed" om hun archief te inventariseren. Dit project heeft als doel om de kennis en ervaringen binnen de familie te behouden en door te geven, wat bijdraagt aan de continuïteit van circuserfgoed in Vlaanderen.

Ook onder het eerste Circusdecreet werd er steun verleend aan waardevol onderzoek. Gwendolien Sabbe en Kobe Vanherwegen (van Duif is dood bvba) ontvingen subsidies onder de lijn "Promotie van circuskunsten" om respectievelijk de geschiedenis van Belgische circusartiesten in Amerika en de Belgische goochelkunst te onderzoeken.

STEUNPUNT

De Vlaamse circussector heeft net als andere sectoren een steunpunt dat fungeert als schakel tussen de Vlaamse overheid (en haar circusbeleid) en de verschillende actoren binnen het circuslandschap. Het Vlaams Steunpunt voor de Circuskunsten vzw, kortweg Circuscentrum, krijgt sinds 2021 subsidies als sectoraal steunpunt binnen het Circusdecreet en heeft, net als de andere sectorale steunpunten binnen de culturele bovenbouw, de volgende decretale kerntaken:

- **Praktijkondersteuning**: het aanbieden van actieve dienstverlening met aandacht voor deskundigheidsbevordering, kwaliteitsbevordering, relevante maatschappelijke en sectorgebonden evoluties, innovatie, professionalisering, en een duurzame ontwikkeling van het professionele veld. Bovendien biedt Circuscentrum ondersteuning bij de uitbouw van circuspraktijken, zowel voor individuen als voor organisaties.

- **Praktijkontwikkeling**: het bijdragen aan de continue ontwikkeling van het circusveld op basis van evaluatie, onderzoek en kennisontwikkeling. De opgebouwde kennis en expertise rond beleidsvoorbereiding, -ontwikkeling en -evaluatie staat ter beschikking van de administratie.

- **Beeldvorming en promotie**: de organisatie en coördinatie van promotieactiviteiten in de sector, en het onder de aandacht brengen van relevante thema's in de sector. Ook het (inter)nationaal versterken en promoten van de praktijkgemeenschap.

- **Platform**: actief faciliteren van ontmoetingen, dialoog, netwerkgelegenheden en samenwerking tussen de verschillende actoren in de sector.

Een korte historiek

Circuscentrum heeft een rijke geschiedenis die teruggaat tot 2001, toen het werd opgericht als de Vlaamse Organisatie voor de Circuskunsten (Circusvlo). De oorspronkelijke focus lag op de pedagogische en artistieke ontwikkeling van amateurkunsten en circusateliers.

In 2007 onderging Circusvlo een transformatie naar Circuscentrum, met een bredere missie: het ondersteunen en bevorderen van de volledige circussector. De organisatie kreeg een nieuwe impuls in 2009 met de invoering van het eerste Circusdecreet, wat leidde tot de ontwikkeling van een veelzijdig centrum dat diverse aspecten van de circuskunsten onder de aandacht brengt.

De introductie van het tweede Circusdecreet in 2019 markeerde opnieuw een belangrijke evolutie voor Circuscentrum. Vanaf 2021 krijgt het ondersteuning als sectoraal steunpunt dat zich richt op kerntaken zoals ondersteuning, ontwikkeling, promotie en beeldvorming, waarmee het een cruciale rol speelt in het versterken van de circussector in Vlaanderen.

Subsidies binnen het Circusdecreet

Binnen het eerste Circusdecreet is Circuscentrum als enige organisatie structureel gesubsidieerd voor een periode van vijf jaar, met een jaarlijks budget van €686.000. Vanaf 2020 werd het budget na een besparingsronde verlaagd tot €650.000. Vanaf 2021, binnen het tweede Circusdecreet, is Circuscentrum één van de zestien organisaties met structurele werkingssubsidies, met een jaarlijks werkingssubsidie van €650.000 (Grafiek 23). In 2022 kreeg Circuscentrum extra budget voor de uitvoering van haar internationale rol, in 2022 kwam er €30.000 bij, en vanaf 2023 jaarlijks €60.000.

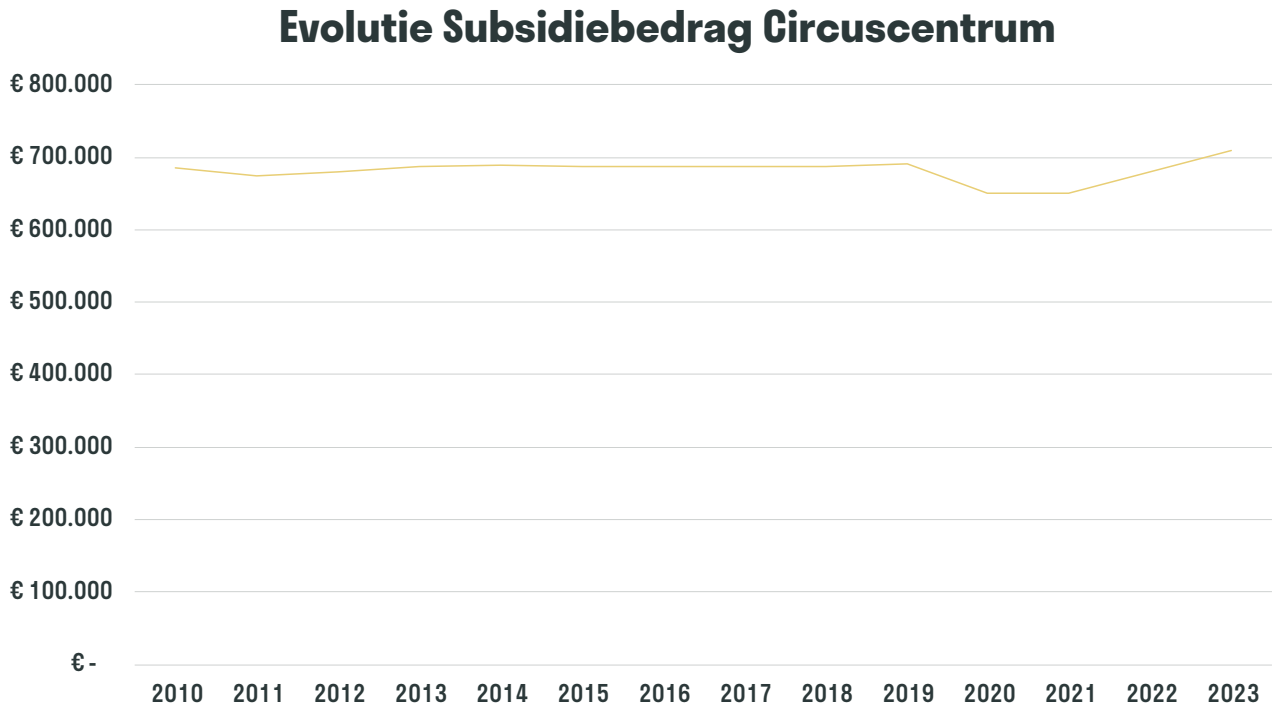

Grafiek 23 • Data DCJM - Subsidiecijfers

CIRCUSNETWERKEN

VLAAMSE NETWERKEN

CIRC'UIT[48] is een netwerk van organisaties die een passie delen voor circus in openlucht met als doel de ontwikkeling van de circuskunstvorm verder te stimuleren. CIRC'UIT is een platform voor dialoog en uitwisseling voor de circussector en is een initiatief van CIRK! Aalst, Cirque Plus, Chassepierre, Plein de Cirque, Dommelhof, Latitude 50, Miramiro en UP.

INTERNATIONALE NETWERKEN

Er bestaan verschillende internationale circusnetwerken en -platformen:
European Youth Circus Association (EYCO), Caravan Circus Network, European Network for contemporary circus and outdoor arts (Circostrada), International Network for Professional Circus Education (FEDEC), Circus Arts Research Platform (CARP), International Network of Circus Arts Magazines (INCAM), European Circus Association (ECA) … die zich richten tot verschillende segmenten van de circussector en/of zorgen voor kennisopbouw en samenwerking rond specifieke thema's. Deze internationale initiatieven zijn plekken van ontmoeting waar spelers uit verschillende landen aan (kennis)uitwisseling kunnen doen, elkaar kunnen inspireren en soms ook partners vinden voor lokale samenwerkingsprojecten.

In het hoofdstuk Internationaal werken gaan we hier uitgebreider op in.

[48] "Circ'uit," Circ'uit - *Netwerk voor Outdoor Circus*, n.d.

RAFELRANDEN

Het Vlaamse circuslandschap kent ook diverse rafelranden die een belangrijke rol spelen in de dynamiek en diversiteit van de sector.

CIRCUSCLUBS

Naast de circusateliers die een jaarwerking met wekelijkse circuslessen bieden, zijn er tal van clubs en vrije ateliers die een alternatieve ruimte bieden, vaak voor specifieke circusactiviteiten. Zo zijn er jongleerclubs, goochelclubs en dergelijke meer. Deze clubs, die vaak niet de structuur van een traditioneel atelier hebben (en soms niet meer dan feitelijke verenigingen zijn), organiseren regelmatig bijeenkomsten waar circusliefhebbers samenkomen om te oefenen, kennis te delen en te experimenteren. Deze informele ontmoetingsplaatsen kunnen ook zorgen voor het ontwikkelen van nieuwe technieken en stijlen, en bieden een toegankelijke ingang voor mensen die geïnteresseerd zijn in circus maar zich niet willen binden aan een vast lesprogramma.

COMMERCIËLE SPELERS EN ANIMATIE

Het circuslandschap in Vlaanderen is dynamisch en divers, met tal van commerciele spelers en animatiebedrijven die zich richten op evenementen, festivals en privéfeesten. Deze bedrijven bieden een scala aan circusacts en -animaties aan, waarmee ze de aantrekkingskracht van circuskunst op een breder publiek vergroten.

Hoewel deze commerciële spelers vaak buiten de gesubsidieerde sector opereren en niet altijd circus als hun kernactiviteit hebben, vervullen ze een essentiële rol in het circusecosysteem. Ze dragen bij aan de zichtbaarheid en populariteit van circuskunst, wat op zijn beurt helpt om inkomsten te genereren voor artiesten en werkgelegenheid binnen de sector te creëren.

Daarnaast fungeren deze bedrijven soms als lokale partners voor steden en gemeenten, bijvoorbeeld door het organiseren van circusgerelateerde kampen.

SYSTEEMSCHETS VAN HET VLAAMSE CIRCUSLANDSCHAP

Het circuslandschap is complex en dynamisch, met talrijke actoren die elk hun eigen rol, doel en werking hebben. In het voorgaande deel beschreven en definieerden we de verschillende actoren, en zoomden we in op hun belangrijkste kenmerken, achtergrond, en hun mogelijke subsidiëring binnen het Circusdecreet.

In deze systeemschets streven we ernaar om de relaties tussen de verschillende actoren te beschrijven, en zoomen we in op de wijze waarop ze zich tot elkaar verhouden, om op die manier inzicht te geven in hoe het circusveld functioneert en evolueert. Dit deel van de tekst is geschreven op basis van de verzamelde inzichten uit onderzoeken en uit de focusgroepen. We diepen verschillende van deze relaties nog verder uit in de latere (thematische) hoofdstukken. Zo komen bijvoorbeeld de vergoedings- en financieringssystemen uitgebreider aan bod in het hoofdstuk Professionalisering.

Het breed vertakte netwerk van circusateliers in Vlaanderen en Brussel worden vaak benoemd als de basis van de sector, voor veel mensen vormen zij het eerste contactpunt met circus en ze zijn een kweekvijver voor artiesten en docenten. Via lessen komen kinderen, jongeren en volwassenen in contact met circus als vrijetijdsbeoefening. Veel circusateliers zetten daarnaast in op projecten, buurtwerking, maar ook kampen en workshops en bouwen zo een gemeenschap op zowel binnen als rond de eigen organisatie. Binnen deze gemeenschap zijn het vaak vrijwilligers die de (kleinere) werkingen draaiende houden. De circusateliers halen hun inkomsten uit inschrijvingsgelden, lokale subsidies en in beperkte mate uit de verkoop van merchandise, workshops … Kleine vrijwillige initiatieven staan echter onder andere door oplopende kosten onder druk. Ze kunnen minder gebruik maken van hefboommechanismen zoals (structurele) subsidies binnen het Circusdecreet en elders. In de afgelopen jaren verdwenen verschillende kleine organisaties of bouwden ze hun werking af, omdat het niet haalbaar bleek om deze verder te zetten. Als deze trend – die vooral buiten de grootstedelijke contexten plaatsvindt – zich op langere termijn doorzet, zal dit zorgen voor een verarming van het circuseducatieve veld.

Naast de circusateliers bestaan er tal van commerciële aanbieders, die circuseducatie aanbieden via circuskampen en andere initiatieven. Daarnaast bestaat er een circuit van clubs. Het geheel van grote gesubsidieerde, kleine niet-gesubsidieerde, commerciële aanbieders en clubs vergroot de toegankelijkheid en diversiteit binnen het circuslandschap ook buiten de grootstedelijke context.

Vanuit de circusateliers stromen geïnteresseerde jongeren door naar de rest van de sector. Enerzijds leiden pedagogische opleidingen circusdocenten op die aan de slag gaan in verschillende circusateliers in Vlaanderen. De circusateliers zetten actief in op de doorstroom van jongeren naar deze pedagogische opleidingen. Zoals eerder aangehaald financieren en organiseren de circusateliers in samenwerking met Circuscentrum verschillende van deze pedagogische opleidingen. Jongeren blijven vaak in hun eigen circusatelier lesgeven of oefenen er andere jobs uit. Sommigen richtten hun eigen circusatelier op, ondanks de druk op kleine werkingen ontstaan er nog steeds nieuwe werkingen.

Docenten krijgen een vrijwilligersvergoeding of zijn (deel)tijds in loondienst. Kleinere circusateliers zijn vaak vrijwillige werkingen en geen werkgever waardoor ze geen docenten in dienst kunnen nemen. (Zie hoofdstuk Professionalisering)

Anderzijds zorgen circusateliers voor een doorstroom naar het artistieke veld. Verschillende circusateliers laten hun leden kennismaken met artistieke creaties via productiegroepen die hun eerste podiumervaring opdoen op festivals en events. Ze voorzien ook contacten met professionele artiesten via gastdocenten, coaches en optredens. Circusateliers verwijzen geïnteresseerde jongeren door naar voorbereidende stages en opleidingen, om daarna door te stromen naar professionele opleidingen (in Brussel of het buitenland). Na de (meestal buitenlandse) opleiding vormen circusateliers de plek waar afstudeerders opnieuw aansluiting zoeken met het Vlaamse circuslandschap, om zo opnieuw een netwerk op te bouwen voor hun professionele circuspraktijk.

Die professionele artistieke circuspraktijk wordt vaak gecombineerd met lesgeven in een atelier. Zowel aan het begin van de carrière als wanneer het lichaam een artistieke circuspraktijk minder toelaat. Deze combinatie biedt hen een bron van inkomsten, maar zorgt evenzeer voor een voortdurende wisselwerking tussen opkomend en gevestigd talent en een blijvende kennisoverdracht en continuïteit binnen het veld.

Niet alle circusartiesten starten in een circusatelier en/of volgen een opleiding. Binnen circusfamilies groeien jongeren op in het circus, en staan ze vaak al van jongsaf op de planken. Ze leren het vak, zowel de circustechnieken als alle andere skills die nodig zijn om een circus draaiende te houden binnen de familie, en nemen uiteindelijk het familiebedrijf over. Daarnaast zijn er zij-instromers met een achtergrond in theater, dans of beeldende kunsten, maar bijvoorbeeld ook in gymnastiek of parkour. Sommige artiesten komen pas met circus in aanraking als ze al werkzaam zijn als professioneel artiest binnen een andere discipline en scholen zich via masterclasses, workshops en/of tijdelijke opleidingen bij tot circusartiest.

Circusartiesten richten gezelschappen op waarbinnen ze hun artistieke activiteiten ontplooien. Vaak investeren ze eigen middelen in het gezelschap, zeker voor de oprichting en in de eerste jaren. Circusartiesten werken op verschillende manieren, soms binnen een eigen gezelschap, soms als uitvoerend artiest of in een combinatie van beide. Dit kan wisselen afhankelijk van waar een artiest zich bevindt in zijn/haar carrière. Binnen de werking van een gezelschap zijn vaak een bredere groep mensen betrokken, zoals dramaturgen, coaches, techniekers, regisseurs … al dan niet vast verbonden aan één gezelschap. Artiesten werken soms ook als coach, extern oog of regisseur voor andere artiesten en gezelschappen naast hun eigen werk als artiest.

Traditionele circussen nemen een bijzondere positie in binnen het circuslandschap. Zij opereren vaak onafhankelijk van de andere spelers en hebben hun eigen dynamieken en behoeften. Het zijn familiegezelschappen die zelden werken met artiesten die via ateliers of professionele opleidingen zijn doorgestroomd. Ze regelen hun eigen ticketverkoop en promotie en richten zich rechtstreeks tot gemeentebesturen om standplaatsen aan te vragen om hun tenten op te slaan.

Nieuwe circuscreaties worden gerealiseerd met een combinatie van financieringsvormen, zoals subsidies, coproducties, Tax Shelter, eigen inkomsten uit niet-artistieke activiteiten en sponsoring… Zeker voor artistieke activiteiten die niet rechtstreeks verbonden zijn aan een creatie is het moeilijker om financiering te vinden, zo wordt vooronderzoek door artiesten vaak gesubsidieerd met eigen middelen.[49] Tijdens deze periode zoeken gezelschappen en artiesten niet alleen naar ruimtes om hun creatie te maken, maar ook naar financiële, technische, logistieke en artistieke ondersteuning. Verschillende spelers in het veld vervullen (een deel) van deze rol. De circuswerkplaatsen bieden deze essentiële ondersteuning, zowel in functie van creaties als voor artistiek experiment, daarnaast bieden ze alle vier presentatiemogelijkheden via de organisatie van festivals, voorstellingen en toonmomenten. De vier circuswerkplaatsen kunnen maar een beperkt aantal artiesten en gezelschappen een residentieplek en/of coproductiebudget aanbieden, aan zowel binnen- en buitenlandse artiesten. Het Circusloopbanenonderzoek stelt dat het aanbod beperkt is en gezelschappen die tijdens een residentie inzetten op een toonbaar resultaat, een voordeel ervaren om een residentie te verkrijgen.[50] In de komende subsidieronde (2025) verwachten we een stijging van het aantal gezelschappen dat structurele subsidies zal aanvragen; dit kan de druk op de circuswerkplaatsen doen toenemen.

Naast de circuswerkplaatsen zijn er tal van andere plekken waar artiesten en gezelschappen creëren en trainen zoals cultuurhuizen tijdens de (lege) zomermaanden, maar ook turnzalen, danszalen, privéruimtes … In dit soort ruimtes is niet altijd ondersteuning aanwezig, soms gaat het enkel over een ruimte, waarvoor vaak huur moet worden betaald, wat de financiële druk op creaties verhoogt. De circusateliers hebben vaak goed uitgeruste ruimtes, daarom functioneren zij alsmaar vaker als trainings- en creatieruimte, soms voor een huurprijs of abonnement. Sommige circusateliers botsen hier echter op hun grenzen, doordat verschillende gebruikers aanspraak maken op dezelfde ruimte. In Vlaanderen bestaan er ook enkele 'artist-run spaces', ruimtes beheerd door artiesten. (Zie hoofdstuk Ruimte & Infrastructuur)

Gezelschappen zoeken niet alleen residentieplekken in Vlaanderen; velen gaan ook op residentie in Wallonië of in het buitenland. Deze internationale residentieplekken ondersteunen artiesten en gezelschappen door het aanbieden van ruimte, technische en logistieke ondersteuning en/of coproducties. Daarnaast bieden velen ook presentatiemogelijkheden en een toegang tot hun eigen netwerk.

Het publiek kan op verschillende manieren in aanraking komen met circus. Circus wordt gespeeld op verschillende plekken: op festivals, in cultuurcentra en -huizen, events, cabarets of in circustenten van gezelschappen. Uit de analyse van de programmatie in cultuurcentra blijkt dat circus steeds vaker geprogrammeerd wordt, maar niet altijd onder de noemer circus. Soms vallen circusvoorstellingen ook onder labels zoals dans, performance, familie, of een combinatie van verschillende categorieën.

Circusfestivals zijn niet alleen een plek waar het bredere publiek in aanraking komt met circus, maar ze vormen ook een ontmoetingsplek voor professionals. Via netwerkmomenten, pitchsessies, vergaderingen … worden professionals met elkaar in contact gebracht en ontdekken ze er nieuw werk.

[49] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek," 69.
[50] Ibid., 70.

Voor artiesten vormen festivals een plek om in aanraking te komen met programmatoren, en brengen zo nieuwe speelkansen met zich mee.

Circusgezelschappen en individuele artiesten spelen in festivals en cultuurhuizen vaak op uitkoopsom. Met uitzondering van traditionele circussen, halen ze meestal geen rechtstreekse inkomsten uit ticketverkoop. Vaak staan ze zelf in voor de verkoop van hun voorstellingen, maar ze krijgen meer en meer ondersteuning van spreidingsbureaus of boekingskantoren. Een gezelschap kan in verschillende landen/regio's verschillende vertegenwoordigers hebben die elk een stuk van de internationale markt bespelen. Vlaanderen kent weinig spreidingsbureaus die exclusief op circus focussen. De zeven spreidingsbureaus vernoemd in 'Spelers in het Vlaamse Circuslandschap' vertegenwoordigen samen 22 gezelschappen.

Alle spelers in de circussector worden beïnvloed door het beleid en verhouden zich ertoe. Op Vlaams niveau draait het vooral om het verkrijgen van subsidies binnen het Circusdecreet of andere decreten. Veel regels omtrent arbeidsrecht en de kunstwerkcommissie worden op federaal niveau bepaald en vormen een belangrijk kader voor iedereen die werkt binnen de cultuursector. (Zie hoofdstuk Professionalisering). Voor internationale samenwerking wordt vaak gekeken naar de Europese Unie (Zie hoofdstuk Internationaal Werken). Met het lokaal niveau hebben veel circusactoren een meer rechtstreekse relatie. Ze maken deel uit van het lokale cultuur- en verenigingsveld, en kunnen zo bijvoorbeeld aanspraak maken op ondersteuning voor het vinden en innemen van infrastructuur. Cultuurdiensten van gemeenten zijn soms zelf organisator van evenementen en festivals en programmeren hierbij (lokale) artiesten en gezelschappen. Traditionele circussen en circusfestivals moeten bij het lokaal bestuur aanvragen indienen rond de inname van publiek domein. Circusactoren botsen hierbij soms op lokale besturen met weinig kennis over en aandacht voor circus.

Circuscentrum speelt een overkoepelende rol binnen de sector en is als steunpunt de schakel tussen het circusveld en het beleid. Het fungeert als kenniscentrum en biedt ondersteuning aan de verschillende spelers, bevordert de ontwikkeling van circuskunsten in Vlaanderen en faciliteert samenwerking en netwerking binnen het veld. Het ontwikkelt hiertoe een eigen open aanbod en verdiepende trajecten en biedt (gericht) advies. Ten slotte neemt het een cruciale rol op in het zichtbaar maken en promoten van circuskunsten uit Vlaanderen op zowel lokaal als internationaal niveau.

Het netwerk mist een belangenbehartiger specifiek voor circus. Het Overleg Kunstenorganisaties (oKo) vervult deze rol voor professionele kunstenorganisaties in Vlaanderen en Brussel en fungeert als werkgeversfederatie en netwerkorganisatie. Circusartiesten en gezelschappen kunnen zich wel bij oKo aansluiten, maar de organisatie richt zich vooral op het Kunstendecreet en mist circusspecifieke expertise. (Zie hoofdstuk Circus in de Maatschappij)

Het Vlaamse circuslandschap heeft een sterk internationaal karakter. Dit komt door verschillende factoren: veel artiesten hebben in het buitenland gestudeerd, in Vlaanderen zijn er bijna geen plekken om kortere acts te spelen en circuscreaties kennen vaak langere speelreeksen waarvoor de Vlaamse afzetmarkt te klein is.

Vlaamse artiesten en gezelschappen zijn dus actief op buitenlandse festivals, gaan op residenties en zoeken co-producties in het buitenland. Deze internationale activiteiten zijn cruciaal voor hun economische duurzaamheid en artistieke groei. Er zijn verschillende internationale circusnetwerken en -platformen die kennisuitwisseling en samenwerking rond specifieke thema's bevorderen. Deze netwerken bieden Vlaamse spelers de mogelijkheid om te leren van best practices wereldwijd, nieuwe samenwerkingen aan te gaan en inspiratie op te doen. Internationale conferenties, workshops en uitwisselingsprogramma's fungeren als belangrijke ontmoetingsplaatsen waar circusprofessionals uit verschillende landen ideeën kunnen uitwisselen en nieuwe contacten kunnen leggen. (Zie hoofdstuk Internationaal Werken)

Omdat het circusnetwerk op beleidsniveau als één geheel onder het Circusdecreet valt, is er een sterke samenhang tussen de verschillende onderdelen: van amateur tot professional, van erfgoedspeler tot hedendaagse maker, en van jong tot oud. De sector zorgt tot vandaag grotendeels zelf voor de opleiding van de eigen professionele krachten en organiseert hiervoor vormingstrajecten voor begeleiders in de circuskunsten (BIC), circusanimatoren en andere pedagogische bijscholingen. De jongerenstage ("Circus prep stage" - georganiseerd door Circuscentrum in samen werking met ESAC en UP) biedt een voorbereiding op audities in circushogescholen. De verankering binnen onderwijs is dan weer klein: zowel binnen het DKO, secundair kunstonderwijs, hoger onderwijs, als binnen de academia is er weinig aandacht voor circuskunsten. In Vlaanderen ontbreekt een hogere opleiding circus, waardoor kansen bemoeilijkt worden om in te zetten op circusonderzoek binnen de Vlaamse context. Ook binnen andere opleidingen in Vlaanderen, zowel artistieke als bijvoorbeeld cultuurmanagement komt circus niet of heel beperkt aan bod. Academisch onderzoek rond circus ontstaat soms uit een sterke individuele interesse van een student of onderzoeker, maar er ontbreekt een bredere inzet en aandacht voor circus.

Hoewel zowel Circuscentrum als andere spelers binnen de circussector inzetten op reflectie en onderzoek, blijven de initiatieven op sectorniveau momenteel vrij beperkt. Experimentele onderzoekstrajecten zijn op artistiek vlak eerder zeldzaam. In de circuseducatieve sector bestaan wel voorbeelden van onderzoek naar de impact en rol van circuseducatie, maar binnen het hoger onderwijs en academische kringen krijgt circus als onderzoeksgebied weinig aandacht.

Bovenstaande tekst toont aan hoe de verschillende spelers – van ateliers en professionele artiesten tot spreidingsbureaus en festivals – met elkaar verweven zijn en gezamenlijk bijdragen aan een dynamisch en divers circuslandschap in Vlaanderen. In de volgende hoofdstukken gaan we dieper in op verschillende kenmerken, maar ook uitdagingen en noden binnen dit systeem.

Kaderstuk: Uitvalsbasis en werkingsgebied

Het hierboven geschetste systeem biedt een doorsnee van de sector met algemene, overkoepelende relaties. De complexiteit ontstaat onder andere doordat circusorganisaties tegelijkertijd op verschillende (geografische) niveaus actief zijn, die zowel divers als bepalend zijn voor hun specifieke werking. Binnen deze structuur maakt elke organisatie eigen keuzes, ongeacht hun type werking.

De uitvalbasis is het geografisch niveau waaruit een organisatie vertrekt. Sommige organisaties vertrekken vanuit een sterke lokale verankering, anderen werken in de basis op een Vlaams niveau, of juist internationaal.

Het werkingsgebied is de geografische reikwijdte van een organisatie. Organisaties kunnen sterk lokaal verankerd zijn, maar bovenlokale, Vlaamse of Europese projecten opzetten. Anderen hebben een regionale uitvalsbasis maar werken zowel lokaal als internationaal. Subsidies kunnen deze profilering sturen, vanwege voorwaarden binnen het Circusdecreet.

Door te kijken naar hoe een speler zichzelf presenteert (bijvoorbeeld als Leuvens circusatelier of Frans-Belgisch circusgezelschap) en naar het geografische gebied waarin ze actief zijn, kunnen we in de toekomst een helder beeld van de geografische reikwijdte binnen het circuslandschap krijgen. Daarnaast hebben de uitvalsbasis en werkingsgebied effect op de werking, financieringsmogelijkheden, uitstraling, … van een organisatie. Organisaties met een lokale focus willen of kunnen zich moeilijker op een internationaal niveau of zelfs Vlaams niveau profileren.

Grafiek 24 is een mogelijke visualisatie van dit concept. De uitvalsbasis is weergegeven als een groene bol binnen een bepaald geografisch gebied. De pijlen die naar andere gebieden wijzen, geven het werkingsgebied aan. Zo is Circuscentrum (rode bol) als steunpunt voor de Vlaamse circussector gevestigd in Vlaanderen (uitvalsbasis), maar werken we zowel op lokaal als internationaal niveau (werkingsgebied), wat in beide richtingen is aangeduid met pijlen.

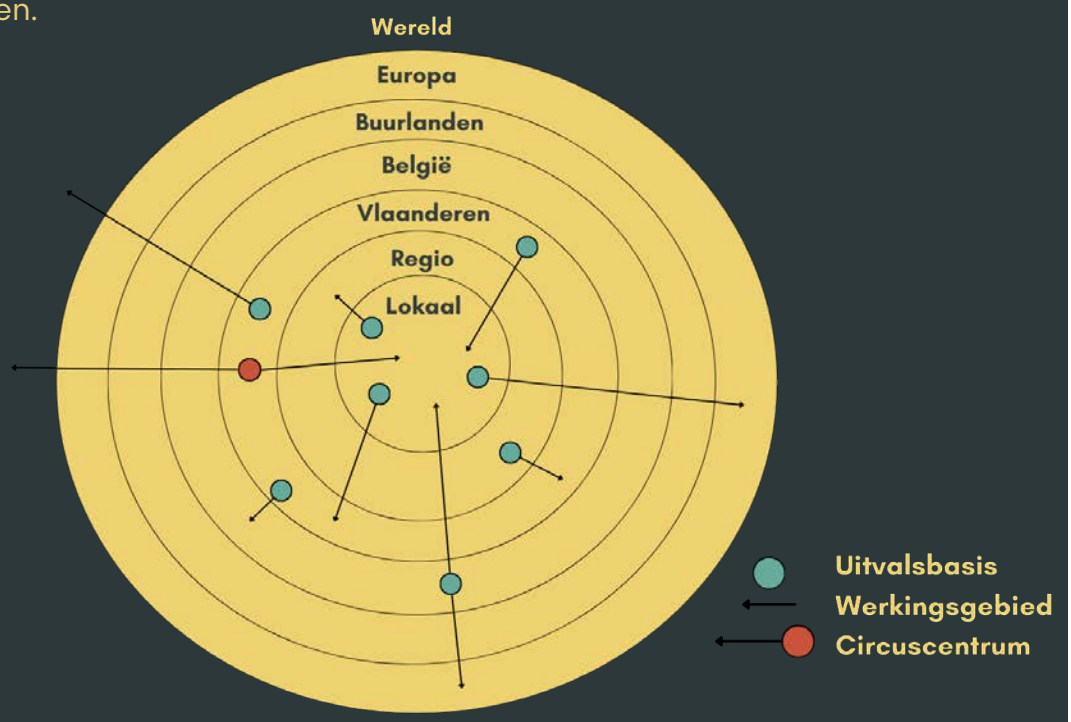

Grafiek 24 • Visuele voorstelling geografische uitvalsbasis en reikwijdte

CIRCUS IN DE MAATSCHAPPIJ

03

Deze landschapstekening beschrijft en analyseert de circussector, en houdt daarbij rekening met de invloeden van de ruimere context. We kijken in de onderstaande omgevingsanalyse niet enkel naar de relatie tussen circus en de bredere cultuursector, maar ook met andere beleidsdomeinen zoals sport en jeugd, en bredere maatschappelijke trends en uitdagingen. We beperken ons hieronder tot de meest essentiële topics.

CIRCUS BINNEN DE BREDERE CULTUURSECTOR

INTERDISCIPLINARITEIT

In de kunsten is de trend naar meer interdisciplinariteit sterk merkbaar. De grenzen tussen verschillende kunstvormen zoals theater, dans, beeldende kunst, muziek en circus vervagen steeds meer. Sommige circusartiesten en gezelschappen zoeken bewust naar kruisbestuivingen met andere kunsten en experimenteren met nieuwe vormen. Dit weerspiegelt zich ook in het profiel van de artiesten, waarbij sommigen verschillende artistieke opleidingen combineren, zoals theater of dans samen met circus.

Ook zien we dat bepaalde circusgezelschappen, die zichzelf als interdisciplinair definiëren, subsidies aanvragen onder het Kunstendecreet. Afhankelijk van hun producties neigen ze soms meer naar de ene of de andere kunstvorm, wat bijdraagt aan een bredere artistieke ontwikkeling binnen de sector.

Deze interdisciplinariteit zorgt voor een interessante artistieke dynamiek, maar zorgt tegelijk voor uitdagingen, bijvoorbeeld bij de communicatie van het aanbod naar het publiek. Circusvoorstellingen worden vaak op heel verschillende manieren gelabeld, afhankelijk van de bekendheid met circus of wat een programmator interessanter lijkt naar zijn publiek. Eenzelfde voorstelling krijgt afhankelijk van de context het label circus, dans, theater, gezinsvoorstelling … of een combinatie van verschillende labels. De diversiteit van circus is niet altijd bekend bij een breder publiek. De verschillende labels voor eenzelfde voorstelling maken het moeilijker om hier duidelijk over te communiceren. Door de positie en geschiedenis die een kunst heeft in een bepaalde regio krijgt het in andere landen vaak een andere definitie. Alexander Vantournhout vertelt dat de voorstellingen van Not Standing in Duitsland nooit als circus geprogrammeerd zouden worden omdat de link met variété daar nog veel sterker is.[51]

Verder bestaat er een grote overlap en connectie tussen circus en street arts, en specifiek straattheater. Binnen straattheater hanteren de artiesten veel circustechnieken. In veel landen krijgt straattheater erkenning en ondersteuning van het beleid; straattheater is in het Circusdecreet expliciet niet opgenomen, hoewel er subsidiedossiers worden ingediend voor straatvoorstellingen. In een opiniestuk in Circusmagazine betreurt Bram Dobbelaere het gebrek aan straatvoorstellingen bij een jongere generatie circusartiesten, die vaker voorstellingen voor black box maken.[52]

Naast straattheater is er een overlap met ‘urban arts’ en disciplines zoals parkour en tricking. Jongeren komen op straat met deze technieken in aanraking en nemen ze mee in hun artistiek werk;

[51] Katrijn De Bleser, “Alexander Vantournhout, aan de slag met hamer en vlag,” *Circusmagazine*, no. 72 (2022): 34.
[52] Bram Dobbelaere, “Pleinvrees. Opinistuk door Bram Dobbelaere,” *Circusmagazine*, no. 75 (2023): 46–47.

Verschillende circusateliers bieden vandaag lessen parkour aan. Artiesten maken voorstellingen die stoelen op tricking en parkour. De grenzen van wat circus is, zijn bijgevolg nog voortdurend in beweging.

KUNSTEN

Al enkele decennia ondersteunt het Kunstendecreet, samen met haar voorlopers, de kunstensector. In 1976 richtte men het Theaterdecreet op, dat in 1993 evolueerde naar het bredere Podiumkunstendecreet. Binnen dit decreet konden organisaties uit theater, dans, muziektheater en kunstencentra subsidies aanvragen voor een periode van vier jaar. In 2004 kwam een grote hervorming en verving het Kunstendecreet het Podiumkunstendecreet en het Muziekdecreet. Het hervormde Kunstendecreet kent een bredere invulling en staat open voor verschillende kunstvormen. Het Circusdecreet is jonger; het bestaat sinds 2008 en pas sinds de hervorming in 2019 werd het mogelijk om structurele subsidies aan te vragen. Deze verschillende subsidiërende kaders hebben een effect op de ontwikkeling van beide sectoren. Doordat de bredere kunstensector al vroeger professionaliseerde, ontstonden er specifieke dynamieken en relaties. De circussector volgt zijn eigen ontwikkelingspad en bevindt zich in een andere fase dan de kunstensector. Hierdoor past de sector niet volledig in het huidige systeem van de kunsten.

Een aspect dat hierin meespeelt, is dat de creatie- en speeltijd van circusvoorstellingen vaak beduidend langer is dan theater of danscreaties, wat een grote financiële, logistieke en menselijke druk legt op circusgezelschappen. Circusvoorstellingen spelen vaak meerdere jaren na elkaar. Het ritme van circusgezelschappen is daarom anders. Tegelijk geven circusartiesten aan dat ze vandaag meer en meer productiedwang voelen, en geneigd zijn sneller een nieuwe productie te maken.[53]

De meer recente beleidsmatige erkenning van circus zorgt ervoor dat circus zowel binnen het beleid, binnen commissies, als binnen de bredere Kunstensector vaak nog geen evidente aanwezige is. Zo staan nieuwe/pilootsubsidielijnen nog te vaak enkel open voor actoren die via het Kunstendecreet gesubsidieerd worden.

AMATEURSKUNSTEN

Het amateurkunstenveld in Vlaanderen is groot en wordt ondersteund via het amateurkunstendecreet dat de deeldisciplines theater, dans, beeld en beeldende kunsten, muziek en letteren omvat. Per (deel)discipline krijgt een amateurkunstenorganisatie subsidies om de eigen (deel)sector te ondersteunen. Alleen voor niet-klassieke muziek (Vi.be) en voor circus (Circuscentrum) volgt het steunpunt zowel de professionele als amateurkunsten op. Sinds 2008 valt circus als discipline onder een eigen decreet, waarin zowel de professionele als de circuseducatieve sector zijn opgenomen. Hierdoor valt circus niet langer onder het amateurkunstendecreet. Het eerste Circusdecreet heeft bijgedragen aan een sterkere verbinding binnen de sector en de verschillende onderdelen van het circusecosysteem. Tegelijkertijd vraagt het extra aandacht om bruggen te bouwen met andere domeinen.

Circus als amateurkunst is in Vlaanderen sterk gelinkt aan het circuseducatieve veld en het kleine veld van de clubs. Binnen theater, dans en muziek is het circuit van amateurverenigingen veel uitgebreider, veel gemeenten kennen een lokale harmonie of theatergroep.

[53] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek," 63.

Daarnaast zijn er veel Vlamingen die hun creatieve hobby zoals schrijven, muziek maken of zingen alleen beoefenen. Uit een onderzoek van DeFederatie en OP/TIL blijkt dat 44% van de Vlamingen een creatieve hobby beoefent, zowel alleen, in groep of binnen een vereniging.[54] Uit de laatste editie van de Participatiesurvey bleek dat in 2022 29,6% van de respondenten minstens maandelijks een creatieve hobby beoefende. Circus werd in deze onderzoeken niet als aparte categorie opgenomen, waardoor het moeilijk is om in kaart te brengen hoe wijdverspreid de beoefening ervan is en in welke vormen dit gebeurt (alleen, in een club, circusatelier, enz.).[55] Hierdoor blijft de aanwezigheid en positie van circus binnen het amateurkunstencircuit onvoldoende zichtbaar. Dit gebrek aan zichtbaarheid zorgt ervoor dat uitdagingen en kansen voor de sector onbekend en onderbenut blijven.

ERFGOED

De ondersteuning van erfgoed wordt geregeld binnen het Erfgoeddecreet. In de vorige beleidsperiode (2019-2024) erkende toenmalig minister van cultuur Jambon het belang van en de uitdagingen omtrent kunstenerfgoed.[56] Dit resulteerde in een verhoogde aandacht voor kunstenerfgoed via een pilootproject en een onderzoek rond de dienstverlening rond kunstenerfgoed.

In dit onderzoek kwamen verschillende uitdagingen rondom de ondersteuning van kunstenerfgoed aan het licht. Een van de belangrijkste problemen is het decentrale systeem binnen zowel de kunsten- als de erfgoedsector, wat ook geldt voor ondersteunende organisaties. Dit leidt tot hiaten in de ondersteuning, vooral wanneer het gaat om de overdracht van nalatenschappen. Telkens moeten er ad hoc oplossingen gezocht worden om deze waardevolle nalatenschappen te behouden en over te dragen.[57] Binnen de kunsten is er extra aandacht voor kunstenerfgoed, o.a. door de verplichting rond archiefzorg voor structureel gesubsidieerde organisaties binnen het Kunstendecreet. In het Circusdecreet is dit niet het geval.

Specifiek voor circus bestaat er voor de bewaring van materieel circuserfgoed een hiaat. Het Huis van Alijn bewaart en ontsluit een grote collectie rond circus, maar heeft vanuit de focus op het dagelijks leven geen actief verzamelbeleid rond circus; de focus ligt binnen de collectie op circusgeschiedenis en niet op hedendaagse vormen van circus. Voor het archief van actieve circusorganisaties is er op dit moment geen bewaarder, waardoor waardevolle collecties soms naar het buitenland verdwijnen.

Als landelijke dienstverlener voor muziek- en podiumkunstenerfgoed zet CEMPER zich o.a. voor de ondersteuning van circuserfgoed. Als steunpunt neemt Circuscentrum een rol op in de sensibilisering rond en aandacht voor circuserfgoed. Een toekomstpiste die Circuscentrum met ondersteuning van CEMPER bekijkt, is de opname van circus in de Inventaris Vlaanderen van het Immaterieel Cultureel Erfgoed, om zo de aandacht rond circuserfgoed te vergroten en in te zetten op de borging van dit erfgoed.

Een bijkomende uitdaging is dat circus niet altijd binnen het bredere kader van podiumkunstenerfgoed valt. In 2023 lanceerden de betrokken instanties de tijdelijke subsidielijn “Pilootprojecten nalatenschappen kunstenerfgoed” om de omgang met nalatenschappen van kunstenaars te ondersteunen.

[54] Barbara Delft, Bart Verhaeghe, and Benedikt De Vos, eds., “Dit doet me wat. Amateurkunsten in Vlaanderen” (2020).
[55] “Participatiesurvey” (2022).
[56] Jan Jambon, “Strategische Visienota Kunsten,” Maart 27, 2020.
[57] Jonas Rutgeerts et al., “Veldanalyse Dienstverlening Kunstenerfgoed” (September 2023).

Bij de lancering kwamen circusprojecten niet in aanmerking. Na overleg tussen Circuscentrum en DCJM erkenden zij circus als podiumkunst en namen deze discipline op in de subsidielijn. Uiteindelijk diende Circus Ronaldo, in samenwerking met Erfgoedcel Mechelen en Circuscentrum, een project in dat goedkeuring ontving. Daarnaast kunnen circusorganisaties momenteel geen contentpartner worden van Meemoo, omdat deze mogelijkheid beperkt is tot cultuurorganisaties die gesubsidieerd worden onder het Kunstendecreet. Deze wisselende aandacht voor circus binnen het erfgoedbeleid en de erfgoedsector maakt het moeilijk om in te zetten op een duurzame borging van circuserfgoed.

BELANGENBEHARTIGER

Circus heeft geen eigen belangenbehartiger waardoor circusgezelschappen en -organisaties aangewezen en in beperkte mate aangesloten zijn bij belangenorganisaties die zich niet specifiek op circus richten.

Overleg Kunstenorganisaties (oKo) is de belangenbehartiger, werkgeversfederatie en netwerkorganisatie van professionele kunstenorganisaties in Vlaanderen en Brussel. “Organisaties met als hoofdactiviteit de creatie, productie, de spreiding of de ondersteuning van de kunsten in de meest brede betekenis van het woord kunnen een aanvraag indienen om lid te worden van oKo.”[58] Hoewel circusorganisaties die inzetten op deze functies zich kunnen aansluiten bij oKo is de werking van oKo sterk gericht op het Kunstendecreet en ontbreekt circusspecifieke kennis. Op dit moment is er één circusgezelschap dat gesubsidieerd wordt onder het Circusdecreet, aangesloten bij oKo.

DeFederatie is sinds 2019 de belangenbehartiger voor sociaal-cultureel volwassenenwerk en de negen landelijke amateurkunsten organisaties. Zoals hierboven vermeld, valt circus buiten het amateurkunstendecreet, zodat ook dit deel van de sector hierdoor niet vertegenwoordigd wordt door een belangenbehartiger.

Voor circus zijn er ook op lokaal niveau heel wat specifieke uitdagingen. Om hun belangen aan te kaarten zijn circusactoren ook hier aangewezen op zichtzelf, hoewel dit tijd, middelen en kennis vraagt. Specifiek voor de traditionele circussen ligt hier een grote uitdaging. Circussen zijn voor hun werking sterk afhankelijk van de goodwill van lokale besturen, maar onvoldoende uitgerust om deze rol goed op te nemen. In overleg met de VVSG zet Circuscentrum in op communicatie naar lokale besturen rond circusvriendelijk lokaal beleid, en heeft hierbij aandacht voor de specifieke positie van traditionele circussen.

De sector zou baat hebben bij een algemene belangenbehartiger met circusspecifieke kennis. Als steunpunt heeft Circuscentrum niet de bevoegdheid, noch de tijd en middelen om deze rol op zich te nemen.

ONDERZOEK EN REFLECTIE

In Vlaanderen wordt regelmatig onderzoek gedaan naar kunst en cultuur, met aandacht voor uiteenlopende domeinen: artistiek, pedagogisch, historisch en managementonderzoek, zowel cultuurbreed als binnen specifieke disciplines. Circus blijft echter vaak onderbelicht in (academisch) onderzoek. De relatief recente erkenning op beleidsniveau en het ontbreken van een hogeschoolopleiding circus dragen hieraan bij.

[58] ‘Lidmaatschap oKo. Algemene voorwaarden’ (Overleg Kunstenorganisaties).

Bestaand academisch onderzoek naar circus vertrekt vaak vanuit de persoonlijke interesse van studenten en onderzoekers zoals de recente thesis van Han Baeyens "Een hoop-vol circus".[59] Een belangrijk meerjarig onderzoeksproject is "The Circus Dialogues" van Bauke Lievens, dat binnen het KASK & Conservatorium Gent focuste op artistiek onderzoek in hedendaags circus.[60]

In cultuurbreed onderzoek is de vertegenwoordiging van circus vaak te klein om specifieke conclusies te trekken. Een voorbeeld hiervan is het onderzoek "Loont Passie?" van de Universiteit Gent naar de sociaaleconomische positie van kunstenaars in Vlaanderen.[61] Door de lage respons van circusartiesten in vergelijking met kunstenaars uit andere disciplines, konden geen specifieke conclusies voor de circussector worden getrokken. Dit vormde mee de aanleiding voor het circusspecifieke onderzoek "Duurzame Loopbanen van circusartiesten" uitgevoerd door IDEA Consult in opdracht van de Vlaamse Overheid.

De Particiatiesurvey van het Kenniscentrum Cultuuronderzoek, onderzocht ondertussen vier keer (2004, 2009, 2014 en 2020) de deelname van Vlamingen aan cultuur, jeugd en sport. Deze studie laat slechts beperkt toe om in te zoomen op de specifieke deelname aan aparte kunstendisciplines waardoor het niet mogelijk is om circusspecifieke conclusies te trekken. Zoals hierboven aangehaald werd circus ook niet apart opgenomen als vorm van vrijetijdsbeoefening (zie Amateurkunsten).

Artistiek onderzoek gebeurt vaak door circusartiesten zelf waarbij ze vertrekken van hun eigen praktijk. Sporadisch wordt dit soort onderzoek breder opengetrokken wat beschouwingen op een hoger niveau mogelijk maakt. Een mooi voorbeeld hiervan is het onderzoek "Dating Objects and Devoted Obsession" van Grensgeval waar een eigen lexicon uit ontstaan is.[62]

Binnen de circuseducatieve sector wordt al langer onderzoek gedaan naar de impact en rol van circuseducatie, zoals binnen het internationale project "Circus Clinic" waarbij o.a. Cirkus in Beweging betrokken is.[63] "Circus Nomads" is dan weer een mooi voorbeeld van circushistorisch onderzoek : Gwendolien Sabbe doet met haar project onderzoek naar Vlaamse circusartiesten die in Noord-Amerika werkten.[64] André de Poorter schreef dan weer meerdere boeken over de Vlaamse circusgeschiedenis op basis van zijn eigen collectie.

Toch blijft de aandacht voor circusonderzoek in Vlaanderen beperkt en eerder sporadisch.

[59] Han Baeyens, "Een Hoop-Vol Circus. Een etnografisch onderzoek naar hoe de trainers van TaRMaK hoop faciliteren bij kinderen met een uitdagende thuissituatie." (Master's Thesis, KULeuven, 2023).
[60] Bauke Lievens et al., "The Circus Dialogues," n.d.
[61] Jan Ferwerda et al., "Loont Passie? Meting 2" (2022); Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek"; "Participatiesurvey."
[62] Hanne Vandersteene, *Dating Objects and Devoted Obsessions* (Gent, 2024).
[63] Vicki Pompe et al., eds., *Circus Clinic*. Een verkenning van de therapeutische mogelijkheden van circus. (Leuven, 2023).
[64] Gwendolien Sabbe, "Circus Nomads," n.d.

CIRCUS IN VERHOUDING TOT ANDERE BELEIDSDOMEINEN & -NIVEAU'S

ONDERWIJS

Het cultuureducatieve aanbod is breed en zit vervat in het formeel onderwijs (DKO en KSO), maar ook in het aanbod van cultuureducatieve verenigingen, privéleerkrachten, een online aanbod, masterclasses en workshops … Het is een breedvertakt ecosysteem met voor elk wat wils. Zoals in het hoofdstuk Beschrijving van de circussector al is aangegeven, is circus niet vervat binnen het KSO (met uitzondering van het Lemmensinstituut) en het DKO (met uitzondering van de Academie van Geraardsbergen). De meeste jongeren komen dus in aanraking met circus via de circusateliers, familie/vrienden of online. Voor circus beperkt het georganiseerde circusaanbod (lessen op regelmatige basis) zich tot het aanbod van de circusateliers. Dit relatief beperkt aanbod maakt het systeem kwetsbaarder. Het wegvallen van enkele circusateliers zou een grote impact hebben op de instroom van de sector.

Ook het ontbreken van aandacht voor circuskunsten binnen de bestaande hogere kunstopleidingen, heeft een grote impact op de ontwikkeling van deze kunstvorm. De zwakke verankering van circus binnen onderwijs toont zich ook door het ontbreken van een circus bachelor of masteropleiding in Vlaanderen. Wie een carrière als circusartiest beoogt, is aangewezen op de Franstalige opleiding in Brussel (ESAC) of in het buitenland. Verschillende bijscholingsmogelijkheden en pedagogische opleidingen worden door de sector zelf georganiseerd zonder samenwerking met of budget van onderwijs of andere domeinen.

JEUGD EN SPORT

Circus is niet enkel een creatieve, maar ook een fysieke activiteit voor kinderen en jongeren en komt daardoor in aanraking met verschillende andere domeinen zoals jeugd en sport. Zo kunnen circusateliers op lokaal niveau soms worden erkend als sportclub of jeugdvereniging. Volgens de cijfers van Sport Vlaanderen waren er in 2023 in totaal 5 geregistreerde sportclubs die 'circustechniek' aanbieden als sport, ongeveer een vierde van alle circusateliers in Vlaanderen.[65]

Deze domeinen hanteren andere regels, wat voordelen kan bieden voor sommige organisaties, maar tegelijk maakt dit het ook complex. Binnen de sportsector liggen forfaitaire kostenvergoedingen voor vrijwilligers bijvoorbeeld hoger dan binnen de socioculturele sector. En ook binnen de regeling rond verenigingswerk mogen medewerkers binnen sport meer uren per jaar presteren dan binnen de socioculturele sector.[66] Circusateliers die hun docenten vaak vergoeden als vrijwilliger of binnen de regeling van verenigingswerk bevinden zich hier soms in een grijze zone. Daarnaast zijn de circusateliers onderhevig aan de regelgeving binnen jeugd, zoals de verplichting om een Aanspreekpunt Integriteit (API) aan te stellen.

Het Circusdecreet biedt ruimte aan de volledige circussector om zich verder te ontwikkelen, maar hierdoor wordt circus niet altijd meegenomen binnen aanpalende domeinen. Zo wordt circus (of specifieke circustechnieken) als sport bijvoorbeeld niet meegenomen in onderzoeken naar sportbeoefening.

[65] 'Sportclubs per sport' (Kennisplatform Sport Vlaanderen, 2023) [Geraadpleegd op 23 September 2024].
[66] "Verenigingswerk," *Verenigingswerk*, n.d.

LOKAAL BELEID

Circusorganisaties komen vaak in aanraking met lokaal beleid: voor subsidies, de inname van publiek domein, toegang tot lokale infrastructuur … . De kennis over en aandacht voor circus op lokaal niveau is vaak beperkt en stelt circusorganisaties voor uitdagingen.

Er zijn enkele gemeenten die wel sterker inzetten op circus of waar lokale circusactoren zich organiseren om circus op de beleidsagenda te zetten. Zo profileert Leuven zich bijvoorbeeld al enkele jaren als circusstad, en zet het actief in op circusspelers in de stad via onder andere de aanleg van de nieuwe Podiumkunstensite, waar circus een expliciete plek zal krijgen. Er zijn echter niet in elke gemeente voldoende circusorganisaties aanwezig die zich hiervoor kunnen inzetten, waardoor een stem naar het lokale beleid ontbreekt.

In de afgelopen decennia voerden lokale overheden een stapsgewijze decentralisatie door binnen het cultuurbeleid. De interne staatshervorming van 2014 ontzette de provincies van hun bevoegdheden over persoonsgebonden zaken zoals cultuur, jeugd en sport. De bijbehorende middelen gingen naar het lokale of Vlaamse niveau.

Door het planlastendecreet en de invoering van de beleids- en beheerscyclus (BBC kregen besturen meer vrijheid om hun eigen beleid vorm te geven. In 2016 kwamen de Vlaamse sectormiddelen voor het lokaal cultuurbeleid rechtstreeks in het Gemeentefonds terecht, waardoor voor de gemeenten alle verplichtingen weggevallen zijn, en elke gemeente op maat kan werken van de culturele noden van haar eigen bevolking.[67]

Naar aanleiding van deze verandering werd gevreesd dat gemeenten sterk zouden besparen op cultuur, voorlopig blijkt de impact beperkt en blijven gemeenten investeren in cultuur. Er is geen zicht op het aandeel van circus binnen de bestede gemeentebudgetten. In 2022 besteedden lokale besturen ongeveer 6% van hun budget aan cultuur, gemiddeld ongeveer 119 euro, hoewel er verschillen zijn per gemeente.[68] Op lokaal niveau kunnen organisaties ondersteuning vragen in de vorm van project- en structurele subsidies. Uit het traject ‘circusvriendelijk lokaal beleid’ blijkt dat lokale subsidiereglementen niet altijd even toegankelijk zijn voor circus. Soms wordt verwezen naar het Vlaamse beleidskader, zoals het Kunsten- of Amateurkunstendecreet, het Circusdecreet is niet altijd voldoende bekend. Binnen andere reglementen wordt een afgebakende lijst van podiumkunsten gehanteerd waar circus niet in staat.

[67] Benedikt De Vos et al., “Landschapstekening Bovenlokale Culturele Ruimte Deel 1” (2024).
[68] “Gemeenten Trekken Gemiddeld 119 Euro per Inwoner Uit Voor Cultuur,” Defederatie, Maart 7, 2024.

RECENTE MAATSCHAPPELIJKE GEBEURTENISSEN DIE EEN IMPACT HADDEN OP DE CIRCUSSECTOR

De afgelopen jaren waren bewogen door de coronacrisis, gevolgd door de energiecrisis en inflatie. Deze ontwikkelingen stelden zowel de maatschappij als de circussector voor grote uitdagingen. De opeenvolgende lockdowns eisten een zware tol van mensen en organisaties, terwijl de stijgende kosten extra financiële druk creëerden.

COVID-19

De coronacrisis en bijhorende lockdowns hadden een groot effect op de circussector, en vielen samen met de start van de eerste beleidsperiode van het tweede Circusdecreet. Op 18 maart 2020 ging België voor een eerste keer in lockdown, het zou niet de laatste keer zijn. Voorstellingen en festivals werden afgelast, repetities werden moeilijker, internationale contacten bijna onmogelijk … Voor een jarenlange periode beperkte dit de speelruimte voor circus. "Kunst is niet als een kraan die je snel even open en dicht draait. Er zijn partners mee gemoeid, tijd, planning, repetitieruimte, artistieke en omkaderende medewerkers. De crisis voegde daar gederfde inkomsten aan toe (uitkoopsommen, zaalhuur, coproducties …) en de uitputting van financiële reserves, genereuze steunmaatregelen ten spijt."[69]

We noteren enkele trends die hierdoor versterkt werden:

• Versnelde digitalisering: zowel in het presentatieaanbod van cultuurorganisaties, reflectieprogramma's (panels, lezingen …) als in vergaderingen kwam er een snelle digitalisering. Tijdens de lockdowns waren er niet veel andere keuzes. Audio en video werden deel van de communicatiemix, en zullen waarschijnlijk niet meer verdwijnen. Tegelijk werden de uitdagingen zichtbaar, een digitaal cultuuraanbod kan livevoorstellingen niet volledig vervangen en de betalingsbereidheid blijkt laag, niet iedereen is mee met de digitalisering en er ontstaat dus potentieel uitsluiting.[70]

• Verhoogde precariteit van de circusprofessional: de coronacrisis eiste een grote psychologische, economische en sociale tol. De beperkingen op sociaal contact, het stilvallen van (bijna) alle professionele activiteiten, de onvoorspelbaarheid coronamaatregelen ….hakten er zwaar in. Zeker bij professionals die zich al in een meer precaire situatie bevonden.[71]

• In verschillende sectoren kwam er een uitstroom van talent. Zeker bij artistiek-technische profielen kozen veel mensen voor een job met meer zekerheid, en zij stroomden ook niet altijd terug aan het einde van de coronaperiode.[72]

Tijdens de coronacrisis nam de Vlaamse Overheid extra steunmaatregelen: de toegang tot werkeloosheidsuitkeringen werd vereenvoudigd voor kunstenaars, er kwam een noodfonds voor structureel gesubsidieerde organisaties in de verwachting dat deze middelen zouden doorstromen naar kunstenaars en freelancers, steden en gemeenten kregen extra middelen voor lokale cultuur- en jeugdorganisaties, relancemiddelen … Deze maatregelen waren echter weinig afgestemd op de realiteit van wie actief was binnen de circussector, waardoor circusprofessionals er vrij weinig beroep op konden doen.

[69] Ann Overbergh, "Kunsten na Corona" (2021), 6.
[70] Ibid., 8–23.
[71] Ann Overbergh and Tom Ruette, "Twee jaar corona in de kunsten: jaaroverzicht en stand van zaken," Kunstenpunt, April 13, 2022.
[72] Ibid.

ENERGIECRISIS EN INFLATIE

Tijdens de coronacrisis in 2021 ontstond de energiecrisis. Verschillende factoren samen (een traag herstel van de olieproductie, de oorlog in Oekraïne, klimaatfactoren ...) droegen bij tot een sterke stijging van de energieprijzen. De hoge energieprijzen zorgden sinds 2021 voor een hoge inflatie.
De sterk toegenomen prijzen voor energie, voedsel, huur... en loonkosten maakten de laatste jaren financieel uitdagend voor de cultuursector; in 2022 bedroeg de gemiddelde inflatie op jaarbasis 9,59%. In 2022 sprak oKo de verschillende overheden in het land aan om maatregelen te nemen om de cultuursector te wapenen tegen de inflatie.[73] Binnen de socioculturele sector worden de lonen geïndexeerd op basis van de spilindex, zodra deze overschreden is worden de lonen aangepast met 2%. In 2022 gebeurde dit vijf keer en in 2023 nog een keer.[74] De sterk gestegen loonkost verhoogde de financiële druk op circusorganisaties.

Als reactie op de inflatie nam de Vlaamse overheid verschillende maatregelen. Zo werd besloten om in 2021 de inflatiecorrectie op het loonaandeel van de werkingssubsidies op te trekken tot 8% (van 4%).[75] Niet bij alle structureel gesubsidieerde circusorganisaties zijn de medewerkers echter in loondienst, veel organisaties werken met (betaalde) vrijwilligers en/of freelancers, waardoor hun officiële loonkosten beperkt zijn. Het effect van deze steunmaatregel verschilde dus sterk van organisatie tot organisatie.

In 2023 werd ook een eenmalige tussenkomst in de energiekosten van culturele organisaties die werkingsmiddelen ontvangen voorzien.[76] Aangezien maar een beperkt aantal actoren binnen de circussector structurele ondersteuning genoten, stroomde er maar een beperkt deel van deze middelen door naar de circussector.

[73] "Kunstensector vraagt snelle en efficiënte steunmaatregelen in het kader van de inflatie.," Overleg Kunstenorganisaties, September 9, 2022.
[74] "Kerncijfers 2024. Een overzicht van België aan de hand van cijfers" (2024), 25.
[75] "Vlaamse regering trekt inflatiecorrectie voor werkingssubsidies op tot 8% (van het loonaandeel)," Kunstenpunt, Oktober 3, 2022.
[76] ?"Cultuur: Tussenkomst in de energiekosten van een culturele organisatie met een werkingssubsidie (Uitgavendecreet)," Verenigingsloket, n.d.

RECENTE MAATSCHAPPELIJKE BEWEGINGEN EN EVOLUTIES DIE EEN IMPACT HEBBEN OP DE ONTWIKKELING VAN DE CIRCUSKUNSTEN

Enkele grote maatschappelijke bewegingen en evoluties stellen de circussector voor aanzienlijke uitdagingen. Dit hoofdstuk belicht drie van deze bewegingen en evoluties. De manier waarop de circussector op deze ontwikkelingen inspeelt, wordt dieper uitgewerkt in de thematische hoofdstukken over Veiligheid, Inclusie en Ecologie.

#METOO

Enkele jaren geleden confronteerde de #Metoo beweging de internationale cultuursector en brede maatschappij met de aanslepende uitdagingen rond (seksueel) grensoverschrijdend gedrag. De concrete aanleiding waren de beschuldigingen tegen Hollywoodproducer Harvey Weinstein. De beweging zette slachtoffers aan om hun ervaringen met grensoverschrijdend gedrag te delen. Ook in Vlaanderen verspreidde de beweging zich, en waren er enkele zaken rond bekende cultuur- en mediafiguren. In de circussector verenigde circusprofessionals zich in 2021 in het Franse circuscollectief #Balancetoncirque om grensoverschrijdend gedrag in circushogescholen aan te kaarten. (zie Hoofdstuk Veiligheid)

Deze beweging vergrootte de aandacht voor de gevolgen van grensoverschrijdend gedrag en maakte de dringende nood aan actie en heldere beleidskaders duidelijk. Mede als gevolg hiervan werd in 2023 het Vlaams Meldpunt Grensoverschrijdend Gedrag opgericht, waar iedereen die werkt binnen een context waarvoor de Vlaamse Overheid bevoegd is (sport, cultuur, onderwijs ...) melding kan doen.

DIVERSE SAMENLEVING

Onze maatschappij wordt alsmaar meer divers, wat cultuur- en circusorganisaties voor grote uitdagingen stelt om in te zetten op een toegankelijk en inclusief beleid. Drempels om deel te nemen aan cultuur hangen samen met verschillende factoren zoals sociaaleconomische positie, opleidingsniveau, migratieachtergrond, taal, digitale geletterdheid ... Ook binnen het relatief kleine Vlaanderen bestaan grote verschillen tussen regio's, de uitdagingen rond bijvoorbeeld armoede zijn anders in Brussel dan in kleinere gemeenten. In dit stukje gaan we kort in op enkele statistieken over de Vlaamse bevolking, op basis van cijfers van Statbel en de Atlas Superdiversiteit. We verdiepen de verhouding met de circussector verder uit in het thema inclusie.

Migratieachtergrond

Uit de Atlas Superdiversiteit blijkt dat er in Vlaanderen mensen met 190 verschillende herkomstnationaliteiten wonen.[77] De verschillen per regio zijn groot, er zijn enkele superdiverse gebieden met een aandeel van inwoners van niet-Belgische herkomst van meer den 40%, Midden Limburg (Genk), de grenszone met Nederland, de rand van Brussel en grote delen van de steden Gent, Antwerpen en Leuven. In alle stedelijke gebieden van Vlaanderen is er in de afgelopen jaren een stijging van het aantal inwoners van niet-Belgische herkomstnationaliteit, ook in kleinere steden.[78]

[77] Herkomstnationaliteit beschrijft de nationaliteit van een inwoner rekening houdend met de eerste geregistreerde nationaliteit van minstens een van de ouders.
[78] Brecht Vandekerckhove et al., "Atlas Superdiversiteit in Vlaanderen - Toekomstverkenningen: Ruimtelijke verkenning van een superdiverse samenleving" (2022).

Uit de cijfers van statistiek Vlaanderen blijkt dat ondertussen 21,6% van de Belgen een buitenlandse achtergrond heeft[79], 13,7% van de bevolking heeft niet de Belgische nationaliteit. Deze groeiende diversiteit hangt samen met verjonging. Algemeen gesteld: hoe ouder de leeftijdsgroep hoe kleiner de diversiteit en hoe jonger de leegtijdsgroep hoe hoger de diversiteit. Deze hyperdiversiteit dwingt (circus) organisaties om na te denken over hun out-reach, inclusiebeleid en publiekswerking, omdat er moet worden omgegaan met een veelheid aan culturele invloeden en gebruiken.

Taal

De grote verscheidenheid aan herkomstnationaliteiten, in combinatie met een sterke internationale aanwezigheid van expats, studenten, toeristen … in Vlaanderen, confronteert cultuurorganisaties met een meertalig publiek. Dit stelt organisaties die zich willen inzetten om toegankelijkheid te vergroten ook voor uitdagingen omtrent hun taalbeleid en communicatie. Veel cultuurorganisaties communiceren daarom in meerdere talen, zo biedt Circusplaneet basisinformatie over de organisatie en de eigen contactgegevens aan in acht verschillende talen waaronder Turks, Arabisch en Chinees.[80]

Armoede

Uit cijfers van Statbel blijkt dat in 2023 12,3% van de Belgische bevolking een risico loopt op monetaire armoede; het gaat hierbij om inwoners die in een huishouden wonen met een totaal beschikbaar inkomen dat onder de Belgische armoedegrens ligt (€1450/maand), 10,5% leeft in een huishouden waar minder dan 20% gewerkt wordt, en 6,1% verkeert in een situatie van ernstige materiële en sociale deprivatie. Volgens de EU2030-strategie worden mensen die te maken krijgen met minstens één van bovenstaande situaties beschouwd als een risicogroep voor armoede of sociale uitsluiting; voor 2023 gaat het om 18,6% van de bevolking, of 2,15 miljoen inwoners. Opnieuw gaan er grote verschillen schuil achter de nationale cijfers. In het Brussels Hoofdstedelijk gewest woont 27,7% van de inwoners in een huishouden onder de armoedegrens, en loopt 37,6% risico op armoede of sociale uitsluiting. In Vlaanderen gaat het over respectievelijk 7,8% en 12,2%[81]. Binnen het Vlaamse Gewest zijn er nog grote verschillen, de armoedecijfers liggen het hoogst in Antwerpen waar 10,4% van de inwoners in een huishouden leeft onder de armoedegrens, en het laagst in Oost-Vlaanderen (5,4%).[82] Voor individuen en gezinnen in armoede zorgen hogere financiële drempels ervoor dat deelnemen aan cultuur moeilijker is. Veel cultuurorganisaties proberen in te zetten op financiële toegankelijkheid door in te zetten op systemen zoals de UiTPAS of sociale tarieven, ook veel gemeenten proberen via bijvoorbeeld cultuurcheques drempels te verlagen.

Opleiding

Uit de cijfers van Statbel blijkt dat 50,2% van 30-34 jarigen in 2023 een diploma hoger onderwijs had, waarbij er een opvallend verschil optreedt tussen mannen en vrouwen; zo heeft 58,5% van de 30-34 jarige vrouwen een hoger diploma en 41,9% van de mannen.[83]

[79] Statbel definieert deze groep als mensen met de Belgische nationaliteit waarvan de eigen eerst geregistreerde nationaliteit of die van de ouders niet Belgisch is.
[80] "Languages," *Circusplaneet*, n.d.
[81] "Kerncijfers 2024.," 17.
[82] "Risico op armoede of sociale uitsluiting," *Statbel*, Februari 8, 2024.
[83] "Kerncijfers 2024.," 35.

Uit onderzoek blijkt opleidingsniveau een sterke voorspeller voor cultuurparticipatie. De resultaten van de participatiesurvey bevestigen deze trend. De participatiesurvey peilde ondertussen vier keer (2004, 2009, 2014 en 2020) naar de cultuurparticipatie van de Vlaming, met een toevallige steekproef bij de bevolking. Omdat sommige groepen in de samenleving systematisch minder deelnemen, werden mogelijke vertekeningen gecorrigeerd door te werken met een gewogen verdeling op basis van de bevolkingssamenstelling.

De Participatiesurvey peilde via twee categorieën naar het bezoek van podiumkunstenvoorstellingen: Theater & Dans en Show & Spektakel. Circus kreeg een plek in de tweede groep. De survey onderzocht hoe vaak deelnemers een voorstelling bijwoonden in de voorbije zes maanden. Algemeen was er een stijging in het aantal bezoekers naar 52,4% in 2020, in de voorgaande edities steeg de participatiegraad niet boven de 44,9%. Specifiek voor Show & Spektakel ging het in 2020 om 35,4% van de respondenten, voor circus ging het om 5,8%.

Het bezoek werd getoetst aan enkele variabelen waaronder opleidingsniveau, omdat "Opleidingsniveau is verbonden met sociale status en voorspelt in voorgaand onderzoek consequent cultuurparticipatie."[84] Algemeen stellen we vast dat een opleidingskloof bestaat: hoe hoger iemand is opgeleid, hoe groter de kans dat diegene een voorstelling bijwoont. Bij 'Theater & Dans' ligt de kloof vooral tussen hoogopgeleiden aan de ene kant en midden- en laagopgeleiden aan de andere kant. Bij 'Show & Spektakel' zien we vooral een verschil tussen laagopgeleiden aan de ene kant en midden- en hoogopgeleiden aan de andere kant, waarbij middenopgeleiden ongeveer twee keer zoveel kans hebben om een voorstelling bij te wonen.[85]

De participatieurvey laat echter niet toe om in te zoomen op circus, waardoor we geen circusspecifieke conclusies kunnen trekken (zie Onderzoek en Reflectie).

KLIMAAT EN MILIEU

Klimaatopwarming vormt een van de grootste maatschappelijke uitdagingen van de 21e eeuw. De impact van de mens op de omgeving is onmiskenbaar. Opeenvolgende onderzoeken en klimaatrapporten tonen de aanzienlijke gevolgen van klimaatopwarming voor de mens aan. Deze gevolgen zijn groot en divers: we ervaren hogere temperaturen, meer hittegolven, extremere weersverschijnselen, en een afname van de biodiversiteit. Daarnaast leiden deze veranderingen tot toenemende voedselonzekerheid, meer bosbranden, meer overstromingen, en meer migratie.[86] Tegelijk wordt ook de groeiende aandacht voor de klimaatuitdaging duidelijk internationale klimaatconferenties, toenemende politieke aandacht, de jongerenprotesten, …

De uitdagingen omtrent klimaat en milieu zijn te breed om hier allemaal te duiden, daarom worden enkele aspecten kort uitgelicht.

Aandacht hebben voor ecologische duurzaamheid gaat niet enkel over het beperken van de eigen impact, maar ook over klimaatadaptatie, het voorbereiden op de effecten van de klimaatopwarming. Een voorbeeld hiervan zijn hittegolven, die in de toekomst steeds vaker zullen voorkomen en intenser zullen worden.[87]

[84] Mathijs De Baere, "Trends in Podiumkunsten" (2021).
[85] Ibid.
[86] "Causes and Effects of Climate Change," *United Nations*, n.d.
[87] Rozemien De Troch, ed., "Klimaatrapport 2020. Van Klimaatinformatie tot klimaatdiensten." (2020), 75.

Bij de organisatie van bijvoorbeeld (outdoor) festivals en evenementen vormen hittegolven een bedreiging voor de gezondheid van publiek, medewerkers en artiesten. Organisaties krijgen daarom de raad om een hitteplan op te stellen dat rekening houdt met het aanbieden van schaduw, drinkwater...[88] Niet alleen hittegolven, maar ook natter en extremer weer zullen ervoor zorgen dat (circus)evenementen vaker moeten worden afgelast of anders georganiseerd.

Om de menselijke impact op klimaat en milieu te beperken, nemen overheden steeds vaker maatregelen. In de afgelopen jaren kwam er een verbod op het gebruik van wegwerpbekers, werden LEZ-zones ingevoerd, kwam er een renovatieverplichting ... In de komende jaren is te verwachten dat de bestaande regelgeving verstrengt en uitbreidt, en dat er ook op andere domeinen nieuwe wetgeving zal bijkomen. Tegemoetkomen aan deze verplichtingen vraagt tijd, middelen en kennis, en de juiste keuze om te voldoen aan de wetgeving is niet altijd even eenvoudig. (Circus)organisaties moeten inschatten wat de gevolgen op de eigen werking en haalbare oplossingen zullen zijn. Vooral voor kleine werkingen bestaan er (financiele) drempels, zo lopen de kosten snel op bij de renovatie van oudere panden en is het niet altijd financieel haalbaar om te investeren in bijvoorbeeld energiezuinige vrachtwagens. Tegelijk ontbreekt financiële steun voor ecologische keuzes in veel subsidieregelingen.

Niet alleen vanuit het beleid, maar ook algemeen vanuit de maatschappij ontstaat er steeds meer druk op individuen en organisaties om in te zetten op ecologische duurzaamheid. Zijn verre vliegreizen bijvoorbeeld nog echt nodig of verantwoord? Binnen de bredere cultuursector en specifiek de circussector leeft een groot engagement om zich in te zetten voor klimaat en milieu, tegelijk ontbreekt goede en neutrale kennis, tijd en middelen om duurzame keuzes te maken.

Klimaatdiscussies staan niet op zichzelf, maar zijn onlosmakelijk verbonden met andere uitdagingen, zoals inclusie. Bij het maken van ecologisch duurzame keuzes bestendigen we soms de ongelijkheid tussen mensen en regio's. Een onderzoek van Perform Europe wijst erop dat acties rondom het klimaat, zoals strengere restricties op internationaal reizen uit ecologische bezorgdheid, de ongelijkheden tussen regio's kunnen versterken en artistieke isolatie kunnen bevorderen. Touren met de trein is mogelijk in regio's zoals West-Europa met een uitgewerkt internationaal treinnetwerk, maar onmogelijk in veel andere regio's.[89]

[88] "Gezondheidsplan Warme Dagen evenementen. Een stappenplan voor organisatoren van culturele evenementen tijdens de zomer" (2018).
[89] Joris Janssens and Martina Fraioli, "Research Results of Perform Europe," Juni 2022.

04

ZES THEMA'S DIE DE CIRCUSSECTOR BEWEGEN

04

01

Professionalisering

02

Internationaal werken

03

Ruimte & infrastructuur

04

Veiligheid

05

Inclusie

06

Ecologie

In dit hoofdstuk gaan we dieper in op zes kennisthema's: professionalisering, internationaal werken, ruimte en infrastructuur, veiligheid, inclusie en ecologie. Elk thema brengt cruciale evoluties en uitdagingen voor de circussector in kaart. Omdat dit de eerste landschapstekening circus is, hebben we bewuste keuzes gemaakt in de selectie van thema's. We kozen voor onderwerpen die genoeg vertellen over de eigenheid van de sector en wat er speelt. De selectie van deze thema's gebeurde op basis van gesprekken met de sector en werd afgestemd tijdens de sectordag in juni 2022.

De thema's zijn uitgewerkt op basis van bestaand onderzoek, interne kennis van Circuscentrum en gerichte focusgroepen. In het voorjaar van 2024 organiseerde Circuscentrum per thema een focusgroep met professionals uit de sector, waarin we de eerste bevindingen en conclusies uit het eerdere onderzoek hebben getoetst. Het doel van de focusgroepen was niet om een consensus te bereiken, maar om de diverse standpunten binnen de sector bloot te leggen. In de themateksten duiden we de verschillende perspectieven en visies die leven in de sector.

Elke thematekst begint met een korte inleiding waarin de definitie van het thema en de reden voor de keuze worden toegelicht. Vervolgens bespreken we de tendenzen en evoluties per subthema, en wordt afgesloten met de belangrijkste overkoepelende uitdagingen. De opbouw van elke thematekst verschilt echter. Dit is een bewuste keuze, omdat de subthema's voor elk thema anders zijn, bij veiligheid vertrokken we bijvoorbeeld vanuit de verschillende vormen van veiligheid (fysieke, technische, psychosociale), bij ruimte en infrastructuur kozen we voor een indeling op functie (creatie, presentatie...).

De themateksten vormen een beginpunt en zijn een basis voor verder onderzoek en reflectie. Voor verschillende kennisthema's is er op dit moment weinig of geen onderzoek beschikbaar, waardoor het niet mogelijk was om altijd even diepgaand te werken. Circuscentrum zal een concrete onderzoeksagenda opmaken die het mogelijk maakt om de komende jaren gerichter in te zetten op het verder uitdiepen van de verschillende thema's.

In deze landschapstekening is geen concrete onderzoeksagenda opgenomen, maar aan het einde van elk thema formuleren we wel 'suggesties voor verder onderzoek' . De suggesties voor verder onderzoek richten zich op de uitdagingen die voortkomen uit een kennishiaat. Ze zijn overkoepelend geformuleerd en bieden tal van mogelijkheden voor deelonderzoeken. Deze suggesties dienen als inspiratie voor iedereen die wil inzetten op circusonderzoek.

01 PROFESSIONALISERING

Op het gebied van professionalisering ondergaat de dynamische wereld van circus in Vlaanderen een boeiende evolutie. Mee onder invloed van het circusdecreet is de sector sterk gegroeid, en tegelijk heeft het decreet verschuivingen teweeggebracht in de samenstelling en dynamieken binnen de sector. Naast de effecten van het decreet ontwikkelt de circussector zich onder invloed van het bredere culturele beleidskader, bewegingen in het bredere (internationale) kunstenveld en algemene maatschappelijke verschuivingen. Dit biedt kansen, maar brengt ook uitdagingen en vragen met zich mee voor organisaties en individuen in alle delen en lagen van de sector.

Binnen het luik professionalisering kijken we naar deze evoluties vanuit een zakelijke en economische blik. We hanteren de term professionalisering om het te hebben over de mate waarin individuen en organisaties in hun levensonderhoud kunnen voorzien op basis van hun circuspraktijk, met een duurzame blik op de toekomst.

Waarom dit thema?

De uitdagingen op het vlak van professionalisering in de circussector zijn groot. Het gaat hierbij over de ontwikkeling van duurzame loopbanen, gedegen vergoedingssystemen en fair pay, diverse financieringsmodellen voor organisaties, gevarieerde organisatietypes, doorstroom binnen de sector en een effectieve omkadering van circusprofessionals en semi-professionals.

Professionalisering in de circussector is een complex thema. Het betekent iets anders voor een circusatelier, een werkplaats, een jonge maker of een gevestigd gezelschap. Daarnaast is professionalisering vanuit het perspectief van een organisatie anders dan vanuit het perspectief van een individu. Het standpunt bepaalt mede de keuzes met betrekking tot personeelsbeleid en verschillende vergoedingssystemen. We houden rekening met de verschillende perspectieven en kijken in het eerste deel naar professionalisering vanuit het oogpunt van een individu, en dit voor verschillende profielen, en in het tweede deel vanuit het perspectief van een organisatie. Tot slot benoemen we de belangrijkste uitdagingen binnen dit thema.

PROFESSIONALISERING VANUIT INDIVIDUEEL PERSPECTIEF

Circusprofessionals nemen diverse rollen op als artiest, docent, technieker, programmator, coördinator en zakelijk leider, vaak in verschillende statuten. Veel circusprofessionals combineren meerdere rollen binnen (en buiten) de circussector, wat zorgt voor een dynamische en veelzijdige carrière, maar dit brengt veel uitdagingen met zich mee.

CIRCUSLOOPBANEN

De basis en opleidingsmogelijkheden

Veel circusprofessionals komen voor het eerst in aanraking met circus in een circusatelier, aangezien circus (vrijwel) niet voorkomt binnen het DKO of formeel onderwijs (zie hoofdstuk Beschrijving van de circussector).

Volgens het circusloopbanenonderzoek volgde 43,1% van de bevraagde artiesten lessen in een circusatelier.[90] Circusateliers richten zich bewust op de bredere ontwikkeling van jongeren en niet enkel op het aanleren van technieken. Ook bieden zij eerste podiumkansen aan via productiegroepen, en organiseren ze specialisatielessen, intensieve trajecten, workshops en gastcolleges. Naast technische, persoonlijk en artistieke ontwikkeling zetten verschillende circusateliers zich in op de pedagogische ontwikkeling van geïnteresseerde jongeren door hen toe te leiden naar het bestaand opleidingsaanbod tot circusanimator- en/of docent. Verschillende circusateliers laten jongeren als assistent starten en bieden hen zo de kans om ervaring op te doen, en op vrijwillige basis betrokken te blijven bij de organisatie.

Niet voor iedereen is het circusatelier het vertrekpunt, sommige jongeren stromen door vanuit hobby's met een vergelijkbare technische basis zoals gymnastiek of parkour. Daarnaast zijn er autodidacten die via vrienden of het internet in contact komen met circus en al dan niet doorstromen naar een hogere opleiding. Binnen traditionele circussen worden jongeren vaak vanaf jonge leeftijd opgeleid door de eigen familie en/of meereizende artiesten, waarbij ze niet alleen artistieke vaardigheden leren, maar ook zakelijke, omkaderende en technische vaardigheden zoals het op- en afbouwen van tenten, decors bouwen, lassen en houtbewerking, promotie … Vaardigheden die nodig zijn om later zelf een circus draaiende te houden.

Jongeren die een artistieke carrière willen uitbouwen, kunnen zich aanmelden voor de jonge talentenstage ter voorbereiding op de audities van de circushogescholen. Volgens het Circusloopbanenonderzoek kiezen studenten een opleiding o.a. op basis van de visie van de school, hun eigen circusdiscipline, de aanwezige docenten en financiële overwegingen. Veel artiesten doen audities bij verschillende scholen en belanden uiteindelijk op de school waar ze worden toegelaten. (zie hoofdstuk Beschrijving van de circussector)

Volgens het circusloopbanenonderzoek heeft 41,3% van de respondenten geen hogere circus- of podiumkunstenopleiding gevolgd, al volgden ze vaak wel les in een circusatelier. Meestal gaat het hierbij over een oudere generatie van artiesten, circushogescholen waren vroeger minder bekend en toegankelijk. Daarnaast koos een deel van de bevraagde artiesten er bewust voor om geen hogere opleiding te volgen, bijv. omdat ze zich willen focussen op het maken van straatshows. Zij-instromers met andere (artistieke) profielen zijn vaak iets ouder en kunnen niet altijd een opleiding aan een circushogeschool volgen, aangezien verschillende circusscholen een leeftijdslimiet hanteren of oudere studenten afraden om te beginnen aan de studie.[91]

Ook voor andere jobs binnen de circussector is het aanbod van formele circusspecifieke opleidingen beperkt of onbestaande waardoor bredere opleidingen gecombineerd met ervaring binnen de circussector. Binnen de opleidingen dramaturgie ligt de focus vaak op theater en dans, circusdramaturgen combineren deze opleiding met een circusopleiding of ervaring. Ook techniekers hebben vaak een andere achtergrond, zoals een opleiding podiumtechnieken. En circusdocenten combineren soms andere pedagogische opleidingen met de opleidingen binnen het veld (Jeugd-animatorcursus, BIC, FP) en ervaring. Ook voor zakelijke profielen is er bijvoorbeeld binnen de opleiding Cultuurmanagement weinig aandacht voor circus als specifieke sector.

[90] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek," 32.
[91] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek," 32.

Carrierestart en netwerken

Na afstuderen gaan circusartiesten aan de slag als maker (creërend kunstenaar) of uitvoerend kunstenaar, volgens het Circusloopbanenonderzoek combineren de meeste startende artiesten beide opties (52,2%); maar 11,9% van de bevraagde artiesten werkt uitsluitend als maker bij de start van hun loopbaan. Volgens het Circusloopbanenonderzoek starten jonge artiesten als maker met een eigen productie uit noodzaak, om zichtbaarheid in het veld te creëren.[92] Later in hun loopbaan verschuiven de verhoudingen tussen de rollen van maker en uitvoerend kunstenaar. Hoewel de meeste artiesten werk als maker en uitvoerend kunstenaar blijven combineren (59,8%) is er een groter aandeel dat zich enkel als maker identificeert (19,6%).

Naast het brengen van artistiek werk met een eigen gezelschap of bij een ander gezelschap zijn sommige artiesten ook actief als straatartiest of binnen eventbureaus. Binnen de opleidingen ligt de focus op het creëren van korte acts, maar Vlaanderen heeft weinig plekken waar deze acts gepresenteerd kunnen worden. Sommige artiesten werken daarom tijdens het winterseizoen in het buitenland, in cabarets of variététheaters en toeren in de zomer rond met voorstellingen. Binnen traditioneel circus huren rondreizende families per seizoen acts in. Connecties ontstaan binnen een gesloten gemeenschap, vaak via-via of via gespecialiseerde websites. Uit het Circusloopbanenonderzoek blijkt er beperkt overlap te zijn tussen artiesten die werken binnen hedendaags circus of traditioneel circus, 7,8% van de bevraagde artiesten is werkzaam in beiden.[93]

Een goed netwerk blijkt cruciaal voor het uitbouwen van een (artistieke) carrière. Uit het Circusloopbanenonderzoek blijkt hierbij vooral het contact met vrienden en andere circusprofessionals van belang. Circusprofessionals ervaren veel steun uit hun netwerk, en kunnen terecht bij andere professionals voor vragen. In de focusgroep Professionalisering werd ook aangehaald dat de afstand tussen amateurs en professionele artiesten heel klein is. Tegelijk is het zo dat het als nieuwkomer niet eenvoudig is om een plek (als professional) te vinden in de sector en dat het uitbouwen van een eigen netwerk met de juiste contacten veel tijd en inspanning vraagt.

Specifiek voor afstudeerders is de uitdaging groot, aangezien ze vaak naar het buitenland zijn getrokken voor hun opleiding. Het circusatelier waar ze zelf les volgden, blijkt een belangrijk startpunt om een netwerk in eigen land op te bouwen. Dit geldt ook voor artiesten die na afstuderen eerst in het buitenland werken, al dan niet met een (eigen) gezelschap, en pas later in hun carrière terugkeren naar België.

Verschillende organisaties zetten zich in voor de ondersteuning van (jonge) artiesten, o.a. door hen toegang te geven in hun netwerk. Festivals, werkplaatsen, kunsten- en cultuurcentra, Circuscentrum … via residentieplekken, advies, netwerkgelegenheden, overlegplatformen … brengen deze artiesten en andere circusprofessionals met elkaar in contact.

[92] Ibid., 37.
[93] Binnen het loopbanenonderzoek konden slechts 2 artiesten uit traditioneel circus bevraagd worden, cijfers over de verdeling zijn dus mogelijks niet representatief.

Verdere ontplooiing

Het is belangrijk dat circusprofessionals zich doorheen hun carrière kunnen blijven bijscholen. Er bestaat een aanbod van masterclasses, workshops en langere bijscholingen op zowel artistiek, technisch als zakelijk vlak. Een vaak gehoorde opmerking is dat dit aanbod beperkt is, zeker voor trainingen en opleidingen die circusspecifieke kennis aanbieden, een uitdaging die groter wordt door de groei van de sector. Gebruik maken van het bestaande aanbod is daarnaast zowel budgettair als praktisch niet altijd haalbaar.

Het bestaande aanbod wordt voornamelijk ontwikkeld en aangeboden door organisaties binnen de circussector zelf, terwijl in andere kunstdisciplines een deel van het aanbod zowel in de vrije tijd als in formele trajecten wordt verzorgd door onderwijspartners. Vaak zijn er maar tijdelijke projectmiddelen beschikbaar voor het opzetten van concrete opleidingen, waardoor het onmogelijk is om duurzaam in te zetten op competentieverhoging. Binnen het circuseducatieve veld organiseert Circuscentrum bijvoorbeeld twee keer per jaar een bijscholing rond specifieke disciplines of doelgroepen, een aanbod dat ontwikkeld werd in samenspraak met de sector. Sommige circusateliers voorzien interne bijscholingen voor hun eigen lesgevers. Tegelijk is er veel kennisoverdracht via informele contacten en ervaring op de werkvloer.

Binnen het circusdecreet is het mogelijk om een 'Ontwikkelingsgerichte beurs voor individuele circuskunstenaars' aan te vragen. De beurs dient om (financiële) ruimte te maken voor artistiek experiment en bijscholingen. Dit mag ruim geïnterpreteerd worden, cursussen gericht op circustechniek, -dramaturgie en -pedagogie komen ook in aanmerking.[94] In het hoofdstuk Beschrijving van de circussector werd dieper ingegaan op de toegekende beurzen en hun verdeling.

Sinds 2021 is de subsidie 21 keer toegekend. In 2022 werden er echter beduidend minder beurzen verleend vanwege de corona-epidemie. (Grafiek 25)

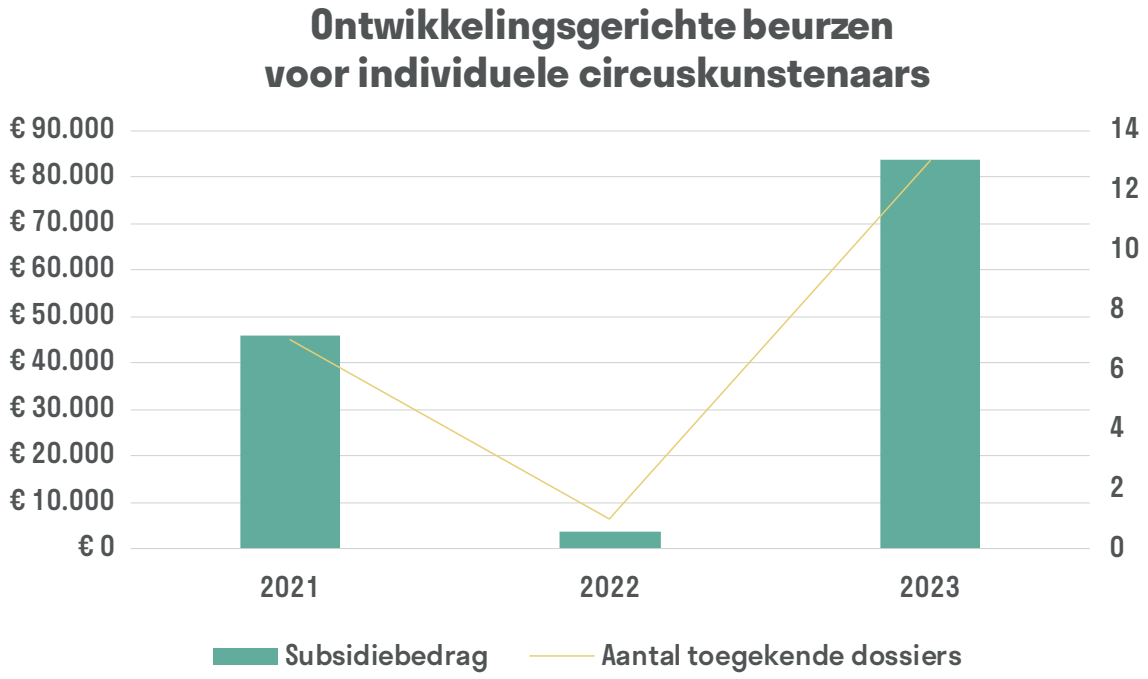

Grafiek 25 • Data DCJM – Subsidiecijfers – Kioskvelden - Ontwikkelingsgerichte beurzen voor individuele circuskunstenaars (2021-2023)

[94] "Ontwikkelingsgerichte beurzen voor individuele circuskunstenaars."

Einde van de loopbaan

De uitstroom als artiest uit het veld gebeurt om verschillende redenen, en is soms ook tijdelijk. Binnen het Circusloopbanenonderzoek komen er verschillende redenen aan bod: gebrek aan financiële zekerheid, de impact van de coronapandemie, blessures, onvoldoende speelkansen, niet toegekende subsidies, een onhoudbare werk-privébalans, te veel niet-artistieke taken, en emotionele belasting. Vooral het tourleven is moeilijk te combineren met een gezinsleven.[95] Deze factoren kunnen ook leiden tot een definitieve uitstap als artiest. De uitstroom hangt deels af van de gekozen discipline, sommige disciplines zijn fysiek zwaarder en leiden tot een vroegere uitstap.

Heroriëntatie naar andere jobs binnen de circussector is een mogelijkheid, zoals lesgeven, coachen, artistieke leiding nemen over een gezelschap, of werken binnen een circusorganisatie. Het hedendaags circusveld is echter nog een relatief jong veld, de eerste artiesten bereiken nu pas de pensioenleeftijd. Hierdoor zullen veel tendensen rond het einde van de loopbaan pas later duidelijk worden.

Het Circusloopbanenonderzoek toont aan dat in traditioneel circus de oudere generatie artiesten vroeger ondersteuning kreeg van de nieuwe generatie. Deze ondersteuning wordt echter financieel steeds moeilijker, waardoor artiesten gedwongen zijn ander werk buiten de sector te zoeken.

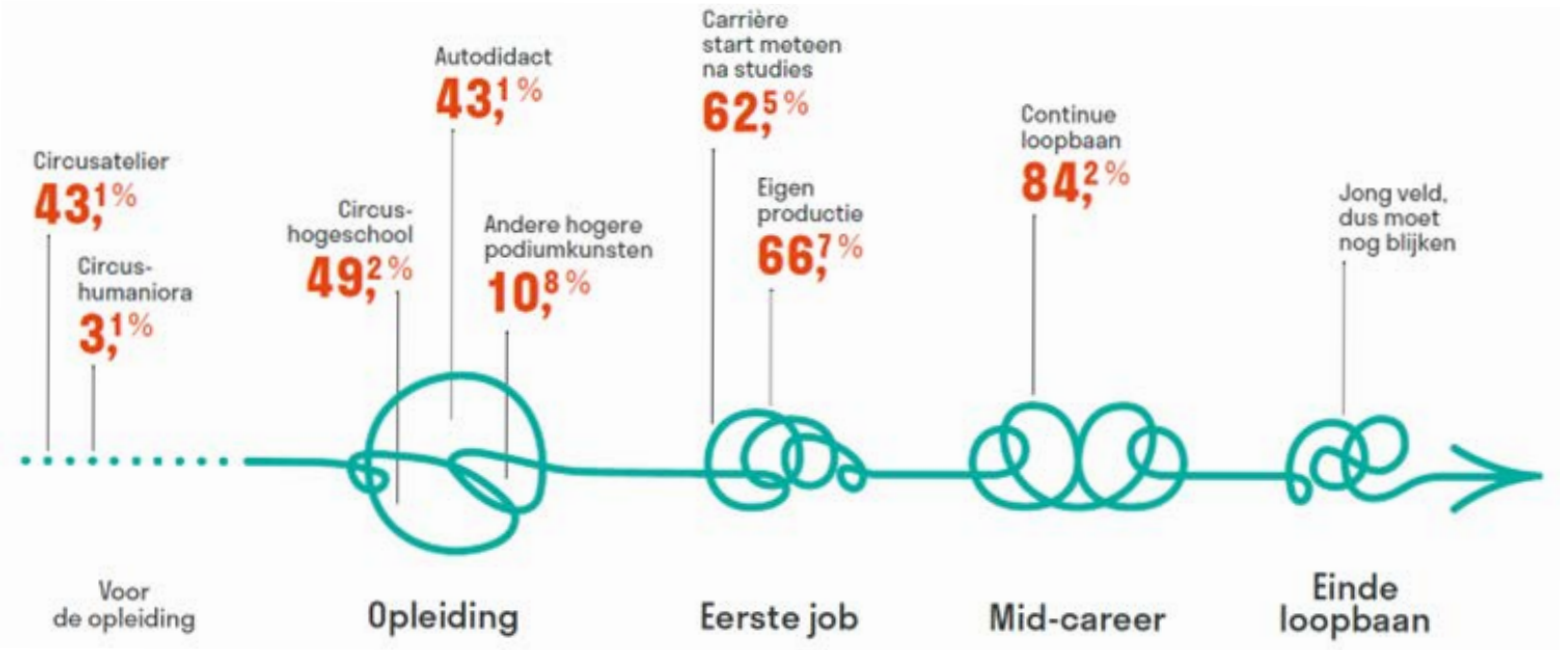

Grafiek 26 • Visualisering Loopbanenonderzoek - Loopbaan

[95] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek," 51.

TEWERKSTELLING

Statuten en vergoedingssystemen

Professionals binnen de podiumkunstensector kunnen op verschillende manieren vergoed worden of inkomsten verkrijgen.[96]

- **Loon** voor (on)bepaalde duur
- **Facturatie** van (artistieke) prestaties
- **'Artikel 1 bis' regeling:** uitzonderingsregel op de sociale zekerheidsregeling die kunstenaars toestaat als werknemer te worden beschouwd wanneer ze een opdracht uitvoeren zonder arbeidsovereenkomst. Voorheen was hiervoor een kunstenaarsvisum nodig; nu volstaat een kunstenaarsattest
- **Kleine Vergoedingsregeling voor Kunstenaars** (KVR), nu Amateurkunstenvergoeding: de KVR is een forfaitaire onkostenvergoeding toegekend voor het leveren van artistieke prestatie/produceren van artistieke werken voor rekening van een opdrachtgever
- **Beurzen**
- **Vrijwilligersvergoeding**
- **Auteursrechten:** dit is weinig voorkomend binnen de circussector
- **Vergoeding binnen verenigingswerk**

Aangezien kunstenaars een vaak wisselend inkomstenpatroon met beperkt opbouw van sociale zekerheid, daarom bestaan er enkele uitzonderingsmaatregelen binnen de sociale zekerheid.[97]

- **Kunstwerkuitkering:** werkloosheidsuitkering met toepassing van de specifieke regels voor kunstwerkers
- **Primostartersregeling:** laat toe om 8 kwartalen een verlaagde sociale bijdrage te betalen bij bezit van een zelfstandigheidsverklaring voor beginnende zelfstandigen

Professionals in de podiumkunstensector kunnen op verschillende manieren tewerkgesteld worden: als werknemer voor (on)bepaalde duur, via een Sociaal Bureau voor Kunstenaars (SBK), als zelfstandige (in bijberoep). Werken via een SBK laat kunstenaars toe om aan de slag te gaan als freelancer onder het statuut van werknemer, waardoor het mogelijk is om sociale rechten op te bouwen.

Uit het *Circusloopbanenonderzoek* blijkt dat circusartiesten bij het begin van hun loopbaan vooral via een SBK (40,7%) werken of zonder statuut (37,3%), 18,6% werkt rechtstreeks bij een organisatie in dienstverband, en dit gaat dan vooral om contracten van korte duur. Deze verhoudingen verschuiven later in de loopbaan, dan stijgt het aandeel van zelfstandigen (in bijberoep) en artiesten rechtstreeks in dienstverband. Voltijds in dienstverband werken is bijna uitsluitend mogelijk bij de grotere gezelschappen met (structurele) subsidie in het binnen- of buitenland.[98] (Grafiek 27)

[96] "Vergoed worden voor opdrachten," *Kunstwerkt*, August 19, 2024.
[97] "Voordelen met het Kunstwerkattest," *Working in the arts*, n.d.
[98] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek," 42.

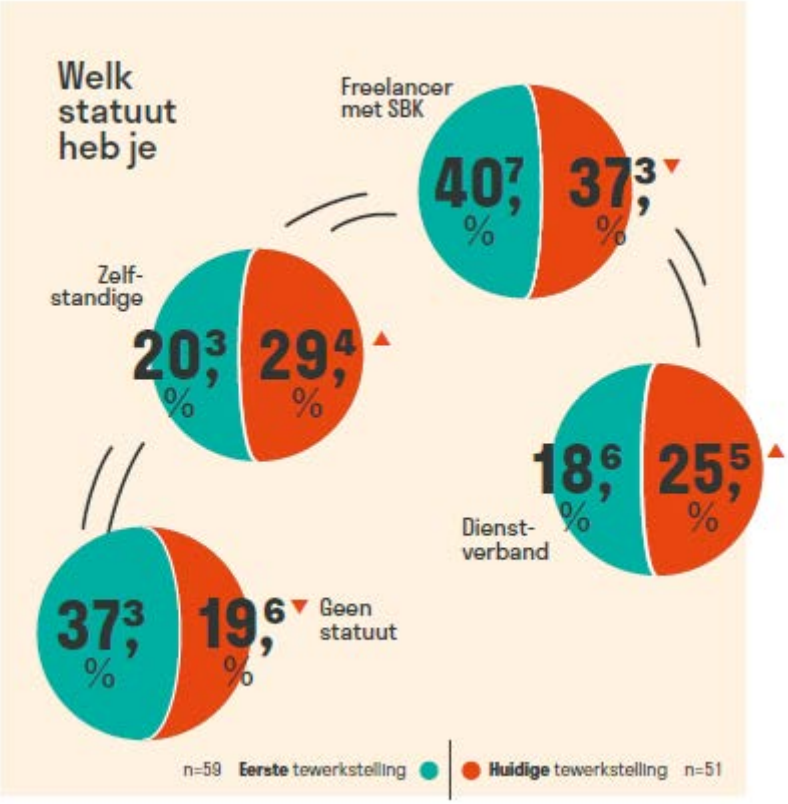

Grafiek 27 • Visualisatie Loopbanenonderzoek - Statuut

Uit het *Circusloopbanenonderzoek* blijkt dat starters voornamelijk vergoed worden via facturatie (incl. uitkoopsommen) (54,9%) en KVR (49%). Later in de carrière verschuift deze verhouding richting facturatie (73,3%). Starters hadden minder vaak een kunstenaarsstatuut (15,7%) dan artiesten later in hun carrière (26,7%). Aangezien 74,1% van de starters de job als circusartiest combineert met een andere job is het vaak moeilijk om een voldoende aantal dagen artistiek werk om in aanmerking te komen voor het kunstenaarsstatuut.[99] (Grafiek 28)

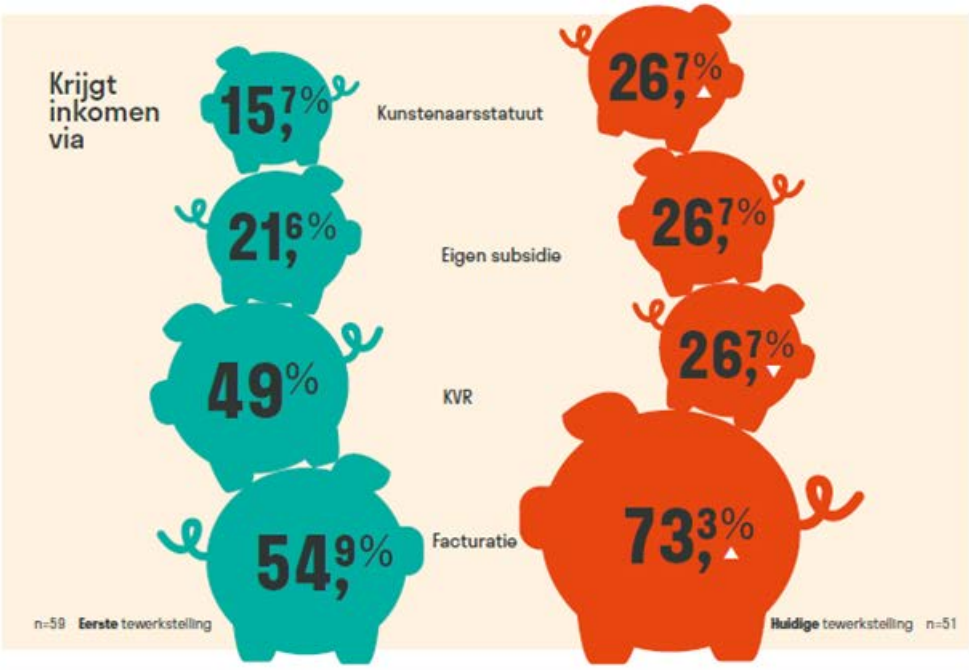

Grafiek 28 • : Visualisatie Loopbanenonderzoek - Vergoeding

[99] Ibid., 45.

Door het wisselende inkomsten- en vergoedingspatroon zijn circusartiesten niet altijd voldoende beschermd. Verschillende van deze vergoedingssystemen dragen niet bij aan de opbouw van sociale zekerheid. Artiesten die uitvallen door ziekte of een blessure en vergoed worden via een SBK krijgen bijvoorbeeld pas een vergoeding als de artiest zeven opeenvolgende dagen heeft gewerkt. Ook via KVR is er geen opbouw van sociale zekerheid; starters bouwen dus minder sociale zekerheid op. In een opiniestuk in Circusmagazine getuigt Bert Berg over de keuzes die jonge artiesten vaak moeten maken. "Tijd voor een keuze: 150 euro in de pocket aan niet-erkend werk (KVR) of een interimcontract met 57 euro echt loon? Beeld je ook in dat je zeven van deze opdrachten hebt om een maand mee rond te komen."[100]

Ook docenten kennen een onregelmatig inkomstenpatroon. Verschillende circusateliers doen een beroep op de regeling omtrent verenigingswerk om assistenten en lesgevers te vergoeden. In 2022 werd de regelgeving rond verenigingswerk aangepast en opgenomen in artikel 17 van het KB RSZ-wet. De oude 25-dagenregeling valt nu onder de regeling voor bijklussen. Binnen deze regeling kunnen individuen vergoed worden via een arbeidsovereenkomst voor maximaal 300 uur per jaar, met een maximum van 100 uur per kwartaal. Bij deze regeling bestaat er een uitzondering op het betalen van sociale bijdragen en een voordeliger belastingtarief, waardoor de loonkost voor de opdrachtgever lager ligt.[101] Maar individuen die werken onder deze regeling bouwen dus ook geen sociale rechten en vakantierechten op. Onder de voorgaande regeling konden organisaties medewerkers vergoeden als ze geen werkgever waren, dit is niet meer mogelijk onder de nieuwe regeling. Zeker voor niet-structureel gesubsidieerde circusateliers is het niet altijd mogelijk om werkgever te worden en de bijhorende administratieve lasten te dragen. Docenten en assistenten zijn soms als vrijwilliger aan het werk en ontvangen daarvoor enkel een kostenvergoeding.

Voor docenten kan het van belang zijn of het circusatelier een erkenning heeft als sportclub of cultuurvereniging. Binnen de sportsector mogen werknemers tot 450 uur per jaar werken, in de socioculturele sector is dit beperkt tot 300 uur per jaar. Ook de forfaitaire kostenvergoedingen voor vrijwilligers binnen sport liggen hoger dan die in de socioculturele sector.

Uit een analyse van de aangeleverde personeelscijfers door de structureel gesubsidieerde circusateliers blijkt dat zowel docenten, administratief, technisch als logistiek ondersteunende medewerkers op verschillende manieren vergoed worden. Soms als vrijwilliger, via factuur of als uitzendpersoneel.[102]

In januari 2024 werden enkele hervormingen doorgevoerd met betrekking tot de vergoedingssystemen en de sociale zekerheidsregels. Deze landschapstekening beperkt zich tot eind 2023, waardoor de verzamelde cijfers over vergoedingen in de circussector alleen betrekking hebben op de regels die tot en met 2023 geldig zijn. De veranderingen in de regelgeving bieden echter zowel uitdagingen als kansen voor de circussector. Een eerste grote verandering was de invoering van het Kunstwerkattest voor kunstwerkers. Kunstwerkers leveren artistiek, artistiek-technisch en artistiek-ondersteunend werk in de kunsten. Deze uitbreiding van het type werk dat in aanmerking komt, zorgt ervoor dat meer circusprofessionals mogelijk in aanmerking komen voor het Kunstwerkattest. Onder de vorige regeling kwamen alleen artiesten in aanmerking. Het kunstwerkattest geeft toegang tot de primo-startersregeling en de 'artikel 1 bis' regeling.

[100] Bert Berg, "Over erkenning, verloning & bureaubagger," *Circusmagazine*, no. 72 (2022): 46–47.
[101] "Verenigingswerk."
[102] Data DCJM – Beleidsrelevante gegevens

Het Kunstwerkattest Plus en Kunstwerkattest Starter geven toegang tot de voordeelregels in de werkeloosheidsreglementering, het Kunstwerkattest Starter heeft versoepelde voorwaarden voor starters. Daarnaast werd het platform 'Working in the Arts' opgericht, dat advies over de nieuwe regeling geeft en waar kunstwerkers en opdrachtgevers zich moeten registreren.

Een tweede verandering is de hervorming van de Commissie Kunstenaars die instond voor het toekennen van de kunstenaarskaart. Deze werd vervangen door de Kuntwerkcommissie. Binnen de Commissie Kunstenaars was er onwetendheid over circus als professionele kunstvorm waardoor aanvragen van artiesten niet altijd een goedkeuring kregen. De nieuwe Kunstwerkcommissie is anders samengesteld, er zetelen deskundigen voorgesteld door de kunstenfederaties, vakverenigingen en werkgevers- en zelfstandigenorganisaties in. In Vlaanderen bestaat er voor circus geen kunstenfederatie, vakvereniging en werkgevers- en zelfstandigenorganisaties, waardoor er geen afgevaardigde deskundige met expertise omtrent circus in de commissie kan zetelen. In Wallonië is Aires Libres erkend als kunstenfederatie; langs Franstalige kant kan wel een deskundige zetelen met expertise rond circus. Het is voorlopig onduidelijk wat hiervan het effect zal zijn op de uitspraken van Kunstwerkcommissie omtrent circus.

Een derde verandering was de vervanging van de KVR door de Amateurkunstenvergoeding (AKV). Dit is een vergoeding voor occasioneel, kleinschalig artistiek werk in opdracht. Net zoals bij de KVR zijn hiervoor geen belastingen of sociale zekerheidsbijdragen verschuldigd. De AKV mag gebruikt worden door mensen die professioneel artistiek werk uitvoeren. Tabel 21 geeft een overzicht van de grootste verschillen tussen beide vergoedingsregelingen.

Tabel 21 • Overzicht verschillen tussen AKV en KVR

AKV	KVR
77,22 euro + 22,06 euro /dag per opdrachtgever	128,93 euro / dag per opdrachtgever
Max. 30 dagen per jaar	Max. 30 dagen per jaar
Max. 7 dagen achter elkaar bij dezelfde werkgever	Max. 7 dagen achter elkaar bij dezelfde werkgever
Digitale registratie op 'Working in the Arts' (WITA)	Verplicht: Kunstenaarskaart
Opdracht wordt geregistreerd door de opdrachtgever op 'WITA'	Opdracht wordt geregistreerd door de uitvoerder

Multiple job holding

Net als veel professionals in de kunstensector, combineren ook circusprofessionals vaak verschillende jobs.

Zoals hierboven vermeld, combineert 74,1% van de starters de job als circusartiest met een andere job, later in de carrière is dit nog steeds 56,8%.[103]

[103] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek," 45.

Hierbij gaat het zowel om andere jobs binnen de circussector zoals docent, medewerker bij een circusorganisatie, technieker, productiemedewerker … als jobs buiten de circussector. Er zijn artiesten die het artiest zijn beschouwen als hun hoofdberoep, anderen zien het als een nevenactiviteit. Het combineren van verschillende jobs komt vaak uit financiële noodzaak, maar soms ook uit oprechte interesse in beide jobs.

Volgens het Circusloopbanenonderzoek zijn de meeste circusartiesten (84,2%) continu werkzaam als circusartiest, ze zijn echter niet continu betaald aan het werk. Deze periodes worden meestal overbrugd via een uitkering via het kunstenaarsstatuut of inkomsten uit een andere job.[104] In traditionele circussen blijven artiesten vaak hun hele loopbaan betrokken bij het circus waar ze zijn geboren of binnen een eigen nieuw opgericht circus.

Fair pay blijft vaak een uitdaging; veel activiteiten die artiesten uitvoeren blijven onbetaald, zoals trainingen, administratie, netwerken en het schrijven van subsidiedossiers. Daarnaast staan artiesten niet alleen in voor hun eigen werk, maar ook dat van een gezelschap. Als zaakvoerder zijn ze verantwoordelijk voor alle bijhorende taken zoals, planning, logistiek, administratie, communicatie en spreiding. Deze activiteiten worden mogelijk door de investering van eigen tijd en middelen zoals inkomsten uit een andere job of eerdere voorstellingen, aangezien niet al deze kosten vergoed kunnen worden via subsidies.

Maar zelfs kosten die een subsidie wel kan vergoeden worden niet altijd meegenomen. Uit het *Circusloopbanenonderzoek* blijkt dat artiesten soms aan 'zelfcensuur' doen: ze cijferen de eigen verloning weg in een subsidiedossier in de hoop meer kans te maken op een positief antwoord.[105] Soms worden deze gecompenseerd via de inkomsten uit de presentatie van werk. Artiesten rekenen hun eigen verloning wel meer en meer in. "Dit mechanisme werkt echter niet voor elk artistiek profiel binnen circus. Zo is bijvoorbeeld een circusdramaturg doorgaans enkel betrokken tijdens de creatieperiode. De dramaturg gaat niet mee op tournee en kan daardoor geen aanspraak maken op een deel van de uitkoopsom."[106]

De circusateliers zijn ook belangrijke spelers in Vlaanderen, ook als werkgevers. De structureel gesubsidieerde circusateliers hebben meer mogelijkheden om docenten in dienst te nemen als werknemer. Aangezien lessen vaak 's avonds en in het weekend plaatsvinden, is het moeilijk om voltijds als docent aan het werk te zijn. Veel lesgevers combineren deze job met een andere job (bijvoorbeeld als artiest), soms binnen hetzelfde circusatelier waarbij ze bijvoorbeeld administratieve taken uitvoeren.

ZAKELIJKE ONDERSTEUNING

Voor de uitbouw van hun activiteiten moeten circusprofessionals zich bezighouden met extra (vaak onbetaald) werk zoals administratie, promotie, logistiek, het schrijven subsidiedossiers, het managen van een gezelschap… Circusprofessionals zijn vaak niet opgeleid voor deze taken, daarnaast is een weg banen door het administratief, juridisch en wetgevend kluwen zeer tijdsintensief. Sommige circusprofessionals besteden (een deel) van deze taken uit, dit is echter niet altijd financieel haalbaar.

[104] Ibid., 50.
[105] Ibid., 60.
[106] Ibid., 48.

Zeker voor startende artiesten blijkt het moeilijk om hun weg te vinden. In het Circusloopbanenonderzoek werd aangehaald dat circusopleidingen weinig aandacht besteden aan het ontwikkelen van deze kennis en skills. En aangezien de meeste opleidingen zich in het buitenland bevinden, is de aangereikte kennis vaak niet van toepassing op de Belgisch/Vlaamse context. Circusartiesten blijken niet altijd op de hoogte van hun rechten. Bij het sluiten van overeenkomsten met programmatoren wordt bijvoorbeeld niet altijd een officieel contract opgesteld. Bijgevolg krijgen artiesten geen vergoeding als de organisator een voorstelling annuleert.

Sinds een paar jaar zijn er meer spelers die inzetten op de ondersteuning van circusprofessionals, de ontwikkeling van zakelijke skills en het aanbieden van kennis. De vraag blijft echter groter dan het aanbod en niet alle ondersteunende organisaties hebben voldoende circusspecifieke kennis in huis. Circuscentrum biedt als steunpunt ondersteuning aan in de vorm van adviesgesprekken, schrijftafels, infosessie over o.a. het circusdecreet … en doet dit waar mogelijk in samenwerking met partners zoals Cultuurloket. Hierbij gaat extra aandacht naar kwetsbare spelers zoals startende artiesten. Sommige circusorganisaties bieden zakelijke en administratieve ondersteuning. Zo start ECDF in 2024 met een start-up labo waarbij afstudeerders binnen een betaalde stage begeleiding krijgen, en waar aandacht gaat naar de ontwikkeling van administratieve en zakelijke kennis.[107]

PROFESSIONALISERING VANUIT ORGANISATIEPERSPECTIEF

Circusorganisaties kennen verschillende vormen, hier bekijken we de financierings- en organisatiemodellen van circusorganisaties. In het volgende stuk spreken we in de eerste plaats over circusgezelschappen, hoewel deze kunnen bestaan uit één artiest.

FINANCIERINGSMODELLEN

De circussector in Vlaanderen kent een rijke diversiteit aan financieringsmogelijkheden. Hoewel traditionele bronnen zoals kaartverkoop en subsidies cruciaal blijven, groeit de erkenning van de noodzaak tot stabiliteit en diversificatie via innovatieve samenwerkingsmodellen.

Er zijn verschillende financieringsmogelijkheden voor circusorganisaties:

- Subsidies: binnen het Circusdecreet, Kunstendecreet, Decreet Bovenlokale cultuur, andere ondersteuningsvormen van de Vlaamse overheid (bijv. VIA akkoorden), lokale subsidies, Europese subsidies
- Co-producties
- Uitkoopsommen
- Ticketinkomsten
- Partage (een deel van de ticketinkomsten)
- Tax Shelter
- Inkomsten uit de verkoop van drank/eten en merchandise
- Lid- en lesgelden
- Sponsoring
- Fondsen en stichtingen
- Giften en crowdfunding

[107] "Start-up Labo," *ECDF*, n.d.

Hier gaan we eerst in op het financieringsmodel van enkele organisatietypes, daarna werken we enkele algemene tendensen uit. In het hoofdstuk Beschrijving van de circussector gingen we dieper in op de aanvragen en toekenning van structurele en projectsubsidies binnen het Circusdecreet, hier gaan we dieper in op andere financieringsbronnen en de verhouding met subsidies uit het Circusdecreet.

Circusgezelschappen

Circusgezelschappen hebben vaak een diverse financieringsmix, met zowel subsidies, alternatieve financiering als eigen inkomsten.

Een belangrijk aandachtspunt is dat circuscreaties vaak een langere creatie- en speeltijd kennen. De langere creatieperiode vergroot de financiële druk op gezelschappen en de nood aan voldoende residentieplekken en coproducties. Tegelijk spelen circusvoorstellingen niet enkel vaak langer om de langere creatieperiode te financieren, maar ook omdat voorstellingen vaak pas 'goed' zitten als ze voldoende gespeeld worden.

Grafiek 29 • Visualisatie Loopbanenonderzoek - financiering

Uit het *Circusloopbanenonderzoek* blijkt dat ongeveer de helft van de producties in Vlaanderen geen enkele vorm van externe financiering kent.[108] (Grafiek 29) Artiesten/gezelschappen bekostigen deze producties zelf (via inkomsten uit een andere job) of met de steun van vrienden en familie, vaak in de verwachting van inkomsten uit uitkoopsommen, die dan weer gebruikt worden om de volgende productie te financieren. De andere helft van de producties wordt wel gefinancierd door een mix van opties, ongeveer een vijfde maakt gebruik van subsidies binnen het Circusdecreet.

Het Circusdecreet is niet de enige optie voor subsidies. Sommige gezelschappen vragen subsidies aan binnen andere Vlaamse decreten zoals het Kunstendecreet. Volgens het Circusloopbanenonderzoek werden subsidies op lokaal of Europees niveau voor ongeveer een kwart van de producties gebruikt. Bij lokale subsidies gaat het vaak om bescheiden bedragen. In de bevraging van het Circusloopbanenonderzoek maakten men geen onderscheid tussen Europese of lokale subsidies. Gezelschappen blijken echter relatief weinig Europese subsidies aan te vragen vanwege de hogere drempels om een dossier in te dienen. (zie hoofdstuk Internationaal Werken)

[108] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek," 49.

Naast subsidies financieren gezelschappen creaties met financiële coproducties. Omdat de coproductiebedragen relatief beperkt zijn, moeten zij vaak bij verschillende organisaties, zowel in binnen- als buitenland, aankloppen om budgetten voor een creatie te verkrijgen. Coproducties komen vaak van organisaties die zelf gesubsidieerd worden, al dan niet binnen het Circusdecreet. Daarnaast kan coproductie ook niet-financieel van aard zijn. (toegang tot ruimte, logistieke ondersteuning …).

Het verkrijgen van coproducties is vaak een belangrijke factor bij de beoordeling van een subsidiedossier. Karlien De Savoye getuigt in een opiniestuk in Circusmagazine over de uitdagingen die hierbij komen kijken. "De eerste tournee is de bedeltocht. Je gaat zoveel mogelijk 'partners' (dat is een heel vaag begrip) zoeken en werkplaatsen aandoen. Hoe meer gatekeepers je voor je project kan enthousiasmeren, hoe meer punten je krijgt van de adviescommissie."[109] Het verkrijgen van deze partners is tijdsintensief en onbetaald werk. Als het dossier niet wordt goedgekeurd, heeft een artiest drie keuzes: het project stopzetten, het project uitstellen en opnieuw langs alle partners gaan om een nieuw dossier te schrijven of het project zelf financieren "Dan wordt het hoog in het vaandel gedragen 'fair pay' quasi onherroepelijk 'no pay'".[110]

Nieuwe creaties en het onderhouden van het gezelschap en medewerkers worden vaak gefinancierd door uitkoopsommen. Uit het Circusloopbanenonderzoek blijkt echter dat bij de prijszetting van uitkoopsommen fair pay nog niet altijd ingeburgerd is. Er blijkt een gebrek aan standaarden en transparantie, wat zorgt voor een grote variatie in wat artiesten vragen, en er is bovendien een risico in voor onderbetaling.[111] Presentatieplekken zijn door o.a. oplopende kosten minder in staat om op jaarbasis met een deficit te programmeren, wat druk zet op de prijszetting van uitkoopsommen.

Rechtstreekse inkomsten uit het publiek vormen voor hedendaagse circusgezelschappen een minder belangrijke bron van inkomsten en spelen op partage gebeurt redelijk weinig.[112]

Voor traditionele circussen vormen ticket inkomsten echter nog steeds de hoofdbron van inkomsten, aangezien zij niet werken met coproducties, op uitkoopsom en zelden een subsidie aanvragen. Daarnaast krijgen traditionele circussen te maken met oplopende kosten zoals duurder wordende standplaatsen, energiekosten en oplopende arbeidskosten.

Een vorm van alternatieve financiering is Tax Shelter, dit is een fiscale stimulans die investeerders aanmoedigt om in de culturele sector te investeren. Tussen 2019 en 2023 ging het over in totaal 22 producties van 15 gezelschappen met een gemiddeld bedrag van €53.000. Het gaat hierbij vooral over grotere gezelschappen, waaronder de drie structureel gesubsidieerde gezelschappen.

Enkele gezelschappen zetten daarnaast in op de diversifiëring van hun financiering, door bijvoorbeeld het verhuren van tenten.

[109] Karlien De Savoye, "Kunst zonder subsidies," *Circusmagazine*, no. 77 (2023): 46–47.
[110] Ibid.
[111] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek," 59.
[112] Ibid., 61.

Circusateliers

De acht grote circusfestivals worden structureel gesubsidieerd, uit een analyse van de inkomsten van de circusateliers vormen deze werkingssubsidies gemiddeld 30% van hun inkomsten (zie hoofdstuk Beschrijving van de circussector). Naast de subsidies in het Circusdecreet maken circusateliers gebruik van andere subsidies.

Sinds de interne staatshervorming van 2018 zijn de provincies niet langer bevoegd voor cultuur, de hieraan verbonden middelen werden overgedragen naar de Vlaamse overheid en de lokale besturen. Tegelijk bleef de nood aan ondersteuning tussen beide niveaus bestaan, daarom werd in 2018 het Bovenlokaal Cultuurdecreet ingevoerd. Als overgangsmaatregel kwam er een transitiereglement. Op beide subsidielijnen werden 7 dossiers goedgekeurd, van zes circusateliers. Hierbij was er maar een dossier van een niet-structureel gesubsidieerd circusatelier.[113] Voor kleine circusateliers is het vaak niet mogelijk om het extra werk dat bij een project komt kijken te bolwerken. In Circusmagazine getuigden enkele kleine circusateliers "We zijn blij dat we onze lessen kunnen geven en het zou goed zijn als we ook alle noodzakelijke administratie tijdig op orde krijgen. De vrijwilligers hebben nu al geen marge meer, laat staan dat we er nog eens een extra project zouden bijnemen. Het geld van zo'n subsidie gaat puur naar het project, voor de werking van je atelier hou je na zo'n project enkel uitgebluste medewerkers over."[114]

Naast Vlaamse subsidies dienen circusateliers ook dossiers in op Europees niveau, het gaat hierbij enkel om structureel gesubsidieerde circusateliers, aangezien deze dossiers vaak tijd en gespecialiseerde kennis vragen (zie hoofdstuk Internationaal Werken).

Voor de hervorming van het Circusdecreet ontvingen circusateliers een bescheiden ondersteuning van Circuscentrum. Sinds de hervorming is deze basisondersteuning weggevallen en zijn niet-structureel gesubsidieerde circusateliers aangewezen op lokale subsidies of eigen financiering. In een artikel in Circusmagazine lezen we dat dit onvoldoende ondersteuning is "Met de jaarlijkse lokale ondersteuning van – in het beste geval – 500 à 1000 euro wordt het moeilijk om te overleven, laat staan verder 'door te groeien' en 'te professionaliseren.'"[115] Vooral voor de niet-structureel gesubsidieerde circusateliers vormde dit een verlies, Circuscentrum voorzag daarnaast ook administratieve ondersteuning die kosten hielp drukken.

Buiten subsidies vormen lid- en lesgelden, samen met inschrijvingsgelden voor kampen en workshops de belangrijkste inkomstenbronnen. In het lidgeld is ook de verzekeringspremie voor de deelnemers vervat.

Oplopende kosten en een organisatie die volledig op vrijwillige basis draait, maakt dat veel niet-gesubsidieerde circusateliers moeilijk rond komen en weinig ruimte hebben om te zoeken naar aanvullende financiering.

Festivals en circuswerkplaatsen

De vier werkplaatsen in Vlaanderen worden allemaal gesubsidieerd via het Circusdecreet, op basis van een analyse van de inkomsten van de Circuswerkplaatsen gaat het hierbij om gemiddeld 60% van hun totale inkomsten.

[113] "Gesubsidieerd organisaties bovenlokale cultuur," *Departement Cultuur, Jeugd & Media*, n.d.
[114] Katrijn De Bleser, "We moeten het dringend over de kleine circusateliers hebben.," *Circusmagazine*, no. 70 (2022): 20–25.
[115] Ibid.

Daarnaast ontvangen ze vaak lokale subsidies, zo krijgt Miramiro subsidies binnen het budget van de Gentse Feesten voor de organisatie van Miramirofestival. Aangezien de werkplaatsen vaak gratis voorstellingen aanbieden, zijn de inkomsten uit ticketverkoop eerder beperkt.

Festivals worden vaak gesubsidieerd, ofwel binnen het Circusdecreet, andere Vlaamse decreten ofwel omdat de organisator zoals een werkplaats of cultuurcentrum subsidies ontvangt. Veel gesubsidieerde festivals bieden (een deel van) hun voorstellingen gratis aan, ticketinkomsten zijn ook hier dus vaak beperkt. In een artikel in Circusmagazine geven de organisatoren van MAD festival en Cirque Plus bijvoorbeeld aan dat hun budget voor een groot stuk uit subsidies komt, zowel lokaal als via het Circusdecreet, en dat ticketinkomsten beperkt zijn. Tegelijk stijgen de kosten. "Van lonen tot huurmaterialen, alle kosten stegen aanzienlijk de laatste jaren, maar de inkomsten stegen niet evenredig mee."[116]

Keuze voor subsidies

Het doel en de werking van de organisatie zijn belangrijk in het bepalen van werkwijze en financieringsvorm van de organisatie. Uit de focusgroepen en het circusloopbanenonderzoek bleek dat organisaties er soms bewust voor kiezen om niet-gesubsidieerd te worden. Het circusveld bestaat uit een combinatie van organisaties van kleine zelfstandige tot grote organisaties, die werken voor een groot publiek of juist voor een eerder nichepubliek. De diversiteit in werkingen zorgt voor een wisselende nood aan subsidiëring.

Het schrijven van een (goed) subsidiedossier vraagt tijd en kennis die niet elke circusprofessional voorhanden heeft. De doorlooptijd van een subsidie past ook niet binnen het 'werkritme' van elk project. Zeker in artistieke creaties zoeken sommige artiesten naar meer ruimte voor experiment. Projectmatig werken brengt uitdagingen met zich mee, zo kunnen niet alle taken zoals communicatie, administratie … vergoed worden uit een subsidie. Wat zeker bij organisaties die op vrijwillige basis draaien een extra belasting met zich mee brengt.

In de focusgroep Professionalisering kwam naar boven dat het werken met structurele subsidies een andere impact heeft bij de verschillende soorten organisaties. Een structurele subsidie kan de nodige ademruimte bieden aan organisaties om personeel in dienst te nemen voor de uitvoering van deze taken. De omslag naar werkgeverschap zorgt echter ook voor de nodige administratie en kosten; niet elke organisatie kan die maken. Eens een organisatie personeel in dienst neemt, bereikt ze een 'point of no return', en kan ze niet meer schalen naar een vrijwillige werking waardoor een bepaald niveau van professionalisering en financiering ook noodzakelijk wordt.

Voor de circusateliers betekent een structurele subsidie leven, in plaats van overleven. Het biedt de mogelijkheid om in te zetten op een professioneel personeelsbeleid, een veiligheidsbeleid … Ook bij circusgezelschappen kunnen structurele subsidies voor stabiliteit zorgen. Sommige gezelschappen maken echter de bewuste keuze om geen structurele subsidies aan te vragen, omdat het niet past bij hun manier van werken.

[116] Gwendolien Sabbe, "Let's talk about the money - Cirque Plus & MAD Festival," *Circusmagazine*, no. 80 (2024): 34–38.

Zo vertelt Bram Dobbelaere dat ze met hun gezelschap Cie Pol & Freddy geen structurele subsidies willen aanvragen "Dat heeft te maken met onze projectmatige manier van werken. Na een voorstelling zo een jaar of vijf te spelen, beginnen we zin te krijgen in iets anders."[117]

Hypothese: de hefboomwerking van structurele subsidies.

Werkingssubsidies lijken een hefboom te creëren voor het aantrekken van andere middelen. Organisaties met personeel kunnen slagkrachtiger zijn in het schrijven van subsidiedossiers en andere aanvragen, en kunnen op die manier gemakkelijker verschillende financieringsbronnen combineren dan organisaties zonder werkingsmiddelen.

Uit een analyse van de financiële gegevens van de structureel gesubsidieerde organisaties blijkt dat alle structureel gesubsidieerde circusorganisaties in de afgelopen beleidsperiode subsidies hebben ontvangen naast de werkingsmiddelen uit het Circusdecreet. Zo ontvingen 11 van de 16 structureel gesubsidieerde organisaties Vlaamse middelen buiten het circusdecreet, 13 ontvingen lokale subsidies en 5 Europese. Bij andere financieringsvormen zoals Tax Shelter zijn er ook niet-structureel gesubsidieerde gezelschappen die aanspraak maken, hoewel de drie structureel gesubsidieerde gezelschappen instonden voor 7 van de 23 overeenkomsten. Het is op dit moment niet mogelijk om de hypothese hard te maken aangezien er geen vergelijking met niet-structureel gesubsidieerde organisaties mogelijk is.

ORGANISATIEMODELLEN

Binnen de circussector zijn verschillende organisatiemodellen mogelijk. Om subsidies aan te vragen binnen het Circusdecreet (en voor veel andere subsidievormen) moeten organisaties een rechtspersoonlijkheid zijn met een niet-commercieel karakter, zoals vzw's, gemeente/provincie of vennootschappen met een sociaal oogmerk. Binnen de circussector zijn veel organisaties daarom vzw's. Enkele organisaties zijn ingebed in een grotere structuur zoals bijvoorbeeld Circuswerkplaats Dommelhof, dat als publiekrechtelijk persoon onderdeel is van een provinciale overheid of CIRKLABO dat een onderdeel vormt van 30CC.

Volgens het Circusloopbanenonderzoek wordt de restrictie voor rechtspersoonlijkheden met een niet-commercieel karakter soms als beperking ervaren. "Dat wordt gezien als een moeilijkheid door artiesten in de 'grijze zone' tussen profit en non-profit: een deel van hun activiteiten is (potentieel) winstgevend, waardoor ze in principe als zelfstandige kunnen functioneren. Tegelijk is die stap voor velen erg groot: dit zorgt voor een grote onzekerheid en dit bemoeilijkt mogelijke aanvragen in het Circusdecreet".[118]

Tijdens de focusgroep Professionalisering werd opgemerkt dat werken binnen een coöperatieve structuur kan leiden tot schaalvergroting en efficiëntie, waardoor kosten verlaagd kunnen worden en lastige, niet-vergoede taken gedeeld kunnen worden. Het samenwerken met anderen geeft ook mogelijkheden om uit te wisselen met peers. Tegelijk hebben circusorganisaties een sterk ontwikkelde identiteit die ze actief uitdragen. Sommige organisaties hebben schrik om dit eigen DNA binnen een coöperatieve structuur kwijt te raken.

[117] Gwendolien Sabbe, "Let's talk about the money - Bram Dobbelaere," *Circusmagazine*, no. 79 (2024): 26–29.
[118] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek," 60.

Daarnaast vraagt deze vorm van werken ook tijd, kennis en communicatie om goed te werken. Afhankelijk van de werking en het doel van de organisatie zijn grotere of kleinere structuren meer op hun plaats.

De circusateliers onderzoeken nieuwe samenwerkingsvormen om de grens van 10.000 deelnemersuren te overstijgen. Sommige circusateliers hebben ook deelwerkingen die onafhankelijk opereren, maar waarbij bepaalde zakelijke taken, zoals loonadministratie, wel gedeeld worden. Een voorbeeld hiervan is Circus Punt in Sint-Niklaas dat onder Circolito valt, maar toch een eigen werking heeft.

ZAKELIJKE ONDERSTEUNING

Niet alleen circusprofessionals, maar ook circusorganisaties hebben nood aan meer zakelijke ondersteuning en omkadering. Professionalisering bij het beheer van een organisatie speelt zich op veel verschillende vlakken af: financieel beheer, verdienmodellen, privacy, integriteitsbeleid, personeelsbeleid, good governance … Dit vraagt om complexe zakelijke, fiscale en juridische kennis en ervaring.

Zeker bij organisaties die projectmatig werken, is het moeilijk om al deze zaken structureel aan te pakken. Iemand in dienst nemen om de zakelijke aspecten op zich te nemen, is niet altijd financieel haalbaar. Maar zelfs organisaties die dit wel kunnen, botsen al snel op de grenzen van hun kennis. Tijdens de focusgroep Professionalisering werd aangehaald dat contact met peers belangrijk was om snel vragen te kunnen stellen en keuzes af te toetsen. De circussector heeft echter een tekort aan professionals met zakelijke profielen. In een artikel met Circusmagazine stelde twee zakelijk leiders hierover "Als zakelijk leider word je geacht om op heel veel vlakken heel veel te weten, met best veel verantwoordelijkheid. En dan zijn, denk ik, de lonen in de sector niet zo denderend. Ik denk dat we daardoor als sector gewoon heel zwak staan."[119] Daarnaast wordt er kennis verwacht over het veld en over het functioneren van de podiumkunstensector.

De circussector kent enkele spreidingsbureaus die gezelschappen ondersteunen in hun tourneeplanning en promotie. Spreidingsbureaus hebben expertise, kennis van speelplekken en een uitgebouwd netwerk. Het aanbod voor circus blijft echter redelijk beperkt, en er zijn weinig spreidingsbureaus die zich echt specialiseren in circus (voor een overzicht, zie hoofdstuk Beschrijving van de circussector). In het Circusloopbanenonderzoek staat "Enkele kleine managementbureaus bieden ondersteuning op maat van gezelschappen. Het aanbod blijft beperkt en het financieel plaatje is voor deze bureaus niet eenvoudig gelegd."[120] Door de druk op uitkoopsommen is het voor de spreidingsbureaus niet eenvoudig om break even te draaien.

[119] Ine Van Baelen, "Esther Maas en Stefan Gevaerts stellen orde op zaken," *Circusmagazine*, no. 76 (2023): 8–11.
[120] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek," 65.

UITDAGINGEN VOOR DE VERDERE PROFESSIONALISERING VAN DE CIRCUSSECTOR

- Binnen de circussector vormen financieel volhoudbare loopbanen een grote uitdaging. Circusprofessionals hebben te maken met een onzeker en instabiel inkomstenpatroon, waarbij ze gebruikmaken van verschillende vergoedingssystemen. Veel van deze systemen bieden onvoldoende sociale bescherming. Bovendien voeren circusprofessionals veel noodzakelijke taken uit die niet worden vergoed. Bij het schrijven van subsidiedossiers houden circusartiesten rekening met fair pay, maar het risico bestaat dat ze hun eigen loon censureren in de aanvragen. Structurele subsidies hebben sommige organisaties in staat gesteld een professionele werking op te bouwen en hun medewerkers correct te verlonen, maar het aandeel structureel gesubsidieerde organisaties blijft beperkt binnen de sector.

- Circusorganisaties hebben nood aan een diverse en gezonde financieringsmix. Circusorganisaties hebben vaak een diverse financieringsmix, een combinatie van subsidies, alternatieve financieringsvormen zoals Tax Shelter en eigen inkomsten. Zeker voor circuscreaties moeten circusgezelschappen verschillende bronnen bijeensprokkelen zoals coproducties en creaties worden nog regelmatig gefinancierd door de inkomsten van artiesten uit een andere job. Traditionele circussen zijn afhankelijk van een voldoende grote publieksopkomst. Niet-structureel gesubsidieerde circusateliers zijn vooral aangewezen op eigen inkomsten. Alle organisaties worden geconfronteerd met sterk stijgende loon- en energiekosten.

Suggestie voor verder onderzoek:

In deze LST werd een blik geworpen op de verschillende financieringssystemen binnen de sector en de verdeling van subsidies binnen het Circusdecreet.

Er is echter nog relatief weinig bekend over de bestaande businessmodellen en financieringsmix van circusorganisaties, waardoor het niet mogelijk was om hier diepgaand over te schrijven.

Bijkomend onderzoek zou de huidige toestand en belangrijkste noden en uitdagingen kunnen identificeren.

- (Structurele) subsidies bieden organisaties de kans om te groeien en te professionaliseren, en kunnen zakelijke medewerkers inzetten om subsidiedossiers te schrijven en op zoek te gaan naar vormen van alternatieve financiering waardoor ze verder kunnen professionaliseren. Dit veroorzaakt een Mattheüseffect binnen de sector. Zeker bij circusateliers groeit de kloof tussen de grotere structureel gesubsidieerde en de kleinere niet- gesubsidieerde circusateliers.

- Binnen de sector is er nood aan zakelijke expertise. Circusprofessionals krijgen vaak geen zakelijke skills aangereikt in hun opleiding, maar worden geconfronteerd met lastige administratieve en juridische kwesties. Op zoek gaan naar de juiste informatie vraagt tijd en kennis. Kleine organisaties hebben vaak niet de middelen om iemand in dienst te nemen of dit werk (deels) uit te besteden. Algemeen is er een tekort aan individuen met een zakelijk profiel. Er bestaan organisaties die zakelijke ondersteuning bieden, maar zij missen soms de nodige circusspecifieke kennis.

- De circussector vormt een hecht, maar gesloten netwerk. Circusprofessionals halen veel uit hun netwerk, de afstand tussen amateur en professional is klein en er bestaat een grote bereidheid om te delen, waardoor individuen binnen hun netwerk terecht kunnen met vragen. Tegelijk halen nieuwkomers aan dat het soms moeilijk is om toegang te krijgen tot het netwerk, en dat dit een grote tijdsinvestering vraagt.

- Rollen zijn vaak fluïde in de circussector. Artiesten zijn vaak maker, uitvoerend kunstenaar, coach, (zakelijk) leider … Ook binnen circusateliers zijn medewerkers docent, rigger, administratief medewerker, coördinator etc. Deze fluïditeit van rollen zorgt ervoor dat circusprofessionals vaak betrokken zijn bij alle delen van een werking, tegelijk zorgt het voor een grote (mentale) druk.

- Er zijn weinig tot geen circusspecifieke opleidingen binnen het formeel onderwijs, wat de sector voor uitdagingen stelt rond in- en doorstroom van circusprofessionals. Voor circusartiesten bestaat er binnen Vlaanderen geen hogeschoolopleiding. Tegelijk is er ruimte voor autodidacten om een professionele (artistieke) praktijk te ontwikkelen. Voor veel andere beroepen zoals technieker, dramaturg, docent bestaan er geen specifieke circusopleidingen en binnen bestaande bredere opleidingen is er vaak geen aandacht voor circus. De sector organiseert intern verschillende opleidingen om dit tekort op te vangen, maar deze zijn afhankelijk organisaties binnen de sector en zijn vaak niet erkend. Veel circusprofessionals hebben hun kennis opgebouwd via workshops, informele contacten en ervaring.

Suggestie voor verder onderzoek:

De sector staat voor verschillende uitdagingen omtrent de doorstroom van geïnteresseerde jongeren tot circusartiest. Er bestaat geen formele artistieke opleiding voor circus in Vlaanderen. Een onderzoek naar de nood omtrent opleidingen zou de knelpunten in het huidige aanbod kunnen blootleggen. Een mogelijke onderzoekpiste is een haalbaarheidsstudie naar een Vlaamse masteropleiding circus.

02 INTERNATIONAAL WERKEN

De Vlaamse circussector functioneert in een sterk transnationaal ecosysteem waarin actoren voortdurend verbindingen leggen over grenzen heen. Voor Vlaamse circusartiesten begint de internationale carrière al vaak bij de start van hun opleiding, die ze in het buitenland volgen, aangezien Vlaanderen zelf geen circushogeschool heeft. Veel Vlaamse gezelschappen hebben een internationale samenstelling, touren internationaal, werken samen met buitenlandse presentatieplekken en festivals, en ontwikkelen zich artistiek tijdens residenties in het buitenland. Tegelijkertijd verwelkomen Vlaamse werkplaatsen en festivals internationale artiesten en programmatoren, wat resulteert in een uitwisseling van talent, expertise en publiek. Circusateliers werken vrij lokaal en regionaal, maar betrekken ook internationale docenten en zetten uitwisselingsprojecten op voor jongeren. Spreidingsbureaus en boekingskantoren bouwen zowel nationale als internationale netwerken uit en ondersteunen artiesten in het vinden van nieuwe (internationale) speelplekken. Daarnaast wordt er beleidsmatig geïnvesteerd in de internationalisering van de sector.

Internationalisering gaat met andere woorden niet enkel over het tonen van werk in het buitenland, het omvat een breed scala aan praktijken. Ook de Veldtekening Internationaal Cultuurbeleid (2024) van de Vlaamse Overheid benadrukt dit: "Het gaat over projecten die gericht kunnen zijn op creatie, (co-)productie en cofinanciering, presentatie en distributie, maar ook op kennisdeling en inhoudelijke ontwikkeling, op onderzoek, kritiek en reflectie, op educatie en opleiding… Die activiteiten kunnen lokaal of in Vlaanderen plaatsvinden, maar ook in verschillende buitenlanden: de buurlanden, Europa, of andere continenten. Door de digitalisering en de hybridisering van de culturele praktijk is ook niet langer eenduidig vast te stellen waar die praktijken plaatsvinden. Niet zelden is dat op verschillende plaatsen en dimensies tegelijkertijd."[121]

Waarom dit thema?

Voor veel artiesten en gezelschappen vormt een internationale loopbaan een vanzelfsprekend en noodzakelijk onderdeel van hun werk. Volgens het Circusloopbanenonderzoek is maar liefst 70,6 procent van de Vlaamse circusartiesten en -gezelschappen actief zowel binnen als buiten Vlaanderen en Brussel.[122] De motivatie om internationaal te werken is meerdimensionaal: actoren in de sector werken internationaal door het economische belang (grotere afzetmarkt en profilering), artistieke overwegingen (ontwikkeling tijdens residenties en conventies) en netwerkontwikkeling. Voor een nichesector als circus is het bovendien vaak gewoon relevanter om de krachten internationaal te bundelen voor praktijkontwikkeling en kennisuitwisseling. Dit alles maakt dat internationaal werken een onmisbare realiteit is voor het merendeel van de Vlaamse circussector.

Vlaanderen geniet bovendien internationaal aanzien op circusvlak door haar circusdecreet, met een unieke wisselwerking tussen beleid en praktijk. In weinig andere landen bestaat een expliciet circusbeleid. Vaak valt circus onder de bredere categorie van podiumkunsten, waar het niet altijd specifiek als aparte kunstdiscipline wordt vermeld. Internationalisering bevordert dus zowel de profilering als de uitwisseling van kennis en artistieke inspiratie in de Vlaamse sector en draagt hierdoor bij aan de duurzame ontwikkeling van circus als kunstvorm.

[121] Joris Janssens and Inez Boogaarts, "Veldtekening Internationaal Cultuurbeleid" (2024), 3.
[122] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek," 5.

HET CIRCUSLANDSCHAP OVER DE GRENZEN HEEN

Het circuslandschap bestaat uit verschillende netwerken en subsidies die specifiek gericht zijn op het ondersteunen van de sector over landsgrenzen heen. Deze infrastructuur biedt Vlaamse circusartiesten, gezelschappen en organisaties kansen om hun werk internationaal te presenteren, coproducties aan te gaan en kennis te delen met vakgenoten wereldwijd. In deze netwerken vinden kruisbestuivingen plaats die bijdragen aan artistieke vernieuwing en versterking van de sector.

"De ontwikkeling van internationale en Europese netwerken wordt soms toegeschreven aan het feit dat er in vele landen van een circusbeleid (en middelen hiervoor) nauwelijks sprake is. Dit stimuleerde de ontwikkeling van internationale netwerken, die gericht zijn op het delen van contacten en netwerken."[123]

Vlaamse circusactoren zijn echter niet allemaal vertrouwd met deze netwerken en subsidiemogelijkheden. Niet iedereen vindt zijn weg naar de internationale ondersteuning. In dit hoofdstuk brengen we daarom de voornaamste netwerken en subsidiemogelijkheden in kaart, zodat ze breder toegankelijk worden voor de hele Vlaamse circussector.

INTERNATIONALE CIRCUSNETWERKEN

De Vlaamse circussector maakt deel uit van een breed scala aan internationale netwerken die hen artistiek, educatief en organisatorisch ondersteunen. Deze netwerken faciliteren samenwerking, kennisdeling en uitwisseling. Hieronder bespreken we de belangrijkste netwerken en de Vlaamse organisaties die hieraan deelnemen.

- **European Youth Circus Organisation (EYCO)**

De European Youth Circus Organisation (EYCO)[124] is een overkoepelende organisatie die zich richt op het bevorderen en ondersteunen van jeugdcircus in Europa. Opgericht in 2009 door vijf Europese organisaties, waaronder Circuscentrum, bestaat EYCO in 2024 uit twaalf permanente ledenorganisaties uit evenveel verschillende landen. EYCO vertegenwoordigt inmiddels 450 circusscholen en 2.000 docenten, en bereikt zo'n 540.000 circusbeoefenaars in Europa.

EYCO faciliteert samenwerking en kennisuitwisseling tussen deze organisaties en organiseert onder andere NICE (Network of International Circus Exchange) meetings en initiatieven zoals workshops, trainingen, festivals en evenementen die de ontwikkeling en promotie van jeugdcircus ondersteunen. Het netwerk zet zich sterk in voor inclusie, diversiteit en verantwoorde circuspraktijken, en streeft naar het versterken van de jeugdcircusgemeenschap in Europa. Vlaamse circusateliers zijn niet rechtstreeks lid, maar nemen wel deel aan EYCO-projecten zoals het Youth Forum en het Assistant Trainers Sharing Knowledge (ASK)125 programma en Learner Centered Learning (LCL)[126].

- **Caravan circus network**

Het Caravan Circus Network[127] is een internationaal netwerk van jeugd- en sociale circusscholen, verspreid over Europa, het Midden-Oosten, Afrika en Azië.

[123] Joris Janssens and Inez Boogaarts, "Bijlage: Sectorale analyses Veldtekening Internationaal Cultuurbeleid" (2024), 4.
[124] "About," *Eyco*, n.d.
[125] "ASK-Assistent Trainers Sharing Knowledge," Eyco, n.d.
[126] "Learner-Centred Learning in Youth Circus (LCL)," Eyco, n.d.
[127] "What Is Caravan?," *Caravan Circus Network*, n.d.

Opgericht in 2008 door zeven Europese circusscholen, richt het netwerk zich op het benutten van sociale circusactiviteiten als educatief middel voor groepen met specifieke behoeften en uit achtergestelde milieus. Caravan ondersteunt haar leden door het faciliteren van uitwisselingen, capaciteitsopbouw en kennisdeling, met als doel de sector en zijn deelnemers te versterken.

Circusplaneet, het circusatelier uit Gent, is sinds 2019 lid van Caravan en nam deel aan het onderzoek 'Circus as an Intercultural Encounter', dat interculturaliteit en dekolonisering in sociale circusprojecten onderzoekt.[128]

- **Fédération Européenne des Écoles de Cirque Professionnelles (FEDEC)**

De Fédération Européenne des Écoles de Cirque Professionnelles (FEDEC)[129] is een Europees netwerk voor professionele circusopleidingen dat zich inzet voor de ontwikkeling en evolutie van circusonderwijs. FEDEC werd opgericht in 1998 en telt in 2024 85 leden. Hoewel FEDEC in oorsprong een Europees netwerk is, heeft het ook leden uit andere werelddelen. FEDEC streeft ernaar om de ontwikkeling en evolutie van training, onderwijs en creatie binnen de circuskunsten te ondersteunen en bevorderen.

FEDEC ondersteunt haar leden door het stimuleren van internationale educatieve uitwisselingen, Europese mobiliteit en het bevorderen van synergiën met de professionele circuswereld. Daarnaast vertegenwoordigt FEDEC de belangen van haar leden op zowel Europees als internationaal niveau en pleit zij voor de erkenning van kunstonderwijs binnen de Europese politieke agenda. FEDEC opereert als een internationale non-profitorganisatie met haar hoofdkantoor in Brussel en ontvangt co-financiering van de Europese Unie (zie Subsidielandschap voor Internationaal Werken).

- **Circus Arts Research Platform (CARP)**

Het Circus Arts Research Platform (CARP)[130], opgericht in 2017, brengt wereldwijd onderzoekers op het gebied van circuskunsten samen. CARP is een initiatief van onder andere Circuscentrum, CNAC (Centre National des Arts du Cirque – FR), CircusInfo Finland en het Centre for Circus Arts Research, Innovation and Knowledge Transfer (CRITAC) van the National Circus School (CA). Het platform heeft als doel samenwerking te bevorderen en academisch circusonderzoek toegankelijk te maken via een eenduidige openbare bibliografie.

- **International Network of Circus Arts Magazines (INCAM)**

Het International Network of Circus Arts Magazines (INCAM)[131] is een informeel netwerk van circustijdschriften dat zich inzet voor het versterken van de rol van media binnen de circussector. Gestart in 2011 met vier tijdschriften is het netwerk inmiddels uitgegroeid tot 22 magazines, zowel in print als online. INCAM werkt samen met academische instellingen om een kritische taal rondom circuskunsten te ontwikkelen en de erkenning van het vakgebied te vergroten. Het netwerk organiseert bijeenkomsten en online uitwisselingen om internationale kwesties binnen de sector aan te pakken en best practices te delen. Circusmagazine maakt deel uit van dit netwerk.

[128] Ophélie Mercier, "Circus as intercultural encounter," *Caravan circus network*, September 16, 2019.
[129] "The Network," *FEDEC*, n.d.
[130] "About," *CARP - Circus Arts Research Platform*, n.d.
[131] "INCAM," *INCAM - International Network of Circus Arts Magazines*, n.d

- **Circostrada**

Circostrada[132] is het Europese netwerk voor hedendaags circus en straattheater, opgericht in 2003, met als doel deze sectoren te ontwikkelen, te versterken en erkenning te krijgen op Europees en mondiaal niveau. Het netwerk omvat een breed scala aan disciplines, zoals hedendaags circus, locatie-specifieke projecten, visueel theater en kunst in de openbare ruimte. Circostrada telt in 2024 135 leden uit 38 landen. Festivals, speelplekken, netwerkorganisaties en werkplaatsen kunnen lid worden van het netwerk. Gezelschappen, spreidingsbureaus en scholen kunnen ook lid worden, op voorwaarde dat ze een breed netwerk van artiesten en organisaties in hun land vertegenwoordigen.
Circuscentrum is een van de permanente leden van Circostrada, maar ook Theater op de Markt, Miramiro, PERPLX, Cirque Plus en CC De Spil zijn lid van Circostrada.

- **Circusnext**

Circusnext[133] (voorheen Jeunes Talents Cirque Europe) is ontstaan op initiatief van het Franse ministerie van Cultuur en is uitgegroeid tot een Europees samenwerkingsproject. Doorheen de jaren is Circusnext een essentieel programma geworden voor de ontwikkeling van het hedendaagse circus en de erkenning van circus als volwaardige kunstvorm. Het wordt beschouwd als een van de belangrijkste steunprogramma's voor opkomende auteurs en makers. Circusnext fungeert als een Europees circuslabel: de makers, geselecteerd door een Europese jury, onderscheiden zich door hun eigenheid en creativiteit.

Het netwerk bestaat uit een dertigtal partners uit 17 landen die zich verenigen rond volgende doelstellingen: het detecteren van opkomend talent en de ondersteuning van nieuwe creaties binnen een Europees samenwerkingsverband. Belgische partners in het project zijn: Theater op de Markt, PERPLX, UP - Circus & performing arts en Latitude 50.

Jaarlijks wordt er een oproep gelanceerd waarvoor makers hun creatie kunnen indienen. Camille Paycha, Familiar Faces, Circus Katoen en Alexander Vantournhout kroonden zich al als laureaten.

FINANCIËLE ONDERSTEUNING VOOR INTERNATIONAAL WERKEN

Het subsidielandschap voor internationaal werken binnen de Vlaamse circussector biedt een scala aan financiële middelen en steunprogramma's die gericht zijn op het bevorderen van internationale samenwerking en uitwisseling. Deze subsidies zijn essentieel voor circusartiesten, gezelschappen en organisaties die hun artistieke activiteiten willen uitbreiden naar het buitenland, coproducties willen realiseren of internationale projecten willen opstarten. Hieronder brengen we de belangrijkste subsidies en financiële steunprogramma's voor internationaal werken in kaart. Daarnaast ontvangen sommige spelers uit de sector ook ad-hoc ondersteuning van buitenlandse posten of ambassades. Bovendien kiezen bepaalde Vlaamse gezelschappen, gezien hun internationale samenstelling, ervoor om zich in meerdere landen te vestigen, zodat ze aanspraak kunnen maken op financiële ondersteuning uit verschillende landen.

- **Circusdecreet**

Sinds het tweede Circusdecreet is er een aparte subsidielijn voor Internationale Reiskosten.

[132] "Circostrada," *Circostrada*, n.d.
[133] "Circusnext," *Circusnext - European Circus Label*, n.d.

Vlaanderen wil met de subsidie voor internationale reiskosten Vlaamse circusproducties de kans geven om deel te nemen aan buitenlandse publieksgerichte initiatieven en de financiële haalbaarheid ervan verhogen. De subsidie kan worden ingezet voor internationale reiskosten die rechtstreeks verband houden met een publieksgericht presentatiemoment. Enkel organisaties met rechtspersoonlijkheid met een niet-commercieel karakter en een maatschappelijke zetel in Vlaanderen of Brussel kunnen deze subsidie aanvragen. Organisaties die binnen het Circusdecreet al een subsidie ontvangen als circusatelier, circusgezelschap, circuscentrum of voor de organisatie van een festival kunnen niet aanvragen op deze subsidielijnen.

- Internationaal Cultuurbeleid Vlaanderen

Bilaterale Samenwerking
De Vlaamse Regering en DCJM zetten strategisch in op bilaterale samenwerking met prioritaire landen en regio's[134], als onderdeel van het internationale cultuurbeleid. Deze samenwerkingen bieden Vlaamse kunstenaars en organisaties in de culturele sector, waaronder de circussector, kansen om deel te nemen aan ad hoc projectoproepen. Deze projectoproepen ondersteunen culturele uitwisselingen en samenwerkingen tussen Vlaanderen en de geselecteerde regio's.

Internationale Initiatieven Sociaal-Cultureel Werk
Voor de sectoren van amateurkunsten, circuskunsten en sociaal-cultureel volwassenenwerk biedt de Vlaamse overheid tussenkomsten in reis- en verblijfkosten om internationale initiatieven te stimuleren. Circusorganisaties kunnen een tussenkomst aanvragen voor studiebezoeken in het buitenland, voor de deelname aan internationale seminars of congressen, voor overleg met internationale partners in het kader van Europese subsidieprojecten, en ook voor een bezoek aan het buitenland of de ontvangst van een buitenlandse delegatie in het kader van een internationale bilaterale uitwisseling.[135]

- Creative Europe

Creative Europe is het zevenjarige subsidieprogramma (2021-2027) van de Europese Commissie, gericht op de bevordering van internationale samenwerking in de culturele, creatieve en audiovisuele sectoren. De Creative Europe Desk Vlaanderen beheert het programma, biedt ondersteuning bij het indienen van projectaanvragen en organiseert jaarlijks webinars waarin de subsidielijnen worden toegelicht.[136]

Circusorganisaties kunnen met name profiteren van de subsidielijn Europese Samenwerkingsprojecten, die financiering biedt voor kleinschalige, middelgrote en grootschalige samenwerkingen tussen Europese partners. Projecten moeten gericht zijn op transnationale creatie en circulatie van Europese netwerken of op het vergroten van de capaciteit van Europese culturele en creatieve sectoren, met aandacht voor prioriteiten zoals publieksontwikkeling, sociale inclusie, duurzaamheid, nieuwe technologieën of de internationale dimensie. Circus Without Circus[137] en Unpack The Arts[138], waarvan Circuscentrum projectleider was, ontvingen respectievelijk €183.564 en €131.271 aan subsidies binnen Creative Europe.

[134] Baskenland, Duitstalige Gemeenschap, Franse Gemeenschap, Hauts-de-France, Marokko, Nederland, Quebec, Verenigd Koninkrijk, Zuid-Afrika. "Bilaterale Samenwerking," *Departement Cultuur, Jeugd & Media*, n.d.
[135] "Internationale initiatieven sociaal-cultureel werk," *Departement Cultuur, Jeugd & Media*, n.d.
[136] "Cultuur," *Creative Europe - Desk Vlaanderen*, n.d.
[137] Het Europees project Circus Without Circus gaf achttien circusartiesten en artiesten uit andere kunstvormen de kans om in duo te experimenteren. Het project liep van 2020 tot 2023 en deelnemende landen waren België, Frankrijk, Denemarken en Kroatië. "Circus without circus," *Circuscentrum*, n.d.
[138] Cultuurjournalisten uit heel Europa konden een gratis vierdaagse residentie op een betekenisvol circusfestival meemaken om zo een kritisch discours te ontwikkelen, hun kennis te laten circuleren en hun rol ten opzichte van circus en onze maatschappij te voeden. Over twee jaar gespreid (augustus 2012 tot februari 2014) werden twaalf residenties voor telkens tien journalisten georganiseerd bij de Europese partners van het project: het Kopenhagen International Theatre Festival (DK), CIRCa festival (FR), Festival novog cirkusa (HR), Subtopia (SE), Halles de Schaerbeek (B), Finnish Circus Info Centre (FI), Circusstad Festival Rotterdam (NL), Humorologie (B) en Crying Out Loud (UK).

Ook CASA[139] (Circus Arts and Street Arts Circuit), waarvan Miramiro projectleider was, ontving €140.188 via Creative Europe. Ook circusnetwerken als Circostrada, Caravan ontvangen middelen via Creative Europe.

Culture Moves Europe
Culture Moves Europe is een mobiliteitsinitiatief gefinancierd door het Creative Europe-programma en beheerd door het Goethe-Institut.[140] Dit programma ondersteunt de mobiliteit van kunstenaars en cultuurwerkers binnen de 40 deelnemende landen van Creative Europe. Het initiatief biedt subsidies voor individuele mobiliteiten en residenties.
Het mobiliteitsprogramma loopt tot juli 2025.

- Erasmus+

Erasmus+ is het zevenjarige subsidieprogramma (2021-2027) van de Europese Unie voor onderwijs, opleiding, jeugd en sport. Het programma biedt een breed scala aan mogelijkheden voor organisaties en individuen om internationaal samen te werken, te leren en uit te wisselen. Circusorganisaties kunnen subsidies aanvragen voor projecten die gericht zijn op individuele leermobiliteit en de ontwikkeling van educatieve programma's. Epos beheert Erasmus+ in Vlaanderen en biedt ondersteuning bij het indienen van projectaanvragen en verstrekt informatie over de verschillende subsidielijnen.[141] Verdere details en aanvraagprocedures zijn beschikbaar op de website van Epos.

Vooral binnen het circuseducatieve deel van de sector werd al meermaals succesvol gebruik gemaakt van Erasmus+ subsidiemiddelen. (zie Internationaal Werken binnen Circuseducatieve Organisaties)

Erasmus+ Jeugd
Binnen het Erasmus+-programma is Erasmus+ Jeugd specifiek gericht op jongeren en jeugdorganisaties.[142] Dit deel van het programma ondersteunt internationale ontmoetingen, uitwisselingen en samenwerkingsprojecten voor en door jongeren en jeugdwerkers van jeugdorganisaties in de vrije tijd. JINT[143], het nationaal agentschap voor Erasmus+ Jeugd in Vlaanderen, biedt ondersteuning bij het indienen van aanvragen en organiseert vormingen en ervaringsuitwisselingen om organisaties te helpen optimaal gebruik te maken van de beschikbare subsidies.

European Solidarity Corps (ESC - vroeger EVS)
Het European Solidarity Corps is een ander belangrijk initiatief binnen het kader van Erasmus+, dat zich richt op projecten rond solidariteit door en voor jongeren in Europa. Dit programma biedt subsidies voor projecten waarin jongeren zich inzetten voor gemeenschapsgerichte doelen, zoals vrijwilligerswerk, stages en banen in een solidariteitscontext. Vlaamse circusorganisaties kunnen via het European Solidarity Corps jonge vrijwilligers, stagiairs of werknemers opnemen, of jongeren helpen bij het opzetten van hun eigen solidariteitsprojecten. JINT is ook het nationaal agentschap voor het European Solidarity Corps en biedt begeleiding en ondersteuning bij het indienen van projectaanvragen.

[139] Tussen 2015 en 2017 bundelden Miramir0 (België), SirkusInfo Finland, Cirqueon (Tsjechische Republiek), FiraTàrrega (Spanje) en Subtopia (Zweden) de krachten om professionelen uit de circus/straatkunstensector wegwijs te maken in de specifieke context van een bepaald land. Het project had als doel om jobopportuniteiten te creëren, uitwisseling te bevorderen en verschillende culturele en artistieke contexten te leren kennen.
[140] "Culture Moves Europe," *Goethe Institut*, n.d.
[141] "Erasmus+," *Epos-Vlaanderen*, n.d.
[142] "Erasmus+ Jongeren," *Erasmusplus* n.d.
[143] "JINT," Jint, n.d.

Circusactoren blijven over het algemeen ondervertegenwoordigd in de Europese programma's. Dit probleem is volgens verschillende onderzoeken deels te wijten aan een gebrek aan bekendheid met de beschikbare subsidiemogelijkheden, maar ook de administratieve inspanningen die nodig zijn in de aanvraagprocedures spelen een rol.

"Een gebrek aan kennis en de administratief veeleisende aanvraagprocedures maken dat kleinere organisaties niet veel gebruik maken van deze financieringsmogelijkheden. Volgens een studie van Panteia hebben vier op de vijf bevraagde circusorganisaties nooit een aanvraag ingediend voor Europese middelen. Weliswaar maken Belgische circusorganisaties meer dan de meeste andere landen gebruik van Europese mogelijkheden."[144]

"Het vereist aanzienlijke administratieve inspanningen. Vooral organisaties met voldoende capaciteit en reeds gevestigde netwerken hebben de meeste mogelijkheden om hiervan te profiteren."[145]

INTERNATIONAAL WERKEN BINNEN CIRCUSEDUCATIEVE ORGANISATIES

Hoewel circusateliers sterk verankerd zijn in hun lokale gemeenschappen, zoeken sommige - vooral structureel gesubsidieerde circusateliers - actief naar internationale samenwerkingen om hun educatieve aanbod te verrijken en de persoonlijke en artistieke groei van hun deelnemers te stimuleren. Deze internationale dimensie draait om het ontmoeten, uitwisselen en samenwerken met partners over de hele wereld, wat leidt tot vernieuwende pedagogische praktijken en intercultureel leren. Samenwerken over grenzen heen draagt niet alleen bij aan de verdere ontwikkeling van de sector, maar biedt ook een inspirerende en uitdagende leeromgeving voor alle betrokkenen.

Dankzij hun internationale netwerk kunnen circusateliers internationale lesgevers inzetten, die nieuwe perspectieven en technieken meebrengen en zo het educatieve aanbod verbreden en verdiepen. Een ander voorbeeld van internationalisering binnen het Vlaamse circuseducatieve veld is de organisatie van internationale circusconventies. Deze evenementen brengen circusprofessionals, studenten en enthousiastelingen uit binnen- en buitenland samen en bieden een platform voor het delen van kennis en ervaringen. Voorbeelden hiervan zijn de MAD Conventie, georganiseerd door MAD Festival en Ell Circo D'ell Fuego, waar diverse acrobatische circusdisciplines worden uitgeoefend; het Belgian Unicycle Championship, een samenwerking tussen Cirkus in Beweging en Unlimited Unicycle Crew, dat een podium biedt voor eenwieler-enthousiastelingen; en de Konvensie, georganiseerd door jongeren van Locorotondo en Woesh, gericht op jongleren en evenwicht. Deze conventies trekken telkens veel (internationale) deelnemers en dragen bij aan de internationale vernetwerking van de circussector.

Verschillende Vlaamse circusateliers zijn actief betrokken bij internationale samenwerkingen en netwerken. Naast de deelname aan internationale netwerken (zie Internationale Circusnetwerken), zetten Vlaamse circusateliers ook in op directe samenwerkingen met buitenlandse partners. Binnen het circuseducatieve veld blijkt het Europese Erasmus+ programma een succesvol subsidiekanaal te zijn om internationale samenwerkingen en uitwisselingen aan te gaan.

[144] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek," 26.
[145] Janssens and Boogaarts, "Sectorbijlage Veldtekening," 11.

Tussen 2014 en 2023 hebben vijf structureel gesubsidieerde circusateliers uit Vlaanderen (Circusplaneet, Cirkus in Beweging, Circolito, Woesh en Circus Zonder Handen – cfr Foto) voor in totaal 22 projecten Erasmus+ middelen ontvangen, met budgetten variërend van €4.000 tot €100.000 per project. Deze projecten ondersteunen voornamelijk jeugdmobiliteit (20 van de 22 projecten vielen onder 'youth mobility' of 'mobility of young people'), maar ook vrijwilligerswerk (1 project van de 22) en strategische partnerschappen (1 project van de 22). In tabel 22 vind je een lijst van de verschillende Erasmus+ projecten waarbij een Vlaams Circusatelier coordinator was.

Tabel 22 • Overzicht van Erasmus+ Projecten met een Vlaamse Coördinerende Organisatie[146]

SUBSIDIE JAAR	TYPE	PROJECT TITEL	COÖRDINERENDE ORGANISATIE	DEELNEMENDE LANDEN	SUBSIDIE BEDRAG
2014	Youth mobility	E-crobatics³	Circusatelier Circolito	BE, AM, ES	€ 9.316
2014	Youth mobility	International Circus Games Exchange	Cirkus In Beweging	BE, NL, UK, IT, IE, EE, DK, FI, DE, ES	€ 21.310
2014	Youth mobility	CircuSofia	Cirkus In Beweging	BE, BG	€ 8.825
2014	Youth mobility	Karavano Youth Exchange	Woesh	BE, FR	€ 10.608
2014	Youth mobility	Clowning around: humour as a tool for intercultural communication	Circusplaneet	BE, DK, UK, IT, DE	€ 22.646
2014	Youth mobility	Circus and Community - Feasibility visit	Circusplaneet	BE, AT, DE, DK, UK, IT	€ 4.845
2014	Youth mobility	Circus pedagogy as a tool for community building	Circusplaneet	BE, UK, IT	€ 14.850
2015	Youth mobility	E-CROBATICS4	Circusatelier Circolito	BE, NL	€ 7.880
2015	Youth mobility	Circus pedagogy as a tool for community building	Circusplaneet	BE, DE, DK	€ 7.087

[146] "Erasmus+ Project Platform" (n.d.). Het Erasmus + Platform is een open data platform met een weergave van alle goedgekeurde projecten van Erasmus+ en Creative Europe. Deze tabel is opgemaakt op basis van goedgekeurde dossiers die werden ingediend door een Vlaamse coördinerende organisatie.

2015	Youth mobility	E-Cirk	Cirkus In Beweging	BE, DE	€ 8.230
2015	Youth mobility	Vicirco	Cirkus In Beweging	BE, IT	€ 6.575
2016	Youth mobility	Circo Frost	Cirkus In Beweging	BE, AT	€ 8.580
2016	Youth mobility	Positieve identiteit-sontwikkeling door circuseducatie: een sleutel tot een succesvolle superdiverse samenleving	Circus Zonder Handen	BE, PS	€ 36.261
2017	Youth mobility	Positieve identiteit-sontwikkeling door circuseducatie: van verworven kennis naar succesvolle praktijk	Circus Zonder Handen	BE, PS	€ 39.062
2017	Youth mobility	Circus Bremen	Cirkus In Beweging	BE, DE	€ 17.880
2018	Youth mobility	Circus Moves On	Cirkus In Beweging	BE, EL, NL, FI, HU, PL, SI, EE, CZ, UK, DE, IT, ES, FR	€ 28.215
2018	Volunteering Projects	Cirkusinbeweging welcomes	Cirkus In Beweging	BE, ES, SI	€ 20.380
2019	Youth mobility	CirkOOH! CirkAAH! 4.0	Cirkus In Beweging	BE, NL, IT, EL, CZ, EE, ES	€ 37.580
2019	Youth mobility	The keys to social circus	Circusplaneet	BE, HR, EL, MK, CZ, NL, SI, LV, BG, IT, PL, ES, RO	€ 22.015
2020	Strategic Partnerships for youth	Circus Clinic - The art of wellbeing	Cirkus In Beweging	BE, CZ, IT	€ 96.155
2022	Mobility of young people	Palestine and Belgium Create Influential, Reinforcing Connections Using Similarities Instead of Differences	Circusatelier Circolito	BE, PS	€ 54.854
2023	Mobility of young people	Palestine and Belgium Continue Influential, Reinforcing Connections Using Similarities Instead of Differences	Circusatelier Circolito	BE, PS	**€ 83.556**

Enkele van de meest recente en grootst toegekende budgetten zijn:

- **Circus Clinic – The art of wellbeing:**

Het project Circus Clinic, een samenwerking tussen Fondazione Uniti per crescere insieme (Italië), Cirqueon (Tsjechië) en Cirkus in Beweging (België), richtte zich op de verbinding tussen circus en mentale kwetsbaarheid. Door psychologen, psychiaters en therapeuten te betrekken, heeft het project een handboek genaamd 'Circus Clinic, the art of wellbeing' opgeleverd. Dit boek verkent een aantal methodes waarbij circus kan helpen om therapeutische processen met kinderen en jongvolwassenen te ondersteunen. Het is geen handboek voor therapeutische praktijken, maar biedt boeiende manieren om na te denken over hoe circus kan bijdragen aan het welzijn van deelnemers door spel, creativiteit, lichaamsbewustwording, verbinding en fysieke, mentale en emotionele inspanning.[147]

- **Palestine and Belgium Create Influential, Reinforcing Connections Using Similarities Instead of Differences & Palestine and Belgium Continue Influential, Reinforcing Connections Using Similarities Instead of Differences:**

Dit initiatief verenigt zes Belgische circusateliers, waarvan drie Vlaamse (Circolito, Circusplaneet, Cirkus in Beweging) en drie Brusselse (Ecole de Cirque de Bruxelles, Circus Zonder Handen, Cirqu-Conflex), en de Palestinian Circus School. Het project dat in juli 2023 van start ging, begon met een uitwis seling waarbij twintig Belgische en twintig Palestijnse jongeren samenkwamen in Palestina om een circusvoorstelling te creëren. Hoewel het de bedoeling was om met deze voorstelling door verschillende Palestijnse steden te reizen, werd het project gedwarsboomd door de verslechterende veiligheidssituatie ter plekke. In de zomer van 2024 kwam het tweede deel van de uitwisseling tot stand en kwamen twintig Palestijnse jongeren naar België om samen met twintig Belgische jongeren een nieuwe circusvoorstelling te maken en die te tonen in verschillende steden waaronder Brussel, Gent, Mechelen, Leuven en Brugge. Deze optredens bieden de jongeren een platform om hun persoonlijke verhalen te vertellen, hun stem te laten horen en zich vrijuit uit te spreken over de kwesties die hen raken. Ondanks de zware omstandigheden waarin dit project tot stand komt, biedt het de jongeren een unieke kans om op adem te komen, te groeien en hun verhalen te delen met een breder publiek.[148]

Naast projectmatig werk is het European Solidarity Corps een belangrijk instrument voor internationalisering binnen de Vlaamse circuseducatieve sector. Zo konden Cirkus in Beweging en Circolito tussen 2018 en 2023 in 8 verschillende projecten jonge vrijwilligers uit heel Europa rekruteren via dit programma. Dit biedt niet alleen de vrijwilligers een kans om waardevolle ervaring op te doen, maar verrijkt ook de ateliers met nieuwe perspectieven en energie.

INTERNATIONAAL WERKEN BINNEN HET PROFESSIONELE ARTISTIEKE SPEELVELD

Vlaamse circusartiesten zijn sterk internationaal georiënteerd, wat we aan verschillende factoren kunnen toeschrijven. Veel artiesten volgen opleidingen in het buitenland, terwijl de speelmogelijkheden voor korte acts in Vlaanderen beperkt blijven. Circuscreaties kenmerken zich doorgaans door langere speelreeksen, maar de Vlaamse markt is daarvoor te klein.

[147] Pompe et al., *Circus Clinic*.
[148] "Circus ID: Uitwisseling Met Palestijnse En Belgische Circusjongeren," *Circolito*, June 30, 2024.

De internationale samenstelling van circusgezelschappen versterkt deze dynamiek. Daarnaast zijn circusvoorstellingen vaak woordeloos, wat de taalbarrière wegneemt en de spreiding van voorstellingen in het buitenland vergemakkelijkt.

"This extraordinary mobility, whether within a country or across borders, is facilitated by the universalist spirit of the circus and the absence of language barriers that characterises it, enabling circus performers to make people laugh and move them wherever they are."[149]

In dit hoofdstuk bespreken we het internationale karakter van de tewerkstelling van Vlaamse circusartiesten, de samenstelling van Vlaamse circusgezelschappen en de creatie en spreiding van Vlaamse circusvoorstellingen.

KADERSTUK Onderzoek Arteveldehogeschool

In 2024 voerde Circuscentrum, in samenwerking met studenten van de Arteveldehogeschool, een uitgebreide deskresearch uit naar het internationale karakter van de circusgezelschappen in Vlaanderen. Dit onderzoek bracht de samenstelling, creatie en spreiding van voorstellingen van 50 gezelschappen in 2023 in kaart. Het betreft gezelschappen die tijdens de onderzoeksperiode (februari tot augustus 2024) op de website Circus in Vlaanderen vermeld stonden, ongeacht hun financieringsstatus via het Circusdecreet. (zie lijst in bijlage)

In dit hoofdstuk presenteren we enkele resultaten uit het onderzoek. Het is echter belangrijk om deze resultaten met enige nuance te interpreteren. Het onderzoek is gebaseerd op grondige online deskresearch, waarbij enkel publiek beschikbare gegevens opgenomen zijn. Daarnaast richt het onderzoek zich uitsluitend op het jaar 2023. Dit impliceert dat gezelschappen die dat jaar vooral bezig waren met creatie mogelijk minder in de schijnwerpers staan, terwijl gezelschappen die zich meer op (internationaal) spelen richtten juist extra aandacht krijgen. Toch bieden de uitkomsten interessante en waardevolle inzichten in het internationaal functioneren van de circussector.

INTERNATIONALE TEWERKSTELLING VAN VLAAMSE CIRCUSARTIESTEN

Uit circusloopbanenonderzoek blijkt dat 70,6% van de bevraagde artiesten zowel binnen als buiten Vlaanderen/Brussel werkt, 13,7% van de artiesten werkt uitsluitend in het buitenland. Bij de start van hun carrière werkt bijna een vijfde van de circusartiesten enkel buiten Vlaanderen en Brussel. Dit betreft vaak artiesten die in het buitenland hebben gestudeerd en daar hun eerste werkervaring opdoen.

De huidige tewerkstelling laat zien dat nog maar 15,7% van de circusartiesten uitsluitend in Vlaanderen en Brussel werkt, een aanzienlijke daling ten opzichte van 40,7% bij de eerste tewerkstelling.

[149] Richard, "FIA-Working Conditions," 34.

Naarmate hun carrière vordert, slagen steeds meer artiesten die in Vlaanderen zijn begonnen erin om internationaal door te breken.[150]

Internationaal voet aan grond krijgen blijkt echter niet eenvoudig. Artiesten hebben vaak de juiste contacten nodig en weten niet altijd goed hoe ze eraan moeten beginnen. Omgekeerd blijkt het voor artiesten met een buitenlandse studie niet eenvoudig om een netwerk op te bouwen in België. Circusateliers spelen hierin een cruciale rol: alumni keren vaak terug naar deze ateliers om vanuit daar aansluiting te zoeken bij het Vlaamse circuslandschap.

"Wat ik ook al heb gehoord, als je gaat studeren in het buitenland zit je daar een aantal jaar. Dan heb je wel een netwerk in die stad of in het buitenland. Dat is geen probleem als je daar blijft en internationaal tourt. Maar het is wel een probleem als je terugkomt naar Vlaanderen en je kent niemand. Dan gaan ze terug naar een circusatelier, vaak het punt waar ze vertrokken zijn, om daar een netwerk uit te bouwen."[151]

In de klankbordgroep van het Circusloopbanenonderzoek werd wel opgemerkt dat de terugkeer naar Vlaanderen en Brussel tegenwoordig gemakkelijker verloopt dan in het verleden. Het nieuwe Circusdecreet fungeert als een hefboom, omdat het meer mogelijkheden biedt om in Vlaanderen aan de slag te gaan.[152]

INTERNATIONALE SAMENSTELLING VAN VLAAMSE CIRCUSGEZELSCHAPPEN

Het internationale karakter van Vlaamse circusgezelschappen wordt mede beïnvloed door de artistieke opleidingen die veel artiesten in het buitenland volgen. Aan het einde van deze opleidingen ontstaan vaak nieuwe gezelschappen, die daardoor van nature een internationale samenstelling hebben.Uit het onderzoek van de Arteveldehogeschool studenten (zie kaderstuk Onderzoek Arteveldehogeschool) blijkt dat in 2023 maar 24 van de 50 onderzochte Vlaamse gezelschappen uitsluitend met Belgische artiesten werkten. Dit betekent dat meer dan de helft van de gezelschappen in hun producties samenwerkten met artiesten van verschillende nationaliteiten . Het is belangrijk op te merken dat 13 van die 24 gezelschappen maar uit één (Vlaamse) artiest bestaan, wat de beperkte nationale samenstelling verder nuanceert. De overige 26 gezelschappen hadden minstens één artiest van een andere nationaliteit, wat de diversiteit binnen de Vlaamse circussector benadrukt. De andere nationaliteiten die in 2023 vertegenwoordigd waren in de artistieke profielen binnen Vlaamse circusgezelschappen zijn onder andere Nederlands, Frans, Argentijns, Spaans, Zwitsers, Australisch, Oostenrijks, Bulgaars, Fins, Duits, Guinees, Italiaans, Portugees, Mexicaans, Brits, Zweeds, Deens, Iers, Pools en Taiwanees. Deze brede waaier aan achtergronden weerspiegelt de internationale reikwijdte en aantrekkingskracht van de Vlaamse circussector.

INTERNATIONALE CREATIE VAN VLAAMSE CIRCUSVOORSTELLINGEN

Vlaamse circusgezelschappen zoeken steeds vaker internationale locaties op voor hun residenties en creatieprocessen. Dit heeft verschillende redenen. Enerzijds is er het gebrek aan geschikte residentieruimte in Vlaanderen (zie ook het hoofdstuk 'Ruimte en Infrastructuur').

[150] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek," 44.
[151] Ibid., 79.
[152] Ibid., 44.

Anderzijds bieden buitenlandse residentieplekken toegang tot nieuwe netwerken en spreidingsmogelijkheden, wat cruciaal is voor het succes van hun producties.

Daarnaast doen artiesten en gezelschappen regelmatig een beroep op internationale partners voor speelkansen en coproductiemogelijkheden. Er is een groeiende trend van internationale financiële coproducties, waarbij festivals, kunstencentra en gezelschappen samenwerken om hedendaagse circusproducties te faciliteren.

"Het (internationale) netwerk van organisaties dat zich bezighoudt met de (co-) productie en presentatie van hedendaagse circusproducties is de afgelopen jaren sterk gegroeid. Dit opent mogelijkheden voor de duurzame ontwikkeling van circusorganisaties en de loopbanen van circusartiesten."[153]

Uit het onderzoek van de Arteveldehogeschool blijkt dat de 50 onderzochte gezelschappen in 2023 samen op meer dan 75 plekken in residentie gingen, waarvan maar liefst 39 (51%) in het buitenland. De meest populaire buitenlandse bestemmingen voor creatie zijn Frankrijk, Nederland, Wallonië[154] en Duitsland, maar ook landen zoals Spanje, Zweden, Finland en Portugal staan in deze lijst.

In het hoofdstuk Ruimte en Infrastructuur gaan we dieper in op de residentieplekken in Vlaanderen.

INTERNATIONALE SPREIDING VAN VLAAMSE CIRCUSVOORSTELLINGEN

Het internationale karakter van de Vlaamse circussector blijkt uit de wereldwijde spreiding van haar voorstellingen. Circusgezelschappen en artiesten werken steeds vaker over de grens, en circus wordt – naast dans en straatkunst – gezien als een van de disciplines met de grootste internationale reikwijdte.

"Apart from [] geographical imbalances, we also observed some key differences between the performing arts disciplines. Professionals working in dance, circus and street arts have a slightly more international outreach than their theatre counterparts."[155]

"Similar insights are drawn from the comparison between artistic disciplines: circus and street art is still the discipline with the largest number of presenters for which more than 50% of the performances hosted are cross-border (27%), followed by dance (23%) and theatre (18%)."[156]

In 2018 bracht Cirq'onstances II[157] de spreiding van 18 Vlaamse gezelschappen – die op dat moment al minstens een keer subsidies hadden aangevraagd of ontvangen via het Circusdecreet – in kaart voor de periode 2009-2017. De studie bevestigde het internationale bereik van de Vlaamse circussector, met maar liefst 60% van de voorstellingen buiten de eigen landsgrenzen. Frankrijk bleek de belangrijkste afzetmarkt, met 27% van de internationale voorstellingen, gevolgd door Nederland, Duitsland, Spanje, Oostenrijk, het Verenigd Koninkrijk, Denemarken en Zwitserland. Australië nam als enige niet-Europese land de zesde plaats in.

[153] Ibid., 18.
[154] Wallonië wordt door de opsplitsing van het cultuurbeleid in België als 'buitenland' beschouwd.
[155] Janssens and Fraioli, "Results of Perform Europe," 5.
[156] Ibid., 13.
[157] Allary et al., *Cirq'onstances II.*

Het onderzoek van de Arteveldehogeschool (zie kaderstuk hierboven) biedt nieuwe inzichten die zowel de omvang als de spreiding van deze internationale activiteit bevestigen en actualiseren. Uit hun studie blijkt dat de 50 onderzochte Vlaamse circusgezelschappen in 2023 actief waren op meer dan 600 unieke locaties, verspreid over 26 landen (vooral in Europa[158]). (Grafiek 30 en 31)

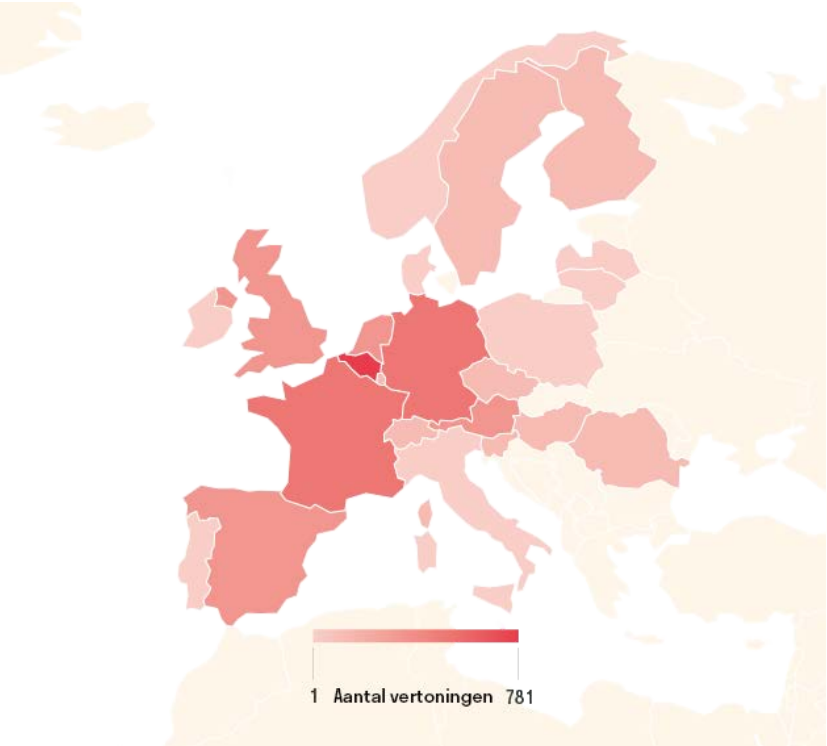

Grafiek 30 • Geografische Spreiding 2023 - Europa

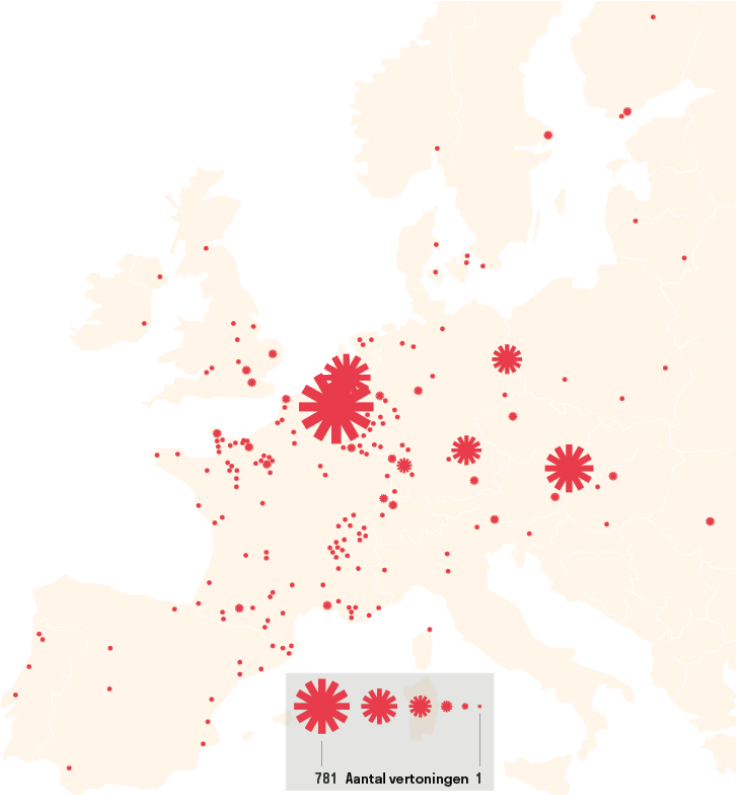

Grafiek 31 • Geografische Spreiding 2023 - Europa – Steden x aantal vertoningen

[158] Uitzonderingen hierop zijn Amoukanama dat in Amerika speelde, en Grensgeval dat in China speelde

De verhoudingen tussen nationale (39%) en internationale (61%) vertoningen in 2023 sluiten aan bij eerdere bevindingen, maar de recente cijfers laten toe een verfijnder beeld te schetsen van de spreiding per land en het internationale bereik van de Vlaamse circusgemeenschap.[159] Zo blijft Frankrijk de belangrijkste buitenlandse markt met 15% van het totale aantal vertoningen, wat ongeveer een vierde van alle buitenlandse voorstellingen vertegenwoordigt. (Grafiek 32 en 33)

Grafiek 32 • Onderzoek Arteveldehogeschool - Top 10 (buitenlandse) markten 2023 op basis van het aantal vertoningen

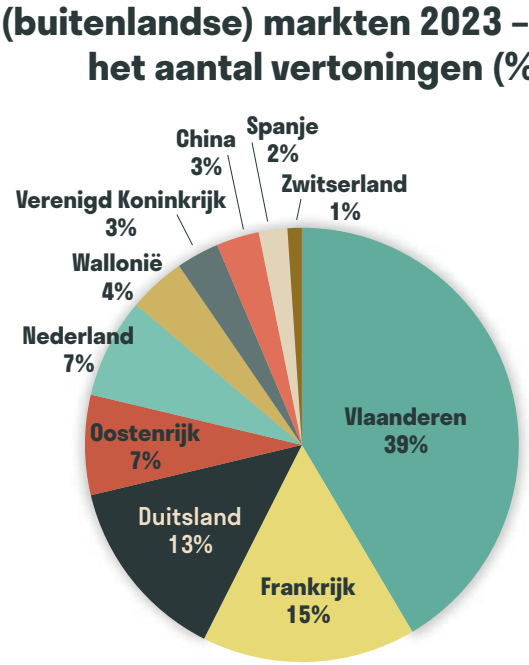

Grafiek 33 • Onderzoek Arteveldehogeschool - Top 10 (buitenlandse) markten 2023 op basis van het aantal vertoningen (%)

[159] Vlaanderen en Wallonië worden in de verdere analyse afzonderlijk bekeken. Nationaal is hier Vlaanderen; Wallonië wordt door de opsplitsing van het cultuurbeleid in België als 'internationaal'/'buitenland' bestempeld.

Andere belangrijke Europese markten zijn Duitsland, Oostenrijk en Nederland, terwijl verder weg China ook op de radar staat, zij het met enige nuance: er speelde daar in 2023 maar één gezelschap*. Deze bevindingen benadrukken het feit dat de Vlaamse circusartiesten erin slagen om publiek te bereiken in verschillende landen. Hierbij valt het op dat Wallonië maar op de zesde plaats staat, en moeilijk toegankelijk blijft voor Vlaamse artiesten. Het circusloopbanenonderzoek bevestigt dit ook, waar we lezen dat er op het gebied van circusactiviteiten een duidelijke grens lijkt te bestaan tussen Vlaanderen en Wallonië.[160]

* Uit een analyse van het aantal unieke gezelschappen dat per land gespeeld heeft, blijkt dat maar één gezelschap (Grensgeval) in China gespeeld heeft. Een blik op het aantal unieke gezelschappen per land zorgt dus voor enige nuance en resulteert in onderstaande top 10 met enkel Europese landen (Grafiek 34):

Top 10 (buitenlandse) markten 2023 op basis van unieke gezelschappen

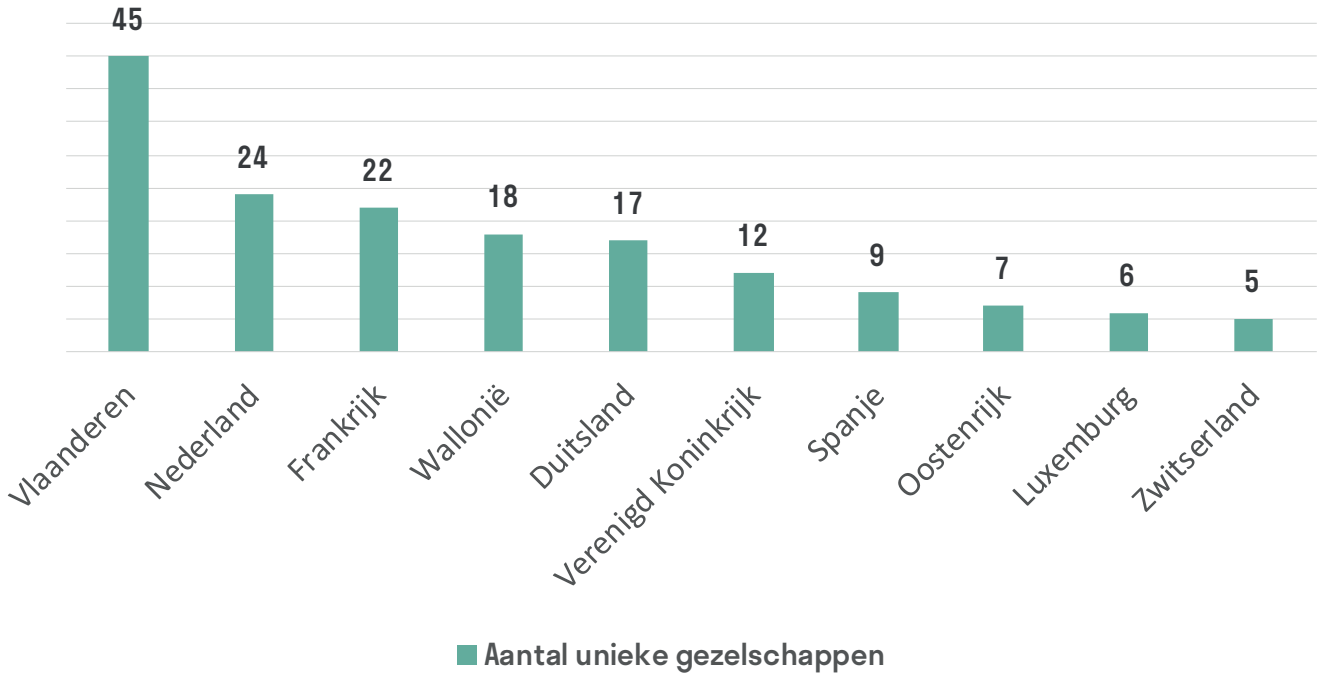

Grafiek 34 • Onderzoek Arteveldehogeschool - Top 10 (buitenlandse) markten 2023 op basis van unieke gezelschappen

Hoewel sommige landen van positie wisselen, zijn het wel dezelfde landen die de top 10 vervullen. Luxemburg vervangt China, waarmee de vier buurlanden vertegenwoordigd zijn.

Ook in een ontdubbelde versie, waarbij elke voorstelling maar één keer meetelt per unieke locatie, krijgen we een genuanceerder beeld van de internationale spreiding. In dit geval telt elke locatie waarop een voorstelling wordt opgevoerd maar één keer, ongeacht het aantal vertoningen op die locatie. Deze ontdubbelde kijk zorgt voor onderstaande top 10 (Grafiek 35): Frankrijk staat opnieuw op de 2e plaats, gevolgd (op grote achterstand) door Nederland en Duitsland. Wallonië staat net in de top 5, maar met maar een tiende van het aantal unieke voorstellingen per unieke locatie van Vlaanderen.

[160] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek," 45.

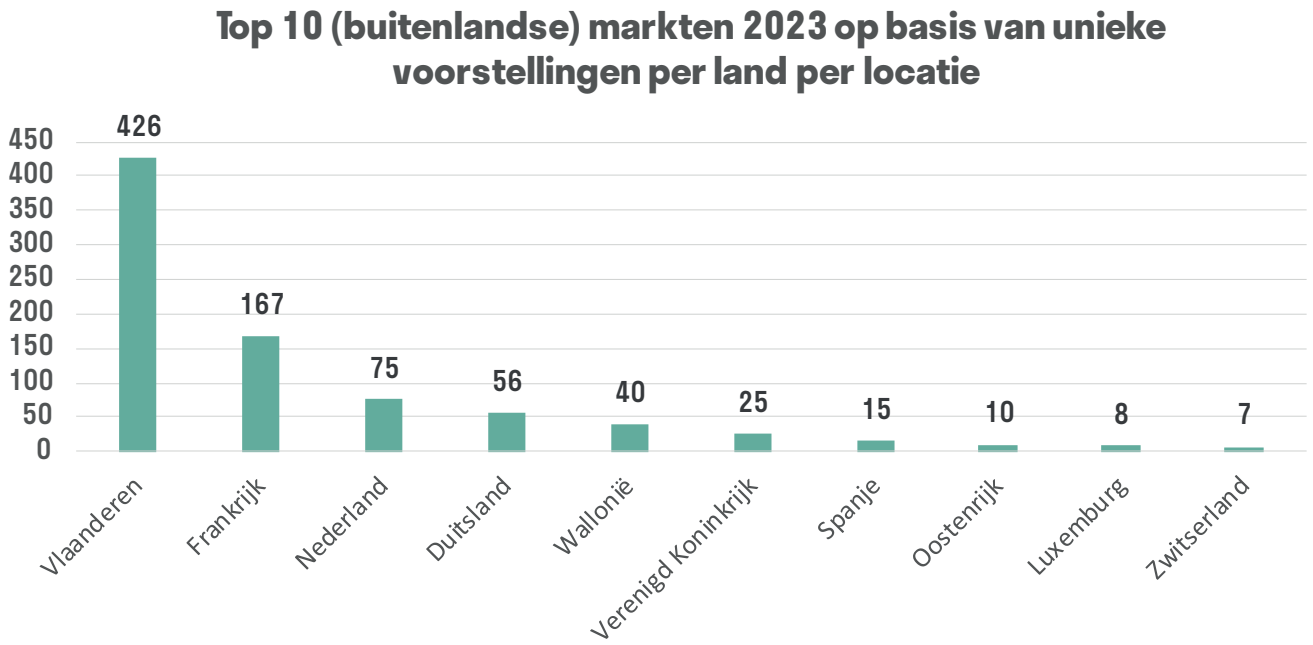

Grafiek 35 • Onderzoek Arteveldehogeschool – Top 10 (buitenlandse) markten 2023 op basis van unieke voorstellingen per land per locatie (unieke voorstelling x unieke locatie x land)

KADERSTUK: Impactmeting 'Cour des Belges' op Chalon dans La Rue

Dankzij recente investeringen van de Vlaamse overheid kreeg Circuscentrum de kans om bilaterale samenwerkingen op te zetten met buurlanden Frankrijk en de UK. Er was een samenwerking met een aantal Franse partners die de stimulans kregen om Vlaams werk te programmeren. Een collectief van Belgische gezelschappen organiseerde een focus in Chalon dans la Rue, en er werden cijfers verzameld. Een jaar na de 'Cour des Belges' op het Chalon dans la Rue-festival voerde Circuscentrum een enquête uit onder de deelnemende gezelschappen (6 Vlaamse en 6 Waalse) om de impact in kaart te brengen. Dankzij de medewerking van de twaalf deelnemende gezelschappen kwamen de volgende resultaten naar voren:

- **200 shows:** de zichtbaarheid op het festival leidde tot 200 voorstellingen, uitgevoerd in 2023 of gepland voor 2024, verdeeld over Vlaamse en Waalse circusgezelschappen
- **600 shows wereldwijd**: deze gezelschappen zullen in totaal meer dan 600 voorstellingen uitvoeren in 2023 en 2024, verspreid over België en 16 andere landen, waaronder Frankrijk (313), Duitsland (70) en het Verenigd Koninkrijk (38)
- **171 optredens via Cour des Belges**: de 'Cour des Belges' resulteerde in 171 voorstellingen, voornamelijk in Frankrijk, maar ook in het VK, Spanje, Zwitserland en België
- **€350.000 voor Vlaamse gezelschappen: de totale inkomsten via uitkoopsommen voor de deelnemende gezelschappen bedroegen meer dan €500.000, waarvan bijna €350.000 voor Vlaamse gezelschappen**

Naast de spreiding over verschillende landen is er ook een opvallende variatie in de mate waarin Vlaamse circusgezelschappen actief zijn in het buitenland. Sommige gezelschappen spelen maar enkele keren per jaar internationaal, terwijl anderen intensiever aanwezig zijn op buitenlandse podia. Een overzicht van de gezelschappen met het grootste aantal vertoningen in het buitenland (Tabel 23) geeft een beeld van de artiesten die erin slagen zich internationaal sterk te profileren.

Tabel 23 • Top 10 Gezelschappen met de meeste internationale vertoningen

GEZELSCHAP
Zinzi & Evertjan
15FEET6
Grensgeval
Collectif Malunés
BE FLAT
Cie Pol & Freddy
Circumstances
Alexander Vantournhout / Not Standing
Compagnie Krak
Circus Katoen

Een belangrijke factor in de hoge speelfrequentie van gezelschappen zoals Zinzi & Evertjan en 15Feet6 in het buitenland is hun strategische keuze om tijdens de winterperiode op te treden in zogenaamde pallazo's - dinnershows in Duitsland en Oostenrijk. In deze shows kunnen zij, gedurende meerdere weken, vaak wel vijf keer per week kortere acts opvoeren. Dit 'overwinteren' in cabarets biedt artiesten de kans om in een periode met minder outdoor circusfestivals toch een consistent aantal optredens te realiseren. Het werkt daarnaast als stabiele inkomstenbron en biedt ervaring op een ander type podium dan de zomerfestivals.

Toch is het internationale speelveld niet voor elk Vlaams circusgezelschap vanzelfsprekend of wenselijk. Terwijl sommige gezelschappen hun strategie specifiek richten op internationale spreiding, verkiezen anderen bewust om enkel in Vlaanderen of België op te treden. Dit kan ingegeven zijn door persoonlijke overwegingen, zoals familiale verplichtingen of de wens om de ecologische impact van het reizen te beperken. In de dataset van de Arteveldehogeschool zien we dat 8 van de 50 onderzochte gezelschappen in 2023 uitsluitend in Vlaanderen actief waren, wat overeenkomt met ongeveer 18% van de gezelschappen.

Omdat het onderzoek zich uitsluitend op het jaar 2023 richt, zijn diepere analyses over trends en evoluties voorlopig niet mogelijk. Circuscentrum wil echter verder bouwen op de bevindingen van dit onderzoek om een bredere kijk te krijgen op de internationale schaal van de Vlaamse circussector in de toekomst. De strategie achter en de impact van internationale spreiding is hierbij nog verder te onderzoeken. Hoewel sommige gezelschappen hun buitenlandse speelkansen doelgericht ontwikkelen, is internationaal touren geregeld ook het gevolg van toevallige opportuniteiten.

"Er zijn wel ambities om de voorstelling de wereld in te sturen. Nu voelt het spijtig genoeg niet realistisch. Als er iemand komt kijken die toevallig een festival heeft ergens, die denkt dat we er passen, dan staan we daar. Het moet u overvallen."[161]

Zeker voor artiesten zonder uitgebreid internationaal netwerk of ervaring, blijft het vinden van geschikte presentatieplekken een uitdaging. Kennis over internationale circuits kan helpen bepalen welke voorstellingen waar kunnen aanslaan en goed tot hun recht komen. Een spreidingskantoor speelt hierin vaak een cruciale rol, aangezien medewerkers een persoonlijk netwerk en kennis van specifieke contexten hebben. Dit netwerk vergroot de kans op een goede match tussen voorstelling en podium en biedt meer zekerheid bij het aangaan van internationale projecten.[162]

Een andere uitdaging bij internationaal werken dat in het Circusloopbanenonderzoek aan bod komt, is de complexiteit van internationale regelgeving, zoals verschillen in rij- en rusttijden, emissiezones, belastingen en administratieve verplichtingen. Een goed overzicht en juridische ondersteuning zijn daarbij essentieel voor gezelschappen die internationale tournees willen ondernemen.[163]

Daarnaast speelt ecologische sensibiliteit een steeds grotere rol in de (internationale) loopbaankeuzes van artiesten, zeker gezien de uitgesproken internationale aard van de sector. Terwijl sommige artiesten hun internationale mobiliteit behouden, kiezen anderen er bewust voor om deze te beperken en de nadruk te leggen op hun activiteiten in Vlaanderen en Brussel, of om duurzame reismogelijkheden, zoals trein- en autovervoer, te benutten.

"Een opportuniteit die op dit vlak nog verder kan gevaloriseerd worden, is het zichtbaar maken van de mogelijkheden en het ecosysteem in Wallonië en de buurlanden."[164]

Subsidies voor internationale reiskosten

Internationaal touren is cruciaal voor veel circusgezelschappen, maar het brengt aanzienlijke kosten met zich mee. Sinds het tweede Circusdecreet kunnen circusgezelschappen een beroep doen op de aparte subsidielijn voor 'Internationale Reiskosten'. Met deze subsidielijn wil Vlaanderen Vlaamse circusproducties de kans geven om deel te nemen aan buitenlandse publieksgerichte initiatieven en er de financiële haalbaarheid van te verhogen.

Tussen 2021 en 2023 kregen 16 circusgezelschappen op deze lijn subsidies toegekend (zie hoofdstuk Beschrijving van de circussector – Tabel 12). Deze 16 circusgezelschappen ontvingen subsidies voor een breed scala aan bestemmingen. Hoewel de meeste subsidies werden toegekend voor Europese bestemmingen, waren er ook enkele opvallende uitzonderingen, zoals optredens in Saoedi-Arabië en de Verenigde Staten (Tabel 24 en 25).

[161] Ibid., 63.
[162] Ibid.
[163] Ibid.
[164] Ibid., 7.

Tabel 24 • Data DCJM – Kioskvelden: Overzicht Subsidielijn Internationale Reiskosten: bestemming x gezelschap x jaartal

CIRCUSGEZELSCHAP	2021	2022	2023
ADM		Frankrijk	Frankrijk
Amoukanama		Hongarije	Verenigd Koninkrijk, Verenigde Staten
Be Flat		Zwitserland, Letland	
Circumstances		Spanje	Frankrijk, Oostenrijk, Portugal, Tsjechië & Roemenië, Verenigd Koninkrijk
Circus Katoen		Kroatië	Verenigd Koninkrijk
Collectif Malunés		Frankrijk, Nederland	Tsjechië, Verenigd Koninkrijk, Zweden, Zwitserland
Common Ground			Frankrijk
Compagnie Krak	Roemenië	Portugal	
D'Irque & Fien	Saoedi-Arabië		
Grensgeval			Frankrijk
MOVEDBYMATTER		Frankrijk, Litouwen, Nederland (2x), Zwitserland	
Pol & Freddie	Frankrijk	Frankrijk	Oostenrijk
Sinking Sideways		Oostenrijk	Frankrijk
Sur Mesure			Verenigd Koninkrijk
THERE THERE Company		Duitsland, Litouwen	Oostenrijk
TNT Crew			Oostenrijk

Tabel 25 • Overzicht Subsidielijn Internationale Reiskosten: toegekend subsidiebedrag (€) x bestemming x gezelschap x jaartal - Bron: DCJM – Kioskvelden

LAND/GEZELSCHAP	2021	2022	2023	TOTAAL
Duitsland		€ 848		€ 848
THERE THERE Company		€ 848		€ 848
Frankrijk	€ 450	€ 37.583	€ 12.573	€ 50.606
ADM		€ 754	€ 2.890	€ 3.644
Circumstances			€ 1.712	€ 1.712
Collectif Malunés		€ 31.149		€ 31.149
Common Ground			€ 1.786	€ 1.786
Grensgeval			€ 3.557	€ 3.557
MOVEDBYMATTER		€ 4.130		€ 4.130
Pol & Freddie	€ 450	€ 1.550		€ 2.000
Sinking Sideways			€ 2.628	€ 2.628

Hongarije		€ 3.500		€ 3.500
Amoukanama		€ 3.500		€ 3.500
Kroatië		€ 2.160		€ 2.160
Circus Katoen		€ 2.160		€ 2.160
Letland		€ 3.069		€ 3.069
Be Flat		€ 3.069		€ 3.069
Litouwen		€ 8.417		€ 8.417
MOVEDBYMATTER		€ 5.960		€ 5.960
THERE THERE Company		€ 2.457		€ 2.457
Nederland		€ 5.200		€ 5.200
Collectif Malunés		€ 2.600		€ 2.600
MOVEDBYMATTER		€ 2.600		€ 2.600
Oostenrijk		€ 1.100	€ 8.391	€ 9.491
Circumstances			€ 2.488	€ 2.488
Pol & Freddie			€ 853	€ 853
Sinking Sideways		€ 1.100		€ 1.100
THERE THERE Company			€ 3.200	€ 3.200
TNT Crew			€ 1.850	€ 1.850
Portugal		€ 1.876	€ 2.731	€ 4.607
Circumstances			€ 2.731	€ 2.731
Compagnie Krak		€ 1.876		€ 1.876
Saoedi-Arabië	€ 9.500			€ 9.500
D'Irque & Fien	€ 9.500			€ 9.500
Spanje		€ 1.918		€ 1.918
Circumstances		€ 1.918		€ 1.918
Tsjechië			€ 10.322	€ 10.322
Collectif Malunés			€ 10.322	€ 10.322
Tsjechië & Roemenië			€ 4.325	€ 4.325
Circumstances			€ 4.325	€ 4.325
Zweden			€ 8.378	€ 8.378
Collectif Malunés			€ 8.378	€ 8.378
Zwitserland		€ 3.519	€ 6.626	€ 10.145
Be Flat		€ 1.696		€ 1.696
Collectif Malunés			€ 6.626	€ 6.626
MOVEDBYMATTER		€ 1.823		€ 1.823
Verenigd Koninkrijk			€ 16.854	€ 16.854
Amoukanama			€ 1.946	€ 1.946
Circumstances			€ 3.066	€ 3.066
Circus Katoen			€ 2.062	€ 2.062
Collectif Malunés			€ 8.965	€ 8.965
Sur Mesure			€ 815	€ 815
Verenigde Staten			€ 8.000	€ 8.000
Amoukanama			€ 8.000	€ 8.000
TOTAAL	**€ 9.950**	**€ 69.190**	**€ 78.201**	**€ 157.341**

Bovenstaande tabellen tonen opnieuw aan dat gezelschappen die de weg gevonden hebben naar deze subsidielijn er vaak meermaals gebruik van maken. (Voor een verdere analyse van deze subsidielijn zie hoofdstuk Beschrijving van de circussector)

Tabel 26 laat zien dat de subsidielijn wordt ingezet voor een breed scala aan presentatieplekken. Voor de meeste van deze plekken werd tot nu toe maar één keer een subsidie ontvangen. Uitzonderingen hierop zijn Olala Festival (Oostenrijk), On The Edge Festival (Oostenrijk), Chalons Dans La Rue (Frankrijk), Circa (Frankrijk), Out There Festival (Verenigd Koninkrijk) en Helium Festival (Litouwen). De dossiers in het kader van de festivals in Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk in 2022 en 2023 werden grotendeels toegekend in het kader van de Focus Frankrijk en Focus UK.

Tabel 26 • Overzicht Subsidielijn Internationale Reiskosten: aantal toegekende subsidiedossiers x bestemming x festival x jaartal - Bron: DCJM - Kioskvelden

BESTEMMING	2021	2022	2023	TOTAAL
Saoedi-Arabië	1			1
Dhahran, King Abdulaziz Center for World Culture (KAICIID)	1			1
Oostenrijk		1	4	5
Olala Festival - Lienz			3	3
On The Edge Festival - Vienna		1	1	2
Zwitserland		2	1	3
Cirqu'Aarau - Aarau			1	1
Festival De la Cité - Lausanne		1		1
Le Castrum - Yverdon-les-Bains		1		1
Tsjechië			1	1
Letni Letna - Praag			1	1
Tsjechië & Roemenië			1	1
KoresponDance - Praag en FITS Festival - Sibiu			1	1
Duitsland		1		1
Festival ATOLL - Karlsruhe		1		1
Spanje		1		1
FiraTàrrega - Tàrrega		1		1
Frankrijk	1	4	5	10
Chalons Dans la Rue - Chalons-en-Champagne	1	2		3
Circa – Auch		1	3	4
Festival des 7 Collines - Saint-Etienne			1	1

Leu Tempo Festival - La Réunion		1		1
regio Occitanië + Circa - Auch			1	1
Verenigd Koninkrijk			5	5
GDIF - Londen en Freedom Festival - Hull			1	1
Out There Festival - Great-Yarmouth			2	2
Out There Festival - Great-Yarmouth en Crying Out Loud			1	1
4 festivals*			1	1
Kroatië		1		1
CirkoBalkana + 2 andere festivals*		1		1
Hongarije		1		1
Sziget Festival - Boedapest		1		1
Litouwen		2		2
Helium Festival - Vilnius		2		2
Letland		1		1
Re Riga! Festival - Riga		1		1
Nederland		3		3
Circolo - Tilburg		1		1
Circusbende Festival - Amsterdam		1		1
Jonge Harten - Groningen		1		1
Portugal		1	1	2
Festival Sementes - Almada		1		1
LEME Festival - Ílhavo			1	1
Zweden			1	1
CirkusMania - Stockholm			1	1
Verenigde Staten			1	1
Pathways - New York			1	1
TOTAAL	**2**	**18**	**20**	**40**

*niet elk festival kreeg een afzonderlijke vermelding in de dataset

INTERNATIONALE PROGRAMMATIE OP VLAAMSE CIRCUSFESTIVALS

Niet alleen Vlaamse circusartiesten en -gezelschappen, maar ook de Vlaamse circusfestivals zijn sterk internationaal georiënteerd (zie hoofdstuk Beschrijving van de circussector). Een analyse van de programma's van 20 Vlaamse festivals die circus programmeerden in 2023 toont aan dat internationale gezelschappen 62% van het aantal circusvertoningen speelden (Grafiek 36).

Vertoningen op de Vlaamse circusfestivals in 2023 - Vlaamse vs Internationale circusgezelschappen

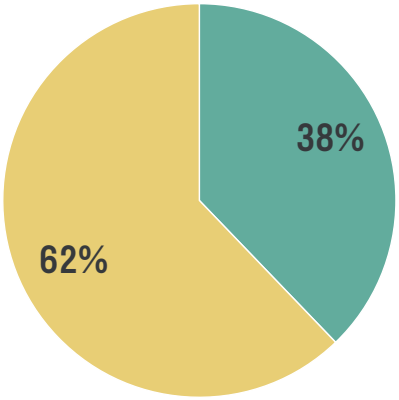

Grafiek 36 • Data Circuscentrum – Vertoningen op Vlaamse circusfestivals in 2023 – Vlaamse vs. Internationale circusgezelschappen

Aangezien deze cijfers momenteel nog maar voor één seizoen beschikbaar zijn, is het van belang om voldoende nuance in acht te nemen. De dynamiek in programmering kan immers variëren. Toekomstige analyses zullen meer inzicht geven in trends over meerdere seizoenen, wat essentieel is voor een diepgaand begrip van de evolutie van circusprogrammering in Vlaanderen.

Daarnaast varieert de verhouding van Vlaamse versus internationale voorstellingen sterk per festival. In tabel 27 geven we de percentages voor elk festival weer:

Tabel 27 • Verhouding Vlaamse vs. internationale circusvertoningen op circusfestivals in Vlaanderen in 2023

FESTIVAL	% VLAAMSE CIRCUSVERTONINGEN[165] IN 2023	% INTERNATIONALE CIRCUSVERTONINGEN IN 2023	TOTAAL AANTAL CIRCUSVERTONINGEN IN 2023
Zomer Van Antwerpen*	0%	100%	34
Gevleugelde Stad	19%	81%	139
Brouwsels op Straat	22%	78%	50
De kleine stooringe	22%	78%	9
Sinjor Circo	25%	75%	12
De Grote Sierk	32%	68%	28
Plein de Cirque	32%	68%	28
CIRKL	36%	64%	44
Theater aan Twater	37%	63%	30
Cirque Plus	41%	59%	83

[165] Het aantal vertoningen is het aantal unieke toonmomenten (voorstellingen die meermaals op eenzelfde locatie en/of dag gespeeld worden, worden dus niet ontdubbeld

StraPatZen	43%	57%	14
Cirk!Aalst	48%	52%	44
Miramiro Festival	50%	50%	62
MAD Festival	57%	43%	30
Visueel Festival Visuel	60%	40%	5
Theater op de Markt	62%	38%	76
De Donderdagen	67%	33%	9
CIRKLABO Festival	81%	19%	16
Sierk Masjiek	100%	0%	5
Theater aan Zee*	100%	0%	12

*Zomer van Antwerpen en Theater aan Zee zijn geen specifieke circusfestivals, maar programmeren jaarlijks wel meerdere circusvoorstellingen en werden daarom meegenomen in deze analyse.

Het programma van deze (circus)festivals in Vlaanderen in 2023 is bijzonder internationaal, met circusgezelschappen uit 25 verschillende landen, variërend van Frankrijk, Spanje en Duitsland tot Guatemala, Portugal, Zweden, Polen en Togo. Dit bevestigt dat Vlaanderen een belangrijke rol speelt als podium voor internationale gezelschappen.

De strategie achter de internationale programmering van deze festivals vraagt om verdere verkenning. Verschillende festivals streven er bijvoorbeeld naar om (internationale) artiesten te ontvangen in het kader van een bredere tournee, met als doel het aantal verplaatsingen en kilometers te beperken. Door artiesten in het kader van een tournee te groeperen, kunnen festivals niet alleen hun ecologische voetafdruk verkleinen, maar ook de logistieke uitdagingen van het vervoer van internationale gezelschappen verlichten.

Toch is het cruciaal om deze strategieën in hun volle context te begrijpen. Terwijl de nadruk op internationale acts kansen biedt voor culturele uitwisseling, moeten festivals ook aandacht besteden aan de impact van hun programmeringskeuzes op de lokale circusgemeenschap. Het vinden van een balans tussen het uitnodigen van internationale gezelschappen en het ondersteunen van lokale artiesten is essentieel voor de duurzame ontwikkeling van de Vlaamse circussector.

Naast het programmeren van internationale gezelschappen, zijn steeds meer festivals actief bezig met het uitnodigen van internationale professionals. Dit gebeurt onder andere door het organiseren van pitchsessies, waarbij lokale gezelschappen en artiesten de kans krijgen om hun werk te presenteren aan internationale programmatoren. Deze ontmoetingen zijn cruciaal voor het creëren van netwerkmogelijkheden en kunnen leiden tot nieuwe samenwerkingen, tournees en artistieke uitwisselingen.

UITDAGINGEN VOOR DE INTERNATIONALE VLAAMSE CIRCUSSECTOR

- De Vlaamse circussector is sterk internationaal georiënteerd. Hoewel deze internationalisering kansen biedt voor culturele uitwisseling en artistieke verrijking, brengt ze ook belangrijke uitdagingen met zich mee. Het is essentieel om een balans te vinden tussen het uitnodigen van internationale gezelschappen en het ondersteunen van lokaal talent. Daarnaast vereist het werken met verschillende talen en culturele achtergronden een meertalige benadering en sensibiliteit voor diversiteit.

- De volhoudbaarheid van internationaal werken vormt een complexe uitdaging. Hoewel inkomsten uit internationale activiteiten essentieel zijn, staan de vergoedingen via uitkoopsommen en coproductiebijdragen vaak niet in verhouding tot de tijd die artiesten besteden aan reizen en werk. Het opbouwen en onderhouden van een internationaal netwerk vereist aanzienlijke tijd, ruimte en middelen, wat vooral een probleem kan zijn voor opkomende makers en gezelschappen die zichtbaarheid nodig hebben om hun werk op de internationale markt te lanceren. Na een lange periode in het buitenland kan het bovendien moeilijk zijn om opnieuw aansluiting te vinden bij het Vlaamse circusnetwerk. Daarnaast maakt het onregelmatige werkschema, vaak in combinatie met hoge werkdruk en bijkomende taken, het uitdagend om een evenwicht te vinden tussen (internationale) projecten en persoonlijke levensbehoeften.

Suggestie voor verder onderzoek:

Een breed opgezette studie die de verschillende internationale strategieën van de Vlaamse circussector in kaart brengt en de impact van internationaal werken onderzoekt, kan waardevolle inzichten bieden over de operationele aspecten en de culturele, economische en sociale implicaties voor de sector.

- De Vlaamse circussector doet steeds meer een beroep op Vlaamse subsidies voor internationale activiteiten. Deze steun vergemakkelijkt het internationaal opereren en opent nieuwe mogelijkheden voor Vlaamse artiesten, maar het gericht benutten van internationale subsidiemogelijkheden blijft een uitdaging. Europese programma's zoals Creative Europe en Culture Moves Europe die externe projectfinanciering bieden, zijn nog niet breed bekend of gebruikt binnen de sector. Het vergt tijd en vaardigheden om wegwijs te raken in de aanvraagprocedures en ontvankelijkheidscriteria. Hoewel sommige circusateliers al succesvol gebruikmaken van Europese middelen, blijft het navigeren door de diversiteit van subsidieprogramma's een drempel voor veel organisaties en professionals. Dit geldt niet alleen voor circusartiesten, maar ook voor bijv. circuswerkplaatsen, die tot nu toe weinig gebruik hebben gemaakt van deze mogelijkheden. Door in te zetten op informatievoorziening en ondersteuning kan de sector gestimuleerd worden om internationale financiering beter te benutten.

- De complexiteit van internationale wetgeving vormt vaak een drempel bij het internationaal werken en touren. Regels rond rij- en rusttijden, emissiezones, contracten en andere wettelijke verplichtingen verschillen sterk per land, wat het lastig maakt om een overzicht te behouden en zich correct te conformeren.

- Initiatieven zoals de Focus UK en Focus Frankrijk, gericht op het opbouwen van connecties met buitenlandse circussectoren, zijn waardevol voor het vergroten van de afzetmarkt en het creëren van uitwisselingsmogelijkheden. Echter, om de impact van deze samenwerkingen te maximaliseren, is er een nood aan een duurzame aanpak. Dit houdt in dat er niet alleen aandacht moet zijn voor ad hoc projecten, maar ook voor het ontwikkelen van langdurige relaties en structurele samenwerkingsverbanden die de Vlaamse circussector op de lange termijn versterken.

Suggestie voor verder onderzoek:

Een onderzoek dat de perceptie van het 'Vlaamse circus' verkent, zowel nationaal als internationaal, kan waardevolle inzichten opleveren over wat dit label precies inhoudt en hoe deze reputatie wordt gevormd en ervaren door verschillende stakeholders.

- De bewustwording van de ecologische voetafdruk vormt een steeds grotere uitdaging voor internationaal werken binnen de circussector. Gezelschappen maken strategische keuzes om hun impact te verminderen, zoals het plannen van logische tournees en het kiezen voor duurzame vervoersopties. Gelukkig ontstaan er steeds meer alternatieven, zoals digitale en hybride mogelijkheden voor netwerken, conferenties en vergaderingen, waardoor fysieke verplaatsingen niet altijd noodzakelijk zijn. Het is cruciaal dat de sector deze ontwikkelingen omarmt om een balans te vinden tussen internationale mobiliteit en ecologische verantwoordelijkheid.

03 RUIMTE & INFRASTRUCTUUR

De circussector heeft een sterke nood aan toegankelijke, aangepaste ruimtes. Standaard sportzalen of cultuurcentra voldoen vandaag vaak niet aan de uiteenlopende en vaak specifieke noden. Hoogte is bijvoorbeeld een belangrijke vereiste. Disciplines als luchtacrobatie en hand-to-hand vragen een plafondhoogte van minstens zes meter. Ook stevige ankerpunten en dakconstructies met voldoende draagkracht zijn in veel gevallen cruciaal.

Naast deze technische vereisten is de beschikbaarheid van ruimte een grote factor. Veel circusdisciplines vergen een complexe en tijdsintensieve opbouw, wat het moeilijk maakt om ruimtes te delen met andere gebruikers. Een vaste plek die doorlopend beschikbaar is, is essentieel voor continuïteit in trainingen en het creatieproces. Ook opslagruimte vormt een grote uitdaging: omvangrijk materiaal zoals valmatten, tenten, tribunes en ander circusmateriaal vraagt om een veilige en gemakkelijk toegankelijke opslagplaats dicht bij de werkruimtes. Bovendien zijn er ook buitenruimtes nodig voor tent- en openluchtvoorstellingen, waar artiesten hun creaties kunnen delen met een breder publiek.

Deze uiteenlopende infrastructuurnoden beïnvloeden alle aspecten van de sector. Of het nu gaat om de opleiding en training van beoefenaars of artiesten, het creëren van nieuwe voorstellingen, of de uiteindelijke presentatie aan het publiek: elk deel van de circussector heeft specifieke noden. Samen vormen ze een breed en veelzijdig pakket aan infrastructuureisen dat met de huidige voorzieningen vaak moeilijk in te vullen is.
Naast de behoeften aan ruimte voor educatie, training, creatie en presentatie, worden ook nog andere behoeften gesignaleerd. Veel circusorganisaties hebben ook behoefte aan adequate opslagfaciliteiten voor materialen, rekwisieten en kostuums. Daarnaast brengt de toenemende professionalisering van de circussector nood aan extra kantoorruimte met zich mee.

Waarom dit thema?

In een stakeholdersbevraging rond lokaal circusvriendelijk beleid, uitgevoerd door Doenker in opdracht van Circuscentrum, kwam ‘maak ruimte voor circus’ als topprioriteit uit de bus. De zoektocht naar geschikte ruimtes is binnen de Vlaamse circussector een van de grootste, gedeelde uitdagingen. De vraag naar kwalitatief geschikte ruimte groeit, zowel in kwantiteit als in diversiteit. Zo zijn er simpelweg te weinig locaties die voldoende hoogte en draagkracht bieden voor lucht- of acrobatische disciplines. Daarnaast zijn plekken waar langdurig kan worden getraind of gewerkt schaars, en voor het presenteren van werk is men vaak aangewezen op cultuurcentra die niet altijd aan alle technische vereisten van circus voldoen.

Ook het kostenplaatje vormt een belangrijke drempel: aangepaste ruimtes zijn vaak duur, waardoor vooral kleinere organisaties en artiesten moeilijk aan betaalbare en geschikte ruimtes raken. Daarnaast maakt de strengere regelgeving de toegankelijkheid van publieke ruimte steeds complexer, wat het voor gezelschappen lastiger maakt om circustenten op te zetten en hun publiek te bereiken. Lokale besturen spelen hier een rol in, omdat zij mee bepalen hoe beschikbaar publieke infrastructuur is voor circus.

KADERSTUK
Analyse van circusinfrastructuur in Vlaanderen vanuit het perspectief van artiesten – Nick Verginis, 2024

In opdracht van Circuscentrum voerde Nick Verginis een kwalitatieve bevraging uit om de ervaringen en behoeften van circusartiesten met betrekking tot de ruimtes waarin zij werken in kaart te brengen. Dit onderzoek omvatte online interviews met tien zorgvuldig geselecteerde artiesten en gezelschappen, gekozen om een divers en representatief beeld van het circusveld te verkrijgen. De deelnemers vertegenwoordigden een breed scala aan circusdisciplines, en er werd rekening gehouden met verschillende carrièrepaden (autodidacten versus professioneel opgeleide artiesten), carrièrestadia, gezinsstatus, culturele achtergronden, en de grootte van hun gezelschappen. Verginis' bevindingen bieden waardevolle inzichten in de huidige staat van circusinfrastructuur en benadrukken de dringende noodzaak voor verbeteringen op het gebied van creatie, training en presentatie van circus.

In de verdere secties van dit hoofdstuk lichten we zijn bevindingen, alsook de bevindingen uit de focusgroep 'Ruimte en Infrastructuur voor Circus in Vlaanderen' verder toe en bespreken we de specifieke uitdagingen en mogelijkheden op het gebied van circusinfrastructuur in Vlaanderen.

RUIMTE VOOR CIRCUSEDUCATIE

Circusateliers spelen een essentiële rol in de ontwikkeling van circusvaardigheden bij kinderen, jongeren en volwassenen. Ze bieden een gestructureerde en veilige omgeving waar deelnemers verschillende circusdisciplines kunnen beoefenen en zowel fysieke als mentale vaardigheden kunnen verbeteren. Bovendien dragen circusscholen bij aan sociale integratie en persoonlijke ontwikkeling, met een sterke focus op inclusie en diversiteit.

Om deze kwaliteitsvolle circuseducatie te kunnen aanbieden, zijn geschikte ruimtes cruciaal. Dit houdt niet alleen in dat de ruimtes voldoen aan algemene vereisten zoals hoogte en ankerpunten, maar ook dat ze voldoende oppervlakte, gezelligheid en een goede akoestiek bieden. De ruimte zou een uitnodigende sfeer moeten uitstralen, waar deelnemers zich thuis voelen en een eigen identiteit voor het atelier kan ontstaan.

Circusateliers geven vaak les op verschillende locaties. Een analyse van de websites van acht structureel gesubsidieerde circusateliers toont aan dat zij samen lesgeven op 45 verschillende plekken (Tabel 28).

Tabel 28 • Locaties Circusateliers

ORGANISATIE	LOCATIENAAM	POSTCODE	GEMEENTE	TYPE ZAAL
Circolito	Den Hangar	2800	Mechelen	Voormalige Loods
Circolito	De Appelaar	2800	Mechelen	Sportzaal

Circolito	De Kruitfabriek	1800	Vilvoorde	Voormalige Fabriek
Circolito (Circus Punt)	Circus Punt	9100	Sint-Niklaas	Voormalige wasserij
Circus Zonder Handen	Parkourhal Lioncity	1080	Molenbeek	Parkourhal
Circus Zonder Handen	Vier Winden	1080	Molenbeek	Turnzaal – School
Circus Zonder Handen	GC De Rinck	1070	Anderlecht	Gemeenschapscentrum
Circus Zonder Handen	GC De Maalbeek	1040	Etterbeek	Gemeenschapscentrum
Circus Zonder Handen	St-Lukas	1030	Schaarbeek	Turnzaal – School
Circus Zonder Handen	Aximax	1000	Sint-Joost	Jeugdcentrum
Circus Zonder Handen	ECAM	1060	Sint-Gillis	Voormalige Ingenieurs-school
Circus Zonder Handen	4 Saisons	1060	Sint-Gillis	Turnzaal – School
Circus Zonder Handen	Métal	1060	Sint-Gillis	Sportzaal
Circus Zonder Handen	St Ursula	1020	Laken	Turnzaal – School
Circus Zonder Handen	Kleurdoos	1000	Brussel	Turnzaal – School
Circus Zonder Handen	Urban Center	1000	Brussel	Parkourhal
Circusatelier Salto	Circuszaal	3300	Tienen	Voormalige Cinemazaal
Circusplaneet	Malem	9000	Gent	Voormalige Kerk
Circusplaneet	Sportzaal Het Spec-trum	9000	Gent	Turnzaal – School
Circusplaneet	Brugse Poort	9000	Gent	Turnzaal – School
Circusplaneet	Nieuw Gent	9000	Gent	Turnzaal – School
Cirkus in Beweging	Comenius gebouw	3000	Leuven	Voormalige Hogeschool
Cirkus in Beweging	Hal 5	3010	Kessel - Lo	Voormalige Spoorweghal
Cirkus in Beweging	Appeltuin	3000	Leuven	Turnzaal – School
Cirkus in Beweging	Rijschool	3000	Leuven	Sportzaal
Cirkus in Beweging	Zevensprong	3000	Leuven	Turnzaal – School
Cirkus in Beweging	De Twijg	3018	Wijgmaal	Turnzaal – School
Cirkus in Beweging	Sint-Pieterscollege	3000	Leuven	Turnzaal – School
Cirkus in Beweging	St-Albertuscollege	3001	Heverlee	Turnzaal – School
Cirkus in Beweging	Sporthal Heverlee	3001	Heverlee	Sporthal
Cirkus in Beweging	Kapelzaal*	3001	Heverlee	Voormalig Klooster
Ell Circo D'Ell Fuego	SPRK	2060	Antwerpen	Voormalige Loods
Ell Circo D'Ell Fuego	De Wingerd	2970	Schilde	Turnzaal – School
Ell Circo D'Ell Fuego	Maris Stella	2140	Borgerhout	Turnzaal – School
Ell Circo D'Ell Fuego	Plantijntje	2140	Borgerhout	Turnzaal – School
Ell Circo D'Ell Fuego	Skellig Michael/Vonk	2018	Berchem	Turnzaal – School
Locorotondo	De Vossenberg	2200	Herentals	Sportzaal
Locorotondo	k0sh	2200	Herentals	Turnzaal - School
Locorotondo	Sint-Pietersinstituut	2300	Turnhout	Turnzaal – School
Woesh	Damiaanschool	8500	Kortrijk	Turnzaal - School

Woesh	Brugge	8310	Brugge	Voormalige Loods
Woesh	De Vlieger	8400	Oostende	Turnzaal – School
Woesh	SBS De Brug	8800	Roeselare	Turnzaal – School
Woesh	Sportcomplex Strooien Hane	8210	Loppem	Sportzaal
Woesh	Circus Konterdam	8400	Oostende	Wijkwerking

*De Kapelzaal wordt gerenoveerd in het kader van het infrastructuurprojecten 'de parksite' waardoor hier bij publicatie geen lessen plaatsvinden. Na de renovatiewerken zal dit wel terug het geval zijn.

Lesgeven op meerdere locaties gebeurt vaak uit noodzaak, omdat er geen (betaalbare) geschikte eigen plek beschikbaar is. Een eigen hoofdlocatie kan nochtans zorgen voor rust, zekerheid en de mogelijkheid om een gezellige plek met een eigen identiteit te ontwikkelen. Zo'n eigen hoofdlocatie dient dan ook vaak als ontmoetingsruimte voor leden, medewerkers, artiesten en de buurt.

Het aanbieden van lessen op meerdere locaties heeft ook voordelen. Het spreiden van de werking over verschillende plekken kan de toegankelijkheid vergroten en helpen om een breder publiek te bereiken. Deze aanpak maakt circuseducatie bereikbaar voor mensen in verschillende wijken of gemeenschappen, wat drempelverlagend werkt. Daarnaast kunnen partnerschappen met andere organisaties, zoals scholen of sportverenigingen, nieuwe mogelijkheden bieden voor projecten en samenwerkingen.

Circusateliers maken niet alleen gebruik van veel locaties, maar ook van een veelheid aan soorten ruimtes. Deze diversiteit aan locaties brengt telkens andere uitdagingen met zich mee:

- Sportzalen/turnzalen van scholen: veel circusateliers lenen of huren zalen van scholen of sportverenigingen, vaak in ruil voor circuslessen aan de leerlingen. Deze zalen hebben soms technische beperkingen, waardoor het moeilijk is om er alle circusdisciplines te beoefenen. Daarnaast zijn ze vaak gedeeld met andere organisaties, wat betekent dat gebruikers het materiaal steeds moeten opbergen en verplaatsen. Op het gebied van gezelligheid en akoestiek zijn deze ruimtes doorgaans niet ideaal.
- Verbouwde industriële gebouwen: ruimtes zoals voormalige spoorweghallen of loodsen zijn vaak aantrekkelijk vanwege hun oppervlakte en hoogte wat ze ideaal maakt voor acrobatische disciplines. Deze ruimtes brengen ook uitdagingen mee op het gebied van sfeer en akoestiek.
- Andere herbestemde gebouwen: voorbeelden zijn een oude cinemazaal, zoals die van Circus Atelier Salto in Tienen, een leegstaand zwembad, zoals die van De Vliegende Mier in Ronse en een omgebouwde kerk, zoals die van Circusplaneet in Gent[166]. De creativiteit in herbestemming biedt unieke kansen voor circusateliers maar vraagt ook veel tijd en middelen. Voor de kerk van Circusplaneet werd crowdfunding ingezet naast investeringssubsidies van het Fonds Culturele Infrastructuur, Europese EFRO-subsidies én financiële ondersteuning van de Stad Gent. Voor de verbouwingen in Ronse werd een beroep gedaan op een netwerk van vrijwillige handen[167].

[166] "Circuskerk," *Parcum*, n.d.
[167] Sarah Vanheuverzwijn, "Beeldverhaal - Van zwembad naar circusatelier," *Circusmagazine*, no. 78 (2024): 40.

KADERSTUK Herbestemming van kerken

Volgens een berekening van de Vlaamse Overheid komt ongeveer 30% van de 1.800 parochiekerken in Vlaanderen in aanmerking voor een herbestemming. De herbestemming van kerken en andere leegstaande gebouwen biedt in de toekomst zeker kansen voor circusorganisaties, met de belangrijke kanttekening dat dit enkel mogelijk is als er middelen ter beschikking gesteld worden om de nodige aanpassingen door te voeren.

Veel circusateliers, vooral niet-gesubsidieerde organisaties, zijn afhankelijk van (structurele) huur en/of partnerschappen om toegang te krijgen tot ruimtes, wat voor veel uitdagingen zorgt. Huurcontracten kunnen variëren in duur en voorwaarden, wat leidt tot onzekerheid over de beschikbaarheid van de ruimte op lange termijn. De beperkte mogelijkheden om de ruimte aan te passen aan specifieke behoeften kunnen de kwaliteit en variatie van de lessen beïnvloeden. Samenwerken met andere organisaties kan soms ook leiden tot onenigheid over het gebruik van de ruimte, wat de samenwerking onder druk kan zetten en de creatieve vrijheid van de ateliers kan beperken.

Een aantal circusateliers hebben (semi)permanente ruimtes in eigen bezit, verkregen door aankoop of erfpacht. Het stelt hun in staat om de ruimte volledig naar hun eigen wensen en behoeften in te richten. Ze kunnen de indeling optimaliseren voor verschillende circusdisciplines, speciale apparatuur permanent installeren, en de ruimte inrichten naar gelang hun eigen identiteit. Deze voordelen komen niet zonder uitdagingen. Organisaties die in staat zijn om een eigen gebouw aan te schaffen, krijgen ook nieuwe verantwoordelijkheden. Dit omvat niet alleen het aanstellen van een 'gebouwverantwoordelijke' die de dagelijkse werking en veiligheid van de ruimte beheert, maar ook het onderhouden van de infrastructuur, de kosten voor verzekering, en het voldoen aan alle wettelijke voorschriften, zoals brandveiligheid en toegankelijkheid.

Hoewel circusateliers een belangrijke maatschappelijke rol vervullen, krijgen ze doorgaans niet dezelfde ondersteuning als organisaties binnen het deeltijds kunstonderwijs (DKO). Ze beschikken vaak niet over vaste gebouwen die door de stad of gemeente ter beschikking worden gesteld, wat leidt tot een verhoogde financiële druk. De ateliers doen er alles aan om circuseducatie laagdrempelig en toegankelijk te houden, maar de kosten voor huur, aanpassingen en onderhoud van ruimtes vormen een grote uitdaging.

In sommige steden en gemeenten is er gelukkig wel erkenning voor de nood aan geschikte ruimtes voor circuseducatie. Steun in de vorm van bijdragen aan aankoop- en renovatiekosten van gebouwen biedt een cruciale basis voor de verdere groei en ontwikkeling van lokale circusateliers. In een grootstedelijke context is deze steun vaak gemakkelijker beschikbaar, mede door het ruimere aanbod aan panden en een groter politiek draagvlak.

Er is een duidelijk verschil merkbaar: uit de focusgroep Ruimte en Infrastructuur bleek dat ateliers in landelijke gebieden vaak extra uitdagingen ervaren bij het vinden van geschikte ruimtes en toegang tot gemeentelijke ondersteuning, wat de groei en toegankelijkheid van circuseducatie in deze regio's belemmert.

Er zijn tal van inspirerende voorbeelden waar steden een actieve rol spelen in het waarborgen van geschikte infrastructuur voor circuseducatie:

- Woesh (Brugge): met steun van de stad Brugge heeft Woesh een eigen gebouw kunnen kopen, door duidelijk hun maatschappelijke impact en meerwaarde te laten zien. Er wordt bovendien gekeken naar mogelijke samenwerking met Cultuurcentrum Brugge voor extra ruimte.
- Circolito (Mechelen): de stad Mechelen verbouwde 'den Hangar' met ruim 2000 m² oppervlak tot een circuszaal, een boulderzaal en een polyzaal voor allerhande jeugdevenementen. Circolito en Klimkaffee droegen bij in de verbouwingskosten. Ze kregen hun gedeelte voor 27 jaar in erfpacht, na jaren van intensief zoeken en lobbyen bij de stad.
- Circusplaneet (Gent): Circusplaneet kocht en verbouwde hun kerk in Malem met de financiële steun van de Vlaamse Gemeenschap (via het Fonds voor Culturele Investeringen), de Europese Unie (via het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling), de Stad Gent, de Nationale Loterij en meer dan 400 betrokken personen en organisaties (via crowdfunding)[168].
- Sarakasi (Aalst): dankzij de inzet van enthousiaste ambtenaren heeft Sarakasi in Aalst een leslocatie, waarbij de stad financieel bijdraagt aan de huurkosten.
- Cirkus in Beweging (Leuven): in Leuven is circus zelfs geïntegreerd in grotere infrastructuurprojecten, zoals de parksite en de nieuwe podiumsite. Hier krijgen Cirkus in Beweging en CIRKLABO een plek waar ze hun activiteiten kunnen ontplooien, ondersteund door de stad.
- Circus Zonder Handen (Molenbeek): in samenwerking met de Vlaamse regering, de Vlaamse Gemeenschapscommissie, Beliris en de gemeente Molenbeek wordt tegen 2026 een oud pakhuizencomplex omgevormd tot het nieuwe hoofdkwartier van Circus Zonder Handen. Dankzij een erfpachtovereenkomst van 30 jaar met de gemeente kan de organisatie duurzaam verder bouwen en de ruimte aanpassen aan veranderende noden en technieken.[169]

Hoewel deze initiatieven een positieve impuls geven aan de circuseducatie, zorgt de afhankelijkheid van lokale besturen en private eigenaars ook voor risico's. De noodzaak voor voortdurende samenwerking en de variabele aard van gemeentelijke en private steun kunnen leiden tot onzekerheden in de langetermijnplanning en -ondersteuning. Deze afhankelijkheid vormt een kwetsbaarheid voor de stabiliteit en continuïteit van hun werking.

RUIMTE VOOR CIRCUSTRAININGEN

Circusartiesten moeten tijdens hun loopbaan kunnen trainen om hun vaardigheden te ontwikkelen, verfijnen, en onderhouden. In Vlaanderen is het aanbod aan geschikte trainingsruimtes beperkt, wat een uitdaging vormt voor zowel beginnende als meer gevestigde circusartiesten.

[168] "Herbestemming," *Circuskerk*, n.d.
[169] "Onze nieuwe thuishaven," *Circus Zonder Handen*, n.d.

De meeste circusateliers in Vlaanderen stellen hun ruimtes ter beschikking aan artiesten, maar vaak is dit beperkt tot momenten van vrije training of buiten de reguliere lesuren. In het onderzoek van Verginis vermelden artiesten enkele bestaande trainingsruimtes in Vlaanderen die van groot belang zijn, zoals Circolito in Mechelen, Circusplaneet in Gent, Bethleem in Brussel, en Ell Circo D'ell Fuego in Antwerpen. Dit zijn niet toevallig allemaal circusateliers. Circusateliers zijn uitgerust om een veelheid aan disciplines te kunnen beoefenen op een veilige manier. Hoewel deze ruimtes duidelijk voordelen hebben, ervaren veel artiesten uitdagingen zoals de beperkte beschikbaarheid, de niet geringe kosten (sommige circusateliers vragen een bijdrage om hun goed uitgeruste ruimte (exclusief) te gebruiken) en de complexe tijdschema's. Dit beperkt de mogelijkheid voor spontane en last-minute boekingen, vooral wanneer artiesten meer nodig hebben dan enkele vierkante meter vloer, wat vooral geldt voor acrobatische disciplines.

Vlaamse circusartiesten die afstuderen aan circushogescholen in nabijgelegen landen hebben vaak de mogelijkheid om na hun opleiding terug te keren naar deze hogescholen voor trainingen. Dit biedt hen een vertrouwde en professioneel uitgeruste omgeving om hun vaardigheden verder te onderhouden.

Door de druk op de beschikbaarheid van ruimte die specifiek uitgerust is voor circus, zoeken artiesten regelmatig naar alternatieve trainingslocaties. Ze maken gebruik van acro-yogastudio's en andere multifunctionele ruimtes, zoals dansstudio's of sporthallen. Sommige acrobaten trainen ook in (professionele) turnhallen, waar ze gebruik kunnen maken van specifieke apparatuur.

Tijdens de focusgroep Ruimte en Infrastructuur werd opgemerkt dat, in tegenstelling tot creatiefases waarin exclusiviteit vaak gewenst is, het delen van ruimte voor training geen probleem vormt.

RUIMTE VOOR CIRCUSCREATIE

Naast trainingsfaciliteiten hebben circusartiesten en gezelschappen specifieke ruimtes nodig voor het creatieproces. Terwijl voor training goed uitgeruste zalen vaak noodzakelijk zijn voor het veilig ontwikkelen van nieuwe technieken, ligt bij creatie de nadruk meer op de artistieke ontwikkeling, al spelen de noden per discipline nog steeds een rol. Waar voor de ene creatie vier muren en een geschikte vloer voldoende zijn, vragen andere processen meer. Ook het exclusieve gebruik van ruimte is hier belangrijker, omdat dat bijdraagt aan een ongestoorde creatieve flow. De ruimtenoden van artiesten en gezelschappen veranderen naargelang de fase in het proces – van brainstormen en experimenteren tot de uiteindelijke afwerking. Aan het begin volstaat vaak een eenvoudige ruimte zonder uitgebreide licht- en geluidsapparatuur, terwijl in latere fases een technisch goed uitgeruste zaal wenselijk kan zijn. Tijdens de focusgroep 'Ruimte en Infrastructuur voor Circus' werd benadrukt dat een goede afstemming van de ruimte op de fase van het creatieproces kan helpen om de druk op volledig uitgeruste zalen te verlichten. Door gezelschappen in vroege of minder technisch veeleisende fases naar minder uitgeruste ruimtes te begeleiden, kan de beperkte capaciteit van technisch uitgeruste repetitie- en presentatieruimtes gerichter worden ingezet.

Op het gebied van circuscreatie spelen de vier door de Vlaamse overheid gesubsidieerde circuswerkplaatsen — Miramiro, Dommelhof, PERPLX en CIRKLABO — een centrale rol bij het aanbieden van residentieplekken. Zij beschikken over een gevarieerd palet aan ruimtes, zoals blijkt uit de diverse locaties die ze in hun beleidsplannen opsommen (Tabel 29). Deze ruimtes, vaak met verschillende functies en uitrustingen, zijn essentieel voor het ondersteunen van creatie- en residentieprocessen en bieden ruimte voor repetitie, experiment en opbouw van producties.

Tabel 29 • Locaties - Circuswerkplaatsen

ORGANISATIE	LOCATIE	POSTCODE	GEMEENTE
CIRKLABO	Schouwburg (via 30CC)	3000	Leuven
CIRKLABO	Minnepoort (via 30CC)	3000	Leuven
CIRKLABO	Olevodroom (via 30CC)	3000	Leuven
CIRKLABO	Wagehuys (via 30CC)	3000	Leuven
CIRKLABO	Predikherenkerk (via 30CC)	3000	Leuven
CIRKLABO	Kapel, Romaanse Poort (via 30CC)	3000	Leuven
CIRKLABO	Cas-Co (via 30CC & Cas-Co)	3000	Leuven
CIKLABO	de RUIMTE (via THERE THERE Company)	3010	Kessel-Lo
CIRKLABO	One Chicken Farm (via Gert De Cooman en Anna Barker)	3360	Bierbeek
CIRKLABO	Hal 5 (via Cirkus in Beweging/Hal 5)	3010	Kessel-Lo
CIRKLABO	STUK (via STUK)	3000	Leuven
CIRKLABO	OPEK (via TPAKT / OPEK)	3000	Leuven
CIRKLABO	Het Depot (via Het Depot)	3000	Leuven
CIRKLABO	Lemmensinstituut (via Lemmensinstituut)	3000	Leuven
CIRKLABO	CC De Borre (via CC De Borre)	3360	Bierbeek
CIRKLABO	CC Diest (via CC Diest)	3290	Diest
CIRKLABO	GC De Wildeman (via GC De Wildeman)	3020	Herent
CIRKLABO	Park Den Bruul (via Stad Leuven)	3000	Leuven
Dommelhof	Provinciaal Domein Dommelhof*	3900	Pelt
Miramiro	De Expeditie**	9000	Gent
Miramiro	De Meubelfabriek**	9000	Gent
Miramiro	Onbetaalbaar**	9000	Gent
Miramiro	NTGent Minnemeers**	9000	Gent
Miramiro	Danspunt**	9000	Gent
Miramiro	Wisper**	9000	Gent
PERPLX	Ontmoetingscentrum Marke	8500	Kortrijk
PERPLX	Budascoop en Budatoren	8500	Kortrijk
PERPLX	Unie der Zorgelozen	8500	Kortrijk
PERPLX	Cultuurcentrum Wevelgem	8560	Wevelgem
PERPLX	Schouwburg Kortrijk	8500	Kortrijk
PERPLX	Bolwerk	8500	Kortrijk

* Op het domein bevinden zich een theatergebouw (met een schouwburg, een vlakke vloer theater, een vlakke vloer zaal, een dansstudio en diverse kleinere lokalen), een verblijfsgebouw (met restaurant), een sporthal en sportterreinen en een technisch atelier.

** Miramiro is binnen De Expeditie structurele huurder van de BOX en kan ook de LOODS en de kleine STUDIO sporadisch huren. Danspunt en Wisper zijn buren van Miramiro en beschikken over verschillende repetitieruimtes. Voor zijn atelierfunctie werkt Miramiro samen met verschillende partners zoals De Meubelfabriek, Onbetaalbaar en NT Gent Minnemeers.

Geen van de circuswerkplaatsen beschikt over eigen locaties; alle ruimtes die zij aanbieden, zijn gehuurd of worden ter beschikking gesteld via samenwerkingen met externe partners. Dit maakt de werkplaatsen afhankelijk van deze externe partijen om aan hun ruimtebehoeften te voldoen, wat zowel gevolgen heeft voor de flexibele inzetbaarheid als voor de kostprijs van de ruimtes. Bovendien verschilt de situatie per werkplaats: sommigen kunnen werken met meer gecentraliseerde locaties, terwijl anderen met meerdere partners en locaties moeten onderhandelen. Deze verschillende werkwijzen brengen voor iedere werkplaats specifieke organisatorische uitdagingen met zich mee, zowel wat betreft planning als budgetbeheer.

Het onderzoek van Verginis bevestigt de centrale rol van de gesubsidieerde circuswerkplaatsen. Artiesten gaven aan over het algemeen tevreden te zijn over de geboden faciliteiten, waarbij elke werkplaats zijn eigen voor- en nadelen heeft. "Er zijn o.a. verschilpunten op het vlak van ligging, achtergrond of focus. Sommigen merkten op dat dit als voordeel heeft dat ze allemaal op een ander moment tijdens de creatie nuttig blijken. Miramiro ligt in Gent, wat een directe interactie met de stedelijke context mogelijk maakt, terwijl Dommelhof de beste verbinding heeft met de natuur: ideaal om een meer gefocuste geïsoleerde werkperiode in te plannen. Hoewel niet makkelijk bereikbaar met het openbaar vervoer, heeft Dommelhof slaapgelegenheid naast de creatieruimte, terwijl het bij andere werkplaatsen soms een uitdaging is om in de buurt te logeren."[170]

Dat neemt niet weg dat de vraag naar ruimte groter is dan het aanbod. Zowel Verginis' onderzoek als de focusgroep Ruimte en Infrastructuur signaleren dat er sprake is van een zekere concurrentie rond toegang tot deze ruimtes. Daarnaast wijst Verginis er ook op dat de circuswerkplaatsen, door de toenemende vraag, vaak maanden van tevoren volgeboekt zijn. "Hoewel dit niet voor iedereen in dezelfde mate een drempel is, geven artiesten aan dat het niet evident is om zich hieraan aan te passen. Artiesten zijn tijdens hun creatieperiode afhankelijk van de beschikbaarheid van residentieplekken, maar een creatie kan niet bevroren worden in de tijd tussen de residenties in. En ideeën zullen niet noodzakelijkerwijs stromen in de weken waarin ze wel over een plek beschikken."[171]

Los van de circuswerkplaatsen gaan artiesten en gezelschappen op zoek naar andere ruimtes voor de ontwikkeling van hun creaties, zoals culturele centra, scholen, circusateliers, acro-yoga studio's en sporthallen. Sommigen, vooral artiesten die geen rigging nodig hebben, maken ook gebruik van privéplekken, zoals een zaaltje, garage, woonkamer of studio. Het onderzoek van Verginis noemt daarnaast 'artist-run spaces' als waardevol alternatief. Voorbeelden hiervan zijn "de RUIMTE" in Leuven, gedeeld door vier Leuvense gezelschappen en One Chicken Farm in Bierbeek.

Hoewel de hierboven genoemde ruimtes op veel vlakken aan de verwachtingen van artiesten voldoen, is er ook ruimte voor verbetering. Zo ervaren artiesten in het onderzoek van Verginis het ontbreken van slaap- en kookfaciliteiten in de meeste creatieplekken als een gemis.

[170] Nick Verginis, "Analyse van Circusinfrastructuur in Vlaanderen vanuit het perspectief van artiesten" (2024).
[171] Ibid.

"Ondanks de relatief kleine afstanden in Vlaanderen, kan het reizen tussen locaties een logistieke uitdaging zijn. Geschikte accommodatie is niet alleen belangrijk voor de artiesten zelf, maar ook voor het uitnodigen van externe experts of adviseurs, of voor hun gezinnen. Vooral voor grotere gezelschappen zijn kookfaciliteiten essentieel, zodat ze hun tijd en middelen efficiënt kunnen benutten en rekening kunnen houden met specifieke dieetwensen. In de fysiek en mentaal veeleisende circuswereld moeten voeding en rust prioriteit hebben", concludeert Verginis.

Ten slotte blijkt uit het onderzoek een behoefte aan meer flexibele en informele werkplekken, zoals constructieateliers of ruimtes die 'vuil mogen worden'. Dergelijke plekken bieden ruimte voor experiment en fysieke arbeid.

RUIMTE VOOR CIRCUSPRESENTATIE

Naast training- en creatieruimtes maken artiesten en gezelschappen gebruik van verschillende soorten van ruimtes voor de presentatie van hun afgewerkte voorstellingen. De beschikbaarheid van deze presentatieruimtes voor circusvoorstellingen in Vlaanderen neemt toe. Steeds meer theaters en culturele centra nemen circus op in hun programma. (zie hoofdstuk Beschrijving van de circussector - Cultuurcentra en Kunsthuizen) Alleen blijken veel zalen in cultuur- en kunstencentra niet over de technische voorzieningen en circusspecifieke kennis te beschikken die aansluit bij de vereisten van circusvoorstellingen. (zie ook hoofdstuk Veiligheid – Technische Veiligheid). Dit beperkt de soorten voorstellingen die er kunnen worden gepresenteerd.[172]

In het onderzoek van Verginis geven artiesten aan dat technici bij presentatieplekken over het algemeen een grote bereidheid tonen om te leren, te luisteren en samen te werken, ook al hebben deze technici vaak weinig circusspecifieke expertise. Het vraagt echter meer tijd, openheid en communicatie om de bijzondere technische en veiligheidsbehoeften van circusvoorstellingen duidelijk te maken aan technici en programmatoren, en om samen praktische oplossingen te zoeken voor eventuele uitdagingen.

"Niet alle techniekers hebben ervaring met circus, en dan is een soepele communicatie en oplossingsbereidheid van het grootste belang. Nog meer bij voorstellingen met een participatieve component, waarbij de artiesten in interactie gaan met het publiek."[173]

Circusvoorstellingen vinden niet alleen plaats in theaters, maar ook in de publieke ruimte en in circustenten. Dit zorgt voor specifieke uitdagingen voor tentcircussen en festivals/organisatoren die circusvoorstellingen in de publieke ruimte presenteren. Het vinden van plaatsen die beschikken over de juiste infrastructuur, voldoende oppervlakte, vlakke ondergronden, mogelijkheden voor het inslaan van piketten, en geschikte ankerpunten voor veiligheid is geen evidente zaak. Er komt dan ook veel bij kijken:

"De keuze voor een locatiefestival met een tentendorp heeft een gigantische budgettaire impact. Eigenlijk bouw je op een plek waar niets is een heel cultureel centrum op voor een paar dagen. Je begint met water, stroom en generatoren aan te slepen. Soms brengt het gezelschap zijn eigen tent mee, maar vaak ook niet.

[172] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek."
[173] Verginis, "Analyse van Circusinfrastructuur in Vlaanderen vanuit het perspectief van artiesten."

Een tent huren kost snel een 10.000 euro of meer. Daar moet licht, geluid, een podium, vloer, tribune, verwarming in komen. Verder spreken we over generatoren, toiletten, een backstage, een opslagcontainer. We hebben een plek nodig om te schuilen, te eten, een koffie te drinken. Dan heb je het nog niet over de scenografie van het festival, een plek voor het publiek om te eten, een gezellige sfeer, de openluchtvoorstellingen, …",[174] aldus Dré Demet (MAD Festival)

Het organiseren van circusvoorstellingen in de publieke ruimte vereist telkens weer een zorgvuldige afstemming met lokale overheden, brandweer en technici. Gemeentelijke ambtenaren spelen een cruciale rol in het faciliteren van deze voorstellingen. De toenemende regelgeving, bureaucratie en aanpassingen aan de publieke ruimte maken deze steeds minder toegankelijk voor circusvoorstellingen. De heraanleg van straten en pleinen gaat vaak gepaard met het plaatsen van meer straatmeubilair en het installeren van rustplekken met schaduw, door het aanplanten van bomen. Hoewel deze aanpassingen de leefbaarheid van stedelijke gebieden verhogen, beperken ze de mogelijkheden voor buitenvoorstellingen en het opzetten van circustenten. Strengere regelgeving, zoals de wetgeving rond geluidsoverlast, bemoeilijkt bovendien de organisatie van voorstellingen in de publieke ruimte. Voor tentcircussen wordt het verkrijgen van een standplaats daarnaast ook steeds moeilijker door stijgende prijzen en minder bereikbare gemeentebesturen.

Tijdens de focusgroep met de traditionele circussen kaartten de deelnemers de laattijdige behandeling van aanvragen voor standplaatsen aan, wat extra administratieve druk oplevert voor de circussen. Aangezien veel gemeenten een aanvraagtermijn hanteren van minstens drie maanden, is het moeilijk voor circussen om last-minute een alternatief te vinden. Bovendien is er een afnemende bereidheid van lokale besturen om standplaatsen aan te bieden, mede door het verdwijnen van de 'standmeester', een ambtenaar die verantwoordelijk was voor het beheren van standplaatsen en relaties met circussen. Dit maakt het moeilijker om de nodige goedkeuringen en voorzieningen te verkrijgen.[175]

"Wij zijn een kleinschalig familiebedrijf, maar hebben gigantisch veel papierwerk, alleen al om een standplaats te regelen. Vroeger was dat gewoon een keertje bellen, een afspraak maken voor overleg, een aanvraag indienen en dan kwam dat op de agenda van het schepencollege. Nu daarentegen… Ten eerste, je krijgt niemand meer aan de telefoon. Vooraleer je iemand kan spreken heb je 20 à 30 minuten een wachtdeuntje moeten aanhoren en ben je minstens vier keer doorverbonden, want niemand weet wie verantwoordelijk is voor circus."[176] Dolly Pauwels (Circus Pipo)

Het vraagt inspanningen aan beide kanten om de traditie van de rondreizende circussen te laten voortleven. Circuscentrum bracht in het traject Circusvriendelijk Lokaal Beleid zowel de circussen als de lokale besturen samen om in kaart te brengen wat hierbij kan helpen. Dit resulteerde in een concreet aantal punten die essentieel zijn om te spreken van een circusvriendelijke houding:

- Tijdige goedkeuring voor standplaatsen
- (Online) aanvraagformulieren die ook geschikt zijn voor circussen en niet alleen voor evenementen
- Standplaatsen met (deels) verharde ondergrond, zodat het gras er niet onder lijdt

[174] Sabbe, "Cirque Plus & MAD Festival," 37.
[175] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek."
[176] Karlien De Savoye, "Dolly Pauwels: mater familias van Circus Pipo," *Circusmagazine*, no. 79 (2024): 9.

- Toestemming om promotie te voeren en dat gemeenten ook zelf actief promoten.
- Aansluitingen voor drinkwater, afvalwater, elektriciteit, en afvalophaling, met heldere communicatie over wat wel en niet is toegestaan.
- Proactieve en transparante communicatie over ankermogelijkheden.
- Samenwerking bij het zoeken naar oplossingen waar nodig.

Daartegenover staat dat rondreizende circussen zich aan de afspraken houden, de lokale regels naleven en het standgeld tijdig betalen. Een uitdaging hierbij is dat de laatste jaren in veel gemeenten de prijzen sterk gestegen zijn, wat druk zet op het verdienmodel van de circussen.

Hoewel er soms veel komt kijken bij het programmeren van circus, hoeft het niet per se complex te zijn. Artiesten kunnen waardevolle inzichten bieden en meedenken over praktische oplossingen. Ze zijn niet alleen performers, maar ook verantwoordelijk voor de opbouw en afbraak van hun decors, het beheer van hun materiaal en de productie en promotie van hun werk. In circus vervagen de grenzen tussen artistieke en technische functies. Door samen te werken en te vertrouwen op hun expertise kunnen er veilige en haalbare manieren ontstaan om circusvoorstellingen op veel locaties mogelijk te maken.

UITDAGINGEN OP HET VLAK VAN RUIMTE EN INFRASTRUCTUUR VOOR CIRCUS IN VLAANDEREN

- Een van de grootste uitdagingen voor de circussector is het tekort aan beschikbare en toegankelijke binnen- en buitenruimte voor educatie, training, creatie, presentatie, opslag en kantoorwerk. Publieke ruimte wordt steeds minder toegankelijk voor circustenten; toenemend straatmeubilair en vergroening beperken de ruimte, terwijl toenemende bureaucratie de mogelijkheden voor buitenvoorstellingen verkleint. Daarnaast zijn de bestaande indoorfaciliteiten overbevraagd, waardoor de nood aan permanent beschikbare (eigen) plekken met de juiste circus-specifieke eisen – zoals hoogte, oppervlakte, stevige verankering en technische voorzieningen – groot is. Het ontbreken van een vaste locatie leidt voor veel circusorganisaties tot onzekerheid en logistieke obstakels. Hoewel het aanbieden van lessen op meerdere locaties de toegankelijkheid van een circusatelier kan bevorderen, vraagt het bijkomende tijd, middelen en een goede planning. Het delen van ruimtes kan een oplossing kan zijn voor training van circusartiesten, maar het vraagt om een doordachte planning en het is in andere situaties zoals tijdens creatieprocessen of lessen in ateliers vaak minder geschikt als oplossing. Ook de herbestemming van leegstaande panden biedt kansen, maar vraagt veel tijd en middelen van organisaties.

- Naast grotere beschikbaarheid, heeft de circussector nood aan aangepaste ruimtes die aan specifieke technische eisen voldoen. Circus vindt vaak plaats in ruimtes die daar oorspronkelijk niet voor voorzien zijn, waardoor ingrijpende aanpassingen aan infrastructuur, zoals voldoende hoogte, rigging-mogelijkheden en stevige verankering, nodig zijn. Deze vereisten verschillen sterk van andere podiumkunsten, waardoor bestaande cultuurinfrastructuur vaak niet voldoen. Het aanpassen ervan is vaak moeilijk en duur, zeker voor gehuurde locaties. Het ontwikkelen van richtlijnen voor circustechnische voorzieningen kan hierbij helpen, zodat circusvereisten ook al in de ontwerpfase van nieuwe culturele, jeugd- of sportinfrastructuur meegenomen worden.

Suggestie voor verder onderzoek:

In dit hoofdstuk verwijzen we naar het kwalitatief onderzoek van Verginis over de ruimte- en infrastructuurnoden van circusartiesten. Een gedetailleerde (technische) inventarisatie en analyse van circusruimte en -infrastructuur in Vlaanderen kan in de toekomst aanvullend waardevolle inzichten opleveren.

- Ook de financiering van circusinfrastructuur vormt een grote uitdaging. Het beheren, onderhouden, huren en aanpassen van ruimtes aan de specifieke eisen van circus vraagt aanzienlijke investeringen die voor veel organisaties moeilijk te dragen zijn. Voor niet-structureel gesubsidieerde ateliers, kleinere initiatieven en startende artiesten zijn huur- en aanpassingskosten vaak grote drempels. De hoge kosten beperken bovendien de mogelijkheden om op lange termijn een eigen, geschikte locatie te behouden, wat de continuïteit van de werking onder druk zet.

- Er is nood aan een gelaagd en complementair beleid op lokaal, bovenlokaal en Vlaams niveau, dat aansluit op de diverse infrastructuurnoden van de sector. Steden en gemeenten kunnen een belangrijke rol spelen door circusorganisaties te ondersteunen bij het vinden van geschikte locaties, bijvoorbeeld door het ter beschikking stellen van ruimtes of door het bieden van financiële en logistieke ondersteuning. In een grootstedelijke context zijn vaak meer middelen beschikbaar, waardoor circusruimtes beter kunnen worden uitgerust en toegankelijker zijn. In kleinere gemeenten daarentegen ontbreekt het vaak aan capaciteit en budget, waardoor de ontwikkeling en het onderhoud van circusruimtes daar een grotere uitdaging vormen. Een afgestemd beleid dat rekening houdt met deze verschillen is essentieel om te voorzien in de groeiende vraag naar kwalitatieve circusinfrastructuur in Vlaanderen.

04 VEILIGHEID

Binnen de circuswereld, waar het uitdagen van grenzen, het herschrijven van regels en het verleggen van perspectieven centraal staan, is veiligheid is een essentieel thema. Bij het creëren van een omgeving waarin circusbeoefenaars, circusartiesten en hun publiek deze uitdagingen op een veilige manier kunnen ervaren, is het belangrijk om bewust om te gaan met de hieraan verbonden risico's. De vraag die hier naar voren komt, is: hoe kunnen we zorgen voor een veilige omgeving, zowel voor onszelf als voor anderen?

"Binnen de sector is er een groeiend bewustzijn dat veiligheid en preventie prioritaire aandachtspunten zijn. We streven naar een veilige omgeving die hand in hand gaat met het stimuleren van creativiteit, experiment en zelfontplooiing. Voor iedereen die betrokken is in onze organisaties; personeel, partners en beoefenaars. Zowel, tijdens het werk, training, creatie als in spel."[177] Jan Peyls (Circuscentrum)

Het is daarom erg belangrijk om aandacht te hebben voor de verschillende technische, fysieke en psychosociale aspecten van veiligheid. We definiëren elk van deze thema's afzonderlijk, maar hun onderlinge samenhang is cruciaal voor een integraal veiligheidsbeleid.

- Technische veiligheid: dit omvat de veiligheid van installaties, rigging, toestellen en de regelmatige keuringen van materialen alsook materiaalkennis.
- Fysieke veiligheid: dit betreft eerste hulp bij ongevallen maar ook blessurepreventie, ongevallenpreventie en de algemene gezondheid van circusbeoefenaars.
- Psychosociale veiligheid: dit omvat het omgaan met en de preventie van grensoverschrijdend gedrag, burn-out en het bevorderen van een gezonde mentale gesteldheid.

Naast deze drie hoofdthema's spelen ook financiële en juridische veiligheid - belangrijk voor de algemene bescherming (en professionalisering) van circusprofessionals en organisaties een rol (zie hoofdstuk Professionalisering).

Waarom dit thema?

Grenzen verleggen en risico's nemen zijn inherent aan circus en veiligheid is daarbij een niet-onderhandelbare norm. De risico's worden direct beïnvloed door de verscheidenheid aan technieken, het collectieve karakter waarbij artiesten intensief samenwerken en de zware fysieke belasting door intensieve training. Kennis over veiligheidsprotocollen en over de juiste uitvoering van technieken zijn belangrijk om de balans tussen uitdaging, plezier en veiligheid te verbeteren zonder de eigenheid van circus te verliezen.

Het lichaam is het belangrijkste instrument van circusartiesten en vereist daarom constante zorg en aandacht. Toch staan artiesten voor diverse uitdagingen, zoals een gebrek aan kennis bij technici, het gebruik van doe-het-zelfoplossingen, hoge werkdruk, stress en de aanzienlijke fysieke belasting die hun werk met zich meebrengt. In het Circusloopbanenonderzoek gaf 42,3% van de artiesten aan regelmatig fysieke en veiligheidsrisico's te moeten nemen tijdens hun carrière.

[177] Katrijn De Bleser, "Veiligheid is een attitude - Tijd voor meer expertise over veiligheid," *Circusmagazine*, no. 73 (December 2022): 34–38.

Het lichaam is het belangrijkste instrument van circusartiesten en vereist daarom constante zorg en aandacht. Toch staan artiesten voor diverse uitdagingen, zoals een gebrek aan kennis bij technici, het gebruik van doe-het-zelfoplossingen, hoge werkdruk, stress en de aanzienlijke fysieke belasting die hun werk met zich meebrengt. In het Circusloopbanenonderzoek gaf 42,3% van de artiesten aan regelmatig fysieke en veiligheidsrisico's te moeten nemen tijdens hun carrière.

Ook in het educatieve deel van de circussector, waar lessen vaak worden gegeven aan grotere groepen, is veiligheid van groot belang en is er een behoefte aan een goede omkadering. Dit omvat een helder beleid rond ongevallen, opgeleide lesgevers, en het gebruik van veilig en gekeurd materiaal. Bovendien is het essentieel dat lesgevers beschikken over de juiste kennis om dit materiaal correct te gebruiken.

In 2019 startten Circuscentrum, Circusplaneet en Ell Circo D'ell Fuego een meerjarig veiligheidstraject om te voldoen aan de behoefte aan een integraal veiligheidsbeleid.[178] Dit traject, waarin tijdens een eerste fase de acht structureel gesubsidieerde circusateliers (zie hoofdstuk Beschrijving van de circussector) werden meegenomen, had als doel de competenties rond en bewustwording over veiligheid binnen de sector te vergroten. In 2023 startte in navolging van dit educatieve veiligheidstraject een gelijkaardig veiligheidstraject, toegespitst op het artistieke luik van de circussector. (zie kaderstuk: Veiligheidstraject) In het kader van beide trajecten zijn de voorbije jaren verschillende acties ondernomen om een veilige leeromgeving te creëren en het welzijn van deelnemers en lesgevers te waarborgen. Zo hebben bijna alle deelnemende organisaties intussen een Interne Preventie Adviseur (IPA).

"Preventieadviseur zijn in een circusschool is niet zo eenvoudig. In de circussector zijn er heel wat situaties die niet in bestaande veiligheidsvoorschriften beschreven staan. Zo zijn er regels voor werken op hoogte, andere regels voor vliegen en nog andere voor vallende materialen. Maar in de circuswereld zijn die materialen dikwijls mensen, verder zoeken we net hoogte op, ook zonder ons vast te maken. Er zijn geen bestaande regels voor hoe je dat allemaal veilig doet. Dus moeten we op zoek naar andere manieren waarop dat veilig kan binnen de context van circus. Bijvoorbeeld: eerst op de juiste manier leren vallen op een valmat voordat je de hoogte in gaat. Maar ook: omgaan met stress op hoogte. Het bewustzijn van alle factoren is van belang en dat bewustzijn moet ik als preventieadviseur doorgeven aan de lesgevers, assistenten én de deelnemers."[179] Kris Hoeylaerts (Locorotondo)

Kaderstuk: Veiligheidstraject

In 2020 startte Circuscentrum, in samenwerking met Ell Circo D'ell Fuego en Circusplaneet, een belangrijk veiligheidstraject gericht op het educatieve deel van de circussector. Dit initiatief betrof de acht structureel gesubsidieerde ateliers in Vlaanderen. Gezamenlijk dienden ze een dossier in bij VIVO om financiering voor dit traject te verkrijgen.

Doelstelling en inhoud:

Het traject had als doel de kennis en bewustmaking rond veiligheid binnen de circuseducatieve sector te versterken, met een focus op het welzijn van zowel deelnemers als medewerkers.

[178] Het veiligheidstraject kwam tot stand met VIVO-middelen. De sociale partners uit de social-profitsector hebben VIVO opgericht als een overkoepelend initiatief rond vorming en tewerkstelling. https://www.vivosocialprofit.org/
[179] De Bleser, "Veiligheid is een attitude - Tijd voor meer expertise over veiligheid."

Het project voorzag in de ontwikkeling van richtlijnen en procedures specifiek gericht op de risico's eigen aan circusactiviteiten. Het uiteindelijke doel was om circusorganisaties te ondersteunen in het uitwerken van een veiligheidsbeleid met oog voor het beheersen van risico's en een effectief preventiebeleid.

Daarnaast onderzocht het project de noodzakelijke juridische en andere kaders om een integraal veiligheidsbeleid te ontwikkelen dat een veilige omgeving garandeert voor een brede groep stakeholders.

Concrete acties en resultaten:

De preventieorganisatie Plan A voerde bij de start van het educatieve veiligheidstraject een diepgaande risico-analyse uit. Het doel was om een gezamenlijke missie te formuleren: het voorkomen van onaanvaardbare ongevallen. Plan A richtte zich op drie pijlers van veiligheid: technische veiligheid, organisatorische veiligheid, en gedrag van lesgevers en deelnemers. De analyse toonde aan dat alle circusateliers werken aan de professionalisering van hun veiligheidsbeleid, maar dat er grote verschillen zijn in aanpak, grootte, en regelgeving. Er kwamen adviezen, waaronder de noodzaak van een overkoepelend kader, gecentraliseerde acties, en het verhogen van het risicobesef binnen de organisaties.

Naast de analyse van Plan A kwam er in samenwerking met erkende keuringsinstanties (bijv. ACA, Vincotte …) een keuring van de infrastructuur van alle acht deelnemende circusateliers.

Het traject omvatte verschillende acties. Zo organiseerden de initiatiefnemers periodieke specialisatieopleidingen met experts uit de circus- en andere sectoren en informeerden zij circusprofessionals over bestaande relevante opleidingen, zoals de Basisopleiding Vertrouwenspersoon van het Sociaal Fonds Podiumkunsten en Interne Preventie Adviseur niveau 3. Docenten en deelnemers van deze modules vormden nadien expertgroepen (per subdomein en overkoepelend) die het traject opvolgden, dienden als klankbord en zorgden voor een snelle koppeling tussen theorie en praktijk.

Een van de (vele) resultaten van dit traject is een veiligheidscharter, ondertekend door alle 8 deelnemende circusateliers. Het is een engagementsverklaring en vat de streefdoelen en grote lijnen van de werking rond veiligheid samen. Het charter is een levend document, aanpasbaar aan de veranderende expertise in, en eisen van de sector. Een keer per jaar komt een collegagroep, bestaande uit de verschillende partners, samen die het charter evalueert en indien nodig aanpast. Op de website van Circuscentrum vind je de meest recente versie.

In het voorjaar van 2024, twee jaar na de lancering van het educatieve veiligheidstraject, voerde Circuscentrum een impactmeting uit bij de 8 deelnemende circusateliers. Daaruit blijkt dat 75% van die circusateliers een algemeen uitgeschreven veiligheidsbeleid hebben, tegenover 25% bij de start van het traject. Meer dan de helft van de circusateliers heeft intussen een uitgeschreven specifiek beleid met betrekking tot technische, fysieke en psychosociale veiligheid. Hoewel de meeste circusateliers vóór de start van het traject al verschillende 'veiligheidsrollen' in hun organisatie hadden, is er een opvallende toename van het aantal interne preventiemedewerkers en bedrijfshulpverleners.

Verder is ook een opvallende verschuiving naar veiligheidsprofielen met een relevante opleiding (voordien namen mensen die daar niet per se een opleiding voor gevolgd hadden deze rollen op zich). We bespreken de verdere resultaten van de impactmeting in de hierop volgende subthema's.

Verduurzaming en toekomstplannen:

Het traject had een tweeledig doel: de competentieontwikkeling rond veiligheid en preventie binnen de circuseducatieve sector versterken en inspiratie geven aan de bredere circussector. Naast het vergroten van de veiligheid, ging er ook aandacht naar de duurzaamheid van de behaalde resultaten. Er werden plannen opgesteld voor de verdere opvolging, waaronder de ontwikkeling van bijscholingen met basismodules die zich richten op specifieke aspecten van een preventiebeleid, zoals EHBO, rigging, en API-opleiding (Aanspreekpunt Integriteit). Ook de herhaling van opleidingen voor preventieadviseurs en de verbreding van het traject naar de artistieke sector werden meegenomen. In 2023 startte een tweede traject, met een focus op het artistieke luik van de circussector.

De trajecten hebben geleid tot de oprichting van vijf expertgroepen: Interne Preventieadviseur (IPA), Riggers, EHBCO, Vertrouwenspersonen en Aanspreekpunt Integriteit (API). Daarnaast is er een jaarlijkse Safe-meeting voor alle geïnteresseerden. De trajecten resulteerden ook in nieuwe (jaarlijkse) opleidingen zoals de EHBCO-cursus in samenwerking met het Vlaamse Kruis en een opleiding circusrigging in samenwerking met het Sociaal Fonds Podiumkunsten. Die eerste opleiding bezorgt deelnemers een attest van bedrijfshulpverlener erkend door FOD WASO, tenminste als ze een jaarlijkse herscholing volgen. Binnen beide trajecten werden acht opleidingen aangeboden rond technische, fysieke en psychosociale veiligheid, met in de voorbije twee jaren reeds 68 deelnemers.

Deze initiatieven hebben al geleid tot meer samenwerking en kennisuitwisseling binnen de Vlaamse circussector over veiligheid, en vormen een mooie basis om dit in de toekomst nog meer te doen. In 2024 worden samen met Idewe pistes onderzocht voor het oprichten van een sectorale externe preventiedienst.

Ook op internationaal niveau is er aandacht voor veiligheid in de circussector, kennisuitwisseling en een uitbreiding van het opleidingsaanbod. In april 2024 organiseerde Circuscentrum in samenwerking met MAD Festival en Ell Circo D'ell Fuego een internationale uitwisseling rond alle aspecten van veiligheid, tijdens de conferentie "Circus a safe(r) space for danger". Dit leverde heel wat nieuwe input en interessante praktijken op die het bewustzijn en kader rond veiligheid verder kunnen voeden. Op www.circus-a-safer-space-for-danger.be worden deze bevindingen uitgebreid gedeeld met de 146 deelnemers aan de conferentie en andere geïnteresseerden in binnen- en buitenland.

TECHNISCHE VEILIGHEID

Technische veiligheid is cruciaal binnen de circussector. Het gaat dan specifiek over de gebruikte materialen en rigging tijdens voorstellingen en trainingen. Circusartiesten vertrouwen letterlijk hun leven aan deze materialen toe, wat het belang van een grondig en gedetailleerd veiligheidskader rond technische veiligheid benadrukt.

Materiaal en rigging

In de circussector verwijst rigging naar het proces van het opzetten, veiligstellen en onderhouden van de apparatuur en constructies die nodig zijn voor bepaalde disciplines (bijv. luchtacrobatie), tenten en andere technische installaties. Dit omvat onder andere het installeren van touwen, kabels, harnassen, trussen, katrollen en andere mechanische systemen die artiesten in staat stellen om veilig en gecontroleerd op te treden in de lucht of op grote hoogte. Een circusrigger moet technische set-ups begrijpen en deze veilig op- en afbouwen. Dit betekent dat men de wensen van lesgevers en artiesten vertaalt naar veilige, werkbare en betaalbare oplossingen, terwijl men de belasting van de gebruikte componenten nauwkeurig berekent.

Het is essentieel om de juiste materialen te selecteren en te controleren of ze voldoen aan de gevraagde belasting, volgens strikte veiligheidsnormen. Dit omvat niet alleen de aanschaf van kwaliteitsmateriaal, maar ook het regelmatig keuren en correct omgaan met deze materialen. De opbouw, afbraak en het onderhoud van installaties vereisen een grondige kennis van zaken. Reizen met mobiele installaties brengt specifieke veiligheidsuitdagingen met zich mee, bijvoorbeeld rond het gebruik van piketten en ankers. In de circussector gebruiken professionals vaak materialen (zoals klimmaterialen) die oorspronkelijk een andere bestemming hadden. Hierdoor passen ze regelmatig DIY-oplossingen toe, wat aanzienlijke risico's kan opleveren als er onvoldoende kennis is over de juiste installatie en belasting van het materiaal.

Daarnaast vinden circusactiviteiten plaats in diverse ruimtes (zie hoofdstuk Ruimte en Infrastructuur), elk met specifieke technische mogelijkheden en noden. Deze variëteit aan locaties vraagt van een circusrigger niet alleen inzicht in de specifieke kenmerken van de gebruikte apparatuur, maar ook in de unieke omstandigheden van elke ruimte. Dit onderstreept de noodzaak voor maatwerk in het riggingproces, zodat veiligheid en functionaliteit gegarandeerd zijn, ongeacht de setting waarin circus zich presenteert.

Er is echter een gebrek aan formele opleidingen die zich richten op technische veiligheid en rigging binnen de circussector. Bestaande (podium)technische opleidingen besteden vaak geen aandacht aan circusgerelateerde aspecten. Dit gebrek aan circus-specifieke technische opleidingen heeft geleid tot een situatie waarin maar enkele experts de circus-specifieke kennis in huis hebben. Zo is er ook een groot gebrek aan circusspecifieke kennis bij techniekers van cultuurhuizen en andere organisaties die circusproducties huisvesten (in het hoofdstuk Ruimte & Infrastructuur gaan we hier uitgebreider op in).

Om deze leemte op te vullen, ontstonden er recent verschillende initiatieven om de opleiding en kennisdeling binnen de sector te verbeteren. In het kader van het veiligheidstraject (zie kaderstuk Veiligheidstraject) organiseert Circuscentrum in samenwerking met Sociaal Fonds Podiumkunsten en Circus Marcel in 2024, net als in 2022, een specifieke 'Circusrigging en materiaalkennis' opleiding.[180] Deze opleiding staat open voor circusartiesten, maar ook voor technici die circusproducties - zowel in tent, blackbox, open lucht als in de publieke ruimte - op een veilige manier willen verwelkomen op hun festival, event, in een cultuurcentrum, kunstencentrum, gemeenschapscentrum ... Werknemers, studenten, stagiairs en lerenden binnen organisaties uit PC 304 kunnen gebruikmaken van een jaarlijks sectoraal opleidingskrediet en kunnen daardoor gratis deelnemen aan deze opleiding.

Volgens de impactmeting die Circuscentrum uitvoerde in het kader van het educatieve veiligheidstraject (zie kaderstuk Veiligheidstraject) hebben de helft van de deelnemende circusateliers in 2024 een uitgeschreven beleid rond technische veiligheid. Vóór het traject was dit bij maar één circusatelier het geval. Daarnaast hebben 7 van de 8 deelnemende circusateliers in 2024 een rigger. Vóór het traject was dit bij 5 van de organisaties een opgeleide rigger, vandaag zijn alle zeven riggers opgeleid. Op vlak van materiaalkeuring is een grotere verschuiving waarneembaar. Vóór het veiligheidstraject lieten 2 van de 8 circusateliers hun materiaal jaarlijks keuren, in 2024 is dat voor 7 van de 8 ateliers het geval. (Tabel 30, 31 en 32)

Tabel 30 • Impactmeting Circuscentrum - Educatief Veiligheidstraject - uitgeschreven veiligheidsbeleid

	VOOR HET VEILIGHEIDSTRAJECT	2024
Organisaties met een uitgeschreven beleid rond Technische Veiligheid	1/8 (13%)	4/8 (50%)

Tabel 31 • Impactmeting Circuscentrum – Educatief Veiligheidstraject - riggersveiligheidsbeleid

	VOOR HET VEILIGHEIDSTRAJECT			2024		
	Neen	Ja, zonder opleiding	Ja, met opleiding	Neen	Ja, zonder opleiding	Ja, met opleiding
Organisaties met een rigger	1/8 (13%)	2/8 (25%)	5/8 (63%)	1/8 (13%)	0/8 (0%)	7/8 (88%)

Tabel 32 • Impactmeting Circuscentrum – Educatief Veiligheidstraject – materiaalkeuring

	VOOR HET VEILIGHEIDSTRAJECT	2024
Organisaties die jaarlijks hun materiaal laten keuren	2/8 (25%)	7/8 (88%)

[180] "Circusrigging en materiaalkennis," *podiumkunsten.be*, n.d.

Deze impactmeting focust op de acht structureel gesubsidieerde circusateliers, die allemaal deelnamen aan het eerste veiligheidstraject. Het traject vormt de basis voor positieve veranderingen die zich ook in het artistieke deel van de sector en in andere, niet-gesubsidieerde ateliers zullen aftekenen. Het tweede veiligheidstraject, samen met jaarlijkse trainingen, expertgroepen en de jaarlijkse SAFE-meeting – waar kennis gedeeld en verspreid wordt – willen deze ontwikkelingen verder stimuleren (zie kaderstuk Veiligheidstraject).

Sommige gesubsidieerde ateliers nodigen intussen niet-gesubsidieerde ateliers en individuele artiesten uit om hun materiaal op dezelfde keuringsdag te laten inspecteren. Dit initiatief staat nog in de kinderschoenen en kent nog enkele praktische uitdagingen, maar biedt veelbelovende mogelijkheden om kennisdeling en samenwerking in de sector te versterken.

Ook op internationaal niveau is er toenemende aandacht voor technische veiligheid. Met name FEDEC, de koepelorganisatie van circushogescholen, zette hier de afgelopen jaren sterk op in. In 2022 werd het RIGGERS (React, Invent, Get together for a Goal: Expertise in Rigging Services) Project opgestart met als doel om een internationale rigging community op te starten.[181] Tijdens het RIGGERS project ging de aandacht naar het uitwisselen van kennis en good practices, wat leidde tot 'the FED-talks' een serie van video tutorials over rigging. Bij het project waren 10 partners betrokken: FEDEC en 9 circusscholen uit 8 verschillende landen. De slotvergadering van het RIGGERS project vond plaats in Antwerpen plaats (april 2024) tijdens de internationale conferentie "Circus a Safe(r) Space for Danger".

De rigger is een van de meest verantwoordelijke functies in de circussector. Riggers dragen de last van de veiligheid van de artiesten en het publiek; de druk die daarmee gepaard gaat, is enorm. De psychologische impact van deze verantwoordelijkheid wordt vaak onderschat en komt zelden aan bod in bestaande veiligheidsprotocollen. FEDEC voerde, als onderdeel van bovenstaande RIGGERS project, samen met Stockholm University of the Arts (SKH) een onderzoek uit naar het beroep van rigger binnen circushogescholen.[182] De resultaten van dit onderzoek beschrijven onder andere de grote stress en werkdruk die riggers ervaren: "You never hear about the riggers, the safety matters unless something happens, if there are accidents or mistakes or injuries. This psychological part of the job is of huge importance and not part of the questionnaire at all. Who takes care of the rigger if something goes wrong... what is the safety net for a rigger?"[183] Het onderzoek van FEDEC wijst op de risico's en kwetsbaarheden die riggers ervaren, en de noodzaak om een veiligheidsnet te creëren voor deze professionals.

De studie benadrukt ook het belang van kennisdeling. Op de vraag bij wie ze terechtkunnen voor advies, gaf een groot aantal riggers aan dat ze advies buiten de school zoeken. Zo raadpleegt 50 % andere riggers binnen de podiumkunsten, terwijl 24% aanklopt bij directe collega's of gespecialiseerde docenten.[184]

FYSIEKE VEILIGHEID

In de wereld van het circus is het lichaam van de artiest niet alleen een instrument maar ook het kapitaal. De risico's op blessures en de beperkte duurzaamheid van het lichaam van circusartiesten maakt hen, en zeker acrobaten, kwetsbaar in hun loopbaan.

[181] "Riggers," *FEDEC*, n.d.
[182] "Riggers Survey Report" (2022).
[183] Ibid., 18.
[184] Ibid., 12.

De risico's voor circusartiesten zijn vergelijkbaar met die van topsporters, maar de intensieve en frequente herhalingen van voorstellingen verhoogt het risico op microtrauma's en bijgevolg ook ernstige blessures.[185] Het waarborgen van fysieke veiligheid is daarom van cruciaal belang. Fysieke veiligheid omvat blessurepreventie, EHBCO (Eerste Hulp Bij Circus Ongevallen), en het promoten van veilige en gezonde werkgewoonten zoals correct stretchen, opwarmen, en het juist aanleren van bewegingen. De nodige kennis hierrond is nog niet bij iedereen in dezelfde mate aanwezig. Niet alle artiesten en docenten kunnen genieten van dezelfde mogelijkheden tot scholing en bijscholing, mede door de instroom uit andere sectoren en het grote aandeel van autodidacten in de circussector. Daarnaast is het essentieel om een cultuur van veilige attitudes te ontwikkelen en te behouden, zodat artiesten op een duurzame manier hun vak kunnen uitoefenen.

Het *circusloopbanenonderzoek* benadrukt de voortdurende aandacht voor fysieke veiligheid bij circusartiesten, zowel tijdens trainingen, creatieprocessen als voorstellingen. 42,3% van de artiesten geeft aan dat ze in hun carrière vaak fysieke en veiligheidsrisico's hebben moeten nemen. De fysieke belasting van het beroep van circusartiest is aanzienlijk. Veel artiesten maken zich zorgen over hoe ze hun werk kunnen blijven doen naarmate ze ouder worden. Dit brengt risico's op blessures met zich mee, die niet alleen lichamelijke, maar ook mentale gevolgen hebben, zoals stress en onzekerheid (zie Psychosociale Veiligheid).

"Het werk is heel fysiek, super technisch, eens je de 40 bent gepasseerd vraag ik mij af: lukt het nog?"[186]

Een blessure kan ingrijpende gevolgen hebben, niet alleen voor de artiest zelf, maar ook voor het team en het publiek.

"Het is heel moeilijk: want als ik niet kom, dan kunnen mijn collega's niet werken, en kan het publiek niet komen."[187]

Door de hoge fysieke belasting en de beperkte duurzaamheid van het lichaam zijn circusartiesten, vooral acrobaten, kwetsbaar in hun loopbaan. Helaas is de bescherming tegen deze risico's - door het ontbreken van een duidelijk statuut (zie hoofdstuk Professionalisering) - vaak te laag. Het waarborgen van fysieke veiligheid en het opzetten van een ondersteunende structuur is daarom essentieel om de loopbaan van circusartiesten duurzamer te maken.

Internationaal gaat er veel aandacht besteed naar de fysieke veiligheid van circusartiesten. Binnen Codarts Rotterdam monitort de onderzoeksgroep PEARL al tien jaar het lichamelijke en geestelijke welbevinden van podiumkunstenstudenten in Nederland, met het doel om gezondheidsklachten en blessures in kaart te brengen, preventiestrategieën te ontwikkelen en uitval te voorkomen. Het bestuderen van blessures in circus blijkt moeilijker dan in bijvoorbeeld dans, vooral vanwege de grote diversiteit aan disciplines. Bij luchtacrobatie zijn de schouders bijvoorbeeld de meest voorkomende blessureplek, terwijl bij grondacrobatie vaker de onderrug, polsen of enkels de zwakke zones zijn.[188] Tot voor kort was de populatie van circusartiesten bij PEARL echter te klein voor een goede risicofactoranalyse.

[185] Marion Cossin, "Quand cirque rime avec risque" (March 13, 2019).
[186] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek," 76.
[187] Ibid.
[188] Nick Verginis, "Trauma-Informed, Injuries Monitored. Beyond Safety and Risk with New Paradigms.," *Circus a Safer Space for Danger*, 2024.

Tijdens de internationale veiligheidsconferentie “Circus a safe(r) space for danger” (2024) presenteerden de onderzoekers hun eerste circusspecifieke resultaten, waarin ze de inname van plantaardige versus dierlijke eiwitten koppelden aan spierblessures. Hieruit bleek een mogelijke correlatie: studenten die hun eiwitten voornamelijk uit plantaardige bronnen halen, lijken een grotere kans op spierblessures te hebben.[189] Hoewel dit nog maar de beginfase van circusspecifiek onderzoek is, biedt het veelbelovende mogelijkheden voor verdere kennisontwikkeling in de toekomst.

In de circuseducatieve sector is meer kennis rond fysieke veiligheid belangrijk gezien de variëteit aan deelnemers: kinderen, jongeren en volwassenen van diverse leeftijden en met verschillende achtergronden en ervaringsniveaus. Hier geldt het principe “jong geleerd is oud gedaan”, waarbij het van groot belang is dat veilige en gezonde gewoonten van jongsaf worden aangeleerd. Dit legt niet alleen de basis voor een veilige deelname aan circusactiviteiten, maar draagt ook bij aan lichaamsbewustzijn en de volhoudbaarheid van hun fysieke gezondheid op de lange termijn. Het juist en veilig aanleren van technieken, met aandacht voor blessurepreventie, zorgt ervoor dat jonge circusbeoefenaars kunnen doorgroeien naar een professionele carrière met minder risico op blessures en een betere fysieke duurzaamheid.

Enkele experten uit de circussector ontwikkelden binnen het traject van de circusateliers samen met het Vlaamse kruis een EHBCO-opleiding voor lesgevers .

“Ik merkte dat de gewone EHBO niet altijd even toepasbaar is binnen een circuswerking. Zo kreeg ik eens de vraag van een artiest om een brandwonde, opgelopen aan een Chinese mast, volledig af te tapen zodat de artiest opnieuw aan de mast kon trainen. Dat past helemaal niet binnen wat ik leerde. De ervaring leert ons dat we wel op zo’n vraag kunnen ingaan, op voorwaarde dat de wonde na de training correct verzorgd wordt. Dat is maar één voorbeeldje van hoe we van EHBO naar EHBCO – eerste hulp bij circusongevallen – gingen.”[190] Inne Verheyen (ECDF)

De EHBCO opleiding leidt tot een attest tot bedrijfshulpverlener, erkend door FOD WASO mits een jaarlijkse herhaling. Deelnemers en lesgevers van de opleiding vormen een collegagroep waarin ze samen naar standaarden zoeken, toepasbaar in alle circusateliers (en door circusartiesten). Lesgevers, trainers en artiesten geven vaak les in verschillende ateliers. Om verwarring te vermijden is het dus belangrijk om een gedragen overkoepelend veiligheidsbeleid te creëren. De collegagroep fysieke veiligheid bespreekt en beslist over discussiepunten. Zo is binnen de circussector (en daarbuiten) het gebruik van een ice pack na een val op dit moment een discussiepunt.

Volgens de impactmeting die Circuscentrum uitvoerde in het kader van het educatieve veiligheidstraject (cfr Kaderstuk Veiligheidstraject) hebben meer dan de helft (5) van de deelnemende circusateliers (8) een uitgeschreven beleid rond fysieke veiligheid in 2024. Vóór het veiligheidstraject lag dit aantal lager (3). Op het vlak van fysieke veiligheidsprofielen zien we een stijging in het aantal (opgeleide) bedrijfshulpverleners (vóór het traject 3, in 2024 7) alsook in het aantal opgeleide EHBCO verantwoordelijken. Ook op het vlak van ongevallen is er een opmerkelijke evolutie: hoewel de meeste circusateliers al een logboek voor ongevallen hadden vóór het veiligheidstraject, worden in 2024 in meer dan de helft van de circusateliers ook de ‘bijna ongevallen’ bijgehouden. (Tabel 33, 34 en 35)

[189] Janine Stubbe, “Monitoring the Health and Wellbeing of Codarts Circus Students,” *Circus a Safer Space for Danger*, April 2024.
[190] De Bleser, “Veiligheid is een attitude - Tijd voor meer expertise over veiligheid.”

Tabel 33 • Impactmeting Circuscentrum - Educatief Veiligheidstraject - uitgeschreven veiligheidsbeleid

	VOOR HET VEILIGHEIDSTRAJECT	2024
Organisaties met een uitgeschreven beleid rond Fysieke Veiligheid	3/8 (38%)	5/8 (63%)

Tabel 34 • Impactmeting Circuscentrum – Educatief Veiligheidstraject - EHBCO Verantwoordelijken en Bedrijfshulpverleners

	VOOR HET VEILIGHEIDSTRAJECT			2024		
	Neen	Ja, zonder opleiding	Ja, met opleiding	Neen	Ja, zonder opleiding	Ja, met opleiding
Organisaties met een EHBCO Verantwoordelijke	1/8 (13%)	2/8 (25%)	5/8 (63%)	1/8 (13%)	0/8 (0%)	7/8 (88%)
Organisaties met een Bedrijfshulpverlener	5/8 (63%)	0/8 (0%)	3/8 (38%)	1/8 (13%)	0/8 (0%)	7/8 (88%)

Tabel 35 • Impactmeting Circuscentrum – Educatief Veiligheidstraject - Ongevallen logboek

	VOOR HET VEILIGHEIDSTRAJECT	2024
Organisaties met een Ongevallen Logboek	6/8 (75%)	7/8 (88%)
Organisaties die 'Bijna Ongevallen' bijhouden	3/8 (38%)	5/8 (63%)

Zoals eerder vermeld, richtte deze impactmeting zich op de acht structureel gesubsidieerde circusateliers die deelnamen aan het eerste veiligheidstraject. Ook hier zien we opnieuw positieve evoluties die zich de komende jaren verder zullen ontwikkelen, ook in andere delen van de sector.

PSYCHOSOCIALE VEILIGHEID

Naast fysieke belasting ervaren veel individuen in de circussector een aanzienlijke mentale belasting. In het circusloopbanenonderzoek gaf 45,8% van de bevraagde artiesten aan veel emotionele belasting te ervaren in hun loopbaan; 44,2% gaf aan dat het moeilijk is een goede work-life balans te houden. De toewijding en de passie van circusartiesten gaan vaak ten koste van zelfzorg. Deze emotionele belasting beperkt zich niet tot artiesten; ook riggers, zoals aangetoond in de FEDEC Riggers Survey, ervaren hoge stress en werkdruk vanwege hun verantwoordelijke positie. (zie Technische Veiligheid)

De aandacht voor psychosociale veiligheid is de afgelopen jaren toegenomen, mede dankzij bredere maatschappelijke ontwikkelingen zoals de #MeToo-beweging en de groeiende focus op grensoverschrijdend gedrag en mentaal welzijn.

In de internationale circussector speelde het collectief 'Balance Ton Cirque' een cruciale rol als katalysator voor verandering. Dit collectief, opgericht om op te treden tegen fysiek en psychisch geweld, ontving meer dan honderd getuigenissen met betrekking tot zeven verschillende circusscholen.

Een belangrijke recente ontwikkeling op het gebied van psychosociale veiligheid is de invoering van Aanspreekpunten Integriteit (API's) in het jeugdwerk, een verplichting sinds 2023. Circusateliers hebben dit voorbeeld gevolgd en eigen API's aangesteld, die een essentiële rol spelen in het waarborgen van een veilige omgeving voor zowel kinderen als volwassenen.

Het besluit van de Vlaamse Regering van 9 februari 2024 tot uitvoering van het Jeugddecreet van 23 november 2023 bepaalt verschillende taken voor het API[191]:

- het API treedt op als **eerste opvang** bij inbreuken op de integriteit;
- het API **registreert** het aantal en de aard van de meldingen en vaststellingen;
- het API **verwijst** betrokkenen door naar informatie, psychosociale ondersteuning, medische bijstand, juridische bijstand en politiediensten als dat nodig is;
- het API **adviseert** de vereniging over het integriteitsbeleid;
- het API **ondersteunt** de vereniging en haar lokale afdelingen om het integriteitsbeleid en de procedures uit te voeren en te optimaliseren.

Slachtoffers van intimidatie, seksuele intimidatie en geweld kunnen sinds september 2023 terecht bij het Vlaams Meldpunt Grensoverschrijdend Gedrag.[192] Dit nieuwe meldpunt biedt ondersteuning aan organisaties, inclusief circusorganisaties, bij het aanpakken van intimidatie en geweld. Daarnaast is ook het aanstellen van vertrouwenspersonen binnen circusorganisaties van groot belang. Deze personen bieden een laagdrempelig aanspreekpunt voor medewerkers en artiesten die in aanmerking komen met grensoverschrijdend gedrag.

In het kader van het educatieve veiligheidstraject (zie kaderstuk Veiligheidstraject) organiseerde Circuscentrum in samenwerking met Ell Circo D'ell Fuego in 2024 een module psychosociale veiligheid. Deze module bestond uit vier opleidingsdagen, verzorgd door verschillende externe partners: Free up and Play, Expertise deling en Tumult, Sensoa, en Pimento. De focus lag op het creëren van een veilige werkomgeving in circusateliers.

"Nadenken over hoe we ons als mens veilig kunnen voelen op het werk of in een lesgroep. Dat is psychosociale veiligheid, een vorm van veiligheid die misschien snel vergeten wordt, maar minstens evenwaardig is aan de andere vormen van veiligheid,"[193] Mieke Gielen (ECDF)

De API's van de deelnemende circusateliers kregen tijdens de module een training met tools zoals het vlaggensysteem van Sensoa om grensoverschrijdend gedrag te beoordelen en bespreekbaar te maken. Er ging ook aandacht naar het implementeren van deze tools in het beleid en aan duidelijke communicatie, zodat iedereen weet wie de API's zijn en hoe ze te bereiken zijn.

Volgens de impactmeting die Circuscentrum uitvoerde in het kader van het educatieve veiligheidstraject (zie kaderstuk Veiligheidstraject) hebben meer dan de helft (5) van de deelnemende circusateliers (8) een uitgeschreven beleid rond psychosociale veiligheid in 2024, wat een vooruitgang betekent ten opzichte van vóór het veiligheidstraject.

[191] "Integriteit in de Jeugdsector," *Departement Cultuur, Jeugd & Media*, n.d.
[192] "Overzicht," Vlaams Meldpunt Grensoverschrijdend Gedrag, n.d.
[193] De Bleser, "Veiligheid is een attitude - Tijd voor meer expertise over veiligheid."

Op vlak van psychosociale veiligheidsprofielen is vooral een verschuiving naar het aantal personen met een (relevante) opleiding. (Tabel 36 en 37)

Tabel 36 • Impactmeting Circuscentrum - Educatief Veiligheidstraject - uitgeschreven veiligheidsbeleid

	VOOR HET VEILIGHEIDSTRAJECT	2024
Organisaties met een uitgeschreven beleid rond Psychosociale Veiligheid	3/8 (38%)	5/8 (63%)

Tabel 37 • Impactmeting Circuscentrum - Educatief Veiligheidstraject - Vertrouwenspersonen en API's

	VOOR HET VEILIGHEIDSTRAJECT			2024		
	Neen	Ja, zonder opleiding	Ja, met opleiding	Neen	Ja, zonder opleiding	Ja, met opleiding
Organisaties met een Vertrouwenspersoon	2/8 (25%)	4/8 (50%)	2/8 (25%)	2/8 (25%)	2/8 (25%)	4/8 (50%)
Organisaties met een Aanspreekpunt Integriteit (API)	1/8 (13%)	4/8 (50%)	3/8 (38%)	1/8 (13%)	2/8 (25%)	5/8 (63%)

Ook hier geeft de impactmeting een eerste indicatie van positieve evoluties, bij de acht structureel gesubsidieerde circusateliers. Tijdens de focusgroep Veiligheid was er een duidelijke nadruk op psychosociale veiligheid, ook in andere delen van de circussector. Er bleek veel interesse te zijn om de komende jaren verdere stappen te zetten op dit gebied, evenals een grote behoefte aan praktisch inzetbare tips en richtlijnen.

Naast het werken met API's en vertrouwenspersonen, speelt ook burn-outpreventie een cruciale rol in het bevorderen van psychosociale veiligheid. De hoge werkdruk, onregelmatige werkuren en de intensieve fysieke en mentale eisen van het vak maken circusartiesten vatbaar voor burn-out.

Voor circusartiesten is de grens tussen werk en privé vaak vervaagd. Lange werkdagen, onregelmatige werkuren en een sterke identificatie met hun werk maken het lastig om een gezonde werk-privébalans te handhaven.

"Circusartiest zijn is een levensstijl."[194]

Dit probleem wordt verergerd door de beperkte financiële zekerheid en de uitdagingen die gepaard gaan met het combineren van een circuscarrière met gezinsleven. Vooral wanneer artiesten een nieuwe levensfase ingaan, zoals het stichten van een gezin, wordt het steeds moeilijker om de balans te behouden. De problemen rond kinderopvang, met name flexibel en afgestemd op de onregelmatige werkuren van circusartiesten, vormen een groot knelpunt.

"Moeder worden heeft echt wel een serieuze impact gehad op mij als mens en als circusartiest. Ik heb een stap achteruitgezet als zelf creërende artiest."[195]

[194] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek."
[195] Ibid., 75.

Op internationaal niveau speelt het "Speak Out"-initiatief van FEDEC een belangrijke rol in het bevorderen van een veilige werkomgeving binnen de circussector. Dit initiatief moedigt circusprofessionals aan om openlijk te praten over hun ervaringen met psychosociale problemen, grensoverschrijdend gedrag en andere vormen van emotionele belasting. Door deze onderwerpen bespreekbaar te maken, draagt FEDEC bij aan het versterken van een cultuur van veiligheid en ondersteuning in de sector. Ook het onderzoek "We Protect Animals Well" van Rosa Matthis, uitgevoerd met steun van FEDEC, is hierin belangrijk. (zie kaderstuk "We Treat Animals Well")

Kaderstuk "We Treat Animals Well"

Rosa Matthis bevroeg in 2020, met de hulp en medewerking van FEDEC, alle Europese professionele circusopleidingen over hun ervaringen met grensoverschrijdend gedrag, hoe dergelijk gedrag mogelijk veroorzaakt werd en hoe de circusorganisaties daarop reageren.[196] Haar onderzoek heet 'We Protect Animals Well' – een cynische sneer naar de vaststelling dat dieren beter behandeld worden dan (vrouwelijke) artiesten in het circus.

De enquêtering verliep volstrekt anoniem. Indien gewenst, konden respondenten na het invullen van de enquête ook met Matthis spreken. Ook de informatie uit die interviews werd anoniem gebruikt.

Matthis wil in de eerste plaats misbruik in circusscholen onderzoeken en in kaart brengen hoe de schooldirecteuren op de hoogte zijn van dit misbruik, passende maatregelen treffen en preventieve maatregelen bepalen.

Matthis formuleert drie onderzoeksvragen:

1. Wordt grensoverschrijdend gedrag beschouwd als een actueel probleem binnen circusscholen?
2. Welke mentaliteit maakt misbruik in circusscholen mogelijk?
3. Welke maatregelen/tools kunnen nuttig zijn om misbruik aan te pakken?

Op de **eerste onderzoeksvraag** is het antwoord glashelder. 'Geen enkele school die deelnam aan het onderzoek weigert nog te erkennen dat grensoverschrijdend gedrag wel degelijk een probleem is dat aanwezig is en steeds dient aangepakt te worden.'

Als antwoord op de **tweede onderzoeksvraag** stipt Matthis aan dat circus, net als sport, niet alleen kampt met bepaalde tradities, maar ook met prestatiemet prestatiedrang. Ze betoogt dat de circussectorin een gewijzigde culturele actualiteit beter moet omgaan met wat als gevoelig, beledigend en grensoverschrijdend beschouwd wordt. Men moet verandering durven toe te laten zonder te vrezen voor de authenticiteit van de circusdiscipline.

Haar antwoord op de **derde vraag** laat geen twijfel toe: ook al spannen scholen zich in om de nodige procedures uit te werken en afspraken te volgen, toch heerst er nog te veel blindheid over de structurele discriminatie op elk niveau.

[196] Rosa Matthis, "'We Protect Animals Well': A Structural Approach to Abusive Conduct within Circus Schools" (Master's Thesis, Linköping University, 2021).

Circusopleidingen moeten veel meer gebruik maken van kennis uit andere sectoren. Bovendien is het hoognodig om te werken aan inclusie, zodat het personeel en de studenten de huidige diversiteit binnen de samenleving weerspiegelen. Want, zo concludeert Matthis, hoe gebrekkiger de representatie van verschillende groepen, hoe groter de kans op grensoverschrijdend gedrag.

BRON: Circusmagazine #69

Naast de psychosociale veiligheid van circusprofessionals is ook de veiligheid van het publiek tijdens voorstellingen cruciaal. Uit de focusgroep 'Veiligheid' bleek dat organisatoren, programmatoren en artiesten vaak onvoldoende voorbereid zijn op incidenten tijdens een show. Het is belangrijk dat circusorganisatoren beschikken over duidelijke noodplannen en dat alle betrokkenen goed getraind zijn in noodrespons. Effectieve communicatie met het publiek over veiligheidsprocedures helpt paniek te voorkomen. Ook moeten er adequate nazorgmaatregelen beschikbaar zijn voor bezoekers die getroffen worden door een incident. Regelmatige herziening en testen van veiligheidsprotocollen waarborgen hun effectiviteit, creëren een veilige omgeving en maken snelle actie bij incidenten mogelijk.

ANDERE ASPECTEN VAN VEILIGHEID

De veiligheid binnen de circussector beslaat diverse domeinen die nauw aansluiten bij de welzijnswetgeving. Hoewel technische, fysieke en psychosociale veiligheid de kern vormen, zijn er ook andere aspecten belangrijk voor het welzijn van circusartiesten en organisaties. Deze drie domeinen zijn voortgekomen uit de specifieke behoeften van de sector en vertalen de algemene welzijnsrichtlijnen naar de circusspecifieke context. Toch is het essentieel te beseffen dat de welzijnswet meerdere relevante domeinen bevat, die van belang zijn voor de verdere professionalisering van de circuswereld. Onderwerpen zoals pesten, ergonomie en blootstelling aan schadelijke omgevingsfactoren (zoals geluid en luchtkwaliteit) zijn in grotere organisaties vaak al verankerd in veiligheidsprotocollen. In de circuswereld zijn deze aspecten echter vaak minder zichtbaar, maar ze vormen wel belangrijke aanvullingen op de bestaande veiligheidsmaatregelen. Naarmate de sector verder professionaliseert, wordt het essentieel om ook deze bredere welzijnsaspecten te integreren.

SENSIBILISERING EN CULTUUR VAN VEILIGHEID

De promotie en implementatie van veiligheid vormen twee cruciale aspecten bij het bevorderen van veiligheid. In de focusgroep Veiligheid was er consensus dat sensibilisering en het aanleren van een veiligheidsattitude prioriteit moeten krijgen, in plaats van het opleggen van strikte regels. Dit laatste kan soms contraproductief werken en weerstand oproepen. Het doel moet zijn om veiligheid als een logische en aantrekkelijke keuze te presenteren, zodat het een vanzelfsprekend onderdeel wordt van de dagelijkse praktijk binnen de circussector.

Er bestaan verschillende wettelijke verplichtingen op het vlak van veiligheid die circusorganisaties moeten naleven. Het kennen van en juist toepassen van deze wetgeving vraagt veel tijd en inspanning, vooral gezien het internationale karakter van de sector. Elk land heeft eigen normen en wetten rond veiligheid. Tegelijk leiden wettelijke verplichtingen niet altijd tot een effectief veiligheidsbeleid dat door alle medewerkers wordt uitgevoerd en gedragen.

In de focusgroep Veiligheid werd eveneens aangehaald dat er een aanzienlijke kloof tussen papieren veiligheid en echte veiligheid bestaat. Het voldoen aan administratieve keuringsvereisten betekent niet automatisch dat de werkelijke veiligheid gegarandeerd is. Er is een verschil tussen het hebben van de juiste papieren en het daadwerkelijk begrijpen en implementeren van veilige praktijken.

Om een cultuur van veiligheid te cultiveren is het essentieel dat alle betrokkenen – van artiesten tot ondersteunend personeel – zich verantwoordelijk voelen voor hun eigen veiligheid en die van anderen. Door veiligheid niet enkel als een verplichting, maar als een integraal onderdeel van de professionele identiteit van circusartiesten en -medewerkers te presenteren, kan de sector vooruitgang boeken in het waarborgen van een veilige (werk)omgeving.

UITDAGINGEN VOOR EEN VEILIGE(RE) CIRCUSSECTOR

- De carrière van circusartiesten is zowel fysiek als mentaal veeleisend, wat leidt tot aanzienlijke uitdagingen voor de volhoudbaarheid. De fysieke belasting, vooral voor acrobaten, vergroot het risico op blessures en kan de duurzaamheid van hun loopbaan onder druk zetten. Daarnaast ervaren circusprofessionals, zowel artiesten als technici, hoge mentale druk door onregelmatige uren en constante prestatiedruk, wat het risico op burn-out vergroot. Dit vraagt om gerichte maatregelen ter ondersteuning van de fysieke en mentale gezondheid van circusprofessionals, zowel op het vlak van blessurepreventie als voor het bevorderen van een betere werk-privébalans. Initiatieven zoals de jaarlijkse EHBCO-cursus in samenwerking met het Vlaamse Kruis dragen bij tot het vergroten van de deskundigheid en een veiligheidsattitude binnen de sector.

- Grensoverschrijdend gedrag blijft een cruciaal aandachtspunt binnen de circussector, waar het fysieke karakter van de kunstvorm, de emotionele betrokkenheid van artiesten en machtsverhoudingen soms tot problematische situaties kunnen leiden. Het bevorderen van een veilige en respectvolle werkomgeving vraagt om effectieve protocollen en richtlijnen voor psychosociale veiligheid, ondersteund door praktische en inzetbare tips en charters. De oprichting van Aanspreekpunten Integriteit (API's) en meldpunten voor grensoverschrijdend gedrag biedt daarnaast een belangrijke kans om de veiligheidscultuur binnen de sector te versterken, door het laagdrempelig maken van meldingen en het bieden van gepaste ondersteuning voor alle betrokkenen.

- Er is momenteel een tekort aan circusspecifieke kennis en expertise, vooral op het vlak van technische veiligheid zoals rigging. Het delen van kennis over materialen, installaties en veilig gebruik van apparatuur is essentieel voor een veilige werkomgeving, maar gebeurt nu vaak informeel en in besloten circuits. Daardoor is waardevolle informatie niet altijd toegankelijk voor iedereen die erbij gebaat is. Door de instroom van autodidacten en professionals uit andere sectoren is het kennisniveau bovendien wisselend. Initiatieven zoals gezamenlijke opleidingsdagen of een open kennisbank, in combinatie met veiligheidstrajecten en expertgroepen, kunnen bijdragen aan een gedeelde basis en brede veiligheidsattitude binnen de sector.

- De complexe en uiteenlopende (inter)nationale veiligheidsvoorschriften vormen een belangrijke uitdaging voor de circussector. Het naleven van deze wetgeving vereist niet alleen een grondige kennis van verschillende regels, maar ook een voortdurende aanpassing aan regionale verschillen en de specifieke aard van circustechnieken. Daarnaast vertaalt de wettelijke verplichting zich niet altijd in een effectief en gedragen veiligheidsbeleid. De toegenomen aandacht voor veiligheid heeft echter geleid tot meer initiatieven, zowel in Vlaanderen als internationaal, die focussen op circusspecifieke kennis, wat zowel binnen de sector als op beleidsniveau kansen biedt voor verbetering en ontwikkeling.

- Een alomvattend veiligheidsbeleid dat door alle circusorganisaties wordt onderschreven, is noodzakelijk. De diversiteit van de sector vraagt om een gelaagde aanpak die zowel amateur- als professionele niveaus omvat. Het creëren van een gedeelde veiligheidsattitude binnen de sector vergt voortdurende inspanningen van alle betrokkenen.

Brede sensibilisering is hierbij van groot belang, niet alleen onder circusprofessionals, maar ook binnen het publiek en andere stakeholders. Circusateliers kunnen een voortrekkersrol spelen door vanaf het begin van de opleiding aandacht te besteden aan veiligheidsbewustzijn en -praktijken. Dit kan leiden tot een cultuur waarin veiligheid een vanzelfsprekendheid wordt.

Suggestie voor verder onderzoek:

In dit hoofdstuk hebben we meerdere keren de impact van het educatieve veiligheidstraject aangestipt. Een bredere bevraging binnen de sector kan in de toekomst extra waardevolle inzichten opleveren in de verschillende veiligheidsstrategieën en -culturen die er bestaan en de evoluties hiervan.

05 INCLUSIE

Inclusie gaat over het wegwerken van drempels. Deze drempels zijn structureel, systemisch en vaak onbewust. Iedereen kan vormen van uitsluiting of drempels ervaren - dit is niet gelinkt aan één specifieke (doel)groep. Discriminatie kan gebeuren op basis van huidskleur, seksuele identiteit, socio-economische achtergrond ... Niet alle uitsluitingsmechanismen zijn altijd even zichtbaar, maar ze houden kwaliteitsvolle meerstemmigheid tegen. Inclusie vraagt om bestaande systemen en manieren van werken te herdenken en opnieuw in te richten en zo recht te doen aan diversiteit.

Inclusie is een multifactoriële uitdaging. Tijdens de focusgroep Inclusie omschreef een van de deelnemers inclusie als 'rhizomatic', als een netwerk waarbij elk punt geconnecteerd is met een ander punt waardoor verandering bij een deel van het netwerk effect heeft op het volledige netwerk. Juist door deze complexiteit is inclusie geen 'kers op de taart': om effectief drempels te verlagen is het een manier van denken en handelen die verweven moet zijn in de basis van een organisatie. Hierop inzetten is geen "nice to have", maar een absolute noodzaak voor organisaties die maatschappelijk relevant willen blijven. Werken aan inclusie is een proces en vraagt actie. Of zoals de bekende quote van Vernā Myers luidt "Diversity is being invited to the party. Inclusion is being asked to dance."

Waarom dit thema?

Hoewel circus veel potentieel heeft om een laagdrempelige en inclusieve kunstvorm en vorm van vrijetijdsbesteding te zijn, maakt het die ambitie in de praktijk niet altijd waar. Naar eigen zeggen zijn er binnen de sector nog teveel uitsluitingsmechanismen. Daarom is het nodig om gatekeepingprocessen blijvend in vraag te stellen, en ze kritisch te beschouwen, zonder de daarbij genomen stappen uit het oog te verliezen.

In de inleiding van deze landschapstekening haalden we de uitdaging over de beperkte aanwezigheid van data en cijfers over de circussector aan. Specifiek voor het thema inclusie is deze uitdaging nog groter. Persoonlijke informatie zoals genderidentificatie, migratieachtergrond of financiële status zijn moeilijk te verzamelen door de GDPR-wetgeving, maar ook veranderende houdingen ten opzichte van identiteit. Er is geen onderzoek voorhanden dat vanuit een intersectioneel perspectief meer inzicht geeft in hoe de sector op dit vlak geëvolueerd is. Daarom staan we in het eerste deel van dit hoofdstuk stil bij uitsluitingsmechanismen ten opzichte van enkele specifieke kenmerken. Het beschikbare onderzoek leidde tot deze keuze. Daarna gaan we in op enkele overkoepelende tendensen rond inclusie binnen de circussector.

Er is weinig feitelijke informatie over wie circus bereikt en wie nog niet of te weinig. Daarom maakten we vooral gebruik van onderzoeken binnen de bredere cultuursector, good practices en ambities geformuleerd door de structureel gesubsidieerde organisaties in hun beleidsplannen. Deze dienen te worden geplaatst in de bredere maatschappelijke trends gekaderd in het hoofdstuk Circus in de Maatschappij.

DREMPELS EN UITSLUITINGSMECHANISMEN

SOCIAAL-ECONOMISCHE POSITIE

Individuen met een benadeelde sociaaleconomische achtergrond kunnen een veelheid aan drempels ervaren om deel te nemen aan circus. Het gaat hierbij over meer dan alleen financiële drempels zoals inschrijvings- en lidgelden van circusateliers, ticketprijzen, het financieren van een hogeschoolopleiding… Ook sociale en culturele drempels beperken de toegang zoals opleidingsniveau, taal, sociale uitsluiting etc.

Om de financiële toegankelijkheid te bevorderen, hanteren verschillende circusateliers een gedifferentieerd prijzenbeleid. Verschillende ateliers werken met de UiTPAS met kansentarief. Sommige ateliers geven gezinskortingen, kortingen voor leden die een studietoelage krijgen of laten deelnemers betalen in schijven. Daarnaast bestaan er ondersteuningsmogelijkheden bij lokale besturen; hier een beroep op doen vraagt echter administratie en de mogelijkheden zijn niet altijd bekend. Verschillende ateliers leiden nieuwe leden daarom actief naar lokale initiatieven.

De acht structureel gesubsidieerde circusateliers rapporteerden dat in 2023 gemiddeld 13% van hun unieke deelnemers gebruik maakten van een sociaal tarief (al zien we grote regionale verschillen en schommelt dit percentage tussen 1% en 34%). Het Circusloopbanenonderzoek vermeldt dat jongeren bereiken met een benadeelde socio-economische achtergrond een actief wervingsbeleid vraagt, enkel inzetten op het verlagen van financiële drempels is onvoldoende.[197] Verschillende circusateliers zetten actief in op deze outreach. Een voorbeeld is de werking van Circusplaneet binnen Brede School Gent. Binnen het project zet Circusplaneet in op de ontwikkeling van kinderen en jongeren met extra aandacht voor jongeren uit kwetsbare gezinnen, om sociale uitsluiting tegen te gaan.[198]

De beperkte werk- en financiële zekerheid blijkt voor jongeren een hinderpaal te vormen om voor een circuscarrière te kiezen: als een financieel 'vangnet' (bijv. van thuis uit) ontbreekt, is het niet evident om een loopbaan in de circussector na te streven. Aangezien Vlaanderen geen hogere schoolopleiding voor circus heeft, betekent dit bovendien dat jongeren naar het buitenland moeten voor hun studies, wat de drempel kan verhogen. Ook de beeldvorming rond circus bij een breder publiek werkt soms tegen, circus wordt niet altijd gezien als een valabel carrièrepad.

GENDER

Binnen de circussector bestaan stereotiepe opvattingen over genderrollen die nog steeds een impact hebben op de plek die je wordt veronderstelt in te nemen.

Als een gevolg hiervan stromen o.a. minder vrouwen door naar hoger circusonderwijs, en ervaren ze daar meer drempels. Volgens een onderzoek van Alisan Funk uitgevoerd in 2018, bestaan er nog (impliciete) aannames over gender binnen circuseducatie. Zo stelt ze vast dat er nog steeds een associatie bestaat tussen circustechnieken en stereotiepe aannames over gender. Funk stelde vast dat het gender van artiesten rechtstreeks wordt gelinkt aan hun aanleg voor specifieke disciplines. Het effect van deze (impliciete) aannames maakt dat vrouwen vaker bepaalde disciplines kiezen, wat blijvende gevolgen heeft voor de latere carrière van circusartiesten.

[197] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek," 73.
[198] Joris Herweyers et al., "IMPACT. Vier case reports uit het circuseducatieve veld" (2021).

Vrouwen studeren bijvoorbeeld vaker af in solo-disciplines met zwaardere rigging eisen zoals luchtacrobatie. Voor deze disciplines is het moeilijker en duurder om trainingsruimtes te vinden, ze zijn vaak duurder om te programmeren en ze vragen een andere risico-management aanpak. "Because female soloists often specialize on apparatuses that are therefore difficult to train, complicated to hire, and come with more cost, their presence in the circus industry is effectively diminished. Thus, through the implicit curriculum transmitted by coaches and administrators, reinforcing gender-specific discipline choices, circus schools exert significant influence on the gender representation of performers in the circus industry."[199]

Om deze en andere uitdagingen aan te pakken lanceerde FEDEC in 2023 het project "Speak Out" met als doel het aanpakken van grensoverschrijdend gedrag, seksisme en gender-gebaseerde discriminatie binnen circusopleidingen. Het traject omvat trainingen, workshops en debatten georganiseerd over verschillende onderwerpen zoals bias in audities, gender(on)gelijkheid, (percepties op) het lichaam in de kunsten...[200]

Bij de uitbouw van hun carrière komen vrouwelijke circusprofessionals vaak in aanraking met genderongelijkheid. Het Circusloopbanenonderzoek stelt dat de circussector te kampen heeft met de perceptie een macho-wereld te zijn, met een nadruk op techniciteit en kracht. "Ook is er stereotypering in de rollen: vrouwen worden meer gezien als ondersteunende profielen (bijv. spreiding, productie), als actief in een segment dat gericht is op families/kinderen, en ook in de disciplines wordt een genderbias vastgesteld (bijv. vrouwen wel aerial, geen clownerie)."[201] Deze uitsluitingsmechanismen werken door in bijvoorbeeld beperktere speelkansen.

Verschillende circusprofessionals kaarten daarbij ook aan dat de plek van vrouwen binnen de circussector precair is en het vaak meer moeite kost om als vrouwelijke professional dezelfde kansen en voorwaarden te verkrijgen. In een artikel in Circusmagazine getuigen Margot Jansens en Jakobe Geens over hun ervaringen en plek als vrouw in de circussector. "Als vrouwelijke podiumtechnicus was het vaak opboksen tegen vooroordelen, zowel onderling tussen technici als extern. Je wordt zelden als volwaardig gezien of je capaciteiten worden bij aanvang in twijfel getrokken."[202] (Margot Jansens) In 2022 schreef Hazel Lam een opiniestuk in Circusmagazine waarin ze vragen stelde over de blik op vrouwen en het vrouwelijk lichaam in de Vlaamse circussector. "Waarom is er een kloof tussen de statistisch gelijke aantallen performers van beide geslachten in België en de overweldigende mannelijke dominantie in de Vlaamse programma's? Waar zijn mijn zusters die werk van aanzienlijke kwaliteit maken? Om nog maar te zwijgen over andere gemarginaliseerde groepen."[203]

Een andere uitdaging die veel artiesten ervaren, is de combinatie van werken binnen de circussector met ouderschap. Onregelmatige werkuren, fysieke en mentale belasting ... maken het moeilijk als ouder om een professionele carrière te combineren met kinderen. "Naast de vermelde drempels, komt er voor vrouwen een extra drempel bij, namelijk de fysieke impact van het hebben van een kind op het lichaam. Bovendien zijn er nog steeds genderongelijkheden in de zorgtaken, waardoor de combinatie werk – gezin voor vrouwen zwaarder zal doorwegen dan voor mannen."[204]

[199] Alisan Funk, "Gender Assymetry and Circus Education," *Performance Matters*, 2018, 28;
[200] "Speak Out Project. Together for a Safer Circus," *FEDEC*, accessed August 29, 2024.
[201] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek," 73–74.
[202] Liv Laveyne, "Jakobe Geen en Margot Jansens over vrouwelijke seksualiteit en mannelijke dominantie," *Circusmagazine*, no. 73 (2022): 8–13.
[203] Hazel Lam, "Waar blijven mijn dappere zusters? Opiniestuk door Hazel Lam," Circusmagazine, no. 72 (2022): 48–49.
[204] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek."

Uit een onderzoek van de International Federation of Actors (verder FIA) naar de omstandigheden van circusartiesten in Europa blijkt dit een wijdverspreid probleem.[205] In het onderzoek rapporteerden 20% van de vakbonden uitdagingen voor vrouwen, ze haalden allemaal de moeilijkheden aan rond het verkrijgen van zwangerschapsverlof.[206] In een artikel in Circusmagazine beschreef artieste Roxana Küwen Arsalan hoe een contract verbroken werd, omdat ze zwanger werd. "Ze gaven ook gewoon toe dat ze geen zwangere vrouw op het podium wilden toelaten omwille van hoe dat er zou uitzien voor het publiek. Dat is volgens mij de basisreden waarom ze me eruit hebben geschopt."[207]

Op latere leeftijd zijn er minder vrouwen actief als artiest, door een samenspel van bovenstaande factoren beëindigen ze mogelijk vroeger hun carrière als artiest.[208]

De stereotypen rond gender en heteronormatieve houdingen hebben ook een impact op personen die afwijken van de heersende norm, zoals LGBTQI+ artiesten. In het FIA onderzoek getuigen artiesten over de moeilijkheden om hun identiteit te beleven, in een wereld waar genderstereotypen nog sterk overheersen. "Some express the feeling that they do not fit into the roles offered to them, or that they feel limited in the expression of their individuality by the artistic vision expressed in most circus shows. This situation has given rise to a "queer circus" that gives pride of place to LGBTQ+ artists." Volgens dit internationale onderzoek blijken specifiek transgender artiesten ondervertegenwoordigd. Individuen die niet voldoen aan de esthetische norm, zoals transgender artiesten, krijgen te maken met extra uitdagingen bij bijvoorbeeld het ontwerpen van kostuums.

MIGRATIEACHTERGROND

Ook mensen van kleur en/of met een migratieachtergrond ervaren drempels om deel te nemen aan circus. In het hoofdstuk Circus in de Maatschappij beschrijven we dat Vlaanderen een multiculturele samenleving heeft, maar met grote verschillen tussen bepaalde regio's. Steden zoals Antwerpen, Leuven, Gent en bij uitstek Brussel worden gekenmerkt door hyperdiversiteit.

Het *Circusloopbanenonderzoek* stelt dat verschillende circusateliers een divers publiek bereiken, maar dat dit zich niet doorzet naar hogere circusopleidingen. Het blijkt moeilijker om in het professionele circuit door te breken zonder hogere circusopleiding. Een zakelijk leider van een circusgezelschap getuigt: "We zoeken bewust naar performers met een andere culturele achtergrond, maar dat is heel moeilijk. Geschoolde artiesten, dat zijn allemaal blanke West-Europese mensen. Maar we kunnen niet inboeten op techniciteit." [209] Ook tijdens de focusgroep Inclusie bleek dat er een beperkte doorstroom is van personen van kleur in het hoger onderwijs en op het podium. De gebrekkige representatie die hiervan het gevolg is, is deels te wijten aan financiële drempels, maar er wordt ook gekozen voor disciplines die niet in de curricula zijn opgenomen.

Deze conclusies volgen een internationale tendens; volgens het FIA onderzoek ondervinden ook elders mensen van kleur grotere drempels en krijgen ze niet dezelfde opportuniteiten, met tot gevolg minder representatie op en naast podia.

[205] Richard, "FIA-Working Conditions." Dit onderzoek werd uitgevoerd op basis van een bevraging bij de leden van FIA , aangevuld met deskresearch. Het onderzoek bevat geen aparte cijfers rond België, maar biedt een bredere blik op de toestand van circusartiesten in Europa en dient zo als breder kader.
[206] Ibid., 47.
[207] Bram Dobbelaere, "Trapeze en voetjongleren - Leven en werk van Roxana Küwen Arsalan.," *Circusmagazine*, no. 72 (2022): 18.
[208] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek," 73–74.
[209] Ibid., 73.

FYSIEKE OF MENTALE BEPERKING

Uit het *Circusloopbanenonderzoek* blijkt dat mensen met een fysieke of mentale functiebeperking moeilijk hun plaats vinden in de sector. Ook dit kadert in een bredere trend in de internationale circus- en cultuursector. Het FIA onderzoek zegt dat circusartiesten met een beperking specifieke problemen ondervinden om toegang te krijgen tot werk. "While some respondents mention the existence of a small number of disabled circus performers in their country, or even the existence of circuses specialising in the employment of disabled performers, such as Extraordinary Bodies in the UK or Omnius Circus in the USA, this seems to be a rather rare phenomenon."[210] In het rapport van Perform Europe lezen we dat er nog veel vooroordelen bestaan tegenover personen met een beperking, met als gevolg dat er al in vroege stadia drempels zijn. Zo hebben ze vaak geen toegang tot opleidingen; bij het touren zijn er extra financiële drempels die ervoor zorgen dat ze minder snel geprogrammeerd worden. "With regards to touring and presentation, disabled artists face severe barriers in the cost of showcasing or touring their work: their work sometimes may cost more because there is an extra team member in the touring company, or a sign language interpreter needs to be paid, therefore making them not a priority and losing out to cheaper companies."[211]

Binnen de circusateliers is de aandacht groot voor inclusieve werkingen en projecten. Verschillende circusateliers ontwikkelden een G-werking[212]. Zo ontwikkelde Woesh het project "Circusassistent op maat." Binnen het project krijgen volwassenen met een beperking een opleiding tot circusassistent om workshops te geven in woonzorgcentra. Tijdens een vervolgtraject werden toestellen ontwikkeld die mensen met een ondersteuningsnood kunnen faciliteren in het uitvoeren van circusbewegingen.[213]

Ook voor circusateliers vormt het streven naar goede fysieke toegankelijkheid een uitdaging. Zoals we in het hoofdstuk Ruimte en Infrastructuur kaderen, is het niet altijd eenvoudig om een geschikte ruimte te vinden voor een circusatelier. Ruimtes vragen vaak investeringen om ze geschikt te maken voor circus. Maar ze zijn ook vaak slecht toegankelijk, waar mogelijk is er bij investeringen extra aandacht voor maatregelen om dit te verbeteren. Circusateliers huren regelmatig ruimtes waardoor het niet altijd mogelijk is om de nodige infrastructuuraanpassingen te maken.

Ten slotte blijft het – net zoals in andere delen van de cultuursector – een uitdaging om voorstellingen optimaal toegankelijk te maken voor een zo breed en divers mogelijk publiek. Binnen het Circusloopbanenonderzoek worden verschillende drempels aangehaald. "De fysieke toegankelijkheid van culturele infrastructuur (en communicatie daarover) is één, maar zeker niet het enige aandachtspunt. Ook aspecten van het aanbod (bijv. het aantal prikkelarme voorstellingen) spelen een rol, naast het feit dat cultuurhuizen en festivals niet over de juiste knowhow en tools beschikken om dit werk te programmeren en te omkaderen en het doelpubliek te mobiliseren, met oog voor specifieke begeleiding bij toeleiding en nazorg."[214]

[210] Richard, "FIA-Working Conditions," 50.
[211] Joris Janssens and Martina Fraioli, "Research Results of Perform Europe," Juni 2022, 39.
[212] G-werking, verwijst naar aangepaste werking voor mensen met een beperking, psychische kwetsbaarheid of chronische aandoening. (Zie "Wat is G-sport?," *gsportvlaanderen*, n.d.)
[213] "Woeshcraft," *Woesh*, n.d.
[214] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek," 74.

Het circusgezelschap Side-Show vatte met 'Permit, oh permit my soul to rebel' de zoektocht aan naar het maken van een relaxed performance. Relaxed performances zijn gemaakt voor mensen voor wie een theateromgeving normaliter niet toegankelijk is, omdat het voor hen moeilijk of onmogelijk is om de restrictieve conventies van de traditionele theateretiquette te volgen. In een interview met Circusmagazine kadert Side-Show hoe de aanpak van een relaxed performance breder gaat dan alleen de voorstelling zelf "Zo'n safer space creëren doe je niet alleen in de voorstelling met gedempt licht en geluid, een storyboard bij aanvang waarbij je uitlegt wat er allemaal gaat gebeuren... het zit in de ganse omkadering: hoe je communiceert, de mensen ontvangt, de infrastructuur van het gebouw. Mensen met autisme weten graag vooraf wat er gaat gebeuren." (Aline Breucker)

OVERKOEPELENDE TENDENSEN

CIRCUS ALS KRACHTIGE LEEROMGEVING

Binnen circuseducatie wordt al sinds het ontstaan ervan geïnvesteerd in krachtige leeromgevingen waarin iedereen zich thuis voelt. Circuspedagoog Greg Bolton toonde met zijn 'hand van Bolton' aan hoe circus een antwoord kan zijn op een aantal menselijke basisbehoeften. Maar ook recente lokale onderzoeken (bijv. 'De Kracht van Circus' - Karen Decoster; 'Kijk naar mij' – Steven Desanghere; 'Een hoop-vol circus' - Han Baeyens[215]) schuiven verschillende circus-troeven naar voren. Binnen de circuspedagogie bestaan ingeburgerde methodieken die circusateliers benutten om projecten op te zetten. Veel circusateliers zetten in op projecten met een doelgroep specifieke benadering en/of hanteren een inclusieve benadering in hun volledige werking.

De publicatie IMPACT bundelt een aantal van deze praktijken en beschrijft de kracht van circus als educatieve omgeving/methodiek.[216] "De Vlaamse circusateliers verrichten al een aantal decennia baanbrekend werk. Dat doen ze ver weg van de schijnwerpers, elk apart, maar ook in een bijzonder sterk samenwerkingsverband. Met een twintigtal zijn ze intussen en ze komen op regelmatige basis samen om elkaar te ontmoeten, op de hoogte te houden, overleg te plegen, op dezelfde (of net niet dezelfde) golflengte te zitten. (...) Met open vizier weten de circusateliers tal van partners te vinden om de zeer diverse projecten mee vorm te geven en te verwezenlijken. Zo sijpelt het circusgoud binnen in andere sectoren zoals onderwijs, tewerkstelling en welzijn."[217]

De laatste jaren groeide de nood aan een integrale visie en aanpak rond inclusie. Om lesgevers beter voor te bereiden op de omgang met diversiteit binnen hun lesgroepen werd door Circuscentrum, Ell Circo D'ell Fuego, Circusplaneet en Circus Zonder Handen eind 2023 een vorming opgestart rond inclusie voor circustrainers. Het doel van de vorming is om ervoor te zorgen dat docenten sterker in hun schoenen staan, zodat ze zich comfortabel voelen voor elke groep, en tegelijk om een gemeenschappelijke taal te ontwikkelen in de circussector. De opleiding kadert binnen een breder traject rond inclusie binnen de circuseducatieve sector. Als deel van dit traject werden in 2023 inspiratiedagen georganiseerd. "Deze dagen zetten in op inclusie als basishouding. Daarvoor willen de aanwezigen zoeken naar een gemeenschappelijke taal waarop je kan bouwen in de praktijk.

[215] Karen Decoster, "De Kracht van circus" (Master's Thesis, Universiteit Gent, 2017); Steven Desanghere, "'Kijk naar mij' De circus-benadering als inspiratiebron voor het werken met kinderen en jongeren" (2016); Baeyens, "Een Hoop-Vol Circus."
[216] Herweyers et al., "IMPACT." Een publicatie die vier case-reports van vier circusateliers bundelt
[217] Ibid., 3.

Om dit concreet te maken, kijken we al snel naar wat in de praktijk gebeurt en ontbreekt. Dikwijls zit het in kleine, betekenisvolle veranderingen. Voor sommigen is het een logisch uitgangspunt, voor anderen een moeizaam streven. Maar voor iedereen is het een zoektocht om verschillende stemmen, lichamen en talen te verbinden."[218] Het traject wordt verdergezet en uitgebreid met een artistiek luik.

DOORBREKEN VAN DE STEREOTIEPE BLIK

Hoewel er op veel plekken nog grotendeels met een normatieve bril naar het lichaam gekeken wordt, ontstaat er de laatste jaren meer en meer reactie op het hanteren van al te rigide klassieke rolpatronen en heteronormatieve opvattingen. Binnen acrobatie spelen artiesten bijvoorbeeld met de verhouding tussen de porteur en flyer waarbij ze klassieke genderrollen (man als porteur en vrouw als flyer) doorbreken, en zijn er meer en meer voorstellingen waar naast kunde en techniciteit ook het falen en kwetsbaarheid een plek krijgen (zoals de schoonheid van een 'drop' bij jongleren). Sommige voorstellingen brengen verschillende lichamen op het podium zoals het ouder wordend lichaam (Glorious Bodies – Circumstances), of spelen met stereotiepe opvattingen over het lichaam (Distort the body – Gedachtegang). In een interview met Circusmagazine getuigt Suzon Gheur over haar worsteling met en zoektocht naar een alternatief voor het klassieke beeld op trapeze. "Het is niet helemaal mijn verhaal, maar als trapezeartiest liep ik tegen verwachtingen aan die me niet passen. De voorgeschreven esthetiek bij trapeze is sensueel, vrouwelijk, zacht, poëtisch. Het voelde nooit aan als mijn manier van bewegen, maar ik was me er lang niet van bewust dat ik tegenover die esthetiek iets anders kon plaatsen."[219]

Dit neemt niet weg dat de circussector nog te vaak uitgaat van het ideale lichaam. Normatieve opvattingen over het lichaam werken door in verschillende delen van de sector zoals in de uitvoering van bepaalde disciplines, of binnen het hoger onderwijs. In een interview met Circusmagazine getuigt circusartiest Jesse Huygh over zijn ervaringen binnen de circussector "Ik merk bij audities, zowel in de hogescholen als in het veld, dat de focus nog steeds op het perfecte lichaam ligt. Op papier staan ze open voor iedereen, maar het script bevat geen imperfect lichaam – dat op zijn manier helemaal perfect kan zijn, maar niet past binnen het evidente lichaamsbeeld. Dat perspectief veranderen is een werk van heel lange adem."[220]

BELEID EN BESTUUR

Om de aandacht voor inclusie en diversiteit duurzaam te verankeren, is het belangrijk om stil te staan bij de samenstelling van de teams en bestuursorganen van circusorganisaties.
Verschillende structureel gesubsidieerde organisaties gaven in hun beleidsplannen aan dat ze rekening houden met diversiteit in de samenstelling van hun bestuursorgaan, maar dat het een uitdaging blijft. Zo formuleerden verschillende organisaties ambities rond de samenstelling van hun personeelsploeg en bestuur. Naast een complementariteit van competenties, hanteren verschillende circusorganisaties criteria rond gender, leeftijd, achtergrond … om te komen tot een evenwichtig samengestelde groep.

[218] Turid Sintobin, "Inclusie is geen kers op de taart, het is de kersentaart zelf" (Juni 30, 2023).
[219] Ine Van Baelen, "Een urgent kennismakingsgesprek met trapeziste Suzon Gheur," *Circusmagazine*, no. 72 (2022): 8–13.
[220] Ine Van Baelen, "Jesse Huygh en David Framba over de inclusie van het gehavende lijf," *Circusmagazine*, no. 80 (2024): 13.

Sommige circusateliers formuleerden ook de ambitie om te komen tot een diverse personeelsploeg. Circus Zonder Handen formuleert bewust de doelstelling om de sociale diversiteit die zichtbaar is in Brussel, op de mat door te trekken naar diversiteit op de werkvloer. "Je verbonden voelen met iemand die je achtergrond begrijpt, die dezelfde taal spreekt, die eenzelfde interesse deelt, die hetzelfde levensmotto deelt… spelen een rol in het zich veilig voelen in groep. Gezien de mix aan achtergronden in de lesgroepen, is een complementair team aan trainers noodzakelijk."[221] Je kunt geen duurzame verandering in een organisatie bereiken via eenmalige, geïsoleerde acties. Er is nood aan een basishouding die vertrekt vanuit een heldere visie op inclusie, en aangestuurd wordt door leiderschap dat doordrongen is van de noodzaak tot verandering. Om te komen tot een gedragen beleid, stellen meer en meer organisaties charters en kaders op om een inclusieve visie vast te leggen als kompas voor hun organisaties.

De meeste circusateliers hebben ondertussen een uitgeschreven beleid rond inclusie en toegankelijkheid. Zo hanteren verschillende circusateliers het concept van de 'b's van toegankelijkheid'. Circusplaneet hanteert bijvoorbeeld 'zeven b's' om hun toegankelijkheidsbeleid vorm te geven: betaalbaarheid, begrijpbaarheid, bereikbaarheid, betrouwbaarheid, bekendheid, beschikbaarheid, bruikbaarheid.[222] Op basis van deze begrippen worden drempels geïdentificeerd en aangepakt.

Ook op internationaal niveau is er steeds meer aandacht voor inclusie binnen de circussector. In 2021 ging Circostrada de dialoog hierover aan met haar leden, wat resulteerde in de publicatie "Shaking the Current", een tweedelig handboek dat circusorganisaties ondersteunt om veranderingen door te voeren rond ecologische en ethische uitdagingen. Uit een bevraging bij hun leden (40 deelnemers) tijdens een algemene vergadering die hieraan gekoppeld werd, bleek dat twee derde van de bevraagde organisaties op management level specifieke acties ondernemen rond vraagstukken op het vlak van inclusie, diversiteit, toegankelijkheid … en net iets meer dan de helft doet dit op artistiek niveau. Ongeveer een derde heeft een uitgewerkt plan.[223] In 2023 liep Circostrada een traject "Diverse Body/ies" waarin gezocht werd naar en uitgewisseld rond meer sociaal inclusieve kaders en praktijken. Als gevolg van dit traject publiceerde Circostrada een charter voor diversiteit. "The Charter sets parameters for the network and its affiliate members to promote a more inclusive ecosystem for artists and professionals working in our field. This means proactively addressing the complex and interwoven forms of structural, institutional, and systemic discrimination against groups and individuals in our society and how they may manifest in the network's activities – especially with regards to age, disability, gender identity, gender expression and sexual orientation, pregnancy and parenting, race, religion and belief."[224]

NAAR EEN MEER OPEN NETWERK

De hoofdstukken Professionalisering en Internationaal werken benadrukken hoe belangrijk een goed uitgebouwd netwerk is in de circussector, omdat het een belangrijke hefboom is voor de ontwikkeling van een duurzame loopbaan en organisatie. Uit het Circusloopbanenonderzoek blijkt dat de professionele circussector tot op vandaag een relatief gesloten circuit is, wat sommigen ervaren als een drempel om toegang te krijgen tot de sector.

[221] "Beleidsplan 2021-2025, Zonder Handen vzw" (2020).
[222] "Toegankelijkheid," *Circusplaneet*, accessed Augustus 28, 2024.
[223] David Márquez Martín de la Leona, "Shaking the Current. Handbook for Contemporary Circus and Outdoor Arts Workers to Navigate Social Responsibility and Ethics." (August 2021), 21–22.
[225] "Diverse Body/les in Contemporary Circus and Outdoor Arts" (October 2023), 37.

"Tijdens het onderzoek werd meermaals aangehaald dat de circussector een kleine wereld is, dat iedereen elkaar kent, en dat collega-circusartiesten meer vrienden zijn dan professionele kennissen. Het is een soort 'community' waarin vriendschapsbanden circusartiesten op het persoonlijke vlak versterken en vele deuren openen. Maar het gesloten circuit vormt wel een risico voor de inclusie van profielen die niet tot dat circuit behoren, zoals profielen waarvan de familie en vrienden geen banden hebben met de circussector."[225] Het is daarbij o.a. belangrijk om voldoende bruggen te bouwen met andere sectoren en over de muurtjes heen te kijken.

[225] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek," 74.

UITDAGINGEN VOOR EEN MEER INCLUSIEVE CIRCUSSECTOR

- Inclusie is een wicked problem, een complexe en gelaagde uitdaging waar geen snelle oplossing voor bestaat. Discriminatie op basis van kenmerken zoals gender, migratieachtergrond, sociaaleconomische achtergrond … is aanwezig in de samenleving en wordt gereflecteerd in de circussector, waardoor sommige mensen meer drempels ervaren om deel te nemen. De circussector is een relatief kleine sector en heeft dus een beperkte slagkracht binnen de bredere samenleving. Tegelijk zet de sector actief in op het inclusiever maken van organisaties, en kent de sector veel good practices. Daarnaast wordt actief ingezet op kennisuitwisseling en inspiratie. Het is de collectieve verantwoordelijkheid van iedereen die deel uitmaakt van de sector om inspanningen te leveren die leiden tot meer inclusie.

- Een uitdaging in de sector is toegankelijkheid. Het gaat hierbij om verschillende vormen gaande van fysieke toegankelijkheid van ruimtes tot het krijgen van toegang tot gemeenschappen. De circussector blijkt een hechte community, maar een gesloten netwerk waardoor sommige profielen moeilijker toegang vinden.

Suggestie voor verder onderzoek:

In dit hoofdstuk raakten we bestaande drempels en uitsluitingsmechanismen binnen de sector aan. Tegelijk ontbreekt het concreet cijfermateriaal en onderzoek naar inclusie binnen de bredere circussector. Breder onderzoek naar doorstroom, representatie, toegankelijkheid binnen verschillende delen van de sector kan deze drempels duidelijker in kaart brengen.

- Er is weinig representatie van diverse profielen op, voor en achter het podium. De doorstroom van jongeren met een diverse achtergrond naar hogescholen en later podia is beperkt. Ook de samenstelling van teams en besturen is vaak weinig representatief voor onze hyperdiverse samenleving, waardoor het aan rolmodellen ontbreekt.

- Binnen de circussector heerst soms nog een normatieve blik op het lichaam. Klassieke rollen en ideeën omtrent het lichaam leven door in disciplinekeuze en toegang tot podia. Tegelijk worden er steeds meer voorstellingen gemaakt die de heersende norm doorbreken of er mee spelen.

Suggestie voor verder onderzoek:

De aanpak en werking rond inclusie is sterk verschillend in de sector, sommige organisaties zetten uitgebreide trajecten op, anderen worstelen met het thema. Onderzoek naar de gehanteerde strategieën kan kennisuitwisseling en inspiratie vergroten.

06 ECOLOGIE

De invloed van de mens op het klimaat en milieu is onmiskenbaar, en de uitdagingen rond klimaatverandering en milieuvervuiling zijn zowel omvangrijk als complex. Het onderwerp omvat uiteenlopende vraagstukken, zoals CO2-uitstoot, afvalbeheer, waterverontreiniging en energieverbruik.

Binnen het discours over duurzaamheid komen veel verschillende dimensies aan bod die verwijzen naar de volhoudbaarheid van systemen en processen. Duurzaamheid gaat over meer dan enkel ecologie. Binnen de theorie van 'People Planet Profit' gaat het ook over menselijke en economische aspecten van duurzaamheid. De drie pijlers haken op elkaar in en beïnvloeden elkaar, het is onmogelijk om ze afzonderlijk te beschouwen. Dit maakt van duurzaamheid een groot overkoepelend begrip, en daarom besloten we om in deze eerste landschapstekening specifiek te focussen op ecologische duurzaamheid. De menselijke en economische aspecten van duurzaamheid zijn verweven in de andere themahoofdstukken (zie hoofdstukken Professionalisering, Veiligheid en Inclusie).

Waarom dit thema?

Hoewel ecologische uitdagingen een breed maatschappelijk vraagstuk vormen, staan circusorganisaties en -professionals voor specifieke keuzes, wetgeving en persoonlijke overtuigingen die verbonden zijn met de unieke kenmerken van de sector. De circussector groeit, en daarmee ook haar impact op de omgeving. Tegelijk krijgt ook de circussector te maken met de toenemende effecten van onder andere de klimaatopwarming.

Binnen de sector bestaat een sterk engagement om antwoorden te vinden op deze uitdagingen. Steeds meer mensen schrijven erover, bespreken het, en integreren het in het beleid van circusorganisaties. Ze ontwikkelen en delen good practices.

Aangezien de ecologische impact van de Vlaamse circussector nog niet onderzocht werd, zijn er geen concrete cijfers beschikbaar. Daarom is de analyse in dit hoofdstuk vooral gestoeld op input uit de focusgroep Ecologie, good practices, en onderzoeken uit de bredere cultuursector en de internationale circussector.

Er zijn specifieke subthema's die actief spelen binnen de circussector; we behandelen er een aantal van in het eerste deel van deze tekst. Daarna gaan we dieper in op enkele overkoepelende tendensen in de sector, geïdentificeerd tijdens de focusgroep Ecologie. Tot slot gaan we in op enkele algemene uitdagingen.

CIRCUSSPECIFIEKE ECOLOGISCHE COMPONENTEN

GROTE INTERNATIONALE MOBILITEIT

Uit het hoofdstuk Internationaal Werken blijkt dat de circussector bij uitstek een internationale sector is, internationale verplaatsingen brengen echter ecologische uitdagingen met zich mee.

De *Veldtekening Internationaal cultuurbeleid* toont het toenemende belang aan ecologische maatregelen, omdat professionals de noodzaak voelen groeien om hun ecologische voetafdruk te verkleinen. Ondanks de noodzaak van internationale verplaatsingen - ze creëren speelkansen en zijn belangrijk voor inhoudelijke verdieping en nieuwe contacten - is er een groeiend bewustzijn over de nood om selectievere keuzes te maken. "Het maken van selectieve keuzes blijft voor velen een uitdagende taak. Minder reizen brengt verlies met zich mee op diverse vlakken: inkomensverlies, verminderde netwerkmogelijkheden en beperkte kansen voor persoonlijke ontwikkeling en inspiratie. Voor velen is dit een complexe afweging, vooral wanneer het organisatiemodel sterk afhankelijk is van internationale samenwerking en mobiliteit. 'Minder of anders reizen' is een grote bedreiging wanneer het de continuïteit van activiteiten en inkomsten in gevaar brengt."[226]

Uit het *Circusloopbanenonderzoek* blijkt dat sommige circusartiesten hun internationale mobiliteit afbouwen, en bewust meer inzetten op activiteiten in Vlaanderen en Brussel. Tijdens de focusgroep Internationaal Werken benadrukten de deelnemers dat België's schaal en publiekspotentieel echter aandacht verdienen. Net over de landsgrenzen heen spelen, vraagt soms een kortere verplaatsing dan spelen binnen België. Het zichtbaar maken van de mogelijkheden en het ecosysteem in Wallonië kan in dit kader extra opportuniteiten bieden.[227]

Vandaag wordt er volop gezocht naar manieren om de impact van (internationale) tournees te beperken. Verschillende festivals streven er bijvoorbeeld naar om (internationale) artiesten te ontvangen in het kader van een bredere tournee, om zo het aantal verplaatsingen en kilometers te beperken. Steven De Jonge van Miramiro vertelt in Circusmagazine "We hebben ook de data van het festival naar voren geschoven, zodat artiesten Miramiro kunnen combineren met Chalon Dans la Rue in Frankrijk, of kunnen doorsteken naar Cirque Plus in Brugge, waarmee we nauw samenwerken. Op die manier worden we onderdeel van een grotere lus van circusfestivals."[228] Er worden internationale netwerken opgericht en samenwerkingen aangegaan die zich inzetten voor duurzamer touren. Circuslink is een voorbeeld van een platform dat als ambitie heeft programmatoren en artiesten met elkaar in contact te brengen, met mobiliteit als gedeeld project, waarbij inclusiviteit en duurzaamheid basiswaarden zijn.[229]

Ook individuele gezelschappen zetten steeds vaker in op het samenstellen van doordachte tournees en weigeren soms voor één voorstelling naar het buitenland te gaan. Zo tracht Circus Ronaldo samen met Frans Brood Productions om het aantal kilometers te beperken door tournees op een bewuste manier te plannen. Ze hopen hiermee in de toekomst nog meer samenwerkingen tussen verschillende locaties te stimuleren. En zij zijn zeker niet de enige. Het is echter niet altijd eenvoudig om deze ambitie in de praktijk te brengen. Tijdens de focusgroep Ecologie werd aangehaald dat het inplannen van een logische tournee met kleine verplaatsingen soms botst met de focus van programmatoren op nieuw werk. Sommige programmatoren vragen liever geen gezelschappen die al op een festival in de buurt hebben gestaan, omdat ze iets nieuws willen aanbieden aan hun publiek.

[226] Janssens and Boogaarts, "Veldtekening Internationaal Cultuurbeleid," 58.
[227] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek," 72.
[228] Tom Permentier, "Duurzaam duurt het langst," *Circusmagazine*, no. 76 (2023): 32.
[229] "Circuslink. Sustaining Contemporary Circus Mobility across Europe," *Circuslink*, n.d.

Uit de *Veldtekening internationaal Cultuur Beleid* blijkt dat er steeds meer experimenten zijn "met ecologische duurzamere processen, waaronder concepten om internationale tours te organiseren zonder de noodzaak van reizen (Showing without going is een anthologie van de kunstenaar Ant Hampton die verschillende strategieën op dit vlak oplijstte)"[230]. Ook in de circussector gaat men hiermee aan de slag, sommige gezelschappen werken voor het brengen van een voorstelling in andere delen van de wereld met lokale artiesten. Voorstellingen kunnen zo verder reizen en een breder publiek bereiken, zonder grote verplaatsingen van mensen en materiaal. Dit soort concepten brengt echter verschillende uitdagingen met zich mee waaronder die van auteursrechten.

Een van de mogelijke oplossingen rond de uitdagingen op het vlak van mobiliteit zijn de mogelijkheden die de versnelde digitalisering biedt. Sinds de corona-epidemie is digitaal vergaderen meer ingeburgerd. Ook webinars, lezingen, uitwisselingen, congressen … worden steeds meer digitaal of hybride uitgevoerd. Zeker professionals die drempels ondervinden rond (internationale) mobiliteit, kunnen zo deelnemen aan uitwisseling. Dit heeft ook gezorgd voor nieuwe mogelijkheden rond prospectie. Online evenementen, platformen en matchmaking, maken dat programmatoren minder verplaatsingen moeten maken. Tegelijk zijn er vragen bij de sociale duurzaamheid van digitale netwerken, niet elke gemeenschap is digitaal even aanwezig.[231]

TENTEN

Circus speelt zich nog vaak af in een circustent. Ook vandaag kiest een deel van sector er voor om rond te trekken in circustenten; op festivals worden niet zelden circustenten gebruikt om voorstellingen te tonen. Het verwarmen van een circustent in de winter met dieselgeneratoren en het transporteren van grote hoeveelheden materiaal hebben een aanzienlijke impact op het milieu. Sommige organisaties proberen daarom bewuster om te gaan met tenten. Zo besloot Circuswerkplaats Dommelhof om geen tentresidenties meer te organiseren in de winter. Festivals of programmatoren voorzien soms zelf een tent, waardoor gezelschappen deze niet zelf moeten vervoeren.

In 2023 publiceerde Circostrada een gids rond het werken met een circustent, waarin ze opmerken dat het beeld van een vervuilende tent vaak te zwart wit is. "While the circus relies on fossil fuels for travel, audience members can choose eco-friendly modes of transportation like walking or cycling. When it uses fossil fuels for heating during winter performances, it promptly switches them off when the last audience member departs. As the big top moves between tours, its environmental footprint is effectively zero."[232] Hoewel traditionele circussen rondtrekken met een tent, leggen ze vaak zeer korte afstanden af aangezien ze meestal van gemeente tot gemeente trekken.

Klimaatopwarming leidt ten slotte ook tot extremere weersfenomenen, zoals meer en zwaardere stormen en nattere winters. Dit beïnvloedt tentvoorstellingen, omdat ze bij stormweer niet bruikbaar zijn en meer regen leidt tot drassige, onbruikbare ondergronden.[233]

[230] Janssens and Boogaarts, "Veldtekening Internationaal Cultuurbeleid," 57–58.
[231] Veldtekening internationaal cultuurbeleid, p. 53.
[232] Axel Satgé and Déborah Boëno, "Touring, Programming and Funding Big Tops in Europe" (November 2023), 92.
[233] De Troch, "Klimaatrapport 2020. Van Klimaatinformatie tot klimaatdiensten."

INFRASTRUCTUUR

Zoals we in het hoofdstuk Ruimte en Infrastructuur aanhaalden, vormt infrastructuur een uitdaging voor circusorganisaties. Ze hebben vaak nood aan grote en hoge ruimtes, en zoeken daarom plek in loodsen, oude hallen of kerken. Mits aanpassingen zijn deze ruimtes geschikt voor circus, maar het zijn vaak oudere en slecht geïsoleerde gebouwen. Renovaties zijn duur en niet evident als het gebouw gehuurd wordt. Sommige organisaties hebben wel bewust ingezet op het verminderen van energieverbruik bij renovaties van hun eigen locaties. Circusplaneet besteedde bijvoorbeeld aandacht aan het plaatsen van isolerend glas en het gebruik van ecologisch duurzame materialen bij de renovatie van de circuskerk in Malem. Een uitzonderlijk voorbeeld komt uit Leuven, waar ze een nieuw, volledig energieneutraal gebouw bouwen voor Cirkus in Beweging en de Kunstacademie.[234]

MATERIAAL

Circusateliers gebruiken een grote hoeveelheid circus- en turnmateriaal voor hun lessen, artiesten gebruiken objecten en decoraties in hun voorstellingen … al deze materiaalkeuzes hebben een ecologische impact.

Het aanschaffen van kwalitatief materiaal is niet alleen ecologisch verantwoord, maar op termijn ook financieel voordelig. Ook de herbruikbaarheid van materiaal wint aan belang binnen de circussector. Circus Ronaldo hergebruikt bijvoorbeeld bewust al haar materiaal, decors en kostuums, die niet alleen een historische waarde hebben, maar ook bijdragen aan de uitstraling van het gezelschap.[235]

Ook binnen creatieprocessen is er aandacht voor de ecologische impact van materialen. Een voorbeeld is Circus Katoen: alle objecten en materialen waar zij mee werken zijn natuurlijk, biologisch afbreekbaar of gerecycleerd. In de nieuwste creatie hergebruikt Circumstances bewust materiaal van andere producties.[236] Verschillende circusgezelschappen proberen hun decorstukken bewust zo beperkt mogelijk te houden, zodat alles in een wagen past bij een internationale tournee. "Wat we ook doen, het moet in onze Citroën Berlingo kunnen. Het limiteert je wil in je creatie, maar het geeft ook de vrijheid om keuzes te maken: dit doen we niet, want dit is te groot."[237] (Circus Katoen)

Deze overweging ontstaat regelmatig vanuit financiële en praktische overwegingen, maar brengt ook een ecologisch voordeel met zich mee. Ook traditionele circussen hergebruiken en repareren veel van hun materiaal en decors. Bij ateliers winnen reparatieworkshops voor circusmateriaal van leden aan populariteit. Ondertussen is het gebruik van herbruikbare bekers voor alle evenementen verplicht, maar als voorloper gebruikt Miramiro ze al langer dan 15 edities.

Het hergebruik en herstellen van materiaal brengt uitdagingen met zich mee. In de focusgroep Veiligheid werd aangehaald dat materiaal hersteld kan worden, maar dat dit wel op de juiste manier moet gebeuren zodat het materiaal veilig blijft. Circusprofessionals moeten ook de juiste kennis en skills hebben om herstellingen uit te voeren.

[234] Bart Demeulemeester, "Circusschool en Kunstacademie krijgen energieneutraal gebouw in Leuven," *vrtnws*, August 18, 2023.
[235] "Beleidsplan 2021-2025, Nationaal circus van Vlaanderen vzw".
[236] https://www.circumstances.be/productie/beyond
[237] Gwendolien Sabbe, "On the Road," *Circusmagazine*, no. 60 (2019): 32.

OVERKOEPELENDE TENDENSEN

ENGAGEMENT EN DAADKRACHT

Ondanks het verhoogde bewustzijn en goede intenties, bestaat er nog een kloof tussen droom en daad. Het blijkt in de praktijk vaak een uitdaging om engagement te vertalen naar concrete acties. "Veel circusartiesten zijn maatschappelijk en ecologisch geëngageerd, maar vinden het moeilijk om dit engagement in de praktijk te brengen in een sector waar nog stappen te zetten zijn op het vlak van ecologische duurzaamheid, zowel met betrekking tot internationale mobiliteit als het organiseren van events. Kortom, er is niet zelden een decalage tussen de eigen overtuiging en de feitelijke dominante praktijk in de sector."[238] Toch speelt het mee, volgens het *Circusloopbanenonderzoek* namen 19,2% van de bevraagde artiesten ooit al een beslissing uit ecologische overwegingen.

Een analyse van de beleidsplannen van de 15 structureel gesubsidieerde organisaties binnen het Circusdecreet toont aan dat verschillende organisaties binnen de circussector actief inzetten op een ecologisch beleid. Alle 15 organisaties erkennen het belang van een ecologische en faire werking, negen formuleerden expliciete doelstellingen rond ecologische duurzaamheid.

Wat we vaststellen in de Vlaamse circussector kadert binnen een internationale trend. In 2021 publiceerde Circostrada de handleiding voor hedendaags circus en straatkunsten over de omgang met ecologische uitdagingen *Shaking the Current*. Hier publiceerde ze de sprekende resultaten van een survey ingevuld door 18 van hun leden. Uit de bevraging bleek dat alle organisaties ecologie een belangrijk thema vonden, en dat ongeveer de helft ecologische maatregelen nam op managementniveau, en een derde op artistiek niveau.

Volgens Circostrada blijkt dat ecologische duurzaamheid al lang een punt op de agenda is, maar dat er veel uitdagingen blijven over de implementatie van maatregelen.[239]

Deze publicatie liep samen met een breder traject binnen Circostrada "Living body/ies". Tijdens het traject ging men op zoek naar manieren om ecologisch duurzame kaders en praktijken te verkennen, promoten en te implementeren. Uit het traject volgde een charter met paramaters die aanzetten tot het nemen van concrete en meetbare acties rond ecologische duurzaamheid. De gelijknamige publicatie lichtte verschillende internationale good practices uit en kaderde de discussiepunten van het traject.[240]

Tijdens de focusgroep Ecologie benoemden deelnemers een drempel om te communiceren over de acties die zij al ondernemen. Door de omvang van de uitdaging denken sommige organisaties dat ze onvoldoende doen, waardoor ze hun eigen acties niet actief communiceren. Tegelijk zien organisaties communicatie en sensibilisering als een manier om hun impact te vergroten, zowel binnen de eigen werking als richting de bredere omgeving en het publiek.

[238] Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek," 72.
[239] Herma Bashironn Mendolicchio, "Shaking the Current. Handbook for Contemporary Circus and Outdoor Arts Workers to Navigate Ecological Transformation" (August 2021), 21.
[240] "Living Body/les in Contemporary Circus and Outdoor Arts" (August 2022).

Zo ontwikkelde Cirkus in Beweging een duurzaamheidsbeleid met actiepunten rond mobiliteit, herbruikbaar materiaal en een vegetarisch aanbod én hebben ze ook een duurzaamheidsscan ontwikkeld om hun eigen evenementen te kunnen evalueren. Dit beleid dragen ze actief uit naar hun medewerkers en leden.[241] Uit de analyse van de beleidsplannen blijkt dat verschillende organisaties hun eigen medewerkers en het breder publiek aanzetten om na te denken over duurzamere mobiliteit, recycleren, catering … Sommige circusateliers gebruiken ecologische duurzaamheid bijvoorbeeld als thema in kampen of lessen om zo hun leden te sensibiliseren. Ook verschillende niet-structureel gesubsidieerde organisaties hebben een actief beleid rond ecologische duurzaamheid dat ze breder communiceren. Zo zet Cirque Plus in op ecologische catering, een strikt afvalbeleid, beperking van drukwerk en promotie van duurzame mobiliteit bij bezoekers.

Andere initiatieven zijn bijvoorbeeld 'Leuven Boomt!': het mobiliseert Leuvense verenigingen om samen zoveel mogelijk bomen te planten. Door een gift te koppelen aan het inschrijvingsgeld proberen ze de drempel te verlagen om een steentje bij te dragen. Ook bij CIRKL kunnen mensen bij aankoop van hun tickets 1 euro extra doneren voor het planten van een boom. Met dit initiatief hoopt Cirkus in Beweging in de toekomst nog andere organisaties (in andere steden) te inspireren. Binnen de cultuursector werken sommige organisaties al met een 'Green rider' waarin ze de ecologische afspraken van een residentie, speelplek of gezelschap vastleggen. Onder andere Miramiro werkt met een green rider voor artiesten.

NOOD AAN OBJECTIEVE KENNIS

Wat is de exacte impact van een creatie? Een vraag die bijna onmogelijk te beantwoorden blijkt door de enorme hoeveelheid aan factoren: het aantal betrokken personen, het aantal en de plek van de residenties, de afstanden, het gebruikte materiaal, de catering, de aanwezigheid van accommodatie … en natuurlijk zijn er onverwachte wendingen mogelijk die een grote invloed hebben op het proces en dus de impact van de creatie.

Tijdens de focusgroep Ecologie werd de complexiteit van dit onderwerp en het gebrek aan neutrale kennis aangehaald als belangrijke drempels. Voor professionals is achterhalen wat echt de meest ecologische keuze is een uitdaging door de hoeveelheid aan (elkaar soms tegensprekende) informatie. Daarnaast staat het onderzoek rond dit onderwerp niet stil, waardoor de informatie verandert en materialen die mensen vroeger als ecologisch omschreven, dit nu toch niet blijken te zijn. Goede impactmetingen zouden kunnen bijdragen aan de oplossing, maar zijn moeilijk uit te voeren. De veelheid en complexiteit aan informatie kan soms leiden tot verwarring, en zelfs verlamming.

Binnen de bredere cultuursector zijn enkele netwerken actief die ecologie op de voorgrond plaatsen en inzetten op kennisdeling en uitwisseling. Zoals Greentrack Gent (dat als lid van het Gents Kunstenoverleg samenwerkt met de Gentse cultuursector) en Pulse transitienetwerk met enkele leden uit de circussector (bijv. Cirkus in Beweging en Circuscentrum). De betrokkenheid van de circussector bij zulke netwerken blijft echter beperkt. Platformen zoals Cultuurzaam (beheert door Pulse) proberen zoveel mogelijk kennis en tips te bundelen.

[241] "Cirkus in Beweging ontwikkelt een inspirerend duurzaaamheidsbeleid," *Cirkus in Beweging*.

Ook hier kan het delen van good practices ondersteunend werken. Niet elk individu of organisatie is zich ervan bewust van de stappen die ze al zetten. Tijdens de focusgroep Ecologie kwam aan het licht dat voor verschillende organisaties ecologische duurzaamheid een deel van hun werking en visie is, alleen werd het niet zo gedefinieerd en uitgedragen. Circusartiesten hergebruiken en maken veel materiaal handmatig, en ze gebruiken dit jarenlang binnen dezelfde voorstelling. Ook keuzes gemaakt uit praktische overwegingen, zoals in het voorbeeld van compacte decors, hebben vaak ecologische voordelen.

BESCHIKBARE MIDDELEN EN WETGEVING

De ontwikkeling van een beleid rond ecologische duurzaamheid vraagt tijd en middelen. Zoals in het vorige blokje vermeld, is het niet altijd eenvoudig om te achterhalen wat de beste keuze is in termen van ecologie, maar ook financiële haalbaarheid. Het vergelijken van materialen, het goed uitplannen van een tournee … vraagt tijd en kennis. Ecologische opties zijn niet altijd de goedkoopste, en vragen soms een groter budget.

Ondanks de groeiende aandacht voor ecologisch duurzame maatregelen ontbreken er stimulerende maatregelen in de huidige cultuurbeleidskaders in Vlaanderen, inclusief het Circusdecreet. Uit de Veldtekening Internationaal Cultuurbeleid blijkt bijvoorbeeld dat er in het Strategisch Kader Internationaal Cultuurbeleid van de Vlaamse overheid nauwelijks of geen melding werd gemaakt van thema's zoals ecologische duurzaamheid, dekolonisering, faire samenwerking … Hoewel dit thema's zijn die centraal staan in het internationaal debat.[242]

Het ondersteuningsbeleid om meer duurzame keuzes te kunnen maken op het vlak van energie en infrastructuur is nog beperkt, al biedt Vlaanderen wel een renteloze energielening aan voor de installatie van zonnepanelen bij cultuur- en jeugdinfrastructuur. Een stimuleringsbeleid en budget vanuit de overheid zouden organisaties helpen om ecologische keuzes te maken. Binnen de bestaande kaders voor infrastructuur is het ook niet mogelijk om investeringen te vragen rond nomadische infrastructuur zoals circustenten.

Het EU-beleid stimuleert experimenten met duurzamere en inclusievere tournees, zoals binnen Perform Europe, een subsidieprogramma dat zich richt op het verduurzamen van internationale tournees in de Europese podiumkunstensector (zie hoofdstuk Internationaal Werken), gebaseerd op waarden als duurzaamheid, inclusiviteit en balans. Daarnaast wordt ecologische duurzaamheid ook geïntegreerd in subsidiekaders, zoals Culture Moves Europe. In 2021 publiceerde Perform Europe een analyse rond internationale tournees binnen de Europese podiumkunstensector. Een van hun conclusies was dat hoewel de meeste West Europese landen een sterke ondersteuning bieden aan de podiumkunsten, dit vaak niet samenging met aandacht voor meer ecologisch duurzame projecten.[243]

Binnen de focusgroep Ecologie stelden de deelnemers dat er een spanning bestaat tussen het opleggen en het aanmoedigen van meer ecologische keuzes. Als een subsidieaanvraag niet goedgekeurd wordt omdat de reisafstand voor een voorstelling bijvoorbeeld meer dan 300 km bedraagt, kunnen belangrijke opportuniteiten verloren gaan. Bovendien maakt een individu die alleen reist andere keuzes dan iemand die met verschillende vrachtwagens al het materiaal vervoert.

[242] Janssens and Boogaarts, "Veldtekening Internationaal Cultuurbeleid," 78.
[243] Janssens and Fraioli, "Results of Perform Europe," 25.

Tegelijkertijd komt er steeds meer wetgeving rond ecologische duurzaamheid die organisaties en individuen dwingen om ecologische keuzes te maken. Deze omschakeling brengt echter financiële en logistieke uitdagingen met zich mee. Zo is het gebruik van herbruikbare bekers sinds 2023 verplicht op evenementen, vanaf 2025 wordt het gebruik van eenmalige drankrecipiënten (blikjes/plastic flesjes, ...) volledig verboden.[244] Niet voor elke organisatie is de omwisseling naar herbruikbare drankrecipiënten even eenvoudig. Traditionele circussen verkopen bij aanvang en tijdens de pauze van hun voorstelling vaak eten en drinken. Alle drank aanbieden in herbruikbare bekers of in glazen flessen brengt extra logistieke uitdagingen en kosten met zich mee.

Daarnaast voeren steeds meer steden lage-emissiezones (LEZ) in. Zeker voor tentcirussen die vrachtwagens nodig hebben om al hun materiaal te vervoeren, zorgt dit voor grote uitdagingen. Het is vaak financieel niet haalbaar om alle vrachtwagens te vervangen. Verschillende steden werken met dagpassen, maar dit duwt de kosten van een voorstelling verder de lucht in, waardoor het voor sommige circussen niet meer de moeite waard is om een stad met een LEZ-zone aan te doen. Binnen de focusgroep Traditioneel Circus haalden de deelnemers aan dat nieuwere vrachtwagenmodellen volledig digitaal worden aangestuurd, waardoor ze zelf geen herstellingen kunnen uitvoeren, wat opnieuw grotere kosten met zich meebrengt.

Ook regelgeving met betrekking tot geluidsnormen, afvalbeheer, en andere aspecten dwingen organisaties meer en meer tot het maken van ecologische keuzes. Up-to-date blijven met en aangepast blijven aan al deze eisen vraagt extra tijd en middelen. Regelgeving uit andere overwegingen kan ook conflicterend zijn met het maken van meer ecologische keuzes. Tijdens de focusgroep Ecologie vertelde een artiest volgende anekdote: het is niet meer toegelaten om met een contrabas te reizen op een internationale trein. Waar de tournee van de voorstelling vroeger per trein gebeurde, moest dat nu dus met de wagen.

CONFLICTERENDE PRIORITEITEN

Het maken van ecologische keuzes hangt samen met dynamieken en doelen in de sector, verschillende prioriteiten kunnen hierbij botsen. Tijdens de focusgroep Ecologie haalden de deelnemers aan dat een werkplaats ervoor kan kiezen om creaties te ondersteunen die rekening houden met de ecologische impact. Dit betekent echter vaak dat ze te maken krijgen met hogere kosten, waardoor ze in totaal minder creaties kunnen ondersteunen. Festivals zouden een gelijkaardige overweging kunnen maken in hun programmatie, maar willen tegelijk een goed artistiek aanbod bieden en verschillende gezelschappen kansen geven om te spelen.

Tijdens de focusgroep Ecologie werd aangehaald dat het werkelijk ecologisch maken van een creatie of project impliceert dat hier aandacht voor is van bij de aanvang. Dit is niet weggelegd voor elke organisatie en elk project. De beschikbare middelen, ervaring, tijd en impact zijn voor elke organisatie en project anders.

[244] "Wetgeving drankverpakkingen en voedselverpakkingen," *Ovam*, August 27, 2024.

Kunnen inzetten op ecologie is een privilege. In het charter van Circostrada wordt deze ongelijkheid benadrukt en de aandacht gevestigd op de ongelijke toegang die organisaties hebben tot informatie en bijvoorbeeld publieke infrastructuur. "Rather than imposing an overly prescriptive ap¬proach to each actors' sustainability practices, the network will encourage solutions that arise democratically, recognizing that these will be necessarily tailored to the differing responsibilities and capabilities of each individual, collective and organisation."[245]

In 2023 schreef de Finse jongleur Onni Toivonen een getuigenis over duurzaamheid in de circussector, waarbij hij zich de vraag stelde of verre reizen nog verantwoord zijn en of we er voldoende bij stilstaan. Jay Gillian reageerde, hij ervaart juist wel veel aandacht voor het onderwerp maar blijft het een uitdaging vinden om goede keuzes te maken. "Persoonlijk vind ik het erg lastig om grondig na te denken over alle duurzaamheidskeuzes die ik moet maken en zo rationeel mogelijk beslissingen te nemen die voor mijn pad kloppen, omdat het zo verweven is met de samenleving in haar geheel." Hij legt een dilemma voor: is het verantwoord om een keer naar China te reizen voor een voorstelling? "Als dat optreden voldoende is om vervolgens een jaar van te leven en als het tientallen kleinere trips – zelfs zonder vliegtuig – vervangt, dan is het misschien wel duurzamer om naar China te gaan?".[246]

Sommige artiesten en gezelschappen trekken ecologische principes door in hun volledige werking en creatie. Circus Katoen heeft hierrond een uitgesproken visie: "Onze ecologische principes spelen altijd een belangrijke rol in ons leven en beïnvloeden ook sterk onze werkwijze."[247] Een ander voorbeeld is Liza van Brakel met haar voorstelling Galop, een voorstelling waarmee ze op haar fiets door Nederland tourt. Een internationaal voorbeeld is acting for climate, een gezelschap (en netwerk) dat zich als expliciet doel stelt om mensen te inspireren om zich in te zetten voor een duurzame toekomst.

Voorstellingen die inspelen op maatschappelijke uitdagingen krijgen steeds meer aandacht. Uit de Veldtekening Internationaal Cultuurbeleid blijkt dat thema's zoals ecologische duurzaamheid, "in toenemende mate bepalend zijn voor de selecties die worden gemaakt op internationale presentatieplekken en platformen."[248] Dit geldt voor de volledige cultuursector, en niet enkel voor circus.

[245] "Living Body/les," 34.
[246] Onni Toivonen and Jay Gilligan, "Het Vliegtuig Nemen Voor Één Optreden? No Way!," *Circusmagazine*, no. 74 (2023): 6–7.
[247] "Circus Katoen," *Circus Katoen*, n.d.
[248] Janssens and Boogaarts, "Veldtekening Internationaal Cultuurbeleid," 21.

UITDAGINGEN VOOR EEN ECOLOGISCHE(RE) CIRCUSSECTOR

- Ecologische duurzaamheid is een wicked problem. Het is een brede en complexe maatschappelijke uitdaging. Het maken van ecologisch duurzame keuzes vraagt neutrale en betrouwbare kennis; deze is niet altijd voorhanden en voortschrijdend inzicht maakt dat we aanvaarde ecologische keuzes in vraag kunnen stellen. Bovendien is de circussector betrekkelijk klein, waardoor zijn impact op het milieu relatief is. Tegelijk leeft het thema en worden er good practices ontwikkeld die zowel actoren binnen de sector zelf als erbuiten kunnen inspireren.

- De circussector is bij uitstek een internationale sector. Internationale mobiliteiten vormen een meerwaarde, verrijking en realiteit voor veel circusorganisaties en -professionals, maar zorgen tegelijk voor een grotere ecologische voetafdruk. Voor gezelschappen is het niet altijd mogelijk een logische tournee te plannen en daarbij afstanden te beperken. Verschillende gezelschappen en festivals zetten hier wel op in. Voor netwerken, conferenties, vergaderingen … zijn er steeds meer digitale en hybride mogelijkheden, waardoor fysieke verplaatsingen niet altijd meer noodzakelijk zijn.

- Er ontstaat een grotere maatschappelijke en wettelijke druk om in te zetten op ecologisch duurzame keuzes. Steeds meer wetgeving komt in werking, en vaak wordt deze stelselmatig strenger. Het aanpassen hiervan vraagt echter de nodige tijd en middelen. Ook binnen de cultuursector leeft het thema steeds meer, en organisaties passen hun beleid en de voorwaarden rond samenwerkingen aan.

Suggesties voor verder onderzoek:

De sector staat voor grote uitdaging omtrent ecologische duurzaamheid. Uit gesprekken met de sector en verzamelde good practices blijken verschillende circusorganisaties in te zetten op ecologische duurzaamheid.
Een onderzoek naar de aanwezigheid en implementatie van strategieën omtrent ecologie binnen de sector kan helpen om de impact nauwkeuriger in kaart te brengen.

05

SWOART

De circussector in Vlaanderen is de afgelopen vijftien jaar sterk geëvolueerd. Om beter te begrijpen waar de sector nu staat en welke uitdagingen en kansen er zijn, hebben we een SWO-ART analyse uitgevoerd. Deze methode, ontwikkeld door Socius, combineert de bekende SWOT-analyse met de toekomstgerichte SOAR-methode. Hierdoor ontstaat een kader dat ons helpt om zowel naar de huidige situatie als naar de toekomst te kijken.

De SWO-ART analyse omvat zes elementen:

- **Sterktes**: wat zijn de sterke punten en troeven van de circussector?
- **Zwaktes**: welke zwakke plekken en uitdagingen zijn er binnen de sector?
- **Opportuniteiten**: welke kansen zijn er die de sector verder kunnen versterken?
- **Bedreigingen**: welke risico's en externe factoren vormen een mogelijke belemmering?
- **Aspiraties**: wat zijn de ambities en dromen van de mensen die in het circusveld werken? Waar wil de sector naartoe?
- **Resultaten**: wat verwachten externe betrokkenen van de sector? Hoe zien zij de toekomst van het circus?

In eerdere hoofdstukken hebben we thematisch en per speler enkele specifieke uitdagingen besproken. In deze SWO-ART bekijken we de sector als geheel en trachten we een samenvattende en reflecterende kijk op de gedeelde sterktes, zwaktes, kansen, bedreigingen, ambities en verwachtingen te hanteren. Beide perspectieven – het gedetailleerde en het overkoepelende – vullen elkaar aan en zijn nodig om de circussector goed te begrijpen.

Deze analyse bouwt voort op de bevindingen uit de voorgaande hoofdstukken en de input van focusgroepen die in het voorjaar van 2024 zijn gehouden. De SWO-ART introduceert geen nieuwe informatie, maar geeft een samenvatting en reflectie van wat eerder aan bod kwam. Dit helpt ons om strategische keuzes voor de toekomst te onderbouwen en om de volgende stappen voor de sector te plannen.

STERKTES

PROFESSIONALISERING EN GROEI VAN DE SECTOR

De Vlaamse circussector heeft in de afgelopen jaren een versnelde ontwikkeling doorgemaakt. Circusprofessionals beschouwen hun activiteiten steeds vaker als een belangrijke bron van inkomen, wat de sector een nieuwe dimensie geeft. Circus is niet enkel een hobbysector, maar een volwaardige beroepssector met professionele actoren en structuren waarin vakmanschap en creativiteit centraal staan. Deze professionalisering heeft de kwaliteit, slagkracht en schaal van de sector de voorbije jaren versterkt. Dit komt tot uiting in zowel de educatieve als de creatie en presentatietakken van de sector.

Door in te zetten op betere ondersteuning van de aanvragers, is ook de kwaliteit van de dossiers de afgelopen jaren opvallend hoger dan voorheen. Deze ontwikkeling vergemakkelijkt de toegang tot structurele middelen voor zij die daarvoor kiezen. Hoewel hierdoor potentieel ruimte gecreëerd wordt voor nieuwe aanvragers op de projectbudgetlijnen van het decreet, wordt tijdens de focusgroep 'Professionalisering' meermaals de bezorgdheid geuit dat door de snelle professionalisering van de sector de lat hoger ligt dan voorheen. Het zal belangrijk zijn om waakzaam te zijn voor een zogenaamd Mattheüseffect zodat instromers en kleinere structuren niet uit de boot vallen en kunnen doorgroeien.

CIRCUSATELIERS ALS HUMUSLAAG

Circusateliers worden terecht de humuslaag van de circussector genoemd. Ze bieden niet alleen waardevolle circuseducatie - en fungeren zo als kweekvijver voor (jong) circustalent - maar vervullen ook een essentiële rol als ontmoetings- en oefenruimte voor circusartiesten. Voor veel artiesten die in het buitenland hebben gestudeerd, vormt hun circusatelier een 'thuisbasis', waar zij opnieuw verbinding maken met de Vlaamse circussector. Daarnaast bieden de circusateliers werk aan artiesten, bijvoorbeeld als lesgevers, tijdens of aan het einde van een creatieve loopbaan. De acht structureel gesubsidieerde circusateliers vervullen bovendien een voorbeeldrol op het gebied van veiligheid en inclusie. Met hun atelieroverschrijdende, internationale en reflectieve initiatieven zijn zij ware sterkhouders voor de hele sector.

Toch staat deze waardevolle humuslaag onder druk. De afgelopen jaren moesten verschillende kleinere initiatieven hun activiteiten verminderen of volledig stopzetten, omdat het financieel niet haalbaar bleek om verder te blijven draaien. Deze afname dreigt het circuseducatieve veld te verarmen en kan het moeilijker maken om een breed vertakt en voor iedereen toegankelijk aanbod te waarborgen.

Daarnaast bevindt de sector zich in een fase waarin een nieuwe generatie het werk overneemt van pioniers die 15 à 20 jaar geleden aan de basis stonden. De komende jaren zal dan ook blijken hoe soepel deze 'wissel van de wacht' verloopt.

STERKE INTERNATIONALE POSITIONERING

De Vlaamse circussector heeft een sterke internationale oriëntatie en geniet wereldwijd erkenning. Vlaamse circusartiesten volgen vaak een opleiding in buitenlandse circusopleidingen, waardoor ze vanaf het begin deel uitmaken van een internationaal netwerk van circusprofessionals. Deze banden bevorderen een continue uitwisseling van kennis, vaardigheden en artistieke ervaringen over de landsgrenzen heen.

Daarnaast zijn Vlaamse circusartiesten en organisaties frequent te zien op internationale podia en festivals, waar ze waardering oogsten om hun hoge artistieke kwaliteit. De sector heeft daardoor een stevige reputatie opgebouwd als betrouwbare en professionele partner binnen de internationale circusgemeenschap. Deze sterke internationale positie biedt Vlaamse artiesten niet alleen kansen om zich buiten de landsgrenzen te profileren, maar trekt ook internationale artiesten en producties aan naar Vlaanderen.

Internationaal werken vraagt echter veel van artiesten en organisaties en brengt logistieke en organisatorische uitdagingen met zich mee. Het blijft in de komende jaren belangrijk om aandacht te hebben voor de volhoudbaarheid van internationaal toeren, zodat de Vlaamse circussector ook in de toekomst kan blijven profiteren van haar internationale netwerken en kansen.

VEELZIJDIGHEID EN FLEXIBILITEIT

Een andere belangrijke kracht van de Vlaamse circussector is de veelzijdigheid van circus als kunstvorm. Circus evolueert voortdurend, vrij van beperkende definities. Deze openheid stelt artiesten en organisaties in staat om hun creativiteit te uiten en zorgt voor een rijke diversiteit aan artistieke uitingen. De huidige dynamiek draagt bij aan de relevantie van circus in de hedendaagse maatschappij doordat ze inspeelt op nieuwe trends en maatschappelijke behoeften.

Tegelijkertijd vraagt deze veelzijdigheid om aandacht voor de kernidentiteit van circus in Vlaanderen. In een context waarin alles mogelijk lijkt, is het van belang dat essentiële elementen en waarden die circus uniek maken, zichtbaar blijven. Binnen de sector zijn er uiteenlopende visies over wat circus is of zou moeten zijn, wat een kans biedt voor een dynamische dialoog. Het vinden van een evenwicht tussen het omarmen van nieuwe invullingen en het behouden van de belangrijke kenmerken van circus is essentieel. Door deze reflectie kan de sector de rijkdom en diversiteit van circus koesteren, terwijl de essentie behouden blijft.

ZWAKTES

BEPERKTE SLAGKRACHT VAN DE SECTOR

Ondanks de groei blijft de circussector in Vlaanderen relatief klein. De circussector kent momenteel 16 structureel gesubsidieerde organisaties. Hoewel er in vergelijking met andere landen en regio's veel professionele circusartiesten en gezelschappen actief zijn, is het aantal structureel gesubsidieerde gezelschappen bijzonder laag. Momenteel genieten maar drie gezelschappen van structurele subsidies.

Hoewel deze kleinschaligheid een hechte gemeenschap en samenwerking bevordert, beperkt het tegelijk de slagkracht van de sector als geheel. Om de positie van circus binnen het bredere culturele landschap te versterken, is verdere ondersteuning nodig. Er staat een tiental gezelschappen klaar om structurele steun aan te vragen bij de volgende aanvraagronde. Met voldoende middelen kan de slagkracht van de sector de komende jaren aanzienlijk toenemen.

VERSNIPPERDE SECTOR

Het Vlaamse circuslandschap is heterogeen en gefragmenteerd. Hoewel de sector relatief klein is, bestaat hij uit een breed scala aan disciplines, werkvormen en organisatietypes met hun eigen accenten en ambities. Deze variëteit zorgt voor rijke en uiteenlopende perspectieven, maar maakt het ook lastig om als sector samenhangend naar buiten te treden. De noden en ambities van circusateliers, erfgoedspelers, werkplaatsen, rondreizende familiecircussen, startende artiesten of professionele gezelschappen verschillen aanzienlijk.

Deze gelaagdheid is niet uniek voor de circussector, maar zorgt ervoor dat het moeilijk is om alle actoren te verenigen rond gedeelde ambities en standpunten. Dit belemmert de sector soms om als eenheid op te treden en samen te werken aan bredere strategische ambities, wat de cohesie en slagkracht van de sector beperkt. Daarnaast is het behartigen van de belangen van zo'n heterogene sector geen evidentie. Het ontbreken van een overkoepelende belangenbehartiger is daarbij een bijkomende handicap.

ONEERLIJKE VERGOEDING

Aandacht voor fair pay is een uitdaging binnen de hele podiumkunstensector, ook binnen de circussector. Veel circusprofessionals krijgen nog geen correcte vergoeding voor hun intensieve werk. Dit komt deels door de aard van circuscreaties, die vaak intensieve repetitieperiodes vereisen om het spiergeheugen te trainen en technische en veiligheidsaspecten te waarborgen. Tijdsintensieve elementen zoals opwarming, cooling-downs en veiligheidschecks zijn cruciaal voor circus, maar worden zelden vergoed. Dit maakt het moeilijk om de principes van fair pay in de praktijk te brengen.

Circusprofessionals ontvangen vaak betaling via constructies die geen sociale of pensioenrechten opbouwen, omdat loondienst in de sector nog niet algemeen is.

Dit probleem ontstaat deels door de aard van de sector, waarin de grenzen tussen vrijwilligerswerk en professioneel werk vaak vervagen. Circusprofessionals – van artiesten tot lesgevers en andere rollen – laten zich vaak drijven door persoonlijke passie en toewijding. Hoewel deze motivatie bewonderenswaardig is, leidt ze ook tot informele arbeidsomstandigheden die economische duurzaamheid en sociale bescherming belemmeren. Het blijft een uitdaging om een balans te vinden tussen deze sterke persoonlijke inzet en de noodzaak voor formele, eerlijke arbeidsomstandigheden.

GEBREK AAN TOEGANKELIJKE EN AANGEPASTE RUIMTES

Circus is een veelzijdige kunstvorm die niet zomaar in elke zaal kan plaatsvinden. Bepaalde disciplines, zoals luchtacrobatie en andere acrobatische vormen zoals bascule en partneracrobatie, vereisen hoge ruimtes, voldoende ruimte en/of stevige ankerpunten. Daarnaast hebben circusateliers, die een breed scala aan disciplines aanbieden, zalen nodig die aan een veelheid aan verschillende specifieke eisen voldoen. Gezelschappen die met tenten rondtrekken hebben dan weer toegankelijke en publieke ruimte nodig waar ze hun tenten mogen opzetten.

Helaas zijn er in Vlaanderen te weinig geschikte locaties die aan deze vereisten voldoen, zowel in kwantiteit als in kwaliteit. Dit gebrek aan aangepaste ruimtes belemmert niet alleen de repetities en voorstellingen van circusartiesten, maar ook de educatie en training in circusateliers. Tijdens het hele proces, van training en creatie tot presentatie, is er nood aan aangepaste ruimte om de artistieke ontwikkeling en groei van de sector te ondersteunen.

Er is duidelijk behoefte aan investeringen in infrastructuur die specifiek zijn afgestemd op de noden van de circussector. Dit omvat niet alleen de bouw van nieuwe gespecialiseerde zalen, maar ook de verbetering van bestaande ruimtes en het creëren van toegankelijke publieke plaatsen voor tenten en locatie- en straatvoorstellingen.

FYSIEKE EN MENTALE BELASTING

Professioneel circus is fysiek en mentaal extreem veeleisend, vergelijkbaar met topsport. De zware fysieke belasting van circusartiesten betekent dat carrières vaak korter zijn en het risico op blessures en arbeidsongeschiktheid groter is. Dit vormt een groot obstakel voor de volhoudbaarheid van een carrière binnen circus. Hoewel er vandaag een groter bewustzijn is op het vlak van veilige werkcondities, is de sector nog onvoldoende uitgerust om de nodige bescherming en omkadering te bieden.

Het is essentieel dat de sector aandacht besteedt aan de mentale en fysieke gezondheid van zijn leden. Dit omvat het bieden van ondersteuning en middelen om blessures te voorkomen, evenals het creëren van een cultuur waarin mentale gezondheid serieus wordt genomen. Investeren in training, revalidatie en mentale ondersteuning kan niet alleen de kwaliteit van de voorstellingen verbeteren, maar ook de duurzaamheid van de carrières van circusprofessionals bevorderen.

OPPORTUNITEITEN

TOEGENOMEN AANDACHT EN ONDERSTEUNING VAN HET BELEID

Een belangrijke kans voor de Vlaamse circussector is de toegenomen aandacht van het beleid. Met de invoering van het Circusdecreet heeft de overheid erkend dat circus een volwaardige kunstvorm is die steun verdient. Deze toegenomen ondersteuning heeft geleid tot een golf van professionalisering, waardoor de vraag naar meer structurele middelen en ondersteuning groeit. Structureel gesubsidieerde organisaties gaven tijdens de focusgroepen aan dat deze ondersteuning hen 'ademruimte' heeft gegeven: ze zijn van overleven naar ruimte voor experiment gegaan.

Het beleid biedt een solide kader voor subsidiëring en ondersteuning, wat nieuwe mogelijkheden creëert voor samenwerking en ontwikkeling binnen de sector. Het is cruciaal dat deze ondersteuning blijft toenemen om de groeiende vraag en de duurzame ontwikkeling van de sector te waarborgen, zowel voor artistieke als educatieve initiatieven, en om de impact van circus op de gemeenschap te vergroten.

Tegelijkertijd is het belangrijk te erkennen dat er organisaties zijn die heel bewust niet kiezen voor structurele ondersteuning, omdat andere opties beter aansluiten bij hun creatielogica. Dit benadrukt de noodzaak voor een gedifferentieerd en doordacht beleidskader dat de diverse behoeften van de circusgemeenschap ondersteunt, zodat zowel de artistieke ontwikkeling als het welzijn van alle circusprofessionals gewaarborgd blijft.

OPENHEID BINNEN HET CULTURELE VELD VOOR CIRCUS

Binnen het bredere culturele veld is er een groeiende openheid voor circus als artistieke discipline. De grotere waardering voor circus opent deuren naar diverse podia, waardoor circusproducties een breder bereik en meer variëteit in hun presentaties kunnen realiseren.

Tegelijkertijd zorgen deze nieuwe mogelijkheden voor enkele uitdagingen. Veel bestaande culturele infrastructuren zijn niet aangepast aan de specifieke behoeften van circusartiesten, wat kan leiden tot praktische en technische obstakels. Dit vraagt nauwe samenwerking tussen artiesten, technici en programmatoren om werkbare oplossingen te vinden.

Daarnaast is het gebrek aan een systematische toepassing van het label 'circus' een aandachtspunt. Dit gebrek kan zorgen voor verwarring over de identiteit van circusproducties. Sommige programmatoren kiezen ervoor om circusvoorstellingen als 'familie' te labelen of niet expliciet als circus te benoemen, in een poging om een breder publiek aan te spreken. Deze praktijk kan de unieke identiteit van circus ondermijnen en de zichtbaarheid van de circussector in al haar vormen belemmeren.

GROEIENDE VRAAG NAAR CIRCUSEDUCATIE

Er is een groeiende vraag naar circuseducatie in Vlaanderen, wat zich vertaalt in een toenemend aantal leden bij circusateliers. Steeds meer mensen ontdekken de unieke mogelijkheden die circus biedt, zowel op artistiek als sociaal vlak. Circus wordt steeds meer erkend als een waardevol educatief middel dat jongeren helpt om fysieke vaardigheden, creativiteit en persoonlijke ontwikkeling te bevorderen. Circus biedt een unieke combinatie van fysieke, mentale en sociale uitdagingen die jongeren leren samenwerken, risico's inschatten en hun grenzen verleggen.

Tegelijkertijd brengt deze stijgende belangstelling ook enkele uitdagingen met zich mee. De druk op circusateliers om kwalitatieve en veilige opleidingen te bieden neemt toe, wat leidt tot een grotere behoefte aan meer en grotere aangepaste ruimtes. Het is van cruciaal belang dat circusateliers over voldoende middelen en infrastructuur beschikken om deze groei aan te kunnen. Bovendien is het belangrijk om aandacht te blijven hebben voor circuseducatie buiten de grootstedelijke context, zodat circus voor iedereen toegankelijk blijft.

HERBESTEMMING VAN GEBOUWEN VOOR CIRCUSACTIVITEITEN

De herbestemming van gebouwen, zoals kerken en andere leegstaande ruimtes, vormt een veelbelovende kans om het tekort aan geschikte infrastructuur binnen de circussector aan te pakken. Veel circusdisciplines hebben zeer specifieke ruimtelijke vereisten, zoals hoogte en veilige ankerpunten, wat het moeilijk maakt om in conventionele ruimtes te werken. Het transformeren van leegstaande gebouwen tot circusvriendelijke ruimtes biedt een gedeeltelijke oplossing voor dit infrastructuurprobleem.

Daarbij is het van belang om te beseffen dat deze herbestemmingen zorgen voor uitdagingen. Het aanpassen van gebouwen aan de specifieke behoeften van circusartiesten vereist vaak aanzienlijke investeringen en expertise. Bovendien moeten de nieuwe ruimtes voldoen aan veiligheidsnormen en toegankelijk zijn voor alle gebruikers. Daarom is samenwerking tussen circusprofessionals, architecten en lokale overheden essentieel om ervoor te zorgen dat deze herbestemmingen zowel functioneel als duurzaam zijn.

De rol van lokaal beleid is cruciaal in dit proces. Overheden kunnen ervoor zorgen dat leegstaande gebouwen toegankelijk zijn voor circusactiviteiten door een beleid te formuleren dat de herbestemming van dergelijke ruimtes ondersteunt. Dit kan bijvoorbeeld door het bieden van financiële prikkels of door samenwerkingen aan te moedigen tussen circusorganisaties en lokale gemeenschappen. Effectief lokaal beleid kan helpen om de benodigde infrastructuur te creëren en ervoor te zorgen dat circus toegankelijker wordt voor een breder publiek.

BEDREIGINGEN

ONAANGEPASTE REGELGEVING EN GEBREK AAN CIRCUSSPECIFIEKE KENNIS

Een aanhoudende uitdaging voor de circussector is het gebrek aan regelgeving die aansluit bij de specifieke behoeften van circusorganisaties en artiesten. Veel huidige wetten en regels, zoals die op het gebied van mobiliteit, veiligheid en vergoedingskaders, zijn niet afgestemd op de unieke werkomstandigheden binnen de sector. Dit leidt tot onnodige administratieve lasten en complexiteit voor artiesten en organisaties. Circusprofessionals krijgen te maken met een wirwar aan regelgeving die hen belemmert in hun creativiteit en flexibiliteit, wat hen er soms toe dwingt om te kiezen voor alternatieve, mogelijk minder veilige of legale, werkmethoden.

Daarnaast ontbreekt het bij ondersteunende organisaties zoals Cultuurloket, vakbonden, sectorfondsen (Sociare, Sociaal Fonds Podiumkunsten) en leveranciers (boekhouders, advocaten, Perpodium …) vaak aan de nodige circusspecifieke expertise om circusorganisaties adequaat verder te helpen.

Dit gebrek aan kennis over de sector maakt het lastiger voor circusprofessionals om de juiste ondersteuning te vinden.

Vooral op lokaal vlak is er bij het uittekenen van beleid en het opmaken van regelgeving te weinig aandacht voor circus. Bij het introduceren van nieuwe subsidielijnen binnen het Departement Cultuur, Jeugd en Media valt circus ook op Vlaams niveau soms nog uit de boot, zoals bleek uit de “Pilootprojecten nalatenschappen kunstenerfgoed”. Er is met andere woorden nood aan meer bewustzijn en begrip voor de unieke vereisten en situatie van de circussector, of een ‘circusreflex’, op alle (beleids)niveaus.

ONTOEREIKENDE (SUBSIDIE)MIDDELEN

De groei van de sector in de afgelopen jaren heeft geleid tot een grotere vraag naar structurele middelen, maar als het beschikbare budget niet meegroeit, komt de sector in een kritieke situatie terecht. De professionalisering en verdere ontwikkeling van het Vlaamse circusveld hangen voor een groot deel af van deze ondersteuning. Zonder voldoende structurele financiering komt de volhoudbaarheid van de sector zwaar onder druk te staan. Dit is bijzonder zorgwekkend, omdat de sector zich nog steeds in een fase van ontwikkeling en professionalisering bevindt, waarin financiële zekerheid op veel vlakken nog wankel is.

Hoewel subsidies niet de enige vorm van financiering zijn, blijft een tekort aan structurele middelen een aanzienlijke bedreiging. Alternatieve financieringsbronnen kunnen weliswaar bijdragen, maar zijn vaak nog ontoereikend om het benodigde basisniveau aan ondersteuning te waarborgen. Om de duurzame groei en slagkracht van de sector te bevorderen, is een stabiele en passende basisfinanciering essentieel.

CREATIEDRUK

De sterke nadruk op creatie binnen het huidige subsidiesysteem heeft geleid tot een groeiend aantal nieuwe circusproducties. Hoewel dit een positieve ontwikkeling is voor de artistieke vernieuwing, zorgt het voor een toenemende druk op de beschikbare infrastructuur, zoals speelplekken, residentieplekken en werkplaatsen. Een groei in het aantal creaties kan ervoor zorgen dat er onvoldoende ruimte is om al deze producties daadwerkelijk een plaats te geven binnen het huidige circuit, waardoor zowel speelkansen als mogelijkheden voor verdere ontwikkeling beperkt worden.

Daarnaast is het cruciaal om te erkennen dat ruimte voor experiment en artistieke exploratie zonder directe creatiedruk van groot belang is. De huidige focus op het produceren van nieuwe werken kan ten koste gaan van de mogelijkheid voor kunstenaars om te verkennen, te onderzoeken en te innoveren zonder de druk om meteen te presteren. Een evenwichtige aanpak die zowel creatie als ruimte voor artistiek onderzoek ondersteunt, kan ervoor zorgen dat de sector niet alleen groeit in aantal, maar ook in kwaliteit en diversiteit. Dit voorkomt dat waardevolle producties en vernieuwende ideeën niet de aandacht krijgen die ze verdienen en draagt bij tot de duurzame ontwikkeling van circus als volwaardige kunstvorm.

STEREOTIEPE PERCEPTIE

Een van de meest complexe uitdagingen voor de Vlaamse circussector is de hardnekkige stereotiepe beeldvorming die aan het begrip “circus” kleeft. Bij een deel van het bredere publiek zijn de associaties vaak verankerd in traditionele opvattingen die niet meer aansluiten bij de actuele realiteit van de sector. Deze verouderde beelden kunnen een vertekening vormen van wat circus vandaag te bieden heeft. Daarnaast bestaan er negatieve connotaties - zoals “politiek circus” – die de waardering van de sector kunnen ondermijnen.

Hoewel de sector de afgelopen jaren een weg heeft afgelegd dankzij de bredere openheid binnen het culturele veld en de toegenomen zichtbaarheid en beeldvorming van circus, blijkt dat we nog steeds opboksen tegen deze hardnekkige stereotypen.

Het doorbreken van deze stereotiepe beelden is essentieel voor de verdere ontwikkeling en acceptatie van circus binnen het bredere culturele landschap. Zowel de sector zelf als de media en culturele instellingen kunnen een actieve rol spelen in het promoten van de veelzijdigheid van circus, om zo een breder publiek te bereiken en de waardering voor deze kunstvorm te vergroten.

GERINGE VERANKERING BINNEN ONDERWIJS EN ANDERE BELEIDSDOMEINEN

Hoewel de ondersteuning van circus in al haar vormen binnen één decreet veel voordelen biedt, maakt dit het vaak lastiger om sterke verbindingen te leggen met de rest van het kunstenveld, maar ook met andere beleidsdomeinen, zoals onderwijs en welzijn. Hierdoor kunnen kansen voor samenwerking en kruisbestuiving worden gemist, en bestaat het risico dat circus, als kunstvorm maar ook als middel tot persoonlijke ontplooiing en maatschappelijke verbinding, geïsoleerd raakt van andere sectoren.

Het gebrek aan sterke verankering binnen onderwijs en andere beleidsdomeinen geeft minder mogelijkheden om volwaardig in te zetten op onderzoek, reflectie en artistieke ontwikkeling binnen de circuskunsten. Dit tekort is niet alleen voelbaar binnen de sector zelf, maar ook in de academische wereld. Er bestaat nauwelijks wetenschappelijk onderzoek naar circus; binnen het hoger onderwijs zijn er weinig initiatieven om circus als studie- of onderzoeksonderwerp op de kaart te zetten. Hoewel er groeiende aandacht is, wordt circus nog vaak vergeten, of is er enkel belangstelling voor historisch onderzoek. Dit gebrek aan aandacht voor circus in de academische wereld belemmert de ontwikkeling van diepgaande kennis en inzichten, zowel op artistiek, sociaal als educatief vlak.

Het versterken van de banden met andere beleidsdomeinen en het stimuleren van onderzoek zijn daarom cruciaal om deze bedreiging het hoofd te bieden. Zo kan de sector zich beter verankeren binnen het bredere culturele en sociale landschap.

ASPIRATIES (VAN DE CIRCUSSECTOR ZELF)

De aspiraties van de Vlaamse circussector zijn ambitieus en richten zich op het versterken van maatschappelijke impact, inclusie en culturele vernieuwing. De sector beschouwt circus als een uniek en krachtig medium dat mensen van alle leeftijden, achtergronden en culturen kan verbinden. Er is een sterke ambitie om barrières te doorbreken en toegankelijkheid centraal te stellen, zodat iedereen de kans krijgt om deel te nemen aan of te genieten van circus, zowel op recreatief als professioneel niveau.

Daarnaast streven de actoren in de circussector naar een positieve impact op het leven van mensen. Dit varieert van het brengen van vreugde en verwondering tijdens voorstellingen tot het bevorderen van persoonlijke ontwikkeling en zelfvertrouwen via circuseducatie. Circus heeft het potentieel om levens te verrijken, niet alleen als kunstvorm, maar ook als instrument voor maatschappelijke verandering.

Cultureel gezien is de sector vastbesloten om een stevige en blijvende positie in het Vlaamse kunstenveld in te nemen en zijn internationale reputatie te bevestigen. Circus wil zich verder profileren als een volwaardige kunstvorm, die niet alleen entertainend is, maar ook bijdraagt aan culturele dialoog en innovatie.

Door deze aspiraties na te streven, hoopt de Vlaamse circussector niet alleen zijn eigen ontwikkeling te bevorderen, maar ook een waardevolle bijdrage te leveren aan de bredere culturele samenleving. De inzet voor inclusie, maatschappelijke impact en duurzaamheid zijn daarbij essentiële elementen die richting geven aan de toekomst van circus in Vlaanderen.

RESULTATEN (VERWACHTINGEN VAN BUITENAF)

De circussector heeft de kracht om het bredere cultuurveld laagdrempeliger en inclusiever te maken. Circus wordt steeds meer erkend als een waardevol instrument voor participatie en kan bijdragen aan een cultuurbeleid dat gericht is op het betrekken van diverse groepen. Dankzij zijn speelse karakter en fysieke toegankelijkheid biedt circus een unieke manier om mensen te laten deelnemen aan kunst en cultuur, met name voor degenen die anders moeilijker de weg naar het culturele aanbod vinden. Hierdoor kan circus een belangrijke bijdrage leveren aan een meer inclusieve culturele samenleving, waar iedereen zich welkom voelt.

Beleidsmakers erkennen en benutten de potentie van circus de laatste jaren steeds meer om Vlaanderen nog sterker internationaal op de kaart te zetten. 'Circus in Vlaanderen' is uitgegroeid tot een sterk merk en Vlaamse circusorganisaties vervullen op heel wat vlakken een voortrekkersrol in Europa. Dit versterkt niet alleen de internationale reputatie van de circussector, maar ook de culturele uitstraling van Vlaanderen. Het recente regeerakkoord benoemt het internationale potentieel expliciet.

CONCLUSIE

06

(BELEIDS)UITDAGINGEN VOOR DE CIRCUSSECTOR

De Vlaamse circussector bevindt zich op een belangrijk punt in zijn ontwikkeling. De dynamische ontwikkeling van de sector, geholpen door de invoering van het Circusdecreet, heeft een scala aan nieuwe kansen gecreëerd, maar ook structurele knelpunten blootgelegd die de verdere groei en professionalisering kunnen bemoeilijken. De SWO-ART-analyse in het vorige hoofdstuk brengt de sterke punten, zwaktes, opportuniteiten en bedreigingen van de sector in kaart en schetst zo een complexe maar veelbelovende situatie.

Om de duurzame ontwikkeling van de circussector mogelijk te maken, en om optimaal te profiteren van de sterke internationale positionering en de diversiteit die de sector te bieden heeft, is het essentieel dat enkele prioritaire (beleids)uitdagingen worden aangepakt. Deze uitdagingen zijn van groot belang, zowel voor de sector zelf als voor de beleidsmakers, en door ze effectief aan te pakken, kan de Vlaamse circussector zijn maatschappelijke impact versterken en zijn positie binnen het bredere culturele landschap verder bevestigen.

NOOD AAN BIJKOMENDE DECRETALE MOGELIJKHEDEN

Het Circusdecreet heeft een belangrijke impuls gegeven aan de ontwikkeling van de circussector, waardoor de verdere professionalisering van de sector nu binnen handbereik ligt. Er zijn kansen om de effecten van dit decreet nog verder te verdiepen en te verruimen. Extra middelen zullen bijvoorbeeld bijdragen aan de toetreding van nieuwe organisaties bij een volgende subsidieronde. Daarnaast kan een verfijning van de decretale toepassing helpen om een breder scala aan betrokkenen, zoals spreidingsbureaus, productiehuizen en onderzoekers, beter te bedienen. Dit zou ook de werkdruk bij circusprofessionals kunnen verminderen. Het mogelijk maken van experimenten via tijdelijke subsidieregelingen kan nieuwe inzichten opleveren over hoe functies zoals ontwikkeling en reflectie nog effectiever kunnen worden ondersteund.

MENSELIJKE EN ECONOMISCHE VOLHOUDBAARHEID

Ondanks de groeiende erkenning in binnen- en buitenland, blijven circusprofessionals geconfronteerd met belangrijke uitdagingen op het gebied van eerlijke verloning en toegang tot sociale voordelen. De SWO-ART-analyse benadrukt de noodzaak om een zorgzame en duurzame context te creëren die zowel de menselijke als economische aspecten omvat. Een integraal veiligheidsbeleid, dat aandacht besteedt aan technische, fysieke en psychosociale aspecten, is hierbij onmisbaar. Daarnaast kunnen ook collectieve afspraken en adequate stimulansen voor eerlijke verloning een belangrijke bijdrage leveren aan de werkvoorwaarden in de sector.

RUIMTE VOOR CIRCUS

De groei van de circussector benadrukt steeds sterker de nood aan geschikte ruimte voor circusactiviteiten. Het gebrek aan infrastructuur vraagt om dringende aandacht. Het herbestemmen van bestaande gebouwen zoals kerken kan een deel van de oplossing zijn. Maar ook het al in de ontwerpfase voorzien van ankerpunten bij de bouw van nieuwe culturele, jeugd- of sportinfrastructuur is een aandachtspunt. Daarnaast kan het bevorderen van kennisuitwisseling over de bijzondere infrastructuurbehoeften van circus, zoals hoogte en ankerpunten, bijdragen aan een betere afstemming van faciliteiten. Ook het vergroten van de toegankelijkheid en beschikbaarheid van publieke ruimte voor circusactiviteiten, zowel in tenten als in openlucht, is hierbij belangrijk.

STRUCTURELE INTERNATIONALE VERANKERING

De SWO-ART-analyse benadrukt dat de internationale rol van de Vlaamse circussector essentieel is voor zijn ontwikkeling en zichtbaarheid. Het is ook duidelijk dat tijdelijke ondersteuning van bilaterale samenwerkingen niet voldoende is. Er is nood aan een geïntegreerde lange termijnstrategie die naast het creëren van visibiliteit ook ruimte biedt voor de internationale uitwisseling van kennis en ervaring. Door initiatieven te bevorderen die duurzame modellen ontwikkelen, kan de sector zijn internationale dynamiek en mobiliteit verder versterken, wat niet alleen de culturele uitwisseling bevordert, maar ook bijdraagt aan de ontwikkeling van de sector als geheel.

AANDACHT VOOR EXPERIMENT EN REFLECTIE

De circuskunsten zijn in volle opgang en hebben een groot potentieel, maar hebben nood aan zuurstof voor ontwikkeling en innovatie los van de creatiedruk. Daarnaast is er een tekort aan reflectie over circus - zowel in de sector zelf als in de media en in academische kringen - wat de ontwikkeling van diepgaand inzicht en kritische evaluatie belemmert. Om zich verder duurzaam te kunnen ontwikkelen als kunstvorm van de toekomst, is het belangrijk om volwaardig ruimte te maken voor experiment en reflectie.

CORRECTE BEELDVORMING

Hoewel circus steeds meer erkenning krijgt als een volwaardige kunstvorm, blijft de sector geconfronteerd met hardnekkige stereotypen die zijn ontwikkeling belemmeren. Het bevorderen van een breder en accurater beeld van circus kan helpen om deze vooroordelen te doorbreken. Initiatieven die circus in al zijn diversiteit tonen, en aandacht besteden aan zorgvuldige communicatie en correcte terminologie, zijn cruciaal. Het vergroten van de algemene kennis over circus, bijvoorbeeld via publicaties en het informeren en betrekken van beleid en media, zal bijdragen aan een beter begrip en waardering van deze kunstvorm.

BELANGENBEHARTIGING

Ondanks de vele mogelijkheden en uitdagingen die de Vlaamse circussector te bieden heeft, ontbreekt het aan een centrale belangenbehartiger die de sector effectief vertegenwoordigt. Er is nood aan een instantie die de schakel is tussen de circussector en de beleidsmakers, en die kan pleiten voor de belangen van alle betrokkenen, van artiesten tot organisatieleiders en ondersteunende professionals. Een belangenbehartiger kan helpen om de overkoepelende behoeften en aspiraties van de sector helder te formuleren, prioriteiten te stellen en bij te dragen aan een gezamenlijke strategie voor de toekomst. Dit zou niet alleen de cohesie binnen de sector bevorderen, maar ook zorgen voor een sterkere stem, zowel binnen de bredere culturele context als in alle domeinen waar belangrijke beslissingen worden genomen die invloed hebben op de verdere ontwikkeling en professionalisering van de circussector.

Gezamenlijke inspanningen van zowel de sector als de beleidsmakers zijn nodig om duurzame oplossingen op al deze vlakken te realiseren en de toekomst van circus veilig te stellen.

WAT BRENGT DE TOEKOMST?

We staan vandaag op een bepalend moment in de ontwikkeling van de sector: op 1 mei 2025 worden de structurele dossiers op het circusdecreet ingediend en zullen er extra middelen nodig zijn om de dynamiek en groei van de sector op een passende manier duurzaam te ondersteunen. De collectieve oefening waarvan dit document het resultaat is, geeft voeding aan de individuele plannen van de organisaties die aanvragen aan het uitschrijven zijn. Verder maakt de 'tekening' ook duidelijk welke ondersteuning er verder gewenst of nodig is, zowel vanuit het steunpunt, als vanuit het beleid. Het gaat hierbij niet enkel om de financiële ondersteuning, maar ook om een nog meer verankerde beleidsaandacht binnen het beleidsdomein cultuur als een nauwer samenspel over de beleidsdomeinen heen.

De circussector in Vlaanderen kent op het moment van schrijven een sterke evolutie, dankzij het unieke samenspel tussen de dynamiek in de sector en de ondersteuning door de overheid. Toch blijft het een continue uitdaging om circus op de beleidsagenda te houden. Dit is niet onlogisch voor een niche sector die opereert binnen een uitgespreken internationale context en die in volle ontwikkeling is. De beleidsinstrumenten die de overheid ter beschikking heeft en waarvan het circusdecreet het belangrijkste is, vertonen hiaten. Een evaluatie is aan de orde. Daarbij is het erg belangrijk om te vertrekken vanuit de eigen wetmatigheden, eigenschappen, noden en kansen en geen copy-paste te maken van bestaande aanverwante decreten.

Circus biedt een grote return on investment: de Vlaamse circussector staat internationaal hoog aangeschreven en Vlaanderen is een voortrekker op het vlak van circuspedagogiek. Circus staat niet onterecht bij Event Flanders op de radar: er zijn plannen om in 2029 Vlaanderen als circusregio op de kaart te zetten. Ook op erfgoedvlak liggen er kansen om via een Vlaamse erkenning van circus als immaterieel erfgoed de stap te zetten naar een breder gedragen internationale erkenning via UNESCO. Voor de beschrijving van de circusgemeenschap vormt het (tekst)materiaal dat in deze landschapstekening verzameld en uitgeschreven is een goede basis.

Circuscentrum heeft de ambitie om zich verder te ontwikkelen als kennisknooppunt en zal de uitdagingen en kansen die de landschapstekening blootlegt ook zelf benutten om zijn eigen strategische keuzes te onderbouwen. De duurzame professionalisering van de sector staat hierbij centraal, met bijzondere aandacht voor het verstevigen van de zwakkere schakels binnen het ecosysteem.

De uitdagingen op het vlak van inclusie en ecologie sluiten aan bij algemene tendensen waartoe de samenleving zich moet verhouden. Hier is het belangrijk om als sector over de muurtjes heen te kijken en good practices vanuit de sector te identificeren en breder te verspreiden. Op het vlak van professionele ontwikkeling, internationaal werken, veiligheid en ruimte werkt het circus-DNA sterker door en is het belangrijk om werk te maken van een strategie die aansluit op de eigenheid van de sector.

Daarnaast zal het de komende jaren ook belangrijk zijn om de aandacht voor circus als kunstvorm op de agenda te plaatsen binnen het kunstonderwijs en de academische wereld, zodat ook daar praktijkkennis wordt ontwikkeld. Hoewel de onderzoekstrajecten als die van CIRKLABO, Grensgeval en De Groote Stooringe waardevolle trajecten zijn die inzetten op artistiek onderzoek en reflectie, blijft het aantal initiatieven te gering om de sector voldoende te voeden en te laten ontwikkelen. Mogelijk zullen de werkplaatsen of andere structuren hier in de volgende beleidsperiode meer ruimte voor maken, wat absoluut ondersteuning verdient. Na stopzetting van het onderzoekstraject The Circus Dialogues in 2023 is er op dit vlak een hiaat ontstaan. Het circusdecreet zet via de ondersteuning van een divers palet aan actoren (festivals, werkplaatsen, gezelschappen, ateliers…) in op verschillende functies, maar de aandacht voor de functies 'ontwikkeling' en 'reflectie' is nog te weinig verankerd binnen de subsidie instrumenten waarover het decreet beschikt. Een extra stimulans op dit vlak is noodzakelijk.

Op middellange termijn is het zinvol om nieuwere spelers in het veld – o.a. diegene die instaan voor spreiding, productieondersteuning en management – toegang te geven tot het decreet. Ook hier is het aangewezen om in nauwe samenspraak met het veld te onderzoeken welk 'model' het meest futureproof is.

De landschapstekening circus legt ten slotte een heel aantal onderzoeksnoden bloot die we zullen bundelen in een concrete onderzoeksagenda, die we de komende jaren actief onder de aandacht zullen brengen bij beleid en academia. Vanuit zijn opdracht als kenniscentrum, zal Circuscentrum deze agenda verder aanvullen en scherpstellen en de vraag naar onderzoeksmiddelen meenemen in zijn beleidsplan.

WORDT VERVOLGD...

Voor de verdere ontwikkeling van de circussector en van de circuskunsten is het belangrijk om de brede reflectie die de landschapstekening beoogd te zijn, uitgroeit tot een continue reflex en voedingsbron voor gestructureerde dataverzameling en verder onderzoek.

We geloven dat alleen al het feit dat er een landschapstekening circus is, op zich ook bijdraagt aan de beeldvorming. Het is een belangrijke stap in de erkenning van de sector en van een kunstvorm die hopelijk hierdoor ook meer kansen krijgt om zich verder te ontwikkelen en zijn unieke positie veilig te stellen.

De verwachtingen zijn hoog, de ambities ook. Nu nog zorgen voor voldoende slagkracht en de circustoekomst ziet er stralend uit.

07 BIBLIOGRAFIE

"About." *Eyco*, https://www.eyco.org/about/.

"About." *CARP - Circus Arts Research Platform*,https://circusartsresearchplatform.com/fr/about/.

Allary, Koen, Julie Descamps, Mui-Ling Verbist, Maarten Verhelst, and Nele Vertriest, eds. *Cirq'onstances II - 10 jaar Circusdecreet in Vlaanderen.* 2018.

"ASK-Assistent Trainers Sharing Knowledge." *Eyco*, https://www.eyco.org/projects/ask-assistant-trainers-sharing-knowledge/.

Baeyens, Han. "Een Hoop-Vol Circus. Een etnografisch onderzoek naar hoe de trainers van TaRMaK hoop faciliteren bij kinderen met een uitdagende thuissituatie." Master's Thesis, KULeuven, 2023.

"Beleidsplan 2021-2025, Nationaal circus van Vlaanderen vzw." n.d.

"Beleidsplan 2021-2025, Rode Boom Vzw." n.d.

"Beleidsplan 2021-2025, Side-Show vzw." 2020.

"Beleidsplan 2021-2025, Zonder Handen vzw." 2020.

Berg, Bert. "Over erkenning, verloning & bureaubagger." *Circusmagazine*, no. 72 (2022): 46–47.

"Bijscholingen Voor Circusbegeleiders." *Circuscentrum*, https://www.circuscentrum.be/nl/expertise/bijscholingen-voor-circusbegeleiders.

"Bilaterale Samenwerking." *Departement Cultuur, Jeugd & Media*, https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/cultuur/internationaal-cultuurbeleid/bilaterale-samenwerking.

"Causes and Effects of Climate Change." *United Nations*, https://www.un.org/en/climatechange/science/causes-effects-climate-change.

"Circostrada." *Circostrada*, https://www.circostrada.org/en .

"Circ'uit." *Circ'uit - Netwerk voor Outdoor Circus*, https://circuscircuit.eu/.

"Circus ID: Uitwisseling Met Palestijnse En Belgische Circusjongeren." *Circolito*, June 30, 2024.

"Circus Katoen." *Circus Katoen*, http://circuskatoen.nl/nl.

"Circus without circus." *Circuscentrum*, https://www.circuscentrum.be/nl/expertise/circus-without-circus.

"Circusateliers." *Departement Cultuur, Jeugd & Media*, https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/cultuur/circus/subsidies-circusdecreet-2019/circusateliers.

"Circuskerk." *Parcum*, https://www.parcum.be/nl/herbestemming-kerken/circuskerk.

"Circuslink. Sustaining Contemporary Circus Mobility across Europe." *Circuslink*, https://circuslink.eu/about-us/.

"Circusnext." *Circusnext - European Circus Label*, https://circusnext.eu/.

"Circusrigging en materiaalkennis." *podiumkunsten.be*, https://www.podiumkunsten.be/opleidingen/circusrigging-en-materiaalkennis .

"Circuswerkplaatsen." *Departement Cultuur, Jeugd & Media*,https://www.podiumkunsten.be/opleidingen/circusrigging-en-materiaalkennis.

"Cirkus in Beweging ontwikkelt een inspirerend duurzaaamheidsbeleid." *Cirkus in Beweging*. Accessed August 27, 2024.

"Cirq'onstances. Circus in Vlaanderen." *Courant*, July 2011.

"Contact - Diplômés." *ESAC*, https://www.esac.be/contact/diplomes/.

Cossin, Marion. "Quand cirque rime avec risque.", *Science Presse*, March 13, 2019.

"Culture Moves Europe." *Goethe Institut*, https://www.goethe.de/ins/be/en/kul/eur/cme.html.

"Cultuur." *Creative Europe - Desk Vlaanderen*, https://www.creativeeurope.be/nl/cultuur.

"Cultuur: Tussenkomst in de energiekosten van een culturele organisatie met een werkingssubsidie (Uitgavendecreet)." *Verenigingsloket*, https://www.verenigingsloket.be/nl/aanbod/product/cultuur_tussenkomst_in_de_energiekosten_van_een_culturele_organisatie_met_een_werkingssubsidie_uitgavendecreet__2928.

Davis, Jim, and Gillian Arrighi, eds. "Introduction." In *The Cambridge Companion to the Circus*, 1–15. Cambrigdge Companions to Theatre and Performance. New York, 2021.

De Baere, Mathijs. "Trends in Podiumkunsten.", *Kenniscentrum Cultuur- en Mediaparticipatie*, 2021.

De Bleser, Katrijn. "Alexander Vantournhout, aan de slag met hamer en vlag." *Circusmagazine*, no. 72 (2022): 30–35.

———. "Veiligheid is een attitude - Tijd voor meer expertise over veiligheid." *Circusmagazine*, no. 73 (December 2022): 34–38.

———. "We moeten het dringend over de kleine circusateliers hebben." *Circusmagazine*, no. 70 (2022): 20–25.

De Savoye, Karlien. "Dolly Pauwels: mater familias van Circus Pipo." *Circusmagazine*, no. 79 (2024): 8–11.

———. "Kunst zonder subsidies." *Circusmagazine*, no. 77 (2023): 46–47.

De Troch, Rozemien, ed. "Klimaatrapport 2020. Van Klimaatinformatie tot klimaatdiensten.", *Koninklijk Meteorologisch Instituut van België*, 2020.

De Vos, Benedikt, Mehdi Marechal, Inge Van de Walle, and Lien Verwaeren. "Landschapstekening Bovenlokale Culturele Ruimte Deel 1.", *Steunpunt voor Bovenlokale Cultuur vzw*, 2024.

Decoster, Karen. "De Kracht van circus." Master's Thesis, Universiteit Gent, 2017.

Decreet houdende een circusbeleid (Citeeropschrift: Circusdecreet van 1 maart 2019), BS, 32874-32880, 8 oktober 2019.

Delft, Barbara, Bart Verhaeghe, and Benedikt De Vos, eds. "Dit doet me wat. Amateurkunsten in Vlaanderen.", *Steunpunt voor Bovenlokale Cultuur vzw*, 2020.

Demeulemeester, Bart. "Circusschool en Kunstacademie krijgen energieneutraal gebouw in Leuven." *vrtnws*, August 18, 2023, https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2023/08/18/heropbouw-guido-gezellehuis-energieneutraal/.

Desanghere, Steven. "'Kijk naar mij' De circus-benadering als inspiratiebron voor het werken met kinderen en jongeren." 2016, https://www.circusplaneet.be/wp-content/uploads/2017/03/Kijk-naar-mij.pdf.

"Diverse Body/les in Contemporary Circus and Outdoor Arts.", *Circostrada*, October 2023.

Dobbelaere, Bram. "Pleinvrees. Opinistuk door Bram Dobbelaere." *Circusmagazine*, no. 75 (2023): 46–47.

———. "Trapeze en voetjongleren - Leven en werk van Roxana Küwen Arsalan." *Circusmagazine*, no. 72 (2022): 14–19.

Dumont, Agathe. "Becoming an Art Form. From 'Nouveau Cirque' to Contemporary Circus in Europe." In *The Cambridge Companion to the Circus*, 188–202. Cambrigdge Companions to Theatre and Performance. New York, 2021.

"Erasmus+." *Epos-Vlaanderen*, https://www.epos-vlaanderen.be/programmas-en-acties/erasmus/.

"Erasmus+ Jongeren." *Erasmusplus*, https://www.erasmusplusjeugd.be/jongeren/.

"Erasmus+ Project Platform.", https://erasmus-plus.ec.europa.eu/nl/projects/search/?page=1&sort=&domain=eplus2021&view=list&map=false&searchType=projects.

Ferwerda, Jan, Mart Willekens, Jessy Siongers, Matilde Willemyns, and John Lievens. "Loont Passie? Meting 2.", *Onderzoeksgroep CuDOS – Vakgroep Sociologie*, *Universiteit Gent*, 2022.

"Formation Pédagogique." *Ecole de Cirque de Bruxelles*, https://www.ecbru.be/formations-professionnelles/formation-pedagogique/.

Funk, Alisan. "Gender Assymetry and Circus Education." *Performance Matters*, 2018.

"Gemeenten Trekken Gemiddeld 119 Euro per Inwoner Uit Voor Cultuur." *Defederatie*, March 7, 2024, https://www.defederatie.org/nieuws/gemeenten-trekken-gemiddeld-119-euro-per-inwoner-uit-voor-cultuur.

"Gesubsidieerde organisaties bovenlokale cultuur." *Departement Cultuur, Jeugd & Media*, https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/cultuur/bovenlokale-cultuur/gesubsidieerde-organisaties-bovenlokale-cultuur.

"Gesubsidieerde Initiatieven." *Departement Cultuur, Jeugd & Media*, https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/cultuur/bovenlokale-cultuur/gesubsidieerde-organisaties-bovenlokale-cultuur.

"Gezondheidsplan Warme Dagen evenementen. Een stappenplan voor organisatoren van culturele evenementen tijdens de zomer.", *Agentschap Zorg en Gezondheid*, 2018, file:///C:/Users/MatildeRuppert/Downloads/Finaal_mei_2018_leidraad_Warme_Dagen_evenementen_0.pdf.

Goffin, Kathy, Joris Janssens, Yolène Sempels, and Marieke Carpentier. "Duurzame loopbanen van circusartiesten.", *IDEA Consult*, 2023.

"Herbestemming." *Circuskerk*, https://circuskerk.be/.

Herweyers, Joris, Daan Yperman, Wenke Mast, Elga Pollet, Steven Desanghere, Dries Vanlersberghe, Jakob Rosseel, et al. "IMPACT. Vier case reports uit het circuseducatieve veld." 2021.

"INCAM." *INCAM - International Network of Circus Arts Magazines*, https://www.circusartsmagazines.net/incam/.

Infantino, Julieta. "The Criollo Circus (Circus Theatre) in Argentina: The Emergence of a Unique Circus Form in Connection Woth the Consolidation of the Argentine Nation State." In *The Cambridge Companion to the Circus*, 63–77. Cambrigdge Companions to Theatre and Performance. New York, 2021.

"Integriteit in de Jeugdsector." *Departement Cultuur, Jeugd & Media*, https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/jeugd/vlaams-jeugd-en-kinderrechtenbeleid/transversale-beleidsthemas-jeugd/integriteit-de-jeugdsector.

"Internationale initiatieven sociaal-cultureel werk." *Departement Cultuur, Jeugd & Media*, https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/cultuur/internationaal-cultuurbeleid/subsidies-internationaal-cultuurbeleid/internationale-initiatieven-sociaal-cultureel-werk

Jacobs, Mark. *Circussen in Vlaanderen*., Vlaams Centrum voor Volkscultuur, 2002.

Jambon, Jan. "Strategische Visienota Kunsten," March 27, 2020.

Janssens, Joris, and Inez Boogaarts. "Bijlage: Sectorale analyses Veldtekening Internationaal Cultuurbeleid.", *IDEA Consult*, 2024.

———. "Veldtekening Internationaal Cultuurbeleid.", *IDEA Consult*, 2024.

Janssens, Joris, and Martina Fraioli. "Research Results of Perform Europe," June 2022.

"JINT." *Jint*, https://www.jint.be/.

"Kerncijfers 2024. Een overzicht van België aan de hand van cijfers.", *Statbel (Algemene Directie Statistiek - Statistics Belgium)*, 2024.

"Kunstensector vraagt snelle en efficiënte steunmaatregelen in het kader van de inflatie." *Overleg Kunstenorganisaties*, September 9, 2022, https://overlegkunsten.org/nl/standpunten/87/kunstensector-vraagt-snelle-en-efficiente-steunmaatregelen-in-het-kader-van-de-inflatie.

Lam, Hazel. "Waar blijven mijn dappere zusters? Opiniestuk door Hazel Lam." *Circusmagazine*, no. 72 (2022): 48–49.

"Languages." *Circusplaneet*, https://www.circusplaneet.be/english/.

Lavers, Katie, and Peta Tait, eds. "Introduction. Circus Perspectives, Precedents and Presents." In *The Routledge Circus Studies Reader*, 1–11. New York, 2016.

Laveyne, Liv. "Jakobe Geen en Margot Jansens over vrouwelijke seksualiteit en mannelijke dominantie." *Circusmagazine*, no. 73 (2022): 8–13.

"Learner-Centred Learning in Youth Circus (LCL)." *Eyco*, https://www.eyco.org/projects/learner-centred-learning-in-youth-circus-lcl/.

"Lidmaatschap oKo. Algemene voorwaarden.", https://overlegkunsten.org/media/7ebe836873ec2b-f03e1f323537b2543b/221215_Algemene_voorwaarden_lidmaatschap_20221206.pdf.

Lievens, Bauke, Sebastian Kann, Quintijn Ketels, and Vincent Focquet. "The Circus Dialogues, https://thecircusdialogues.com/project/the-circus-dialogues-continued/.

"Living Body/les in Contemporary Circus and Outdoor Arts." , *Circostrada*, August 2022.

Márquez Martín de la Leona, David. "Shaking the Current. Handbook for Contemporary Circus and Outdoor Arts Workers to Navigate Social Responsibility and Ethics.", Circostrada, August 2021.

Matthis, Rosa. "'We Protect Animals Well'.: A Structural Approach to Abusive Conduct within Circus Schools." Master's Thesis, Linköping University, 2021.

"Members." *FEDEC*, https://www.fedec.eu/en/members/.

Mendolicchio, Herma Bashironn. "Shaking the Current. Handbook for Contemporary Circus and Outdoor Arts Workers to Navigate Ecological Transformation.", *Circostrada*, August 2021.

Mercier, Ophélie. "Circus as intercultural encounter." *Caravan circus network*, September 16, 2019.

Móring, and Péter Kiszl. "Circus Arts in Content Service Systems." *Art Libraries Journal* 48, no. 4 (2023): 111–25.

"Ontwerp van Decreet betreffende de ondersteuning van de circuskunsten in Vlaanderen. Memorie van Toelichting," 2008.

"Ontwerp van een decreet houdende een circusbeleid. Memorie van Toelichting," 2019.

"Ontwikkelingsgerichte beurzen voor individuele circuskunstenaars." *Departement Cultuur, Jeugd & Media*, https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/cultuur/circus-vlaanderen/subsidies-circusdecreet-2019/ontwikkelingsgerichte-beurzen-voor-individuele-circuskunstenaars

"Onze nieuwe thuishaven." *Circus Zonder Handen*, https://circuszonderhanden.be/onze-nieuwe-thuishaven/.

Overbergh, Ann. "Kunsten na Corona.", *Kunstensteunpunt vzw*, 2021.

Overbergh, Ann, and Tom Ruette. "Twee jaar corona in de kunsten: jaaroverzicht en stand van zaken." *Kunstenpunt*, April 13, 2022, https://www.kunsten.be/nu-in-de-kunsten/twee-jaar-corona-in-de-kunsten-jaaroverzicht-en-stand-van-zaken/.

"Overzicht." *Vlaams Meldpunt Grensoverschrijdend Gedrag*, https://www.vlaanderen.be/vlaams-meldpunt-grensoverschrijdend-gedrag.

"Participatiesurvey.", *Kenniscentrum Cultuur- en Mediaparticipatie, het Onderzoeksplatform Sport en het Jeugdonderzoeksplatform (JOP)*, 2022, https://www.participatiesurvey.be/.

Permentier, Tom. "Duurzaam duurt het langst." *Circusmagazine*, no. 76 (2023): 30–33.

Pompe, Vicki, Glynis Rochelle-Hull, Sarah Cinardo, and Katerina Alderliesten, eds. *Circus Clinic. Een verkenning van de therapeutische mogelijkheden van circus*. Leuven, 2023.

Richard, Camille. "Working Conditions of Circus Artists.", *The International Federation of Actors*, 2024.

"Riggers." *FEDEC*, https://www.fedec.eu/en/riggers.

"Riggers Survey Report.", *FEDEC; Stockholm University of the Arts*, 2022.

"Risico op armoede of sociale uitsluiting." *Statbel*, February 8, 2024, https://statbel.fgov.be/nl/themas/huishoudens/armoede-en-levensomstandigheden/risico-op-armoede-sociale-uitsluiting.

Rutgeerts, Jonas, Andreas Stynen, Ewout Decraene, and Hannah Smets. "Veldanalyse Dienstverlening Kunstenerfgoed.", *Onderzoeksgroep Culturele Studies, Leuven & Onderzoeksgroep Cultuurgeschiedenis vanaf 1750 KU Leuven*, September 2023.

Sabbe, Gwendolien. "Circus Nomads,", https://www.circusnomads.com/.

———. "Let's talk about the money - Bram Dobbelaere." *Circusmagazine*, no. 79 (2024): 26–29.

———. "Let's talk about the money - Cirque Plus & MAD Festival." *Circusmagazine*, no. 80 (2024): 34–38.

———. "On the Road." *Circusmagazine*, no. 60 (2019): 29–33.

Satgé, Axel, and Déborah Boëno. "Touring, Programming and Funding Big Tops in Europe.", *Circostrada*, November 2023.

Sintobin, Turid. "Inclusie is geen kers op de taart, het is de kersentaart zelf.", *Demos*, June 30, 2023, https://demos.

"Speak Out Project. Together for a Safer Circus." *FEDEC*. Accessed August 29, 2024, https://www.fedec.eu/en/speak-out.

"Sportclubs per sport.", Kennisplatform Sport Vlaanderen, 2023, https://www.sport.vlaanderen/kennisplatform/open-data/.

"Start-up Labo." *ECDF*, https://ecdf.be/ik-wil-circus-maken/start-up-labo/.

Stubbe, Janine. "Monitoring the Health and Wellbeing of Codarts Circus Students." *Circus a Safer Space for Danger*, April 2024.

"Studierichting Circus." *Lemmens Instituut*, https://www.kso-lemmensinstituut.be/index.php/circus.

"The Network." *FEDEC*, https://www.fedec.eu/en/the-network.

"Toegankelijkheid." *Circusplaneet*. Accessed August 28, 2024, https://www.circusplaneet.be/toegankelijkheid/.

Toivonen, Onni, and Jay Gilligan. "Het Vliegtuig Nemen Voor Één Optreden? No Way!" *Circusmagazine*, no. 74 (2023): 6–7.

Trapp, Franziska. "'I Believe I Can Fly' 'I Believe She Could Fall' Contemporary Circus Dramaturgy and the Perception of Risk.", *Circus A Safe(r) Space for Danger*, Antwerpen, 2024.

"Uitdoofscenario voor Circushumaniora." *Circusmagazine*, no. 77 (2023): 4.

Van Baelen, Ine. "Een urgent kennismakingsgesprek met trapeziste Suzon Gheur." *Circusmagazine*, no. 72 (2022): 8–13.

———. "Esther Maas en Stefan Gevaerts stellen orde op zaken." *Circusmagazine*, no. 76 (2023): 8–11.

———. "Jesse Huygh en David Framba over de inclusie van het gehavende lijf." *Circusmagazine*, no. 80 (2024): 8–13.

Vandekerckhove, Brecht, Roxanne Vanhaeren, Maarten Van Hulle, Renée Balcaen, and Dirk Geldof. "Atlas Superdiversiteit in Vlaanderen - Toekomstverkenningen: Ruimtelijke verkenning van een superdiverse samenleving.", Uitgevoerd in opdracht van Departement Omgeving, 2022.

Vandersteene, Hanne. *Dating Objects and Devoted Obsessions*., Grensgeval, Gent, 2024.

Vanheuverzwijn, Sarah. "Beeldverhaal - Van zwembad naar circusatelier." *Circusmagazine*, no. 78 (2024): 40–45.

"Verenigingswerk." *Verenigingswerk*, https://www.verenigingswerk.be/nl/index.html.

Verginis, Nick. "Analyse van Circusinfrastructuur in Vlaanderen vanuit het perspectief van artiesten." 2024.

———. "Trauma-Informed, Injuries Monitored. Beyond Safety and Risk with New Paradigms." *Circus a Safer Space for Danger*, 2024.

———. *Nick Verginis. Circus Spaces, Residencies*, n.d.

"Vergoed worden voor opdrachten." *Kunstwerkt*, August 19, 2024, https://www.kunstwerkt.be/nl/advies/vergoed-worden-voor-opdrachten.

"Vlaamse regering trekt inflatiecorrectie voor werkingssubsidies op tot 8% (van het loonaandeel)." *Kunstenpunt*, October 3, 2022,https://www.kunsten.be/nu-in-de-kunsten/vlaamse-regering-trekt-inflatiecorrectie-voor-werkingssubsidies-op-tot-8-van-het-loonaandeel/.

"Voordelen met het Kunstwerkattest." *Working in the arts*,https://www.workinginthearts.be/nl/professioneel/kunstwerkattest/voordelen-met-het-kunstwerkattest

Wall, Duncan. *The Ordinary Acrobat. A Journey into the Wondrous World of the Circus, Past and Present*. New York, 2013.

"Wat is G-sport?" *gsportvlaanderen*, https://www.gsportvlaanderen.be/wat-is-g-sport.

"Wetgeving drankverpakkingen en voedselverpakkingen." *Ovam*, August 27, 2024, https://ovam.vlaanderen.be/wetgeving-drankverpakkingen-en-voedselverpakkingen.

"What Is Caravan?" *Caravan Circus Network*, https://www.caravancircusnetwork.eu/about-us/.

"Woeshcraft." *Woesh*, https://woesh.be/projecten/mensen-met-ondersteuningsnood/.

LIJST MET FIGUREN

Grafiek 1 Data DCJM – Subsidiecijfers – Evolutie budget Circusdecreet 2010 – 2023, zonder indexering

Grafiek 2 Data DCJM – Subsidiecijfers – Evolutie verhouding structurele- vs projectsubsidies Circusdecreet 2010 – 2023, zonder indexering

Grafiek 3 Data DCJM - Subsidiecijfers - Toegekende Werkingsmiddelen per organisatietype

Grafiek 4 Circusateliers in Vlaanderen in 2024 – Spreiding

Grafiek 5 Data DCJM – Subsidiecijfers – Jaarlijkse werkingssubsidies Circusateliers 2021-2025, zonder indexering

Grafiek 6 Data DCJM - Beleidsrelevante Gegevens – Lesuren en unieke deelnemers aan Structureel Gesubsidieerde Circusateliers 2021-2023

Grafiek 7 Data Circuscentrum – Evolutie wekelijkse cursisten en aantal Circusateliers 2002-2019

Grafiek 8 Data DCJM - Beleidsrelevante gegevens – Verhouding leeftijdscategorieën van de unieke deelnemers van de structureel gesubsidieerde circusateliers 2021-2023

Grafiek 9 Data Circuscentrum – Evolutie aantal deelnemers aan de Circus Prep Stage 2008-2023

Grafiek 10 Data DCJM – Subsidiecijfers – Toegekende subsidiebedragen binnen de projectmatige subsidielijnen voor Creatie en Spreiding van Circuskunsten 2010-2023

Grafiek 11 Data DCJM – Subsidiecijfers – Evolutie in het aantal toegekende dossiers voor Creatie en Spreiding van Circus 2010-2023

Grafiek 12 Data DCJM – Subsidiecijfers – Toegekende vs. Aangevraagde Subsidiebedragen voor Creatie en Spreiding van een Circusproductie 2021-2024

Grafiek 13 Data DCJM – Subsidiecijfers – Aantal aangevraagde dossiers voor Creatie en Spreiding van een Circusproductie per gezelschap 2021-2024

Grafiek 14 Data DCJM – Subsidiecijfers – Aantal aangevraagde dossiers voor Creatie en Spreiding van een Circusproductie per gezelschap 2021-2024

Grafiek 15 Data DCJM – Subsidiecijfers – Aantal aangevraagde dossiers voor Internationale Reiskosten per gezelschap 2021-2024

Grafiek 16 Data DCJM – Subsidiecijfers – Aantal goedgekeurde dossiers voor Internationale Reiskosten per gezelschap 2021-2024

Grafiek 17 Data DCJM – Subsidiecijfers – Toegekende vs. Aangevraagde Subsidiebedragen voor Internationale Reiskosten 2021-2023

Grafiek 18 Data DCJM – Subsidiecijfers – Jaarlijkse Werkingssubsidies Circusgezelschappen 2021-2025

Grafiek 19 Data DCJM – Subsidiecijfers – Jaarlijkse Werkingssubsidies Circuswerkplaatsen 2021-2025

Grafiek 20 (Circus)Festivals in Vlaanderen in 2024 - Spreiding

Grafiek 21 Data DCJM – Subsidiecijfers – Evolutie subsidiecijfers Circusfestivals in € - 2010-2024, zonder indexering

Grafiek 22 Spreiding Vlaamse Circusvoorstellingen in Vlaamse Cultuurcentra seizoenen 2023-2024 en 2024-2025

Grafiek 23 Data DCJM - Subsidiecijfers

Grafiek 24 Visuele voorstelling geografische uitvalsbasis en reikwijdte

Grafiek 25 Data DCJM – Subsidiecijfers – Kioskvelden - Ontwikkelingsgerichte beurzen voor individuele circuskunstenaars (2021-2023)

Grafiek 26 Visualisering Loopbanenonderzoek - Loopbaan

Grafiek 27: Visualisatie Loopbanenonderzoek - Statuut

Grafiek 28: Visualisatie Loopbanenonderzoek - Vergoeding

Grafiek 29 Visualisatie Loopbanenonderzoek - financiering

Grafiek 30 Geografische Spreiding 2023 - Europa

Grafiek 31 Geografische Spreiding 2023 - Europa – Steden x aantal vertoningen

Grafiek 32 Onderzoek Arteveldehogeschool - Top 10 (buitenlandse) markten 2023 op basis van het aantal vertoningen

Grafiek 33 Onderzoek Arteveldehogeschool - Top 10 (buitenlandse) markten 2023 op basis van het aantal vertoningen (%)

Grafiek 34 Onderzoek Arteveldehogeschool - Top 10 (buitenlandse) markten 2023 op basis van unieke gezelschappen

Grafiek 35 Onderzoek Arteveldehogeschool – Top 10 (buitenlandse) markten 2023 op basis van unieke voorstellingen per land per locatie (unieke voorstelling x unieke locatie x land)

Grafiek 36 Data Circuscentrum – Vertoningen op Vlaamse circusfestivals in 2023 – Vlaamse vs. Internationale circusgezelschappen

LIJST MET TABELLEN

Tabel 1 Overzicht focusgroepen

Tabel 2 Circusateliers in Vlaanderen in 2024

Tabel 3 Data DCJM – Subsidiecijfers - Overzicht Internationale bijscholing voortgezette opleiding als circuskunstenaar – subsidiebedragen per vormingsinstelling 2015-2019

Tabel 4 Data DCJM – Subsidiecijfers – Overzicht Ontwikkelingsgerichte Beurzen - 2021-2023

Tabel 5 Data DCJM – Subsidiecijfers - Overzicht Opleiding als Docent in de Circuskunsten - subsidiebedragen per vormingsinstelling 2015-2019

Tabel 6 Data DCJM – Subsidiecijfers – Tien meest Gesubsidieerde Gezelschappen voor Creatie en Spreiding van Circus in het eerste Circusdecreet (Creatie van een Circuskunstproductie, Spreiding van een Circuskunstproductie via een Nomadische Tournee, Internationale Spreiding van een Circuskunstproductie)

Tabel 7 Data DCJM – Subsidiecijfers - Tien meest Gesubsidieerde Gezelschappen voor Creatie en Spreiding van een Circusproductie in het tweede Circusdecreet (Creatie en Spreiding van een Circuskunstproductie)

Tabel 8 Data DCJM - Subsidiecijfers - Creatie en Spreiding van een Circusproductie - gemiddelde toegekende subsidiebedragen, aantal toegekende dossiers en gemiddelde duurtijd van toegekende dossiers

Tabel 9 Data DCJM - Subsidiecijfers - Creatie en Spreiding van een Circusproductie - aangevraagde subsidiebedragen (totaal en gemiddelde per dossier)

Tabel 10 Data DCJM - Subsidiecijfers - Creatie en Spreiding van een Circusproductie - Toegekende vs Aangevraagde subsidiebedragen

Tabel 11 Data DCJM - Subsidiecijfers - Creatie en Spreiding van een Circusproductie - Aantal dossiers

Tabel 12 Data DCJM – Subsidiecijfers – Top 10 Gezelschappen die subsidies ontvingen onder de subsidielijn Internationale Reiskosten 2021-2023

Tabel 13 Data DCJM – Subsidiecijfers – Internationale Reiskosten 2021-2023 – Aantal dossiers

Tabel 14 Data DCJM - Subsidiecijfers – Internationale Reiskosten 2021-2023 - Toegekende vs. Aangevraagde subsidiebedragen

Tabel 15 Data DCJM - Beleidsrelevante gegevens – Werkplaatsen Activiteiten

Tabel 16 (Circus)Festivals in Vlaanderen in 2024

Tabel 17 DCJM – Subsidiecijfers – Tien meest Gesubsidieerde Eenjarige en Meerjarige Festivals in het Eerste Circusdecreet

Tabel 18 DCJM – Subsidiecijfers – Gesubsidieerde Circusfestivals in het Tweede Circusdecreet

Tabel 19 Overzicht analyse Circus in Cultuurcentra 2023-2024 en 2024-2025

Tabel 20 Spreidingsbureaus en Boekingskantoren in Vlaanderen die Vlaamse circusgezelschappen ondersteunen in 2024

Tabel 21 Overzicht verschillen tussen AKV en KVR

Tabel 22 Overzicht van Erasmus+ Projecten met een Vlaamse Coördinerende Organisatie

Tabel 23 Top 10 Gezelschappen met de meeste internationale vertoningen

Tabel 24 Data DCJM – Kioskvelden: Overzicht Subsidielijn Internationale Reiskosten: bestemming x gezelschap x jaartal

Tabel 25 Overzicht Subsidielijn Internationale Reiskosten: toegekend subsidiebedrag (€) x bestemming x gezelschap x jaartal - Bron: DCJM – Kioskvelden

Tabel 26 Overzicht Subsidielijn Internationale Reiskosten: aantal toegekende subsidiedossiers x bestemming x festival x jaartal - Bron: DCJM - Kioskvelden

Tabel 27 Verhouding Vlaamse vs. internationale circusvertoningen op circusfestivals in Vlaanderen in 2023

Tabel 28 Locaties Circusateliers

Tabel 29 Locaties - Circuswerkplaatsen

Tabel 30 Impactmeting Circuscentrum - Educatief Veiligheidstraject - uitgeschreven veiligheidsbeleid

Tabel 31 Impactmeting Circuscentrum – Educatief Veiligheidstraject - riggers

Tabel 32 Impactmeting Circuscentrum – Educatief Veiligheidstraject – materiaalkeuring

Tabel 33 Impactmeting Circuscentrum - Educatief Veiligheidstraject - uitgeschreven veiligheidsbeleid

Tabel 34 Impactmeting Circuscentrum – Educatief Veiligheidstraject - EHBCO Verantwoordelijken en Bedrijfshulpverleners

Tabel 35 Impactmeting Circuscentrum – Educatief Veiligheidstraject - Ongevallen logboek

Tabel 36 Impactmeting Circuscentrum - Educatief Veiligheidstraject - uitgeschreven veiligheidsbeleid

Tabel 37 Impactmeting Circuscentrum - Educatief Veiligheidstraject - Vertrouwenspersonen en API's

08 BIJLAGEN

BIJLAGE 1: LEZERS

De tekst werd in verschillende fasen nagelezen. In een eerste fase werd elke tekst nagelezen door medewerkers van Circuscentrum vanuit hun expertise.
In een tweede fase werden de teksten nagelezen door Tijs Vastesaeger en externe lezers gekozen vanwege hun brede kennis over de circussector:

- Liv Laveyne: Programmator Podiumkunsten bij Cultuurcentrum de Grote Post, redactielid van Etcetera en redactielid van Circusmagazine.
- Maarten Verhelst: Hoofdredacteur van Circusmagazine.

Daarnaast werden de teksten nagelezen door verschillende medewerkers van het Departement Cultuur, Jeugd en Media.

BIJLAGE 2: FOCUSGROEPEN

Tussen 5 maart en 11 juni 2024 werden in totaal zeven focusgroepen georganiseerd. De focusgroepen werden begeleid door Tijs Vastesaeger (Doenker).
Bij elke focusgroep werd gestreefd naar een zo heterogeen mogelijke samenstelling, met deelnemers uit verschillende delen van de circussector.

Focusgroep 1: Professionalisering

Datum en locatie: 5 maart 2024, Leuven
Aanwezigen: Axel Guérin (Not Standing), Alexander Wijsen (circuscommisie/Bouglione), Lieven Leemans (Circolito), Joren Decooman (Artiest/CIRKLABO), Jonas Van Soom (CIRKLABO) , Xavier Depaepe (Wiener Circus), Katrijn De Bleser (Sarakasi), Hanna De Vletter (artiest), Marth De Kinder (artiest/Cirkus in Beweging), Esther Maas (Not Standing), Klaartje Brouns (JE BURO), Els Degryse (Cirque Plus/artiest), Aukelyn Allary (PERPLX), Nele Vertriest (Circuscentrum) , Peter Smets (Circuscentrum)

Focusgroep 2: Ruimte en Infrastructuur

Datum en locatie: 25 maart 2024, Brussel
Aanwezigen: Thomas Guillaume (Ell Circo D'ell Fuego), Mathilde Renson (Circus Zonder Handen), Renaud Onderdonck (Circusplaneet), Anne Elst (De Machienerie/ Rode Boom), Tom Cools (Circus Atelier Salto), Lies Timperman (CC Mechelen), Jonas Van Soom (CIRKLABO), Stef Geers (Theater Muto), Nick Verginis (onderzoeker), Ilse Devylder (De Vliegende Mier), Ief Gillis (De Wenkbrauwerij), Gab Bondewel (De Clinch), Noemi De Clercq (Circuscentrum)

Focusgroep 3: Veiligheid

Datum en locatie: 25 april 2024, Antwerpen
Aanwezigen: Dré Demet (MAD Festival), Julia Gut (Artiest/Circusplaneet), Renaud Verbiest (Cirkus in Beweging), Wim Verheyen (Ell Circo D'ell Fuego), Toon Van Gramberen (THERE THERE Company), Kim Houben (Dommelhof), Jente Besters (Compagnie That's It/Ell Circo D'ell Fuego), Xian Vancanneyt (Circus Zonder Handen), Kristof Mentens (Paljasso), Rinus Samyn (Technieker), Jan Peyls (Circuscentrum)

Focusgroep 4: Ecologie

Datum en locatie: 8 mei 2024, Leuven
Aanwezigen: Matthias Vermael (Bestuur Circuscentrum/Netwerk Duurzame Mobiliteit), Jonas Van Soom (CIRKLABO), Marthe (stagiair CIRKLABO), Jessika Devliegere (Cirkus in Beweging), Inge Loodsteen (Bestuur Circuscentrum), Kurt De Mey (Rode Boom)

Focusgroep 5: Traditioneel circus

Datum en locatie: 21 mei 2024, Gent
Aanwezigen: Richard Korritnig (Circus Barones), Roland Vermeylen, Marc Boon (Sint in de Piste), Nanosh Ronaldo (Circus Ronaldo), Dolly Pauwels (Circus Pipo), Dennys Heppenheimer (Circus Pipo), Freddy Vindevogel, Dieter Vindevogel, Noemi De Clercq (Circuscentrum), Jan Peyls (Circuscentrum)

Focusgroep 6: Inclusie

Datum en locatie: 30 mei 2024, Gent
Aanwezigen: Madonna Lenaert (artiest), Margot Jansens (Detail Company), Loes Messens (Circus Zonder Handen), Els Degryse (Cirque Plus/Artiest), Bara Adolfova (Caravancircusnetwork), Elga Pollet (Woesh), Judith Kroes (Circus Zonder Handen), Katrien (HoGent), Noemi De Clercq (Circuscentrum)

Focusgroep 7: Internationaal werken

Datum en locatie: 11 juni 2024, Gent
Aanwezigen: Gwendolien Sabbe (De Spil), Lisa Patoor (De Machienerie), Jan Victoor (Gevleugelde Stad), Emma Ketels (JE BURO), Anne Elst (Rode Boom), Toon Van Gramberen (THERE THERE Company), Tom Landeloos (Plein de Cirque), Sanne Hubert (Vincent Company), Celine Verkest (Miramiro), Annelies Claessens, Martine Linear (Dommelhof), Stef Geers (Theater Muto), Séverine Vanderstighelen (Circuscentrum), Noemi De Clercq (Circuscentrum),

BIJLAGE 3: LIJST CULTUURCENTRA

CC	GEMEENTE
252 CC	Ekeren
30 CC	Leuven
CC Achterolmen	Maaseik
CC Belgica	Dendermonde
CC Beringen	Beringen
CC Binder	Puurs-Sint-Amands
CC Blankenberge	Blankenberge
CC Brasschaat	Brasschaat
CC Brugge	Brugge
CC Casino	Houthalen-Helchteren
CC CasinoKoksijde	Koksijde
CC Coloma*	Sint-Pieters-Leeuw
CC De Abdij	Geraardsbergen
CC De Adelberg	Lommel
CC De Bogaard	Sint-Truiden
CC De Borre	Bierbeek
CC de Brouckere	Torhout
CC De Fabriek	Sint-Lievens-Houtem
CC De Factorij	Zaventem
CC De Grote Post	Oostende
CC De Herbakker	Eeklo
CC De Kimpel	Bilzen
CC De Kruisboog	Tienen
CC de Meent	Alsemberg
CC De Plomblom	Ninove
CC De Ploter	Ternat
CC De Schakel	Waregem
CC De Spil	Roeselare
CC De Steiger	Boom
CC De Steiger vzw	Menen
CC De Velinx	Tongeren
CC De Warande	Turnhout
CC De Warandepoort*	Tervuren
CC De Werf	Aalst
CC de Werft	Geel
CC 'de Wissel'	Wingene
CC Den Blank	Overijse
CC Den Tap	Lendelede
CC Diest	Diest
CC Gildhof	Tielt
CC Hasselt vzw	Hasselt

CC	GEMEENTE
CC Het Bolwerk	Vilvoorde
CC Het Gasthuis	Aarschot
CC Het Perron	Ieper
CC het Spoor	Harelbeke
CC Jan Tervaert	Hamme
CC Kapellen	Kapellen
CC Knokke-Heist	Knokke-Heist
CC Kortrijk	Kortrijk
CC Kruispunt	Diksmuide
CC Lokeren	Lokeren
CC Maasmechelen	Maasmechelen
CC Mechelen	Mechelen
CC Meeuwen-Gruitrode	Meeuwen-Gruitrode
CC Mol	Mol
CC Mortsel	Mortsel
CC MUZE	Heusden-Zolder
CC Nova	Wetteren
CC Palethe	Overpelt
CC Schoten	Schoten
CC Sint-Niklaas	Sint-Niklaas
CC Strombeek	Grimbergen
CC Stroming	Berlare
CC Stroming Evergem	Evergem
CC 't Schaliken	Herentals
CC 't Vondel	Halle
CC Temse	Temse
CC Ter Dilft	Bornem
CC Ter Vesten	Beveren
CC Wevelgem	Wevelgem
CC Zoetegem*	Zottegem
CC Zwaneberg	Heist-op-den-Berg
CC C-Mine	Genk
CC Westrand	Dilbeek
Cultureel Centrum Lanaken	Lanaken
Cultureel Centrum Leopoldsburg	Leopoldsburg
Cultuurhuis De Zeepziederij	Bree
Cultuurhuis Emotia*	Erpe-Mere
Dommelhof	Neerpelt
GC Den Egger	Scherpenheuvel-Zichem
Leietheater	Deinze
Liers CC	Lier

*vanaf seizoen 2024-2025

BIJLAGE 4: FESTIVALS

Festivals met een circusprogrammatie in 2023 die gehanteerd werd voor een analyse van de spreidingcijfers van circusgezelschappen op festivals.

FESTIVAL	LOCATIE
Zomer Van Antwerpen	Antwerpen
Gevleugelde Stad	Ieper
Brouwsels op Straat	Nazareth-Eke
De kleine stooringe	Roeselare
Sinjor Circo	Antwerpen
De Grote Sierk	Beveren
Plein de Cirque	Turnhout
CIRKL	Leuven
Theater aan Twater	Boom
Cirque Plus	Brugge
StraPatZen	Ternat
Cirk!Aalst	Aalst
Miramiro Festival	Gent
MAD Festival	Antwerpen
Visueel Festival Visuel	Sint-Agatha-Berchem
Theater op de Markt	Hasselt/Neerpelt
De Donderdagen	Ninove
CIRKLABO Festival	Leuven
Sierk Masjiek	Ronse
Theater aan Zee	Oostende

BIJLAGE 5: GEZELSCHAPPEN

In 2024 voerde Circuscentrum, in samenwerking met studenten van de Arteveldehogeschool, een uitgebreide deskresearch uit naar het internationale karakter van de circusgezelschappen in Vlaanderen. Dit onderzoek bracht de samenstelling, creatie en spreiding van voorstellingen van 50 gezelschappen in 2023 in kaart. Het betreft gezelschappen die tijdens de onderzoeksperiode (februari tot augustus 2024) op de website circusinvlaanderen.be vermeld stonden, ongeacht hun financieringsstatus via het Circusdecreet.

- !UKBUM! Collective
- 15FEET6
- ADM
- Alexander Vantournhout / Not Standing
- Amoukanama
- Artichoke Company
- Be Flat
- Bert & Fred
- Bert Berg
- Callebaut & De Broeck
- Camille Paycha
- Charel & Co
- Cie Balltazar
- Cie Pol & Freddy
- Circ Rodini
- Circumstances
- Circus Katoen
- Circus Marcel
- Circus Ronaldo
- Cirkanto
- Collectif Malunés
- Common Ground
- Compagnie Krak
- Compagnie Pilolabo
- Compagnie That's It
- Company Midnight
- D'Irque & Fien
- De Machienerie
- De Wenkbrauwerij
- Detail Company
- Duo Nu
- Familiar Faces
- Gadjo Dilo Circus
- Gedachtegang / Jakobe Geens
- Grensgeval
- Hanna De Vletter
- Jam.shenanigans
- Janni Van Goor/Walser vzw
- Joren De Cooman
- Les Argonautes
- Marvelous Adventures Group
- Post Uit Hessdalen
- Rode Boom
- Ruben Mardulier
- Side-Show
- Sinking Sideways
- Sur Mesure
- Teatime Company
- THERE THERE company
- Zinzi & Evertjan

COLOFON

Landschapstekening Circus
Een publicatie van Circuscentrum, november 2024

AUTEURS

Anne Ceulebrouck
Matilde Ruppert
Noemi De Clercq

EINDREDACTIE

TienTonTaal – Sven De Potter

BEGELEIDING

Doenker - Tijs Vastesaeger
IDEA Consult – Joris Janssens

HUISSTIJL

PJOTR

VORMGEVING

Hilke Lamot

MET DANK AAN

Alle medewerkers van Circuscentrum.

De externe lezers voor hun waardevolle feedback.

Bijzondere dank gaat uit naar iedereen die deelnam aan de focusgroepen en onderzoeken naar aanleiding van deze Landschapstekening.